http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pitesti/gheorghita/default.asp.htm

Viorel Gheorghiţă - ET EGO. Sărata - Piteşti - Gherla – Aiud

În loc de argument

Nu am simţit niciodată ispită de a vorbi semenilor, fie ei apropiaţi sau nu, despre bucuriile mele, despre suferinţele mele, despre trecutul meu, îndeosebi. O anume sfială a mărturisirii m-a stăpânit de copil. Mă stăpâneşte şi astăzi. Pentru ce, nu ştiu. În nici un caz nu pentru că trecutul meu ar ascunde întâmplări reprobabile, fapte de care să-mi fie ruşine, sau, dimpotrivă, acte care să-mi umple sufletul de nesăţioase orgolii. Nu. Lipsa unor motivaţii profunde, teama de inutilitate, teama de impostură, dacă nu de ridicol, ar putea fi eventuale explicaţii, printre altele. Viaţa unui om oarecare, asemenea atâtor alte nenumărate vieţi ce se-nfiripă şi pier în fiecare clipă, cu miile, ce interes să stârnească? Povestea unei atare vieţi, ce nu e nici cel puţin exemplară, la ce bun? Întrebare retorică? Şi da, şi nu. Retorică, în măsura în care e ea însăşi un răspuns. Autentica în măsura în care labilitatea premiselor, relativizînd silogismul, viciindu-1 induce multitudinea concluziilor posibile. Şi, dacă mă gândesc bine, motive de îndoială în ce priveşte rigoarea raţionamentului de început, am. Să fie oare viaţa unui om de excepţie, ontologic vorbind diferită de aceea a unui om de rând? Prin ce şi în virtutea cărui principiu moral i se cuvine un plus de consideraţie? Nu cumva sfiala omului comun, mult lăudata lui modestie e, mai degrabă, singularizare, complex decurgând din necunoaşterea de sine, decât virtute morală? Oricum, viaţa nu e unul şi acelaşi lucru cu schema logică, sau ecuaţia matematică - dacă există asemenea scheme şi asemenea ecuaţii - în care încercăm adesea să o înghesuim. Minune fiind, ea e ireductibilă la altceva decât ceea ce este. Orice abstractizare e o imposibilitate, e un nonsens, după cum un nonsens este şi încercarea de a o identifica, anulând-o, cu propriu-i concept. Aceasta pentru simplul fapt că ea, viaţa, nu e un proces al conştiinţei, ci însăşi conştiinţa, nu conştiinţa in genere, ci conştiinţa indisolubil legată de individul subiect. Spus altfel, viaţa fiecărui om e unică, irepetabilă, în pofida faptului că, aparent, se aseamănă cu atâtea altele, neprevăzută în desfăşurarea ei şi, ca urmare, demnă de interes.

Şi totuşi, nu acesta e argumentul care mă înduplecă. În acelaşi timp şi subiect şi obiect, zonă de interferenţă a cel puţin două planuri de existenţă, nu mă pot sustrage condiţionărilor. Sunt, nu doar o entitate, ci şi un pachet de conexiuni, un sistem de relaţii, de natură a mă proiecta în lumea valorilor. Sunt om, asemeni fiecăruia şi altfel decât fiecare, replică inconfundabilă, oximoron şi dincolo de stil. Ca om. după cuvântul înţeleptului, nimic din ceea ce e omenesc nu mi-e străin, nici binele, nici răul, nici meritul, nici vina, chiar dacă, în mod paradoxal, acţiunile mele, cele în planul istoriei îndeosebi, nu au fost acţiuni, ci reacţii aparte, determinate atât de stimuli externi, cât şi de un anume impuls lăuntric, de natura aceluia numit de Kant **Imperativ categoric. Î**n nici o împrejurare eu nu am provocat istoria. Ea m-a provocat şi mă provoacă încă, fie direct, fie pe ocolite, sau prin interpuşi, niciodată singură, în complicitate cu amintitul Imperativ, implantat prin etnogeneză şi asumat ca etos. Aşadar, deşi unic, nu sunt şi singur, nici chiar în forul meu intim. Semenii sunt şi ei, nu undeva alături, ci în însuşi miezul dramatic al acestui for. Osmoza, mai mult decât presupusă, mă îmbogăţeşte real, dar, în acelaşi timp, îmi şi pune limite, împiedecându-mă, printre altele, să uit. Da, să uit.

Ultimele zvârcoliri ale acestui sfârşit de mileniu s-au dovedit, se dovedesc încă fi apocaliptice, prin amploarea satanismului, bestialităţilor, sadismului, abjecţiei si hecatombelor.

Clipa de răgaz intervenită pare a fi prielnică uitării. Profeţii, în schimb, avertizează: "Nu e bine, nu avem dreptul nu se cuvine să uităm, dacă vrem cu tot dinadinsul ca cele petrecute să nu se mai repete". Îngrijorare legitimă, strigăt în pustiu. Mă îndoiesc de capacitatea oamenilor, a omenirii, de a învăţa din experienţe trecute. Povestea suflatului în iaurt rămâne poveste sau, în cel mai bun caz, simplă reacţie

emoţională, simplu reflex condiţionat, or, destinul omenirii nu poate fi edificat pe simple acte reflexe. E posibil, în schimb, ca prin ele să fie alterat. Inepţiile, oricum, sunt reluate, mereu de la capăt si, ca şi cum repetarea ar facilita, de fiecare dată, procesul, amploarea lor creşte, creşte mereu, ca o pecingine tinzând spre monstruos. Memoria colectivă, apoi, percutează în mit, nu în istorie, se constituie în evaziune, nu în act. Confluarea cu pâraiele memoriilor individuale nu e de natură să îi schimbe caracterul. Există însă, în strigătul profeţilor amintiţi, şi accente ce trimit dincolo de istorie. "Problema de căpetenie - spune Nadejda Mandelstam - este de a învinge amnezia. Trebuie ca totul să se plătească, altfel nu există viitor". Care viitor? În plan etic, da, viitorul nu e posibil fără restabilirea echilibrului, fără repararea daunelor de tot felul. Istoria în schimb, la adăpostul amneziei, îşi urmează nestingherită cursul, ca şi cum ar fi conştientă de faptul că datoriile ei nu pot, nu au cum să fie plătite. Prin moarte, morţii, de către om, nu vor putea fi înviaţi. Frica, foamea şi frigul, umilinţa şi caznele, cine şi cu ce monedă să le plătească? Potrivit legii iudaice, cei vinovaţi, şi cu aceiaşi măsură: "ochi pentru ochi, dinte pentru dinte". Dar, vai, ce ne vom face dacă, în urma unui examen de conştiinţă, vom ajunge la concluzia că o anume parte din vină revine şi fiecăruia dintre noi? Ideea culpabilităţii generale a şi fost vehiculată, la noi, ca şi aiurea, tăcerea victimelor fiind explicată prin ea. Dacă toţi suntem vinovaţi, cine şi, mai ales, cui să dea socoteală? Dacă toţi suntem vinovaţi, înseamnă că vinovat cu adevărat nu e nimeni, concluzie greu de acceptat. Şi, apoi, dacă toţi suntem vinovaţi, cine să acuze, cine să depună mărturie?

Eludând principiile juridice, asumându-le pe cele morale, voi răspunde cât se poate de simplu: **victimele vinovate.** Nu pentru a se apăra, nu doar pentru a-şi exorciza păcatul, sau păcatele, ci pentru a dobândi libertatea prin adevăr. Şi nu doar lor le vor fi de folos mărturisirile şi mărturiile, ci, mai cu osebire, semenilor bolnavi încă de frică, sufocaţi de minciuni, dispreţuiţi de istorie. E argumentul care mă determină să vorbesc sau, ceva mai exact, să răspund câtorva întrebări, nu puţine, puse de un interlocutor imaginar, sinteză a celor reali, evitaţi, nu o dată, din motive diverse.

Aşadar sunt şi eu unul dintre cei care au fost şi s-au întors din Infern. E vorba, evident, de Gulagul românesc, îndeosebi de Piteşti. ET EGO. Şi, pentru că întrevăd întrebarea, anticip răspunsul prin două precizări. "Fenomenul Piteşti" ca sumă a ororilor petrecute în închisoarea acestui oraş - dar nu numai - în perioada anilor 1949-1953, nu poate fi uşor înţeles. Prin complexitatea lui, prin consecinţe şi semnificaţii, el depăşeşte, nu doar circumstanţele istorice în care s-a produs, ci şi capacitatea de detaşare şi cuprindere a omului parte, a omului magmă. Între a fi în Infern şi a face parte din Infern, diferenţa e mare. Cei care au trecut prin reeducare nu au fost în, ci au făcut parte, în grade, e drept, diferite, din însuşi fenomenul despre care încerc să depun mărturie. Voi fi în măsură? în măsura în care e posibilă mărturisirea, nu mărturia, da. Acest da înseamnă însă mult prea puţin. Elucidarea fenomenului presupune, cred eu, conjugarea interdisciplinară a eforturilor unui număr mare de cercetători, cu acces la documente şi mărturii. E nevoie de timp, e nevoie de bunăvoinţă, e nevoie de libertate, mai ales. Dar şi de capacitatea de a salvgarda caracterul viu al fenomenului, pericolul istoricizării lui, real, fiind sinonim cu anularea şanselor de a-1 înţelege. Din acest punct de vedere, mărturiile nemijlocite ale pătimitorilor rămân de neînlocuit.
Cea de a doua precizare priveşte modul de realizare a mărturisirii, de validare a ei ca mărturie în cadrul unui proces. Fiind vorba, nu doar de un martor, de un privitor, ci de un pătimitor, prestaţia acestuia, în speţă a mea, pentru a fi cât de cât concludentă, se cere a fi integrată unei existenţe şi prezentată ca atare. Să începem deci cu începutul.

Unde eşti copilărie...

14/27 septembrie, 1922 , Ziua Crucii. În vederile părinţilor mei, data în sine era nesemnificativă. Importantă era sărbătoarea, sărbătoarea plenitudinii autumnale, sărbătoarea culegerii prunelor, sărbătoarea suferinţei triumfătoare. În ceea ce mă priveşte, o zi ce s-a dovedit a fi premonitorie, adică a

crucii în toată puterea cuvântului. Părinţii, ţărani, mai mult săraci decât mijlocaşi, şi, pe deasupra şi tineri. Tata, 22 de ani, încorporat pentru stagiu; mama, 24 de ani, noră în casa bunicilor, cu grija gospodăriei şi a încă unui copil, sora mea Cornelia, mai mare decât mine cu doi ani. Din acele prime săptămâni şi luni de existenţă, e limpede, nu am cum să am amintiri. Ştiu doar, din spuse, că mama, frântă de oboseală, pe când mă alăpta, stând pe marginea patului, a adormit cu mine la sân şi m-a scăpat din braţe. Am căzut, din fericire fără să mă aleg cu altceva, decât cu spaima şi plânsul. Bunicul meu, în schimb, s-a pornit pe ocară şi insulte, la adresa mamei, acuzând-o, nici mai mult, nici mai puţin, de încercare de pruncucidere. Sărmana mamă. Cred că de atunci s-a aşternut între ea şi bunic o tăcere ostilă şi lungă, atât cât le-a fost şi viaţa. Era, oricum, o lipsă de înţelegere din partea bunicului, dacă nu cumva o defulare. Dragostea faţă de cel dintâi nepot ce va să-i poarte numele, nu era singura explicaţie a exageratei reacţii. Mai erau, din câte îmi dau acum seama, şi resentimente. Venit şi el ginere, în casa părinţilor bunicii, dintr-un sat răzleţ, nu a fost prea bine primit. Motivele nu le cunosc. Cert este că, împreună cu bunica, au părăsit Biserica Ortodoxă, trecând la baptişti. S-au pocăit adică. Pe tata nu l-au putut convinge să-i urmeze. Mai mult, căsătoria tatălui meu, pe placul bunicului lui, pentru bunicii mei a fost un afront, întrucât cununia a avut loc la biserică, iar nunta a fost cu joc şi cântec. Vinovată a fost considerată, evident, mama şi, ca urmare, din când în când i se plătea câte ceva din poliţă. În schimb, înţelegerea dintre părinţi a fost deplină si precumpănitoare în viaţa întregii familii, la care, în timp, s-au mai adăugat încă două suflete, un frate, Ştefan, şi o soră, Florica.

Pentru Cornelia, venirea mea pe lume a fost o bucurie de scurtă durată. Obligată să mă legene, îi încurcam socotelile, îi limitam jocul. Ar fi vrut să se răzbune, dar nu avea cum. Răsturnarea leagănului ar fi fost o soluţie la care, după propriile-i mărturisiri, s-a gândit. Nu ştiu dacă a şi făcut-o. Cert e doar faptul că eu am mai crescut am prins să umblu şi cum eram cam plinuţ, călcam apăsat şi alergam tropăind. Se amuzau, privindu-mă, îndeosebi străinii. În colţul străzii, cale de câteva zeci de metri de la uşa casei noastre, se afla prăvălia unui evreu, Weisberger. Acesta mă chema uneori, mă punea să alerg, mă privea peste ochelari şi, luându-mă în braţe, îmi dăruia câte o bucată de ciocolată, de un leu. O primeam fără să fiu încântat. Din cauza culorii şi a unor asociaţii dezagreabile, nu o gustam Se bucura, în schimb, de ea, sora mea cea mare. Era un mod inconştient de a o recompensa pentru necazurile pricinuite. Nu singurul. După ce am mai crescut; băiat cuminte, prea cuminte spuneau uneori mama şi bunica, îmi organizam jocurile de unul singur, prin curte, prin casă, funcţie de vreme. Sora mea Cornelia legase prietenii cu alte fete din sat şi întârzia, adesea, mult peste ora îngăduită. Drept pedeapsă, tata încuia poarta. Cel care o descuia, pe ascuns, eram eu. Mai mult, dacă tata încerca să o certe, eu, în semn de protest, declaram pe loc greva foamei. Refuzam masa cu o încăpăţânare care îi descumpănea pe ai mei, dovedindu-mă a fi mai puternic, întrucât, în cele din urmă cedau ei.

Ridicată de bunic şi de tata, casa, din lemn, în formă de L, având două camere înspre stradă, bucătărie şi târnaţ, era socotită a fi mare. Numai că, iarna, când nu se mai dormea în podul grajdului, pe câmp sau în pădure, întreaga familie se îngrămădea într-o singură încăpere, aceeaşi în care, mai bine de două luni, şi cam în aceeaşi vreme, se mai aflau şi războiul şi vârtelniţa şi sucala şi pisicile, uneori. Ţesutul, cu tot ceea ce ţine de el, era o îndeletnicire tradiţională, ce nu ne ocolea nici pe noi, copiii. Câte seri târzii nu am moţăit, cu fusul rotindu-mi-se în palme, pe când tata pendula, pentru mine cu o surprinzătoare îndemânare, răşchitorul ?! Câte ţevi, adică mosoare, pentru suveică nu am făcut înainte de a pleca, sau după ce mă întorceam de la şcoală sau, după ce am mai crescut, câte gheme de urzeală sau tramă?! Eram îndemânatic - spuneau ai mei - şi util, în pofida faptului că îndeletnicirile erau considerate a fi femeieşti. Intrau, oricum, în ordinea firească a lucrurilor, asemenea scăldatului de sâmbăta seara, în faţa jarului din soba de tuci, cu uşa deschisă, asemeni mirosului de sarmale, de cartofi copţi in coajă, de castane, coapte şi ele. O agitaţie aparte, alta decât aceea de peste săptămână, se potolea treptat, pentru a face loc zilei de odihnă, pentru a face loc sărbătorii. Nu-i înţelegeam sensul. Lecturile bunicii, cu voce

tare, din Biblie, mă fascinau, nu însă ca texte sacre, ci ca simple istorisiri, ca simple poveşti. Pacea, în schimb, cobora în sufletul meu de pretutindeni, ca o harismă a însăşi sărbătorii. Şi, această pace ce, pe măsura trecerii anilor, se subţia continuu, era de natură sa împrumute, nu doar fiinţelor, fiinţei mele, ci tuturor lucrurilor, un plus de candoare. Sâmbăta seara, după ce, îmbăiat, îmbrăcam cămaşa de cânepă şi bumbac, ţesută de mama, lumina lămpii cu petrol mi se părea mai calmă, pereţii încăperii, mai albi, fulgii de zăpadă, întrezăriţi printre perdelele ferestrei, mai fascinanţi, mai uşori. Mă bucura sărbătoarea, fără ca totuşi să fiu un prunc credincios, un stăpânit de fervori, poate pentru faptul că religioşi, din cale afară, nu-mi erau nici părinţii. Obiceiurile erau respectate. Lipsea în schimb zelul. Grija zilei de mâine nu lăsa prea mult loc pentru cele duhovniceşti. Sau, poate e mai exact a spune că această grijă, ce acoperea deopotrivă şi pădurea şi holdele şi animalele şi oamenii casei, avea ea însăşi, în sinea ei, o mare doză de spiritualitate şi sacru. Între supranatural şi firesc nu existau limite, nici spaţiu de manevră, nici timp de târguiala. Soarele era sfânt, fărâmitura de pâine era sfântă, răsuflarea boului, la fel. Sărbătorile nu făceau altceva decât să reîmprospăteze sfinţenia aceasta cvasigenerală, sfinţenia întregului cosmos. Natura sfinţită prin om? Omul sfinţit prin natură? Cine să ştie? Ce ştiu e faptul că, de Bobotează, praznic împărătesc, prin sau cu nimic mai prejos decât cel al naşterii, sau învierii, în ajun, era aşteptat preotul. Bunica îşi căuta refugiu pe la fraţi. Preotul, crâsnicul şi cântăreţii ajungeau, de obicei, înspre seară. Casa era proaspătă, noi eram primeniţi, focul, în sobă, jucăuş de-a dreptul. Pe masă, darurile pentru preot, cinarul pentru noi, adică un colac mare cu un ou răscopt la mijloc şi cu un număr de coarne, egal cu numărul vitelor din grajd, pe de margini. După sfinţire, aceste coarne erau tăiate de mama şi împărţite animalelor, ca un fel de cuminecătură. Era atât de puternică legătura om-animal, încât tata nu a conceput să vândă, sub nici un motiv şi în nici o împrejurare, vreunul din animalele lui, măcelarilor, un asemenea gest echivalând pentru el cu o omucidere. Excepţie în ce priveşte religiozitatea făcea doar bunica, femeie mică de stat, chibzuită şi deosebit de energică şi ambiţioasă. Nu concepea ca cineva din sat să fie mai devreme decât ea în holdă. Ei bine, în timpul iernii, mai ales, obişnuia să ne ia şi pe noi, pe Cornelia şi pe mine, la adunare (casă de rugăciuni). Acolo era cald, nu ca la biserica ortodoxă, erau scaune pentru toţi participanţii, era muzică instrumentală. Baptiştii obişnuiau apoi să organizeze serbări, în care implicau, masiv, copiii. Cu un asemenea prilej mi s-a dat sa învăţ o poezie, religioasă, se înţelege. Urma să fie prima mea ieşire în public, exceptând serbările de la grădiniţă. Lume multă, amo-ţii. Mi-a venit rândul. Am urcat cele câteva trepte, m-am înclinat, şi... vai, încăperea a prins să se legene; să se întunece chiar. Nu mai ştiam începutul, nu mi-l mai aminteam. O clipă mi-a trecut prin minte gândul să mă retrag Nu am avut putere, de parcă aş fi fost bătut în cuie. Încă un efort şi ..."Trâmbiţă cu glas de-aramă,/O auzi iubită mamă/ Şi pe uliţă-nşiraţi/ Vezi mulţimea de soldaţi?". Nu era poezia ce trebuia recitată. Învăţată fără intenţie, de la sora mea, elevă în clasa întâia, sau a doua, care o repeta cu voce tare, mi s-a oferit acum - de către cine? - asemeni unui colac de salvare şi m-am agăţat de ea. O salvare precară însă, întrucât, conducătorul comunităţii, pastorul, a avut grijă, chiar dacă părinteşte, să mă mustre: "Ei, nepoate - îmi era unchi - la noi nu asemenea poezii războinice se recită". Am înţeles pe loc gafa. Şi mi-a fost ruşine. Poate că am şi plâns. Nu-mi aduc aminte. Ştiu însă că, potrivit firii oricărui copil, am uitat repede întâmplarea şi am continuat să o însoţesc pe bunica, până într-o zi.

Era iarnă. Pentru a aduna banii necesari reparării case: de rugăciuni, fraţii au organizat o serbare cu tombolă. Obiectele puse în joc, constând din feţe de masă, ştergare, batiste, lucrate în casă, erau frumoase Şi multe. Un bilet de participare la tragere costa zece lei. Bani nu aveam. Nici bunica. Priveam, la cei ce se înghesuiau să cumpere, cu oarecare tristeţe, dacă nu chiar cu un sentiment de frustrare. Ar fi fost, poate, mai bine să nu fi fost de faţă. Iată însă că cineva, care mi-a intuit frământarea, mă cheamă la el şi îmi oferă banii necesari pentru a cumpăra unul sau două bilete. Mecanismul tragerii, în sine, nu mi-1 mai amintesc. Ştiu doar că biletele erau puse într-o căciulă neagră şi că eu, ca cel mai

tânăr din întreaga adunare, urma să le extrag, cu mâna, unul câte unul: X,Y,Z şi gata. Gata fără ca pe vreunul din biletele extrase să figureze şi numele meu. Din ochi mi se prelingeau lacrimi. Ca să mă liniştească, acelaşi bărbat şi, pe lângă el, şi bunica, mi-au făgăduit solemn că, peste o săptămână, sau două, o să-mi dăruiască şi mie "Cuvânt de aur". Ce anume urma să fie acel "Cuvânt de aur", cum anume va să arate, nu realizam Presupuneam doar că e vorba de ceva extrem de preţios şi faptul acesta, în acelaşi timp, m-a liniştit şi mi-a stârnit nerăbdarea. În sfârşit, a sosit şi sorocul şi mi s-a dat, mie şi altor copii, o fascicolă subţire, cu extrase din Biblie. Cum însă nu ştiam să citesc, dezamăgirea a fost totală. Mă aşteptam la un obiect de aur şi mi s-a oferit hârtie. Aş fi vrut să protestez, dar cum? Rămâne cert doar faptul că, începând din seara aceea, la adunare, spre disperarea bunicii, eu nu am mai fost. Mai mult, am eliminat atunci, inconştient poate, odată şi pentru totdeauna, din ecuaţia vieţii mele, termenul noroc. *"Dar pe cel de fatalitate?* în elaborările mele ideatice, nu am operat cu el. Calcule de perspectivă, sau scenarii de acţiune, în care să-1 includ, nu mi-am făcut. I-am simţit în schimb prezenţa, în mod paradoxal, ca pe o somaţie perpetuă, post factum, de unde absenţa sentimentului tragic, la un om a cărui existenţă a fost efectiv tragică. Destinul nu mi-a bătut nici discret, nici insistent la uşă. Mi-a pătruns în casă pe nesimţite, ca să-şi descopere chipul doar la plecare; nu însă fără a lăsa să se înţeleagă, vai, că se va reîntoarce iar şi iar. "*Reacţii specific rustice, prilejuite de permanenţa unor rânduieli sinonime cu firea?* Se prea poate. Numai că satul în care m-am născut, numit - nu ştiu prea bine de ce - Gurahonţ , aşezat în valea Crişului Alb, ca într-un fund de căldare, înconjurat din aproape toate părţile de dealuri împădurite, ferit de bătaia vânturilor dezlănţuite, ca şi de excesele frigului, nu e un sat chiar ca toate celelalte. De la simplă aşezare de iobagi, pe o moşie săracă, sau de gonaci ocazionali, pe terenurile de vânătoare ale nu ştiu căror prinţi sau împăraţi habsburgici , fără să crească prea mult, el s-a schimbat în timp. A fost mai întâi strămutat de pe un dâmb, pe altul, din raţiuni economice. A fost apoi, cu acelaşi prilej, sistematizat. Străzile drepte, în pantă uşoară, paralele şi perpendiculare unele pe altele, par desenate pe planşetă. Ca urmare a construirii unei căi ferate, ce îl leagă de Arad, a fost îmbogăţit apoi cu o gară impunătoare şi alte câteva construcţii cu aspect urban. Au apărut şi câteva fabrici: una de cherestea şi mobilă - în vremea copilăriei mele, în ruină - alta, de ciment - dărâmată şi aceasta între cele două războaie mondiale - alta, de spirt. Meseriaşii, străini, maghiari şi nemţi, comercianţii de tot felul, în exclusivitate evrei, şi, nu în ultimul rând, intelectuali modeşti, funcţionari şi liber-profesionişti, cu un. cuvânt burghezia, înfiripată ca urmare a începutului de industrializare, a rămas şi după ce iniţiativele au început a păli. A rămas pentru că, spre Gurahonţ, gravitau atunci şi mai gravitează încă, dinspre toate punctele cardinale, o mulţime de sate, unele mai modeste, altele cu mult mai mari şi mai prospere. Lunea, zi de piaţă, nu mai vorbesc de târgurile zise de ţară, satul devenea literalmente neîncăpător. Limbajul nearticulat al animalelor de tot felul, aduse spre vânzare, clincătul clopoţeilor de pe harnaşamentele cailor prinşi la căruţe, cântecul tânguitor al câte unui cerşetor, forfota mulţimii, belşugul produselor, mirosul de pâine proaspătă şi friptură, de ardei gras, de busuioc şi canapăr, şi, mai presus de toate, preumblarea visătoare a tinerilor, băieţi şi fete, în haine de sărbătoare, se îngemănau, de fiecare dată, într-un spectacol unic, un fel de paradă. Componenta strict economică a manifestării era vădit subordonată celei sărbătoreşti. Prilej de destindere, prilej de cunoaştere, prilej de satisfacere a unor dorinţe difuze, a unor orgolii nevinovate, a unor patimi politice chiar. In mod precumpănitor, panorama era ţărănească. Nu lipseau însă nici domnii: învăţători şi preoţi, notari şi doctori, studenţi şi elevi, o lume oarecum paralelă, cu trăsături distincte, preocupată de salvgardarea statutului propriu. Locul de întâlnire al domnilor era Casina; al domnişoarelor şi domnişorilor, casa vreunui elev, sau student, din sat.

În ce mă priveşte, nu aveam nimic de salvgardat; de cucerit, eventual, da, dacă poate fi vorba de aşa ceva în cazul unui copil cu o voinţă nu tocmai fermă. Contextul specific m-a marcat totuşi. Pe uliţa copilăriei mele, uliţa principală a satului, uliţa preumblărilor duminecale, între biserică şi gară, singura gospodărie ţărănească era aceea a părinţilor mei, în rest, instituţii ca primăria, ocolul silvic, secţia de

întreţinere LII, dacă îmi aduc bine aminte, prăvălii, cafenele, ateliere de mici meşteşugari: frizeri, croitori, pantofari. Cum a rezistat, nu ştiu. Ştiu însă că ţâţa se bucura de un respect aparte din partea acestor oameni cu pantaloni şi încălţări de piele, ştiu că, toamna, târziu - la Gurahonţ toamnele sunt deosebit de lungi şi frumoase - când tata îşi cobora vitele de la pădure, se întreceau să i le admire, ştiu că, la concertele ocazionale, era singurul ţăran invitat, şi mai ştiu că eu priveam cu oarecare jind odraslele acestei burghezii mărunte, plimbându-se, în serile de vară, pe lângă uriaşii frasini ce străjuiau strada, în ritmul unei muzici de taraf ţigănesc. Cu jind, pentru că intuiam dincolo o altă viaţă. Nu că în casa părinţilor mei mi-ar fi lipsit ceva esenţial. Cele ale gurii, dacă nu prisoseau, nu ne lăsau nici de izbelişte: Laptele era lapte, porcii, porci, păsările, păsări; produsele din grădină, slavă Domnului, erau şi de vânzare. Nici pâinea nu lipsea, chiar dacă era mai neagră decât cea a brutarului. Cornuri cu unt, nu făcea mama. Pizărăii ei nu erau însă nici ei de lepădat. Într-un singur an, vremea ploioasă a compromis recolta de grâu a satului. Ni se punea deci pe masă, alături de pâine, şi mălai galben ca aurul şi dulce. Cu iaurt era un adevărat deliciu. Eu însă îl respingeam, dintr-un fel de prejudecată, ca simbol al sărăciei, al unei sărăcii de care ţăranilor locului le era ruşine. Fructe, exceptând prunele, nu prea avea tata. Avea în schimb bunicul după mamă, bunicul şi unchii. Mergeam la el, duminecă de duminecă aproape. Locuia într-o casă veche, la marginea satului, împreună cu doi feciori, cu nurorile şi nepoţii. În grădiniţa de flori, dinspre stradă, un iorgovan imens mi. se părea a fi mereu în floare. În spatele casei, livada: meri, peri, pruni, cireşi şi unul sau doi scoruşi. Intram în curte, urcam panta, apoi scara sau treptele de lemn, intram în tindă, în fapt bucătărie cu vatră şi cuptor de copt pâine, printre puţinele din sat de care-mi aduc aminte. Mătuşile găteau pe pirostrii sau în oale mari, de lut, aşezate în jurul flacărei. La mijlocul încăperii, destul de întunecoasă, o masă rotundă şi joasă mă aştepta, ne aştepta, anume. Pe masă, un singur blid şi linguri de lemn. Noi, nepoţii, ne aşezam pe scăunele şi sorbeam pe nerăsuflate bucatele, chiar dacă nu eram flămânzi. Ceremonia, prea des repetată, devenise obişnuinţă. Şi noi, copiii, ne simţeam din cale afară de bine, mai ales dacă, bunicul, săltându-ne pe genunchi, ne mai oferea şi o bucată de zahăr, semn că în dimineaţa acelei zile golise şi el câteva păhărele de vinars întors.

De îmbrăcat, ce să mai zic, eram îmbrăcaţi. Haine făcute în casă: cămaşă şi izmene de bumbac, lucrate de mama, şubă croită şi cusută de moşu, căciulă, laibăr, bocanci sau opinci, cumpărate la târg. Rămân uimit şi astăzi de felul cum reuşea mama să ne primenească, duminecă de duminecă, pe toţi ai casei. Alb imaculat, prospeţime şi mult, foarte mult bun gust. Dar tot atât de multă zbatere şi chiar încrâncenare, încrâncenare tăcută. Eu nu mi-am auzit părinţii blestemând, plângându-se de lipsa rostului. În sinea lor împăcaţi, munceau enorm în perspectivă, urma să fac şi eu acelaşi lucru şi, parcă, nu mă împăcăm cu gândul, poate şi din cauza alcătuirii mele, de pe acum firavă.

De ce aşa şi nu altfel, ca Bujor, pruncul notarului, spre exemplu? Împlinisem trei ani, mergeam la grădiniţă, mă împrietenisem cu Bujor, dar mă jucam mai mult cu fetele. Îmi lipsea îndrăzneala, dacă nu cumva şi vigoarea necesară dezlănţuirii. Pâinea mea cu magiun era bună. Cornul lui cu unt, lăcomos. De cerut vreun dumicat, nu i-am cerut niciodată. El avea apoi sanie metalică. A mea era din lemn cioplit, nu suferea comparaţie. Mergeam la pârtie cu a lui. Eram bine primit, dar ca al doilea. Apoi, el purta bundă, avea mănuşi călduroase şi şoşoni. Şuba mea şi cojocul mă protejau şi ele. Opincile, în schimb, mi se umpleau de zăpadă, obielele se umezeau şi mă pătrundea frigul. Mănuşi nu aveam, circulaţia periferică îmi era deficitară, aşa mi-a şi rămas toată viaţa, vineţeam şi răbdam stăpânit de sentimente confuze.

Vara, curtea şi acareturile primăriei ne ofereau condiţii de joacă deosebite. Veneam aproape zilnic, veneam şi aşteptam ca el să coboare. Eu, mereu al doilea, mereu aşteptând bunăvoinţa unei lumi ce nu era a mea. O singură dată s-a întâmplat ca şi eu să fiu aşteptat. Bujor s-a îmbolnăvit de pojar. O săptămână nu ne-am văzut. Se pare că îmi simţea lipsa. Am fost chemat, şi am intrat, pentru prima dată, în casa părinţilor lui, cu un alt sentiment decât acela al pruncului care aşteaptă.

Primii ani de şcoală i-am făcut împreună. Şi ceea ce mi se pare demn de reţinut e faptul că, în ceea ce priveşte relaţiile mele cu lumea, anii aceştia nu au adus nici o schimbare. Dimpotrivă, polarizarea ţăran-domn dobândea consistenţă cu fiecare nouă zi, şi-mi inculca frustrarea. Ca dascăl, în anii aceia, l-am avut pe Savu Dorea, bărbat frumos, în pofida cheliei totale, cu ochi pătrunzători şi mustăcioară, îmbrăcat după moda anilor 1900, cu redingotă şi steif, pedant, rezonabil, dar şi sever. Îşi făcea meseria cu multă dăruire, îmbinând savant nuiaua cu recompensele. Era necăsătorit şi-şi cheltuia o parte din venituri pe ilustrate şi dulciuri pentru noi. Un răspuns bun, o bomboană, un abţibild, o ilustrată, după caz. Trofeul cel mai râvnit de noi, băieţii, era automobilul. Nu l-am obţinut niciodată, deşi eram socotit un elev bun. Bun, îndeosebi la socoată. Cititul cu voce tare nu-mi era pe plac. În ce priveşte scrisul, aveam tăbliţa denivelată, iar mai târziu, caietele de calitate proastă: sugeau cerneala. Şi totuşi, din a doua jumătate a clasei a doua, am început să citesc poveşti. E drept, prea mult răgaz pentru asemenea desfătări nu am avut. În gospodărie erau de făcut zilnic, treburi ce nu sufereau amânare. Interesul nu mi s-a potolit însă şi am a-i mulţumi pentru aceasta unei femei neştiutoare de carte, pe nume Constanţa, care, în timp ce o ajuta pe mama la culesul cânepii, la meritat sau tors, nu înceta să-mi recite întâmplări din viaţa procletului Păcală.

Şcoala nu era cine ştie cât de departe. Urcam strada până la primul colţ, o apucam spre dreapta, treceam de poştă, şi, peste drum, tot în colţ, era clădirea, cu o singură sală de curs, cu locuinţa domnului învăţător, curtea şi o grădină mare, neaccesibilă noua. În imediata vecinătate, casele a două familii înrudite, de evrei. Urmare a atâtor zilnice treceri, ajunsesem să-i cunosc, fără să fi schimbat cu ei o vorbă şi să le intuiesc decăderea. Erau doi bătrâni uscaţi, îmbrăcaţi în caftane, purtând cipilici tradiţionale, cu bărbi albe şi lungi ce nu au cunoscut foarfecă sau briciul, cu perciunii aşişderea, stând pe bancă, în faţa fostelor lor dughene şi pufăind din nişte pipe cu camişe din cale afară de lungi, înconjuraţi, uneori, de nepoţi sau strănepoţi murdari şi , pentru mine, ciudaţi, din pricina părului cârlionţat ce le flanca urechile clăpăuge, asemeni unor lujere desfrunzite. Prin urmare, nu toţi evreii huzureau. Vecinii mei, negustori activi, deşi ortodocşi şi ei, arătau altfel. Tinerii mai ales, care, zilnic, în timpul verii, când soarele se pregătea de scăpătat, ieşeau, împreună cu alţi conaţionali, de aceeaşi condiţie, să joace tenis. Eu culegeam mingi. Cei câţiva bănuţi primiţi drept plată, îmi prindeau bine. Într-un anume sens mă şi umileau însă, atenţionând, fără să vrea, asupra condiţiei mele de fost, prezent şi poate viitor iobag, condiţie care, aparent, pe sătenii din generaţia tatălui meu îi lăsa indiferenţi. Aparent, pentru că încrâncenarea lor, voinţa lor de a prospera, dovedea, în ultimă instanţă, contrariul. De a prospera prin muncă, firesc, treptat, nu prin convulsii şi redistribuiri de mijloace şi bunuri. Instinctul de proprietate, acest atât de hulit instinct, puternic în rândul ţăranilor de pe la noi, era, în acelaşi timp, şi garantul unui spirit, de dreptate deosebit de intransigent. Ceea ce este al meu, nu poate fi şi al altuia. Dar şi ceea ce este al altuia, nu doresc şi nu poate să-mi aparţină. Raportul între proprietar şi bun e de consubstanţialitate şi acest fapt explică preeminenţa dreptăţii în scara lor de valori. E şi motivul pentru care, îi am în vedere pe proprii mei părinţi, ei nu au cunoscut invidia, sau ura. Depozitele şi prăvălia evreului vecin, fuseseră ridicate pe jumătatea de grădină a străbunicului meu, Valea Adam, vândută, spunea bunica, la beţie. Faptul nu a fost totuşi motiv de înveninară. Dimpotrivă, şi străbunicul, şi bunicul, şi tata îndeplineau pentru negustor şi oficiul de cărăuşi, fără a fi dependenţi, fără a fi slugarnici. Cele câteva zeci de lei primiţi din când în când, le prindeau şi lor bine, mai ales că serviciile prestate nu prejudiciau în nici un fel activitatea în gospodărie şi apoi, dacă le lipsea ceva părinţilor mei, le lipseau banii. Reţin imaginea aparte a lumânărilor ce, în fiecare vineri seara, după răsăritul stelelor, ardeau în fiecare casă evreiască. Începea sabatul. Şi cum pe uliţa noastră, familiile de evrei ortodocşi erau numeroase, el reuşea să răzbată prin ferestrele caselor şi să răspândească în noapte un aer de sărbătoare arhaică, amestec ciudat de taine şi năluci. Mă furişam printre ele, când fascinat, când stânjenit. Mi se

releva, oricum, o lume care, fără a-mi fi neapărat ostilă, nu se lăsa penetrată defel. O lume închisă. Va mai trece mult timp până să descopăr, până să-i descopăr şi o altă faţă.

Cu Petre Ugliş, cel de al doilea dascăl în clasa a treia, prea multă carte nu am făcut. Omul era absorbit de politică. Şcoala era un fel de a cincea roată la căruţa domniei sale, ceea ce nouă, copiilor, ne convenea. Nu însă şi acelor părinţi, nu puţini, care intenţionau să-şi trimită odraslele la şcoli mai înalte. Aşa se face că, intervenind pe la inspectorat, au obţinut, pentru noul an şcolar, un post şi o învăţătoare, Zenobia Agrima, aceasta cu totul şi cu totul remarcabilă. Rezultatele - eram acum în clasa a patra - nu s-au lăsat aşteptate. Cu puţine zile înaintea vacanţei mari, o inspecţie ministerială venea să le confirme. Ce nu reuşiseră elevii din clasa a şaptea, a domnului Petre Ugliş, am reuşit eu. E vorba de rezolvarea unei probleme de aritmetică. Bucuria nu mi-a fost însă pe măsură. Bujor, dar nu numai el, cercul de prieteni, firesc, se lărgise, urma să plece la liceu. Şi, nu atât sentimentul despărţirii, cât senzaţia că lumea după care, în mod inconştient, jinduiam, acum se îndepărtează, mă întrista. Mă întrista nespus. Aşteptam parcă, descumpănit, ca, între chemările pădurii, cu bucuriile şi mizeria vieţii simple, şi fascinaţia rafinamentului cvasicitadin, altcineva să decidă. Instinctul îmi era prea slab, eram prea nevolnic pentru a mă lega de condiţia tatălui meu, de condiţia bunicului meu, cu toate că păstram, ca pe un bun de neuitat, amintirea izvoarelor, freamătul plopilor, liniştea poienii cu nuci şi, îndeosebi, transparenţa tăriei, pe întinsul căreia începusem a desluşi, una câte una, constelaţiile. Dezlănţuirea stihiilor, stârnind norul morţii, îmi revela sublimul. Istoria apoi mi se descoperea şi ea, nu ca răbufnire a mulţimii căreia îi aparţineam funciar ci ca gest al eroilor. Prima mea călătorie cu trenul a fost la Ţebea, cu prilejul dezvelirii bustului lui Avram Iancu.

Câmpul dintre linia ferată şi dealul bisericii cu cimitirul şi străvechiul gorun, era o mare de oameni. Dincolo, ceilalţi, mult mai puţini, aleşii. Discursurile m-au lăsat rece. Corurile, poeziile recitate, mi se păreau o suflare de vânt în frunzele plopilor. Defilarea liceenilor din Brad, în ritmul marşului lui Iancu, intonat de fanfara minerilor de la Gurabarza, rupea zăgazurile neastâmpărului din adânc. Marşul lor l-aş fi vrut marşul meu, înspre o ţintă ce nu-mi era limpede câtuşi de puţin, dar care, eram convins că este, de vreme ce sunt licee menite să deschidă drumul înspre ea. Numai că ... ei cu ale lor, eu cu ale mele. Trebuia să mă resemnez şi am şi făcut-o muncind la câmp toată vara, vara anului aceluia şi vara anului următor, ca elev în clasa a cincea primară, despărţit de prieteni, mulţi, puţini câţi erau, şi neîmprietenit cu cei rămaşi la coarnele plugului ca mine, printre altele şi pentru faptul că aceştia erau puţini. A mai intervenit, apoi o experienţă, pe cât de inedită pentru mine, pe atât de acaparatoare. Ispitit de un câştig făgăduit sau, doar incapabil de a rezista stăruinţei, am acceptat oferta unui agent oarecare, să cresc viermi de mătase. Oamenilor din partea locului le era necunoscută o asemenea îndeletnicire. Mă lansam deci într-un fel de aventură. Amestecul inerent de îngrijorări şi speranţe, de joc şi efort conjugat, îmi făcea însă bine, nu îmi mai lăsa răgaz pentru degustarea tristeţii. În câteva zile, cele două sau trei degetare de ouă, mai mărunte ca macul, s-au preschimbat în mii de viermişori, nu tocmai plăcuţi la vedere. Mă uimea pofta lor de mâncare, dusă până dincolo de nesaţ. Foşgăiala şi ronţăitul, amplificate cu fiecare zi, mă urmăreau pretutindeni, asemenea unei obsesii Mă sculam dimineaţa devreme, întindeam pasul până la Glemee, loc unde, de o parte şi de alta a unui drum de câmp, erau duzi, asemeni unui gard viu. Culegeam frunza, având grijă să nu fie umedă, o aduceam acasă, o presarăm peste viermi şi priveam cum o devoră. Azi, mâine, poimâine, mai nesătui cu fiecare zi. Numai că, într-o dimineaţă, stupoare. Viermii mei, la distribuirea frunzelor, rămân insensibili. Par adormiţi. Unii, morţi de-a binelea. "S-au îmbolnăvit", îşi dă cu părerea bunica. "O să avem ce plăti". Caut agentul sericicol, îi povestesc şi răsuflu uşurat. Era vorba, nu de boală, ci de năpârlire, fenomen absolut normal. Treziţi din somn, scăpaţi-de corsetul propriilor piei, devin din nou greu de săturat. Şi nu mai găseam nici frunză. Doar în faţa casei unui cumnat al tatălui meu, Pavălu Huţului, predicatorul comunităţii baptiste, de care am mai vorbit, doi duzi, nu prea bătrâni, tunşi cu grijă, pentru, ce, nu ştiu, etalau coroane din ramuri fragede, cu frunze

verzi şi nefiresc de mari. Spornice prin urmare. Nu am stat mult pe gânduri. Am urcat, mi-am umplut sacul şi am şters-o. Scandalul care a urmat a zădărnicit şi ultima speranţă a bunicii de a mă converti la propria-i credinţă.

Aşadar muncă, păreri de rău, tristeţe. Până într-o zi când, în drum spre casă, alături de tata, am observat pe zidul primăriei un prospect al Şcolii Inferioare de Arte şi Meserii din Baia de Criş. L-am citit şi, spre surprinderea mea, tata, căruia tristeţea mea nu i-a scăpat, s-a decis să încerce. Mama nu ş-a opus. Socoata era simplă. Doi băieţi şi două fete, la cât pământ avea tata, eram prea mulţi. Pentru cel puţin unul dintre noi trebuiau căutate alte rosturi. Bunica, în schimb, vedea lucrurile altfel. De ce să mă îndepărtez eu de casă? Nu ar fi mai nimerit să intru ucenic la unul din frizeri? Aveam doi, în imediata vecinătate. Meserie uşoară, meserie curată. Tata a plecat totuşi la Baia de Criş şi m-a înscris.

Anul petrecut ca elev al acestei şcoli a fost pentru mine un an greu. Şcoala, amplasată în afara orăşelului, era în curs de construire. Lumea îmi era străină, regulamentul era cazon, mijloacele de influenţare, medievale. De foame, nu am suferit. Frigul în schimb, reactivând o, suferinţă mai veche, potolită de bunica, ba cu spirt camforat, ba cu dogoarea focului, mi-a lins oasele o iarnă întreagă. Cu profesorii m-am împăcat bine. Cu maistrul de atelier, la fel. Nu însă şi cu multele, mult prea multele corvezi. Oricum, nu întrezăream lumea, spre care năzuiam, fără a şti prea bine cum arată. Un accent de noutate ispititoare, exotică aproape, a intervenit totuşi, în ultimul trimestru al anului, sub forma unor manifestări cercetăşeşti: uniformă, exerciţii de orientare, devize magice, perspective, şi tot atâtea dezamăgiri. Mai mult, o întâmplare survenită şi ea, cam în aceeaşi vreme, m-a redus la propria-mi condiţie de copil frustrat. Nu se mai ţineau cursuri. Pentru elevii ultimului an se pregătea o masă festivă: supă, pilaf de orez, prăjitură şi vin. Se organiza totodată şi o serbare câmpenească, un maial într-o poiană aflată nu prea departe de şcoală. Am muncit câteva zile în şir, la amenajarea unei platforme de dans, la amenajarea unui simulacru de amfiteatru pentru fanfară; la tragerea firelor pentru iluminat. Când totul a fost gata, noi, cei mici, am fost poftiţi la cină. Nu însă înainte de a asista la instalarea fanfarei şi la executarea câtorva marşuri, valsuri şi ardelene. Era alcătuită din copii de trupă, mulţi de vârsta mea, îmbrăcaţi în uniforme militare şi supuşi unei discipline cazone. Copiii, în general, se complac în a imita, cu zgomot, milităria. Eu, nu. Aspectul dur, până la absurd, al acestei profesii, rămâne însă nesesizat de ei. Conferă prioritate aparenţelor. Dar eu? Sunt eu altfel? Nu ştiu. Cert îmi este doar faptul că imaginea acestei mici fanfare, suprapusă peste o alta, alcătuită din rezidenţii unui orfelinat maghiar, înregistrată la mine în sat, într-o împrejurare relativ asemănătoare, m-a impresionat până la lacrimi. Îmbujoraţi, gravi, mecanici, poate şi flămânzi, copiii suflau în alămuri, faţă în faţă şi pentru exuberanţa şi buna dispoziţie a celor mai vârstnici şi mai puţin vârstnici. Ce lume răsturnată şi, iarăşi, câte frustrări! În ce măsură şi ei, copiii în cauză, încercau sentimente asemănătoare, iarăşi nu ştiu. S-ar putea ca totul să nu fie decât proiecţia extrovertită a unei sensibilităţi exagerate, reacţiile unui eu ce, neputând să uite, a tot acumulat impresii sumbre.

Să fi avut cinci, şase ani. Într-o după-amiază arămie, de toamnă, a poposit în sat un circ ambulant. Trecând prin apropiere, venind de nu ştiu unde, am văzut căruţele, în piaţa din faţa bisericii, aşezate în formă de careu. La mijloc, câteva femei pregăteau cina: ardei copţi pe jăratic, o noutate pentru mine, reţinută vreme îndelungată, poate şi din cauza fumului şi iute şi cu miros specific. Nu prea departe, bărbaţii, fără cămăşi, ridicau cortul. A doua zi după-masă, fiind duminecă, am venit şi, eu. La intrare, lume destulă, nu însă ţărani. Priveam ceva mai de departe, ferindu-mă, pe cât îmi era cu putinţă, să fiu văzut, de cunoscuţi mai ales. Când s-a făcut linişte, în faţa intrării nemaifiind nimeni, m-am apropiat, am ciulit urechea, am dat ocol cortului. Ajuns din nou acolo de unde plecasem, cineva mă surprinde. Ca şi cum aş fi fost vinovat de ceva anume, încerc să mă retrag. Bărbatul, pentru că era un bărbat, mă reţine însă spunându-mi calm: "Vrei să intri? "... "Ştiu că vrei, dar nu ai bani. Hai să cădem la învoială. Vii cu

mine, ai să priveşti, ai să asculţi, iar la sfârşit ai să faci şi tu ceva ce îţi voi spune eu. E bine?" Şi fără să aştepte răspunsul mă ia de mână, mă conduce înspre interiorul cortului, dar nu şi spre scaunele care înconjurau, sub formă de amfiteatru, arena, ci undeva in spatele acestora. Dincolo, în centru, ceva se petrecea, de vreme ce publicul ba râdea, ba clămpănea, din palme. Numai că eu, eu nu vedeam nimic. Eram prea scund, în spatele unor bănci sau scaune prea înalte. Cuprins de indignare, de incertitudine, de teamă, îmi vinea să plâng. "Urmăm noi. Fii gata!" Ridic privirile, şi, în pofida hainelor de măscărici pe care le îmbrăcase şi a tot felul de prafuri şi vopsele sub care îşi ascunsese faţa, l-am recunoscut pe ... şi-am început să tremur. "Nu-ţi fie teamă, mai ales că tu nu ai nimic de făcut". M-a învăluit apoi într-o pătură, m-a luat subsuoară şi a coborât în arenă, îndrugând vrute şi nevrute, despre nu ştiu ce colet primit de el, din America. De înţeles, nu am înţeles nimic. Îmi clănţăneau dinţii, îmi simţeam ochii umezi, mă sufocam. Şi acum, gata. Aruncat cât colo, simt că mă rostogolesc, observ că pătura se derulează şi iată-mă singur, săgetat, din toate părţile, de privirile vesele ale spectatorilor porniţi pe aplauze. Numai că pentru mine, aplauzele acelea erau mai mult decât usturătoare. Plângeam acum de-a binelea, în vreme ce, jur împrejur, ochii, nu vedeam decât ochi, erau numai râs şi destrăbălare, aşa mi se părea. M-am ridicat, mi-am scuturat instinctiv îmbrăcămintea, pentru a îndepărta urmele, talaşul şi praful arenei de circ şi am părăsit incinta asemeni unui şobolan încolţit, hotărât să nu mai văd ţipenie de om. Şi nu atât măscăricii mi-au devenit de atunci insuportabili, cât spectatorii care, fie că nu realizează drama paiaţei, nesurprinzând faţa înlăcrimată a râsului, fie că se complac în a se bucura de suferinţa semenilor, fie ea şi mimată.

Din anii copilăriei îmi mai stăruie în memorie şi alte câteva întîmplări, asemeni unor ferestre deschise înspre propria-mi lume, care era a satului, chiar dacă, trupeşte, eu nu eram făcut pentru ea. Bunicul după tată, cel care locuia împreună cu noi, a cărui nume, Ghiorgiţă, îl purtam, a fost un bărbat frumos şi chiar "schitaş", adică atent cu ţinuta. Sâmbătă de sâmbătă, îşi ungea curelele opincilor cu slănină, de sclipeau cum la altcineva în sat, eu nu am văzut. Nu l-am apucat lucrând-la câmp.

De când îl ştiu, îl ştiu, vara, păstor, iarna, tăietor de lemne, acasă, nu în pădure, sfărâmător de porumb, ori croitor de şube. De noi, nepoţii, nu era apropiat. Nu-mi amintesc să ne fi ţinut vreodată, pe genunchi, sau să-mi fi adus, din pădure, un pumn de fragi. Ciuperci, da. Le prăjea pe plită, îmbiindu-ne şi pe noi, copiii. Ca urmaş de iobag, tata era proprietar, în devălmăşie, a unor terenuri, zise urbariale, împădurite şi a unor plantaţii de nuci, numite "Poeni". Vitele tinere şi cele sterpe, erau duse, de cu primăvara, în pădure, şi păzite, alternativ, de cei doi bunici, şi nu erau aduse în sat, decât toamna, târziu, frumoase de se uita lumea la ele ca la minune. Dumineca, tata urca la "Poeni", să ducă vitelor tărâţe cu sare. Nu o dată, l-am însoţit şi eu, pentru a învăţa drumul. Ajungeam în zăvoi, ocoleam pădurea, o apucam pe marginea unui pârâu umbros, străjuit de ferigi, urcam pe poteci întortochiate pentru mine. Efort obositor, dar şi fascinant: umbrele, răcoarea, foşnetul, cântecul vreunei păsări, săgeţile de lumină, scăpate printre frunze, movul florilor de spânz, flori în formă de cupă, ferigile, muşchii, susurul apei, totul mi se părea nou, uluitor. Descopeream pădurea, pe dinlăuntru, nu ca peisaj, şi îmi era teamă. Basmele, toate, roiau ameninţător în jurul meu. Lipseau doar zmeii. În sfârşit, iată-ne ajunşi la izvoare, locul unde se adăpau animalele. Până la zăcătoare, locul sau poiana cu nuci, unde mânau peste noapte, şi unde era şi coliba bunicilor, mai era puţin de urcat. Eram aşteptaţi. Fiecare viţel, fiecare junincă, fiecare vacă câştigată (gestantă), şi-a primit raţia, şi-a lins botul, s-a lăsat îmbrăţişată. A îngenunchiat apoi, ca într-o rugă, la umbra nucilor, să rumege în linişte. Se spune, în popor, că ochiul stăpânului îngraşe vita. Privind, am avut senzaţia contrarie, că ochiul vitei, umed şi blând, îngraşe stăpânul sau, poate, şi unul şi altul. Bunicul, tata şi eu ne-am aşezat apoi în jurul focului ce mocnea în gura colibei, l-am înviorat, am fript slănină, am băut apă şi am aţipit, vreme de o oră. Ne-au trezit animalele, al căror orologiu biologic indica timpul păşunatului de după prânz. Am mai repetat aventura şi de unul singur. Am dormit cu

bunicul, în colibă, câteva nopţi la rând. Era un taciturn, răguşit pe deasupra. Mi-a povestit totuşi, întâmplări cu şerpi surprinşi în colibă, la giobul cu lapte (un fel de putină mică), întâmplări cu mistreţi, mi-a vorbit despre furtuni, trăsnete şi incendii. Acum noaptea era senină, constelaţiile păreau la o aruncătură de piatră; iar eu, eu eram fericit.

Să ne reîntoarcem însă la şcoala. Ziua de după maial. În una din sălile de curs, eram toţi elevii. Sunt anunţate rezultatele, se distribuie premii, ni se dau sfaturi. Premiul unu pe şcoală, eu. Ciudat. Nu încerc nici o emoţie. Aştept să se încheie bâlciul, să-mi fac bagajele, să plec. De la şcoală până la gară drumul era destul de lung şi urma să fie parcurs pe jos. O sarcină primită în ultima clipă, o sarcină sau poate, o provocare a destinului, intervine pentru a-mi strica socotelile. Trebuia să duc un suport de lampă electrică până în parcul bisericii romano-catolice, mult dincolo de gară şi nu-mi era deloc uşor. Aveam bagajul propriu, suportul era şi el, nu doar greu, ci şi greu de ţinut în mână, în vreme ce drumul era lung. Am pornit şi pe măsură ce timpul trecea, sporea şi oboseala. La intrarea în oraş, urma să părăsesc şoseaua pentru a o apuca pe strada ce urca spre biserică. Lucru deosebit de rar, în acea vreme, şi prin acele locuri, când să trec strada, m-a surprins o maşină. M-am împiedecat, am căzut şi în afara unei julituri în podul palmei, m-am ales cu suportul de ceramică spart. Acum ce să fac? L-am adunat de pe jos, mi-am continuat drumul şi, spart cum era, l-am lăsat pe o bancă, aşa cum a fost înţelegerea cu profesorul maistru, fără nici o altă explicaţie. Eram oarecum mulţumit că nu l-am întâlnit. Mulţumit şi nu tocmai, întrucât gândul, gândul că va trebui totuşi să dau socoteală, la începutul anului şcolar viitor, începea să mă tulbure.

Numai că acel început de nou an şcolar, pentru mine nu a mai avut loc. Rezultatele obţinute, premiul unu pe şcoală, pe de o parte, incidentul cu suportul de lampă, pe de altă parte, m-au determinat, în cele din urmă, să încerc marea cu degetul. Pe scurt, am rămas acasă, am parcurs clasele a şasea şi a şaptea primară, am prestat un examen de diferenţă pentru clasa întâia de liceu şi altele, ca elev particular, pentru clasa a doua, la liceul Avram Iancu din Brad, iar, în toamna anului 1937, m-am înscris, ca elev ordinar, în clasa a treia, la Şcoala Normală Dimitrie Ţichindeal din Arad, aceasta la sfatul învăţătorului meu Savu Dorea. *An plin de evenimente, acel an 1937.*

Pentru mine, nu atât de plin, cât semnificativ, în sensul că a marcat, nu doar un nou început cât începutul unei noi înţelegeri, începutul unui alt fel de a înţelege lucrurile şi lumea. Aveam 15 ani şi parcă doream, nu atât să ajung ceva, în speţă dascăl, cât să descopăr şi să mă descopăr, mai ales.

Alături de năpăstuiţi, frate de cruce

Vară toridă. În ce mă priveşte, încercam un sentiment nou, ceva între nerăbdare şi teamă. Nerăbdarea de a mă vedea, în sfârşit, elev cu drepturi depline, al unei şcoli de prestigiu, şi teama de nou. E drept şcoala normală nu se bucura de aceeaşi consideraţie ca un liceu teoretic; originea elevilor era modestă, perspectivele, limitate. îmi conferea totuşi un statut, în temeiul căruia îmi era îngăduită alăturarea la grupul tinerilor studioşi, din sat şi din împrejurimi. Bujor mă invita acum în familie, doctorul îmi acorda o oarecare atenţie, studenţii, la fel. De la aceştia din urmă am aflat câte ceva şi despre Garda de Fier, destul de puţin însă. O discuţie între Ady, fata doctorului şi Costi Oarcea, student la Academia Comercială, de loc din Valea Mare, un hâtru de excepţie şi admirator al antroposofiei, mi-a reţinut atenţia. Ady susţinea Partidul Naţional Creştin, Costi Oarcea, partidul Totul Pentru Ţară. Mi se părea că vorbesc aceeaşi limbă, că au acelaşi ţel. Şi nu se înţeleau totuşi. De ce?

Mai răsărit ca alte sate, ca reşedinţă de circumscripţie electorală, Gurahonţul cunoştea oarecari frământări politice. Liberalii îl aveau, drept senator, pe Petre Ugliş, învăţător şi folclorist. Ţărăniştii îl

aveau pe Ioan Bogdan, om fără o profesiune certă, intelectual totuşi. Îl pasiona arheologia. Partidul Naţional Creştin, pe medicul satului, Dr. Teodor Babuţia. Deşi cei mai activi, legionarii nu ştiu pe cine aveau în frunte. Cuibul era alcătuit din meseriaşi şi ţărani. Aveau un sediu, unde se adunau, săptămânal, pentru şedinţe. I-am auzit cântând, i-am văzut lucrând, i-am surprins, prin soţii mai ales, ca stâlpi ai Bisericii. Dar numai atât. Aparent, intelectualii lipseau, ca şi studenţii de altfel. Aveam să aflu, în chiar această vară, că lucrurile nu stăteau chiar aşa. Avocatul Dr. Aurel Oarcea, tatăl lui Bujor, directorul băncii "Crişana", pe nume Nişca şi chiar preotul paroh, Bulz, nu erau străini. Dr. Ilie Haiduc, fiu al satului şi director în conducerea centrală a societăţii "Mica", îi cerceta şi el din când în când.

Nu îmi aduc aminte, acum, de la cine am primit, în vara aceea, "Pentru Legionari", de la domnul Dr. Oarcea, sau de la domnul Nişca. Am citit cartea pe nerăsuflate. M-a impresionat în mod cu totul şi cu totul deosebit. Întâmplări dramatice, expunere simplă, fără dedesubturi, fără artificii stilistice, imposibil de contestat. M-am entuziasmat, m-am revoltat, am plâns. De înregimentat, nu m-am înregimentat, poate şi pentru faptul că nu mi-a cerut-o nimeni.

La mijlocul lunii septembrie începeau şcolile. Cam în aceeaşi vreme se culegeau şi prunele. Aveam şi noi o plantaţie, mică, în câmp, la Văleşti, după numele străbunicului, Valea Adam. Drumul până în poiană nu era uşor. Boii, trăgând carul, urcau panta dealului cu o reală încordare, pe măsura riscului. În urmă, tata, mama, bunica şi noi, copiii. Când am ajuns, roua era ridicată. Tata a început să scuture prunii, să-i bată cu ruda, noi, sa culegem în coşuri, prunele căzute pe iarbă şi să le transportăm la căzile rămase în car. Boii, desjugaţi, păşteau prin prejmă. Munca nu era prea uşoară. Eu, mai ales, culegeam, cu oarecare îndemânare, dar şi absent întrucâtva. A doua zi urma să plec la şcoală, departe de casă, urma să locuiesc la internat. Experienţa din anul cât am fost la Baia de Criş, nu era încurajatoare. Şi totuşi...

Prunii, sădiţi de străbunicul meu Valea Adam, erau acum bătrâni. Trunchiul le era acoperit de muşchi şi licheni, iar unele crengi erau uscate. Prunele, crandane, rotunde, vineţii, parcă brumate, îşi păstrau însă dulceaţa, nu se sălbăticiseră. Cu pâine, mi se păreau un deliciu. Până să se însereze, nu mai era mult. Din orbitor, soarele devenise un imens disc roşu. Nici pruni de scuturat nu mai erau, doar unul, doi, pe la vârfuri. Şi, ca niciodată, eu, care nu eram un căţărător, spre a grăbi lucrul, mă urc în prun, pentru a-i scutura crengile neaccesibile de jos. Creanga de sub picioare a cedat însă şi plutind cu ea, m-am pomenit culcat pe spate, cu mari dificultăţi de respiraţie, în cele din urmă, mi-am revenit, reuşind să ajung acasă, teafăr. Un simplu accident? Probabil. Bunica însă, care nu vedea cu ochi buni dezrădăcinarea mea, adică plecarea la şcoală, mi-a spus în taină: "Nu, nu e o întâmplare, e un semn".

Şcoala Normală Dimitrie Ţichindeal din Arad, instituţie românească, veche, printre cele mai vechi din câte ne-au rămas, înfiinţată pe la 1812, sub denumirea de Preparandie, îşi avea acum localul pe Bulevardul General Dragalina, un fel de bulevard al şcolilor, în vecinătatea râului Mureş. Clădirea, cu demisol, parter şi două etaje, în formă de T, cu aspect monumental, beneficia, printre altele, şi de un ambient deosebit: în faţă, un parc îngrijit, cu brazi argintii, pruni roşii, castani şi flori, în dreapta şi stânga, spaţii largi, cu rol de curte şi terenuri de joacă, în spate, o deschidere în adâncime, .prelungită până sub digul apei. Cele câteva clădiri, numai parter, ca Şcoala de Aplicaţie sau Atelierul de lucru manual, nu erau de natură să adumbrească marele corp; şi nici chiar Teatrul de Vară, existent, la acea dată, în apropiere, nu era stânjenitor.

Am fost, oricum, impresionat. Veneam de la ţară, eram timid şi stângaci. Imaginea Liceului Avram Iancu, din Brad, cunoscut mie, era de natură să atenueze impactul. Numai că, acum, circumstanţele erau diferite. Mă copleşea, nu doar măreţia, ci şi necunoscutul, iar, pe deasupra, element surpriză, mai trebuia să mă supun şi unor teste, unul de limba română, de scriere ortografică mai exact, altul, de muzică, nu cunoştinţe, aptitudini. La ortografie eram departe de a fi strălucit. Ureche muzicală, modestă. Motive de

îngrijorare, prin urmare, aveam. S-a întâmplat însă că directorul şcolii, Dr. Caius Lepa, să-şi reamintească ştersul meu chip, de pe vremea când făcea parte din comisia de examinare a elevilor particulari, ai Liceului Avram Iancu şi să intervină ca testele să fie o simplă formalitate. Am fost admis, cu şanse de a obţine şi o bursă, cu începere din trimestrul II. Am fost condus la dormitor şi prezentat colegilor, de pedagog. Prin regulament, toţi elevii şcolilor normale erau interni, supuşi adică unei discipline de tip aproape militar. Printre colegi, nici o cunoştinţă. Unul singur era din Brusturescu, un cătun al satului Zimbru, copleşit de pădurea ce acoperea poalele muntelui Moma, pe nume Dan Crăciun. S-a apropiat de mine, fiindu-mi de folos. Prieteni cu adevărat nu am devenit însă.

Adaptarea a fost dificilă. Colegii râdeau de accentul meu rustic, glumeau, mai ales, pe seama tendinţei de a utiliza vocala "a" în loc de "ă", "ma duc" în loc de "mă duc", în vreme ce profesorii, necunoscându-mă, mă provocau la răspuns aproape oră de oră. Mai-mai să ajung la concluzia că mă persecută. Mă oboseau apoi drumurile lungi, lungi de câţiva buni kilometri, până la ferma şcolii şi înapoi, unde, chipurile, făceam practică agricolă, sub conducerea unui grădinar de origine bulgară, surdo-mut. Si câte alte lucruri nu mă oboseau. M-am adaptat totuşi şi, în cele din urmă, am reuşit chiar să mă şi impun, la fizică îndeosebi. Profesorul Carol Wizsmeg m-a îndrăgit. Mă invita în laborator, mă antrena, alături de el, în fel şi fel de experienţe; ori de câte ori vreun profesor, sau conferenţiar, avea nevoie să recurgă la proiecţii, eram operator din oficiu. După ani, am ajuns şi la discuţii politice, lucru ieşit din comun, la acea vreme, în şcoală, fiind interzise, nu doar politica, ci şi citirea ziarelor. Pe americani şi englezi îi ura. De elogiat, nu elogia pe nimeni. Avea percepţia clară a ceea ce înseamnă concernul industrial, monopolul, interesele economice. Considera războiul o consecinţă firească , a conflictelor de interese economice şi nimic altceva, iar politica, o prostituată guralivă. Aprecia elevii după capacitatea lor de judecată, nu după ţinerea de minte. "Memorie, ne spunea adesea, au şi maimuţele şi papagalii". Reţin, în această ordine de idei, o întâmplare ce şi azi mă amuză. Spre sfârşitul trimestrului I. Teză la chimia organică. Din, generaţie în generaţie, subiectul, cunoscut: Fenolii. Ca urmare, unii din colegi, cei mai mulţi, memorizează. Câţiva, mai îndrăzneţi, îşi scriu lucrarea anticipat, urmând ca, în timpul orei, să înlocuiască doar caietele. Acţiunea, reuşită. Bucurie mare, până săptămâna următoare când, profesorul, având caietele alături de catalog, intră în clasă. În loc de bună ziua, o remarcă în doi peri: "Hoţul neprins, negustor cinstit". Pe feţele elevilor, îngrijorare. Se împart caietele. X? Nota 10. Y? Nota 9. Şi aşa până la Z. Îngrijoraţii se luminează. Sunt strigat şi eu. Nota 8, cea mai mică. "Numai 8? pare mirat profesorul. Şi acum, domnişorilor, poftim la răspuns: X, Y..... Z, întreaga clasă, cu excepţia mea. Câte o întrebare din toată materia predată, una, dar bună". Răspunsurile, ezitante, dacă nu anapoda. În catalog, 1 şi 2. Se schiţează proteste: "Domnule profesor, eu am învăţat!". "Şi ce notă ai primit?" "10" "Atunci ce mai doreşti?". A rămas cu totul surprins, nemaiştiind ce să creadă, când a aflat de preocupările mele literar-filosofice. Şi era un om care cultiva muzica. "Aşa ceva nu e posibil" a încercat să mă convingă el. "Tu eşti făcut pentru ştiinţă, nu pentru bătut apa în piuă şi nici pentru poveşti cu Ştefan cel Mare". Numai că nu a fost să fie aşa.

Şi cu profesorul de limba franceză, Veselie, m-am înţeles bine. Nu pentru că eram un talent, nici vorbă, mă descurcam destul de greu la lucrările scrise, ci pentru curajul de a aborda textele citite în mod analitic şi personal. În ochii lui discernământul prevala asupra cunoştinţelor. Din păcate, a fost concentrat, a fost trimis pe front şi nu s-a mai întors.

Profesorul de limba română, Traian Mager, Ţapul, cum era poreclit, mă simpatiza şi el. Îmi aprecia compunerile şi nu s-a sfiit să-mi ofere, cu delicateţe, una din lucrările sale, "Ţinutul Hălmagiului", o monografie pe care, potrivit celor scrise, o dorea continuată de mine. L-am dezamăgit. La sugestia lui, am întreprins totuşi o acţiune susţinută de colectare de informaţii privind onomastica şi toponimia, pe aria judeţului Arad. Volumul datelor culese a fost considerabil. Ajutat şi de colegul meu de bancă, Ilie Crişan, care publicase deja câteva articole, având caracter istoric, în ziarul "Ştirea", am încercat

sistematizarea lui, după criterii de mine imaginate, discutabile deci; am încercat să trag şi unele concluzii. Evenimente neprevăzute m-au pus însă în imposibilitate să continui, şi toată munca aceasta s-a risipit.

Merită acest om şi alte menţiuni. Originar de prin părţile Hălmagiului, adică moţ, îşi iubea munţii aproape cu patimă. în apropierea vârfului Găina îşi construise o cabană. Îşi petrecea în ea verile. Colinda prin împrejurimi, bea cafea pregătită turceşte, vorbea cu oamenii. Nu ştiu dacă, înaintea lui, a mai fost cineva care să lupte, ca el, împotriva defrişării pădurilor. A intuit pericolul, 1-a descris, a strâns documente, în speţă fotografii, a cheltuit energie şi bani pentru sensibilizarea oamenilor preocupaţi de viitorul acestui neam, pentru stigmatizarea acelora care consideră pădurea drept marfă destinată îmbogăţirii proprii, conducându-se după principiul: "După mine, potopul".

Profesor de matematică, în aceşti primi ani de şcoală normală, l-am avut pe Adam Dragoş. Moţ la origine, şi el, ca şi Traian Mager, fost ofiţer în armata naţională a Transilvaniei, omul care a oprit înaintarea trenului blindat a lui Bela Kun, în faţa tunelului de la Ciuci. Vârfurile de astăzi. Adam Dragoş era un profesor sever. Nu agrea fotbaliştii. Să nu te fi văzut în cămaşă, ca bocanci şi în pantaloni scurţi, că aveai de tras ponoase. "Fătu meu, capu-i făcut să gândeşti, nu să dai cu el după minge. Rostul lui nu e să ţină loc de picioare, aşa că te du, fătu meu la loc şi învaţă. În catalog, nota 4". Era sever şi la examenele de diplomă, de la care era nelipsit, datorită gradului didactic şi vârstei. Sever, dar, într-un anume fel, şi părtinitor. Ţinea mult ca primul clasificat, pe centru, să fie unul din elevii lui. Dacă lucrurile nu ieşeau aşa, ridica ştacheta, anume pentru a pune în dificultate candidaţii veniţi de la alte şcoli. Şi nici să-i fie respins vreunul din proprii lui candidaţi, nu concepea. Patriotism local. În ce mă priveşte, mă socotea un elev bun. Bun, nu foarte bun. La examenul de sfârşit de an, ultimul, întrucât în anii ce au urmat, s-a renunţat la el, răspunsurile mele l-au descumpănit. "Ai răspuns prea frumos ca să nu-ţi mai pun şi alte întrebări". Şi mi-a mai pus, şi am răspuns corect, şi m-a notat cu 10 lucru, pentru el, cu totul neobişnuit.

Din aceeaşi generaţie de profesori ardeleni, promovaţi dintre absolvenţii Preparandiei, adică dintre învăţători, făcea parte şi profesorul de ştiinţe naturale (ştiinţe ale naturii), Făicaş, dacă îmi aduc bine aminte. Calibrul lui nu era însă acelaşi. Ca pregătire, modest, ca om, fără ambiţii, uneori chiar penibil. Elevii, mai exigenţi decât lasă să se înţeleagă, l-au catalogat repede şi-l provocau la discuţii, cărora nu le făcea faţă. Şi nici să se eschiveze nu era în stare. Temele preferate: neconcordanţa dintre punctele de vedere ale ştiinţelor materialist-pozitiviste (cosmogonie, evoluţionism) şi religie. Programa trebuia respectată; religia, nu trebuia infirmată, era materie de studiu. Pe deasupra, Şcoala Normală din Arad era patronată de Episcopia Ortodoxă, fiind continuatoarea directă a Preparandiei. Şi pentru că o conciliere a divergenţelor nu-i era profesorului la îndemână, îşi încheia contribuţia, invariabil, cu versurile lui Coşbuc: "Nu cerceta aceste legi, că eşti nebun de le-nţelegi", făcându-se că nu înţelegea faptul, sau poate chiar nu-1 înţelegea, că pe noi, elevii, nu ne interesa **înţelegerea,** ci pierderea timpului şi evitarea răspunsurilor.

La sfârşitul anului, rezultate satisfăcătoare, la unele materii, chiar bune. Eram bursier, aveam un statut. Rezultate mai modeste am obţinut la dexterităţi. La educaţie fizică, la lucru manual, la muzică şi vioară, la caligrafie chiar, nu şi la desen; nu depăşeam mediocritatea de aur. Dar nici probleme deosebite nu am avut, aşa că mă puteam considera, în sinea mea, mulţumit.

Anul, din punct de vedere politic, era însă, nu doar frământat, era sângeros. De perceput, atunci, nu l-am perceput ca atare. În internat nu se vehiculau ştiri, nu se citeau ziare. Revista "GÂNDIREA" îmi era însă la îndemână. Biblioteca şcolii o avea abonată. Dacă a existat sau nu vreun **Mănunchi de prieteni** în şcoală, nu ştiu. Nu mi-a solicitat nimeni consimţământul, şi nici nu am remarcat, printre colegi, vreo activitate de acest fel. Vacanţele nu mi-au prilejuit, nici ele, un plus de informare. Alegerile din decembrie, 1937, mi s-au părut un fel de spectacol carnavalesc. Nu le-am surprins importanţa.

Instaurarea dictaturii regale m-a lăsat indiferent. Asasinatele din noiembrie, 1938, asasinarea lui A. Călinescu, represiunea care a urmat, mi-au rămas străine, nu mă priveau, până în septembrie, 1940, când Radio Bod a prins să transmită cântece legionare. Părinţii mei nu aveau receptor, şi nici vecinii. De când cu tensiunile premergătoare începerii celui de al doilea război mondial, obişnuiam să ascult (să ascultăm, noi, elevii) radio B.B.C., în familia de negustor a unei prietene. Acolo am auzit cântecele, am auzit noutăţile, am comentat şi ne-am entuziasmai fără să ne dăm prea bine seama ce se petrece şi ce ne aşteaptă. După puţine zile de altfel, am şi plecat la şcoală, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

Starea colegilor mei nu părea să fie nici ea alta. Atâta doar că aceşti colegi erau acum mult mai numeroşi. Elevii şcolilor normale de băieţi din Oradea, câţi reuşiseră să se refugieze, erau şi ei cu noi. Ne-am cunoscut, ne-am împrietenit am gustat tristeţea, ne-am lăsat pătrunşi de un sentiment nou: compătimirea. Cei mai mulţi dintre colegii noi, îşi lăsaseră părinţii şi fraţii dincolo. Cu elevii s-au refugiat şi câţiva profesori, puţini. Damaschin Ioanovici era unul, profesor de română, om răvăşit de întrebări existenţiale, cum altul n-am mai întâlnit. Fusese hărăzit demnităţii episcopale. Avea studii de filosofie, studii de teologie, studii lingvistice. A renunţat. Nu s-a simţit vrednic, avea îndoieli, nu ştiu. Acum era căsătorit, avea un copil, un fenomen în ale modelajului, şi era într-o continua căutare. Lecţiile lui nu erau lecţii, ci cazne spirituale, sfâşieri ale unei conştiinţe mereu nemulţumite de ce şi cât cuprinde. Lecţiile, înainte de a viza elevii, îl vizau pe el, pe profesor, motiv pentru care agrea dialogul şi nu se sfia să ţină seama şi de ce gândeam noi. Nu o dată îşi nota, conştiincios, punctele de vedere ale elevilor interlocutori.

Una din acuzele ce i se aduc Comandantului Mişcării Legionare, Horea Sima, este aceea că, după 6 septembrie, 1940, a deschis larg porţile Mişcării tuturor chemaţilor şi nechemaţilor. Cât de adevărată este învinuirea, nu ştiu. Ştiu însă că, în cazul Frăţiilor de Cruce, nu poate fi vorba de aşa ceva. Statul era Stat Naţional Legionar. Şi totuşi, presiuni pentru încadrarea noastră politică, în şcoală, nu s-au făcut. Nu se puteau face, întrucât ar fi contravenit principiilor de bază ale organizaţiei: "Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli". Credinţa nelimitată e semn de graţie, nu de convingere indusă, de graţie şi de libertate deplină. O adeziune smulsă e exact contrariul. E drept, profesorul de muzică, Ion Lipovan, în cadrul orelor de cor, a pregătit cu noi câteva cântece legionare. Doar atât. Circulau apoi, printre elevi, unele broşuri cuprinzând, relatări de istorie recentă, teze şi idei specifice. Iniţiativa aparţinea însă inşilor, distribuirea făcându-se pe bază de prietenii. Mi-am dat seama, relativ repede, că există în şcoală şi chiar în clasă, **mănunchiuri de prieteni,** printre colegii veniţi de la Oradea, îndeosebi. Activitatea lor se menţinea însă într-un cadru cvasi ezoteric. Erau discreţi. Ştiam totuşi că în fruntea lor, la nivel de şcoală, se afla Ion Petrugan, elev in clasa a 8-a şi că, din când în când, acesta părăsea internatul, în scopuri doar de el ştiute. Mai multă, agitaţie mi se părea că poate fi sesizată în oraş. Se organizau serbări, cu scopul colectării de bani pentru **Ajutorul Legionar,** pe scena Palatului Cultural, cu public numeros şi duh patriotic. Tineri în cămăşi verzi, încremeniţi, asemeni soldaţilor din garda regală, străjuiau intrarea în sală şi urnele de colectare a banilor. Îi vedeam pentru prima dată în uniformă şi nu pot spune că nu m-au impresionat, ca de altfel întreaga manifestare. Sentimentele îmi erau totuşi confuze. Uniformele, disciplina, îmi stârneau, de obicei, compătimire, îmi induceau senzaţia de ceva oprimant. Pe de altă parte, surprindeam şi accente ostentative, surprindeam orgolii, cu aura de dispreţ a celui ce are puterea, a aceluia ce se simte bine la comandă. Mă înşelam, poate. Oamenii în uniformă nu vor fi fost chiar aşa. Îi cunoşteam prea puţin şi e posibil să le fi atribuit atitudini ce nu le erau proprii. Se poate. Atunci însă, eu aşa i-am perceput şi nu m-am sfiit să le-o şi spun. O serbare asemănătoare urma să fie organizată şi în cadrul şcolii noastre, înaintea plecării în vacanţa de iarnă. Prea puţin numeroşi, organizatorii s-au văzut puşi în situaţia de a recurge şi la bunăvoinţa elevilor neînregimentaţi. Am fost solicitat să rostesc şi eu câteva cuvinte, despre tinereţe, despre tineret, despre sensurile idealurilor lui. Pentru o mai temeinică abordare, mi s-au oferit şi câteva broşuri. Le-am citit cu

interes, părându-mi-se întru totul convingătoare. La redactarea textului, impresiile mai vechi şi-au spus şi ele cuvântul. Remarcam adică o anume neconcordanţă între ideal şt real, anticipam un anume pericol. Conştient de faptul că rezervele mele s-ar putea să deranjeze, am cerut ca cele scrise de mine să fie citite de cineva. Când mi s-au restituit hârtiile, pasaje întregi, şi nu puţine, erau subliniate cu cerneală roşie. De reproşat, nu mi s-a reproşat nimic. Am socotit totuşi că nu mai e cazul să citesc, i-am comunicat solicitantului părerea şi nu s-a împotrivit. Câteva luni mai târziu, când totul era de domeniul trecutului, colegul, pentru că îmi era coleg, mi-a spus-o fără ocol: "Noi, fraţii de cruce, am avut faţă de tine rezerve. Prea eşti iscoditor. Te preocupă filozofia. Pe noi ne interesau mai mult oamenii de acţiune, oamenii faptelor, ceea ce, după părerea mea, tu nu eşti".

Acasă, în vacanţă, surpriză. Tata fusese numit primar. Politică nu a făcut. Nu a nutrit nici ambiţii de afirmare publică. Pentru a-preveni neînţelegeri generate de orgolii, doctorul Oarcea 1-a socotit ca cel mai indicat. Faptul că a acceptat, m-a surprins. În urma alegerilor din 1937, sătenii au încercat să-1 impună. Se bucura de foarte multă preţuire. Un frate al mamei, primar liberal, a reacţionat, jignindu-1. A părăsit adunarea, şi de atunci, a refuzat, cu încăpăţânare, orice implicare politică, până acum, după cum a refuzat şi împăcarea. Cu ţâfnosul lui cumnat, nu a mai vorbit. Mamei nu i-a cerut să-i urmeze exemplul. Şi-a hotărât singură atitudinea şi nur pot să nu remarc înţelepciunea, măsura şi bunul simţ de care ea a dat dovadă. Tristeţea, ca să nu zic dezgustul, de pe obrazul tatălui meu, din seara incidentului cu unchiul, mi-a rămas în memorie vreme îndelungată. Mi-am amintit-o şi în timpul vacanţei acesteia. Am evitat totuşi orice discuţie cu ei în legătură cu noua lui calitate.

La şcoală, după reîntoarcerea din vacanţă, la nivelul meu de percepere, nimic deosebit. Cursurile erau cursuri, în vreme ce activitatea politică era restrânsă la cercul iniţiaţilor. Circulau totuşi unele informaţii având pentru mine un oarecare caracter senzaţional. "Ştii că Octavian Goga a fost mason? A fost surprins, de unul din partizanii lui, la un banchet oferit de Loja arădeană, în cinstea lui, în unul din saloanele discrete ale hotelului Crucea Albă". O parte dintre masonii arădeni ne erau cunoscuţi. Printre ei, directorul Liceului Comercial, de băieţi, profesorul Suciu. "Am stat o noapte întreagă la pândă şi l-am văzut intrând". Loja îşi "avea Templul peste drum de Şcoala Normală. Ferestrele celor mai multe clase şi dormitoare se deschideau înspre el. O expoziţie de obiecte rituale, acum, putea fi vizitată în chiar sala mare a lui. Despre directorul nostru, Dr. Caius Lepe, nu ştiam mare lucru. E, nu e mason? Membru al Clubului Rotari era în mod sigur. Ceea ce nu ştiam noi era hramul acestui club care. ba era, ba nu era masonic. Caius Lepa, de altfel, fusese şi schimbat din funcţie, de o manieră ciudată însă, fusese schimbat fără ca noi, elevii, să ştim.

Un eveniment deosebit a fost, pentru noi, trecerea prin gara Arad a Generalului Ion Antonescu, la reîntoarcerea din Germania, unde fusese în vizită. L-au întâmpinat, în afara autorităţilor locale, elevii tuturor şcolilor din municipiu. E singura dată când l-am văzut, destul de aproape. Scund, roşcovan, obosit. L-am auzit şi vorbind. "Am fost, am discutat, am primit asigurări că problema Ardealului nu e definitiv tranşată". / Nu au lipsit nici uralele. Pe peron erau şi mulţi legionari, în uniformă. Nu am sesizat vreo animozitate, deşi, până la 21 ianuarie, 1941, mai erau doar câteva zile.

Aşa-zisa "rebeliune", pentru mine, nu a existat. Convulsiunile din oraş, câte au fost, nu s-au făcut simţite în şcoală decât post festum. Caius Lepa a redevenit director, Petrugan şi-a reluat locul în bancă, opiniile critice s-au înteţit. Fraţii de cruce, câţi erau, s-au retras în ei înşişi. învinuirile rămâneau fără răspuns.

De acasă, veşti triste. Cumnatul meu, Herbei Ioan a fost arestat. Tata nu a avut neplăceri. Evreii, şi nu erau puţini în sat, nu au avut a-i reproşa nimic. Au mai fost arestaţi şi... O nouă prigoană deci. Pentru

ce, nu puteam înţelege. în fond, eram un naiv, cu reacţii emoţionale, gata să mă implic ori de câte ori se săvârşeşte o nedreptate, or ceea ce a urmat zilelor acelora mi se părea a fi o nouă şi strigătoare la cer nedreptate. Detaliile nu mă interesau. Oamenii erau acuzaţi, ba de rebeliune, ba de trădare de ţară şi neam, oameni ce, cu doar câteva zile în urmă, fuseseră declaraţi eroi, oameni care au luptat, ani în şir, suferind nespus pentru credinţa lor, pentru ţara lor, pentru neamul lor românesc, oameni dintre care, mulţi, erau de mult oale şi ulcele, morţii nefiind nici ei cruţaţi, ci ucişi, pentru a câta oară? Nedreptatea mi se părea scandaloasă, dar şi de neînţeles. Nu aveam temei să pun sub semn de întrebare nici buna credinţă a Generalului Antonescu. Impulsul de solidarizare cu cel sau cei ce mie mi se păreau nedreptăţiţi, în cele din urmă, a fost mai puternic şi astfel, destinul meu a fost pecetluit.

Prima bancă a rândului din mijloc era ocupată de Daraban Pavel şi Pantiş Crăciun, doi colegi veniţi de la Oradea. Elevi buni. Apropiaţi între ei, fapt cât se poate de firesc, reci faţă de noi, arădenii, care în ochii lor ne bucuram, nu doar de avantajul de a fi acasă, ci şi de acela de a fi avuţi. Pâinea noastră li se părea a fi mai albă, strugurii şi merele noastre mai dulci, afumăturile, mai ispititoare. Eram, prin urmare, de invidiat. Nu era şi cazul meu care, din acest punct de vedere, mă asemănăm mai degrabă cu ei, decât cu arădenii din podgorie, sau de la pustă, în clasă majoritari. În timpul celor câteva luni de guvernare legionară, Pantiş Crăciun fusese activ. Nu ştiam dacă a avut sau nu vreo funcţie. De aparţinut, în mod neîndoios, a aparţinut Frăţiilor de Cruce. După 23 ianuarie, 1941, devine tăcut. Limbut nu fusese niciodată. O anume îngrijorare părea să-1 stăpânească. Ba, într-o zi, l-am surprins chiar plângând. Avea în faţă o scrisoare, pe care o tot împătura şi despătură, fără să o şi citească. Mi-am dat seama că ceva ş-a întâmplat şi am încercat să-i vorbesc. Îi murise mama, ţărancă, rămasă undeva într-un sat bihorean din "Ardealul de nord". Fusese înhumată înainte ca mesajul să-i parvină. Şi chiar dacă i-ar fi parvenit la timp, tot nu s-ar fi putut duce. În ce mă priveşte, aşa a început o prietenie ce va evolua, în cele din urmă, înspre o angajare politică. Pantiş Crăciun mă va pregăti să devin, la început **prieten,** mai apoi **frate de cruce.** Mă va pregăti, e un fel de a spune. Începuturile Mişcării Legionare le cunoşteam, ca şi el. Citisem "Pentru Legionari". Prin el am ajuns să citesc însă şi alte cărţi de istorie şi doctrină legionară: "Cranii de lemn", de Ion Moţa; "Crez de generaţie", de Vasile Marin; "Îndreptarul F.D.C", de Gh. Istrate; "Îndemn la simplitate", de Ernest Bernea; "Roza vânturilor", de Nae Ionescu; "Eroism", de P.S.S. Ioan Suciu ş.a.m.d. Şi tot datorită lui am ajuns să cunosc emoţiile comuniunii spirituale. Pe parcurs, drumurile noastre s-au despărţit. A reuşit să ocolească detenţia. Ca notar (secretar comunal), a fost un dur. În cele din urmă, a reuşit să fugă în străinătate. Acum, când scriu, nu mai ştiu despre el nimic.

Iunie, 1941, spre sfârşit, în vacanţă. Mă aflam, împreună cu Bujor, la gară. Din trenul sosit de la Brad, coboară Lungu Ion, elev şi el, ca şi noi. Ne cunoşteam de mai multă vreme, el fiind de loc din Valea Mare. Brunet, talentat, plin de sine. Mi-a citit într-o după-amiază, dintr-un caiet câteva pagini cu însemnări ce se voiau năucitoare. Avea omul nerv şi lecturi vaste. Reţin şi azi apologia spiritului de aventură spirituală, reţin imaginea supraomului care, din chiar ştreangul spânzurătorii, sfidează pigmeii, dispreţuieşte oamenii de rând. Coboară, doar pentru a schimba câteva vorbe cu noi, şi Bogdan Eugen, băiatul şefului haltei Bonţeşti. Staţionarea trenului era de peste 10 minute, aşa că vreme de vorbă era. Prea multe gânduri sau impresii nu am apucat să schimbăm însă. S-a apropiat de noi şeful postului de jandarmi şi ne-a poftit, pe toţi patru, la primărie, fără să prezinte (să aibă) mandat, fără să-şi motiveze gestul în vreun fel. Abuz calificat. L-a chemat, pentru acoperire, şi pe primar, un ţăran cumsecade, Hord Trif, rudă cu părinţii mei, prin alianţă. Pentru acoperire, în vederea unei anchete. Ce anchetă, nu ştiu, întrucât cele discutate de noi, în gară, nu aveau nimic de-a face cu politica. Nu a apucat însă să ne pună nici o întrebare, că a sosit dr. Oarcea, tatăl lui Bujor. Ce a vorbit cu şeful de post, nu ştiu. Principalul e ca ni s-a dat drumul şi că, în naivitatea noastră, pe drum, ne amuzam de cele întâmplate. Singur Eugen

era ceva mai abătut, mărturisindu-ne că a avut noroc. Asupra lui se găseau tipărituri incriminatorii. A avut, am avut noroc, o dată. Dar a doua, a treia oară vom mai avea? Alte asemenea incidente, în vara aceea nu au mai avut loc. Nu am ocolit întâlnirile, obişnuitele întâlniri de lunea, dar nici nu le-am căutat. De altfel, lucrul la câmp numi îngăduia nici el prea multe asemenea ifose domneşti.

Spre sfârşitul verii apoi, s-a îmbolnăvit mama. Cărau, fânul. Tata, sus, pe căpiţă. Mama îi arunca fânul, din car. Muncă obositoare; altă dată făcută de cumnatul meu, care, acum, era la închisoare. A transpirat, de bună seamă, a învăluit-o o boare de vânt şi a căzut la pat, cu febră mare. Doctorul Babuţia a consultat-o fără să poată pune un diagnostic. Drept tratament, comprese cu apă stătută. Efectul, nul. Câteva nopţi am vegheat-o cutremurat de teamă, de teama pierderii. Viaţa noastră, fără ea, nu ar fi fost cu putinţă. Nu eram mici, ne era însă atât de consubstanţială încât nu ne puteam concepe existenţa fără ea. În disperare de cauză, tata a cerut medicului de circumscripţie ca mama să fie consultată şi de un alt medic. Au fost solicitate, telefonic, serviciile directorului spitalului din Ineu, Dr. Balag. L-am aşteptat la gară, l-am condus acasă, a consultat-o, a schimbat câteva cuvinte cu doctorul Babuţia şi a decretat; pneumonie fibrinoasă, adică fără apă, de unde dificultatea punerii diagnosticului. A scris apoi o reţetă pentru Prontozil, o sulfamidă roşie, medicament recent pus în circulaţie, întâmplarea a făcut sâ-1 găsesc. I l-a administrat personal, şi cu efect miraculos de-a dreptul, în câteva ore temperatura a scăzut, starea generală s-a ameliorat şi, treptat, mama şi-a revenit de-a binelea. A rămas, în schimb, cu o predispoziţie spre tuberculoză. Din când în când boala îşi făcea simţită ameninţarea. Nu însă de o manieră îngrijorătoare. Va mai munci ani mulţi, pentru ca, în cele din urmă, să cadă răpusă, tot de o pneumonie, la vârsta de 75 de ani.

15 septembrie, 1941. Din nou la şcoală. Debutul, de rău augur. Şcolii i se atribuie, de către Primăria Municipiului, terenul din imediata vecinătate nordică, terenul fostului teatru de vară, acum dărâmat. Condiţia era ca terenul să fie împrejmuit, dărâmăturile nivelate. Foarte bine, dar cum? Simplu. Prin munca voluntară a elevilor. Zis şi făcut. Practica agricolă, practică agricola, munca voluntară, muncă, oboseala, oboseală, iar timp, pentru învăţat şi pentru a mai şi citi câte ceva, defel. Nemulţumirea elevilor era generală. Cine să protesteze însă. Cârteam doar între noi, până într-o zi, când ne-am decis să ne adresăm ministerului, printr-un memoriu. L-am întocmit eu, l-au corectat alţii, l-am semnat toţi, mai puţin doi colegi: Tudor Eugen - ajuns între timp inspector municipal - şi Tatu Cornel, despre care nu mai ştiu nimic, şi i-am dat drumul. Când şi cum a aflat directorul de ispravă, nu ştiu. Mi-am dat însă seama că ştie de faptul că la fiecare ora de geografie mă striga la răspuns şi mă trimitea la loc, fără să mă întrebe ceva, cu precizarea: "Nu, nu, cu domnul Gheorghiţă nu stau de vorbă". Mi-a încheiat situaţia trimestrială fără să am nici un răspuns, doar cu nota obţinută la teză. Între timp, profesorul Irimescu, deţinea şi funcţia de subdirector şi locuia cu noi în internat, m-a atenţionat asupra faptului că memoriul a fost restituit de către Minister, Direcţiunii şcolii, ca acesta să decidă. Eventuala mea eliminare presupunea însă o hotărâre a Consiliului Profesoral. Relaţiile directorului cu profesorii nu erau însă dintre cele mai bune. Memoriul, apoi, era fundamentat aşa că nu a fost pus în discuţie. A mai intervenit şi un fapt neprevăzut. Din ordin ministerial, înainte de a pleca în vacanţă, trebuia să fie comemorat cronicarul Miron Costin. Elevii Şcolii Normale aveau o societate pentru literatură şi o alta, religioasă. În cadrul acestora, activitatea era intensă, în perioada de iarnă, mai ales. Apucasem să mă afirm în amândouă societăţile. In cea literară, am citit poezii. Succesul de public a fost considerabil. Criticii în schimb, Lucian Emandi îndeosebi, mai mare decât mine cu doi, trei ani şi semnatar al unui volum de versuri, bine primit, m-a scuturat zdravăn. Păcatul? Influenţa poetului Octavian Goga. Şi în cadrul societăţii Sfântul Gheorghe apucasem să mă remarc. Am fost ales să reprezint Şcoala la un concurs pe oraş. Subiectul: "Despre curaj". Concurenţii: Constantinescu, alias Paul Everac de mai târziu, din partea Liceului Moise Nicoară, Petru Pecican, din partea Liceului Comercial de Băieţi şi nu mai ştiu cine.

Lucrarea lui Paul Everac, abstractă, concisă, preţioasă. Succes de public, modest. Liceul Moise Nicoară mai avea un reprezentant, pe Ovidiu Cotruş. Nu a citit. În schimb, Părintele Ilarion V. Felea, redactor la revista "Biserica şi Şcoala", i-a publicat lucrarea, ceea ce , cu ale noastre nu s-a întâmplat. Lucrarea lui Petru Pecican, nu mai ştiu cum a fost. Despre lucrarea mea nu doresc să vorbesc. Ea a atras însă atenţia profesorului meu de română, Damaschin Ioanovici, care, entuziasmat fiind, nu exagerez făcând această afirmaţie, nici nu încerc să-mi arog merite, Doamne fereşte, m-a rugat să pregătesc eu evocarea lui Miron Costin, deşi eram elev în clasa a şaptea abia. Citisem recent "Eroii" lui Thomas Carlyle. Sub influenţa acestui neoromantic, sub influenţa noului meu angajament şi, poate, şi cu o oarecare notă, de originalitate, am scris evocarea. În cadrul şedinţei solemne, elevi şi cadre didactice, efectul, a fost deosebit. Profesorul de română, care cunoştea textul, s-a simţit obligat să intervină, dar nu pentru a întregi imaginea comemoratului, ci pentru a-şi mărturisi entuziasmul. M-au felicitat toţi profesorii care erau de faţă, în cele din urmă, m-a felicitat şi directorul şi m-a rugat să trec pe la cabinetul domniei sale, ceea ce am şi făcut.

Pătrundeam pentru prima oară în această încăpere, aflată la parter, în imediata vecinătate a secretariatului. În spatele unui birou masiv, sculptat, directorul mă aştepta şezând pe un scaun cu speteaza înaltă, cu aspect de tron voievodal. "Ia loc". M-am aşezat pe singurul scaun liber, aflat destul de aproape, fără să rostesc cuvenitul mulţumesc. Eram emoţionat. "E cazul, continuă el, să ne împăcăm". Îmi venea greu să cred că ceea ce aud e aievea. Cum adică să ne împăcăm? De când această relaţie amicală? Prin urmare, tac. "Răspunde-mi totuşi, ce te-a făcut să scrii *memoriul?* "Starea de încordare nervoasă în care mă aflam, în care ne aflam. " Se poate. Voi nu ştiaţi însă că nu aveam altă soluţie. Terenul a fost atribuit Şcolii condiţionat şi nu vroiam, sub nici-un motiv, ca Şcoala să-1 piardă. Ar fi existat însă şi o altă soluţie. Tu eşti o pasăre rară, un corb alb. Pentru ce nu ai venit la mine? Ţi-aş fi creat condiţii să citeşti, să scrii. Te-aş îi scutit de corvoadă." "Colegii ce ar fi zis?" "Colegii? L-ai citit pe Friedrich Nietzsche?" "Chiar dacă nu în totalitate, l-am citit." "Gândeşte-te atunci la teoria elitelor libere, lipsite de prejudecăţi şi nu uita că tu nu eşti ca toţi ceilalţi". Am plecat uluit. Lecţia era dostoievskiană, mirosea a Raskolnikof; dacă nu prin îndemn la crimă, prin dispreţ faţă de semeni şi mă tulbura prin amoralitate. Colegilor, curioşi, în mod firesc, le-am spus doar că supărarea prilejuită de *memoriu,* în timpul acestei întrevederi, a fost stinsă. Şi într-adevăr, următoarele două trimestre au decurs fără probleme.

E perioada în care implicarea mea în viaţa mănunchiului, de prieteni a crescut. E perioada în care am cunoscut lume nouă: pe Aurel Suciu, pe Ovidiu Cotruş, pe Ilie Măduţa, pe Ilisie Cosmet pe Ionel Moldovan, pe Ilie Mustea, e, îndeosebi, perioada unor multiple şt aparent, contradictorii chemări. Nu eram omul credinţei nelimitate. Citeam filosofie, împrumutând cărţi din biblioteca Liceului Moise Nicoară, prin mijlocirea lui Ilie Mustea, ascultam poezie recitată cu totul aparte de Puiu Cotruş, care credea în muzica lucrurilor, scriam teatru cu intruziuni freudiene, roman politic, frecventam opera. Teatrul Naţional şi Opera din Cluj se găseau în refugiu la Timişoara şi Arad. Războiul era departe. Adăposturile, sub formă de tranşee săpate prin parcuri, mămăliga obligatorie, de două ori pe săptămână, afişele care îndemnau la tăcere erau tot atâtea semne ale stării excepţionale pe care eu nu o percepeam ca atare. Dar nu numai. Războiul creează victime, războiul răspândeşte suferinţă, suferinţa predispune la reflecţii şi, frecvent, din nevoia de a comunica cu cei dispăruţi, la practici oculte de genul spiritismului. Tata era pe front. Citisem "Sic cogito". A fost, prin urmare, uşor unui coleg mai mic decât mine cu un an, să mă câştige pentru o asemenea experienţă. Biserica nu încuviinţează spiritismul, îl auzisem totuşi, pe chiar Episcopul Andrei, cu doi, trei ani în urmă, vorbind despre atari experienţe, deloc peiorativ, în casa preotului din satul meu, preot care îi era şi cumnat şi care îşi pierduse feciorul, proaspăt inginer de drumuri, răpus de o pneumonie. Întrucât îi curtasem crucea cu prilejul înmormântării, la masa de pomenire de şapte săptămâni, am fost invitat şi eu. Jalea se mai potolise, mesenii discutau despre suflet,

despre viaţa de dincolo, despre posibilitatea sau imposibilitatea de a comunica cu morţii. Ca cel mai tânăr, ascultam atent, pentru a reţine. La masă, alături de mine, era Ilie Haiduc, doctor în ştiinţe industriale, numele iui a mai fost amintit, prieten apropiat al decedatului şi virtual ginere al preotului Bulz. Câţiva ani mai târziu am aflat lucruri noi despre moartea inginerului, moarte care nu a fost chiar firească ci, mai degrabă, un fel de sinucidere din dragoste. Tânărul absolvent, bărbat înalt, puternic, aparent domol, s-a îndrăgostit de o femeie. Nu era din partea locului. Trăiau împreună, fără binecuvântarea părinţilor dar, mal ales, fără binecuvântarea unchiului episcop,care îi finanţase studiile. Au avut loc schimburi tari de cuvinte, jigniri şi chiar ameninţări. Tânărul nu a înţeles să renunţe, a plecat la Bucureşti şi, de acolo, în munţi, unde, cu o încrâncenare ieşită din comun, de care numai îndrăgostiţii sunt capabili, a urcat creastă după creastă, până la epuizare. O pneumonie căutată cu tot dinadinsul, apoi o tuberculoză galopantă, l-au răpus în doar câteva zile, în chiar inima muntelui. Ilie Haiduc nu ezita să-1 considere vinovat de nenorocire pe scop. Se pare că şi acesta, în forul lui intim, îşi recunoştea păcatul. Cu dragostea unor tineri nu e de glumit. În ce, mă priveşte, eram în afara oricărui pericol de felul acesta. Cărbunii mei mocneau fără străfulgerări şi fără ţintă, mai ales.

Colegul cu pricina se numea Tudor. Pană nu demult, se numise Sârbu. Tatăl lui, plutonierul de jandarmi, Sârbu, a fost asasinul care 1-a strangulat pe Căpitan, asasinat la rândul lui, în ziua de 30 noiembrie, 1940, la Jlavă. Prevenitor, fiul şi-a schimbat numele, cu toate că legionarii nu mai erau la putere, şi nici de suferit de pe urma calităţii de fiu nu a suferit. Formal s-a dezis de tată. Ce simţea în sinea lui, singur el ştia. Cert rămâne faptul că încerca să ia legătura cu el. Ce 1-a determinat să mă implice şi pe mine şi cum de am acceptat, iarăşi nu ştiu. Mă considera el neutru, sau chiar ostil legionarilor? La rândul meu, eram eu atât de curios să aflu amănunte? Şi una şi alta, probabil. Oricum, de urât nu l-am urât. Dimpotrivă, înţelegeam că are un destin ingrat, că suferă moral, fără să aibă vreo vină.

Şedinţele aveau loc, la iniţiativa lui, în amfiteatru, după masa de seară, la lumina slabă a unei lumânări. Planşa cu literele alfabetului şi paharul, le aducea el. Uneori în doi, alteori în trei sau patru, ne lăsam conduşi de acel neînsemnat obiect de sticlă, daca nu cumva îl conduceam noi, înmănunchind litere, alcătuind cuvinte şi răspunsuri la întrebări nerostite, gândite doar. Gândite de cine? Răspunsurile cui? Încordarea era remarcabilă nu însă şi teama presupusă de întâlnirea cu necunoscutul, cu stafiile, cu moartea. Spectrul acesteia lipsea, iar sufletele, dacă erau prezente, nu-mi inspirau teamă: Am remarcat apoi, destul de curând, că nu ni se descoperă lucruri deosebite, mai mult, că uneori, răspunsurile sunt cele pe care eu însumi le anticipam. Eram în stare să impun eu răspunsul. Prin urmare, ceea ce se petrece e mai puţin spiritism şi mai multă parapsihologie. Constatarea aceasta m-a deconectat Am mai repetat totuşi experienţa şi într-un alt cerc, în oraş, tot cu elevi. O comunicare primită ne oferea posibilitatea unei verificări. Ni s-a spus anume că X, un cunoscut comun, a fost rănit pe front şi se află, în stare gravă, într-unui din spitalele Aradului. L-am căutat peste tot, şi nu era, motiv pentru care am renunţat definitiv la atari practici. Gustul a ceva nou, dar nedesluşit, începea să mă stăpânească şi nu aveam puterea să mă împotrivesc.

Când mă gândesc, aproape că nu¯mi vine să cred cât de multe evenimente încap într-o perioadă relativ scurtă de timp, câte emoţii, câte speranţe şi, vai, câte dezamăgiri. Într-una din seri, Pantiş Crăciun mă anunţă că peste câteva zile doar, urmează să fac legământ, pentru a deveni frate de cruce. Va trebui, prin urmare, să mă pregătesc: post, rugăciune, meditaţii asupra evenimentului. Din mănunchiul de prieteni de pe lângă Şcoala Normală sunt singur ales. Motiv de mândrie, dar şi, de îngândurare. Mă împac destul de greu cu înregimentarea şi ceremonialul. Ipostaza de şef nu mi se părea nici ea mai potrivită. Sunt un socratic, un om de idei, eventual, contemplativ, nu un om de acţiune. Despre refuz, nu poate fi vorba. Mi-ar fi imposibil să mă opun. Presimt Destinul şi mă supun. Ceremonia s-a consumat

într-o duminecă, după masa, într-o încăpere modestă, scundă, cu pământ pe jos, undeva la marginea oraşului. De la internat, până acolo, drum lung, fără mijloace de transport în comun. Mărşăluiesc de unul singur şi, pe măsură ce mă apropii, încerc un simţământ nou: riscul. Dar dacă sunt urmărit? Urmărit? Pentru ce? Care e fărădelegea pe care o săvârşesc? "Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, să nu ai alţi dumnezei afară de Mine! Să, nu-ţi faci ţie chip cioplit nici asemănări ale vreunor lucruri, să nu te închini lor! Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deşert! Adu-ţi aminte de ziua odihnei! Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta! Să nu ucizi! Să nu fii desfrânat! Să nu furi! Să nu mărturiseşti strâmb! Să nu doreşti nimic din ce este al aproapelui tău!" Care? Nici una. Oamenii însă îşi au poruncile lor, ştiute şi neştiute, şi îşi ascund urâţenia în spatele lor. Se pare că am ajuns. Un plus de încordare şi intru. În tindă, un tânăr. Nu-1 cunosc. În camera de alături, alţi doi, sau trei. Sunt în cămaşă-verde. Mi se dă şi mie una. O îmbrac pentru prima şi ultima oară, şi ceremonia începe. "Tatăl nostru...", câteva întrebări răspunsurile de rigoare, emoţiile, săcuşorul cu pelin şi despărţirea. Câte unul, pentru a nu stârni bănuieli, ne întoarcem la casele noastre.

Printre tinerii care au depus legământul odată cu mine, dacă îmi aduc bine aminte, a fost şi Ovidiu Cotruş. Ne cunoşteam mai demult, eram chiar prieteni. Mergeam împreună, adesea, pe strada Episcopiei la Biblioteca Institutului Francez. Pe drum îmi recita versuri, ba din Claudelle, ba din propria-i creaţie, poeme lungi, subsumabile unui singur titlu: muzica lucrurilor. Dezordonat şi vesel, spumos la vorbă şi posesiv, era greu să-ţi înscrii discursul propriu în fluviul discursului lui, pentru a face să se nască dialogul. îmi era drag, din cauza spontaneităţii, a lipsei de prejudecăţi, a spiritului lui boem. Cu el am fost, pentru prima oară în viaţă, într-o grădină de vară, seara, cu un pahar de vin în faţă. Părea a fi un om al casei. Ambianţă romantică. În povestirile lui, vorbea despre sine, ca nici o dată, cu o undă de tristeţe: pierderea mamei, refugiul de la Oradea, lipsa simţului practic; despărţirea de unchi, poetul Aron. În noaptea aceea am rămas la, el. Era singur. Tatăl, profesor de geografie, lipsea. Locuia într-o casă parter, nu departe de grădină, fostă a unchiului. Câteva trepte, o terasă închisă, în formă de L, bucătărie, cămară, dormitor şi două camere cu ferestrele spre stradă. În bucătărie, veselă nespălată; paturile, în dormitor, nefăcute; în prima cameră, un divan nefolosit, patul meu de-o noapte, un birou cu praful de un deget, în spate, o bibliotecă mare, cu ultimele noutăţi editoriale, scaune, tablouri. E camera de lucru a poetului Aron , Cotruş, de pe vremea când locuia în ţară. Alături, prânzătorul, acum un fel de magazie frecventată de şoareci. Pianul soţiei poetului, interpretă celebră în epocă, acoperit şi el de atotprezentul praf. Pe aproape, un cufăr imens, cu toaletele doamnei, cele pentru concerte, o masă, două bufete, totul într-o răvăşeală desăvârşită. Privind, am înţeles ce înseamnă lipsa femeii, după cum am înţeles şi de ce Puiu era atât de dezordonat şi de nonconformist. Dezordonat în viaţa de zi cu zi, nu însă şi în gândire şi în comportamentul etic. Starea de fapt nu-1 descumpănea. Lucrurile sunt cum sunt şi pace. Cel căruia nu-i convine, să nu-i calce pragul. Am răsfoit cărţi, am schimbat gânduri până târziu, după miezul nopţii, apoi am adormit zicându-mi că, probabil, aşa trebuie să fie poeţii, toţi poeţii, eu nesocotindu-mă ca aparţinând tagmei; prieten, da, prieten ce ştie să asculte. Doar atât.

Avertismentele nu au lipsit. În rândul elevilor de la alte licee s-au operat arestări. Era de aşteptat ca elevii Şcolii Normale să fie şi ei încercaţi. Că nu s-a întâmplat aşa, e foarte bine. Faptul nu scuză totuşi naivitatea. Nu realizam că s-ar putea să fiu urmărit şi că, într-o zi, s-ar putea să fiu ridicat ca din oală. Continuam, oricum, să mă comport ca şi cum nu ş-ar fi întâmplat nimic, să scriu, să-mi frecventez prietenii, să vorbesc îndeosebi. Să vorbesc, ce? Lucruri fără o importanţă aparte, importante doar prin aceea că erau sincere. Gânduri necontrafăcute. Şi câte nu gândeşte un tânăr, despre sine, despre semeni, despre General, despre Comandant? Nu puteam înţelege, îndeosebi, cum un tată, în decurs de numai câteva luni, e capabil să-şi schimbe atitudinea faţă de proprii lui fii declaraţi, nu puteam înţelege violenţa prigoanei dezlănţuite; nu puteam înţelege nici retractarea atâtor declaraţii solemne. Legionarii au fost nişte rebeli. Au încercat să-1 înlăture pe General şi să pună mâna pe putere. Pe care putere? Nu era

proclamat, prin Decret Regal, Statul român, Stat Naţional Legionar? Nu guvernau legionarii? Elevii, elevii apoi pentru ce au fost arestaţi? Contrar aparenţelor, lucrurile erau mult mai simple. Duşmanii de azi, duşmanii de ieri erau, în ultimă instanţă aceeaşi. Şi dacă au greşit legionarii cu ceva, atunci au greşit socotind că la 6 septembrie, 1940, ei au preluat efectiv puterea. Oricum, în ce-i priveşte, nedreptatea revenea în forţă şi acest lucru m-a determinat, moral, să fiu alături de ei. S-a petrecut de altfel nu doar cu mine, un lucru ce s-ar putea să pară ciudat; psihologic, explicabil totuşi. Preşedinţia Consiliului de Miniştrii, la începutul anului 1942, publică, fără semnătura vreunui autor, două volume ale unei lucrări pretins documentare, lucrare intitulată "Pe marginea prăpastiei" , 21-23 ianuarie, 1941, distribuită în mod gratuit, prin intermediul a tot felul de instituţii, printre care şi Bisericile. In volumul I al acestei lucrări e prezentată **Lovitura de Stat** din 6 septembrie, 1940 şi **Guvernarea Naţional Legionară,** cu toate "crimele" şi "ororile" ei. În volunul II e detaliată aşa-zisa "rebeliune", pregătirea, desfăşurarea, epilogul ei. Scrisă cu scopul evident de a discredita, de a surpa credinţe şi, în cele din urmă, de a justifica represiunea, noua prigoană, cartea e departe de a fi obiectivă. Când am citit-o, nu ştiam ce e aceea dezinformare, trucaj fotografic, delaţiune, poliţie secretă. Din respect pentru litera tipărită, nu m-arh gândit să pun sub semn de întrebare nimic din cele relatate. O nedumerire aveam totuşi. În volumul II, capitolul "Pregătirea rebeliunii", erau analizate critic toate, absolut toate conceptele ideologiei legionare, precum şi evenimentele ce-i constituie istoria, vrând parcă să demonstreze că nimic bun nu a existat în viaţa acestei mişcări, că de la bun început ea nu a-fost decât o bandă de asasini şi că singura raţiune de a fi a acestei mişcări a fost aceea de a trăda neamul şi ţara şi de a pregăti şi săvârşi "rebeliunea", ceea ce şi mie, un copil credul, mi se părea absurd. În timpul celor patru luni de guvernare, legionarii au abuzat, au jefuit, au ucis - eu am văzut şi multe alte lucruri, demne de laudă, dar, mă rog, să trecem peste aceasta - cum rămâne cu "morţii", morţii la mormintele cărora, chiar el. Generalul, s-a recules, nu de mult timp, în genunchi? Ei ce vină au? Pentru ce sunt ucişi a doua oară? Idealurile asumate, ieri, cu jurământ, cum au devenit peste noapte "versete satanice"? Dar copiii, despre care nu se poate spune, că au guvernat, că au abuzat, că s-au răzvrătit, pentru ce umplu acum închisorile? Ei bine, aceste câteva nedumeriri, citatele privind doctrina incriminată, nedisimularea intenţiilor de denigrare, au făcut ca efectul acestei lucrări să fie exact contrariul celui scontat. Şi eu şi mulţi alţi tineri; citind această carte, am găsit în ea un sprijin indirect, un sprijin prin recul. Aspectele reprobabile ale celor patru luni de guvernare legionară, mi s-au părut copleşite de frumuseţea idealurilor, setea de dreptate, de sublimul jertfirii de sine. Reacţiei iraţională, se va zice, reacţie mistică. Dimpotrivă, raţiunea a fost aceea care a pus în evidenţă incompatibilităţile, nu instinctul. Minciuna a fost descoperită ca minciună, de ea, de raţiune şi de bunul simţ.

Solia destinului

Până la plecarea în vacanţa mare a anului 1942, mai erau doar câteva zile, consacrate întrecerilor sportive. Participam ca simplu spectator. Terenul de sport al Liceului Moise Nicoară era înconjurat de gură-cască. Printre ei şi eu. Prezenţă fizică doar. Gândurile îmi erau cine ştie la ce, cine ştie unde, când un coleg de clasă, vădit stânjenit, mă cheamă deoparte, "în şcoală e percheziţie. Te caută Siguranţa." "Pe mine?" "Da". Cât voi fi tăcut după această veste neaşteptată, nu ştiu. Ce voi fi gândit? Probabil, nimic, de vreme ce, într-un târziu, de unul singur, m-am îndreptat spre internat. Precauţie? De unde. Nu cunoşteam nimic despre aşa ceva, nimic despre felul cum trebuiesc înfruntaţi oprimatorii. Mai mult, aveam senzaţia ciudată că ceva mă poartă înspre ei, în mod inexorabil. Clasa îmi era la etajul I. Am urcat scările, prin spate, am străbătut coridoarele pustii, am intrat. În încăpere, nimeni. De bună seamă, sunt la

dormitoare. Să-i caut, să nu-i caut? Mă apropii de bancă, mă aşez. Surpriză. În pupitru, câteva broşuri incriminatorii. Nu le lăsasem acolo. De aparţinut, îmi aparţineau. Le aveam însă în infirmerie, printre alte cărţi, neinterzise, unde, de câteva zile şi dormeam, în aceeaşi încăpere cu Ilie Crişan, colegul meu de bancă, uns infirmier din mila nu ştiu cui. Eu credeam că el nu ştie de existenţa lor. Se vede însă că ştia şi că, din prudenţă, îmi vine greu să cred că a făcut-o cu premeditare, pentru a nu fi găsite în infirmeria lui, când şi-a dat seama ce se întâmplă, mi le-a introdus în pupitru. Pentru ce nu le-a ascuns în altă parte? Nu ştiu, nu vreau să ştiu. Și, acum ce să fac? Pericolul era iminent. Am avut totuşi prezenţă de spirit şi le-am strămutat, la rându-mi, în pupitrul unei bănci neocupate, cu doar câteva secunde înainte ca agenţii, însoţiţi de unul dintre pedagogi, să intre. "Cum te numeşti?" "Viorel Gheorghiţă." "E banca ta?Deschide-o!" Deschid. Ei controlează. Nimic compromiţător. În alte bănci nu mai caută. Fără a fi prea duri, îmi cer să îi urmez.

Siguranţa îşi avea birourile în cadrul Chesturii, în plin centru, deasupra restaurantului "Mureşul" de azi. Sunt condus direct în unul din birouri, unde, un comisar înalt, după ce mă măsoară din creştet până-n tălpi, iară prea multă introducere, intră în subiect, "Ce ai vorbit în după-amiaza zilei de ...?" Ridic din umeri. Mă gândesc. Ce să fi vorbit? De toate şi nimic. În spatele anchetatorului, o oglindă imensă. în spatele meu, alta. Pereţii încăperii, tapetaţi cu mătase. De ce m-au aşezat între oglinzi? Ce urmăresc? "Te întreb, încă o dată, în după-masa zilei ... ce ai vorbit?" "E greu să-mi aduc aminte."."Despre Conducătorul Statului şi despre Horia Sima ce ai vorbit?" Răsuflu uşurat. Nu mă întreabă despre colegi, nu mă întreabă, cel puţin deocamdată, despre Mănunchiul de Prieteni, despre ... Răspund fără să şovăi. Discuţia avusese loc, şi socotind-o firească o relatez, convins fiind că va rămâne fără consecinţe. Nu am înjurat pe nimeni, nu am acuzat şi nu am apărat pe nimeni, mi-am exprimat nedumeririle, atâta tot. Şi apoi, în perioada guvernării legionare, eu nu am făcut parte din Frăţiile de Cruce.

Comisarul pare că mă înţelege. Nu m-a bruscat, nu m-a ameninţat, nu a insistat, mi-a cerut doar să relatez, în scris, cele, petrecute, ceea ce am şi făcut.

Între timp se înserase. Mă aşteptam să-mi dea drumul. Nu a făcut-o. M-a lăsat, în schimb, singur, în birou, fără nici un fel de explicaţie sau atenţionare, până pe la orele douăzeci şi două, când, mă pomenesc faţă în faţă cu domnul Director Dr. Caius Lepa. Nu mi-a zis nimic. Îmi adusese ceva de mâncare, o perină şi o pătură. Mi le-a lăsat şi s-a retras, urmat de comisar.

În noaptea aceea nu am închis ochii. Parchetul era tare, gândurile, tulburi. De unde au aflat? Şi ce se va alege de mine? Câteva zile înaintea arestării, în clasă, a avut loc un incident, mai exact, un furt. Faptul era de neconceput. Viitori dascăli, viitori educatori să fure? Persoane din afara clasei erau excluse. Hoţul e printre noi şi trebuie descoperit. Nu era doar punctul meu de vedere, era starea de spirit a clasei. În cei şapte ani de când colegii erau împreună, aşa ceva nu se mai întâmplase. Urmărind din aproape în aproape întâmplările, am ajuns la vinovat. Era un coleg, pe nume Georgescu, venit la şcoala noastră, prin transfer disciplinar, abia de un an şi pe care, eu personal, l-am ajutat la învăţătură, nu o dată. A fost sesizată direcţiunea, care a şi procedat la exmatriculare. Drept răzbunare, omul s-a dus la Siguranţă şi a turnat. Ce? Cât? Nu am de unde şti. Consecinţe am avut de tras doar eu, ceea ce, într-un fel m-a şi bucurat, urmările putând fi mult mai grave. A doua zi, am fost pus în libertate, urmând a fi judecat, pentru propagandă în favoarea unui fost partid politic, în stare de libertate.

Vacanţa mare. Acasă, nu am suflat un cuvânt. Greutăţile, în familie, erau şi aşa destule. Cumnatul meu, Herbei Ioan, în urma aşa-zisei rebeliuni, era arestat şi condamnat la 7 ani închisoare. Se afla în penitenciar la Deva, penitenciar rezervat muncitorilor. Tata era concentrat. Întreagă munca, la câmp şi în gospodărie, era pe umerii mamei. Nu altfel au stat lucrurile, pentru ea, în timpul primului război mondial. Eu nu împlinisem încă 19 ani. Fratele meu era cu doi ani mai tânăr. Vrând nevrând, am luat taurul de coarne. Am cosit fânul, am secerat grâul, am cărat paiele, am scuturat prunii, evident, nu singur. Nu mi-a fost deloc uşor. Eram destul de firav şi nepriceput pe deasupra. Agricultura e o

îndeletnicire deosebit de complexă, ce nu se rezumă doar la efort fizic. Nu ştiam, spre a da un singur exemplu, să bat coasa. Trebuia să recurg la rude, sau vecini cu pământul. Nu ştiam să aşez fânul în car, să fac un stog, sau o căpiţă. E adevărat, nevoia te învaţă. Numai că preţul, în efort şi timp, e considerabil.

La insistenţele surorii mele, Cornelia, în vara aceasta am mai avut de dat un examen. E vorba de un vorbitor, în condiţii legale, cu Ioan, la Deva. Încărcat cu îmbrăcăminte pentru iarnă, şi mai ales, cu de-ale gurii, am plecat; într-un fel, în necunoscut. Dincolo de Arad, eu nu mai călătorisem. Închisoarea, construcţie veche, situată undeva la poalele dealului cu cetatea, trebuia căutată. Nu existau autobuze, nu aveam bani pentru birja. De la gară, am luat-o pe jos, cu raniţa în spate, cu geamantane în mâini, şi tot întrebând, am ajuns. Oboseală, emoţie. Pătrundeam pentru prima oară într-o închisoare şi gândul la ceea ce s-ar putea să mă aştepte, şi pe mine, cât de curând, mă tot săgeta.

Gardieni, coridoare, grilaje metalice, plase de sârmă împletită. Eu de o parte, cumnatul meu, dincolo. Am predat, mai întâi, cele aduse, la control. L-am privit apoi, cu lacrimi în ochi. "Cum e?" "Bine, mi-a răspuns. Lucrez la atelierul de pantofărie şi timpul trece. Acasă ce mai e nou?" "Tot bine, răspund de data aceasta eu. Cornelia e la noi, stă adică în casa părintească, tata e pe front, undeva în Basarabia, sau Ucraina. Eu, vocea îmi tremură, sper să mă întorc la şcoală". Apoi, doar pentru mine, la şcoală, sau să o iau pe urmele tale. Cu destinul cine se poate lupta?

15 septembrie, 1942. Din nou la şcoala. Numai codirectorul, surprinzător de binevoitor în seara arestării mele, acum e rece. "Nu te pot înscrie. Trebuie să aşteptăm procesul. Şi nici în internat eu nu te pot primi". Nu prevăzusem dificultăţile. Şi ce să fac acum? Să mă întorc acasă? în nici un caz. Nu cunoşteam apoi nici data exactă a procesului. Într-o zi, pe la mijlocul lui octombrie. M-am consultat cu Ilisie Cosma, elev la, Moise Nicoară. De origine, făgărăşan. Blond, spălăcit. Locuia la un unchi, medic. Ca unul care avea relaţii, necunoscute mie, m-a pus în legătură cu un legionar, mai în vârstă, pentru a vedea dacă nu e cazul să plec peste hotare. Locuia într-un apartament frumos, undeva pe malul Mureşului. I-am relatat cazul. "Nu e deosebit de greu, mi-a spus, numai că, odată apucat pe acest drum, nu ştii nici unde vei ajunge, nici dacă te vei mai întoarce": Vorbea de închisoare. "Cât despre plecare, ce să-ţi spun. Veştile sunt proaste. Nemţii ne sunt ostili. Cei plecaţi sunt internaţi în lagăre". Aşa stând lucrurile, am renunţat. Voi aştepta procesul. Dar unde?

Ilisie mi-a rezolvat, tot el problema. Descurcăreţ şi bun. M-a dus, undeva în Cartierul Funcţionarilor, la o doamnă în vârstă, pe nume Moga. Avea o casă modestă: hol, bucătărie, dormitor. Şi nici măcar nu era singură. Îl găzduia şi pe Hedeş Traian, legionar cu vechi state, bolnav de tubrculoză, boală contractată în lagăre şi închisori. M-a primit cu bunăvoinţă. Eu mă obligam, în schimb, să-i sap grădina.

Cu o săptămână înainte de proces, am făcut primul meu drum la Timişoara, pentru a lua contact cu un avocat dispus să apere cauze politice, în faţa Tribunalului Militar. Asemenea avocaţi erau puţini şi în vremea aceea. M-a primit în halat de casă. I-am relatat întâmplările, stând în picioare. A acceptat cazul, mi-a cerut să semnez împuternicirea şi am plecat fără a discuta nimic despre onorar.

L-am revăzut pe culoarele tribunalului, înainte de proces. Erau cu mine şi câţiva colegi, chemaţi ca martori. Printre ei, Blaj Ioan şi Tudor Valeriu. "Am studiat dosarul mi-a spus el. Nu va fi uşor. Voi vedea ce se poate face."

Dezbaterea a fost scurtă. Am recunoscut că discuţia cu pricina a avut loc. Nu am recunoscut intenţia de a face propagandă vreunui fost partid politic, cum susţinea procurorul. Martorii, în marea lor majoritate, m-au confirmat. Singur Tudor Valeriu, fiul unui funcţionar judecătoresc, din Hălmagiu, m-a acuzat. Delatorul nu s-a prezentat. Intervenţia avocatului s-a redus la a cere clemenţă. La ultimul cuvânt, eu nu am vorbit. Sentinţa s-a pronunţat pe loc: 6 luni închisoare corecţională.

Fără a mi se mai permite să iau legătura cu cineva, am fost ridicat din sala de judecată, de către un plutonier, pentru încarcerare: în afara hainelor obişnuite, nu aveam asupra mea nimic, nici chiar acte. Pătrundeam în necunoscut, singur, temător, dar şi mândru. Cu numai câteva ore înainte, în drum spre Tribunal, de-a lungul străzii Popa Şapcă, asemeni unei plăci de patefon ce mi se învârtea în creier, îmi răsuna obsesiv, în urechi, uvertura "Pe o piaţă persană" de Ketelbey. În temeiul căror asociaţii, nu-mi dau seama. Păşind acum spre grefa închisorii, obsesia reizbucneşte cu zarva, cu foşgăiala, cu unduirea sonoră a cântecului îmblânzitorului de şerpi. Să fie vorba de vreo analogie, de vreun simbol? Lumea pestriţă a unei închisori poate fi asemănată cu îmbulzeala de pe întinsul unei pieţe orientale? Dar şerpii? Ce simbolizează şerpii? Şi cum sunt îmblânzitorii? Prostii. Realitatea e alta şi aveam să o cunosc dintr-o clipă în alta.

La grefă, un caporal în termen îmi ia amprentele, îmi trece numele în catastife. Operaţia e de rutină şi nu are nimic ostentativ. Sunt condus apoi la etaj, într-o cameră, nu prea mare, rezervată subofiţerilor. De-a lungul unuia din pereţi, priciul simplu, doar scânduri fără rogojini. În fund, fereastra, cu gratiile de rigoare. Cercevele duble, între ele, pachete cu alimente primite din afară. Mă întâmpină doi, trei subofiţeri ce îşi aşteaptă procesul. Cum mă numesc? De unde sunt? Sunt condamnat, sau nu? Pentru ce? Răspund succint, îmi caut un loc pe prici, apoi mă cufund în tăcere. Nu îndrăznesc să pun, la rându-mi, întrebări. Sunt un copil. Ei, oameni în vârstă. Ce şi mai ales cum să-i întreb?

A doua zi, un nou deţinut. Tot elev. E din Arad şi a fost condamnat la câteva luni, pentru tentativă de trecere frauduloasă a frontierei. Nu vorbeşte. Stă pe prici de când a intrat şi plânge. Eu nu am plâns. E deprimat, aş vrea să-1 ajut şi nu ştiu cum. Voi încerca mâine. Demoralizarea lui mă tulbură şi pe mine. Mâine. Numai că acel mâine nu a mai venit, eu fiind mutat într-o altă celulă, asemănătoare, situata la acelaşi nivel, oarecum simetric. Aici, lume multă. Preoţi. Mai ales preoţi sârbi, din Timişoara şi împrejurimi, în frunte cu protopopul Costici. Au fost arestaţi sub învinuirea de a fi constituit o organizaţie antinemţească, pentru sprijinirea partizanilor din ţara vecină, alţii decât cei ai lui Tito. Principalul acuzat, Costid Nemania, fiul protopopului, doctor de Oxford, profesor de economie politică la Universitatea din Belgrad. Bărbat frumos, bărbat comunicativ. Deşi locuia într-o altă celulă, venea zilnic să-şi vadă părintele. Ne-am cunoscut, ne-am apropiat chiar. Deşi diferenţa de vârstă şi pregătire era considerabilă, discuţiile, pe teme politice, s-au înfiripat. Părea preocupat de un singur lucru, grupul să nu fie predat, pentru a fi reanchetat şi judecat de nemţi. Din partea nemţilor, exista o asemenea cerere. Autorităţile române nu au cedat. Cedarea ar fi însemnat sfârşitul. Erau optimişti. Primeau pachete, zilnic şi cântau aproape tot timpul, de unul singur, sau în cor, cântece populare. Am apucat să discut cu profesorul Costici şi probleme ceva mai delicate. Ba convins că nemţii pierd războiul şi că acţiunea grupului lor va binemerita de la patrie. Eu eram mai sceptic. Nu excludeam victoria aliaţilor, intuiam, în schimb, dezastrul ce va urma acestei victorii, pentru noi românii, dar şi pentru sârbi. Avea în englezi o încredere nelimitată, pe care eu nu o aveam. Şi timpul mi-a dat dreptate mie. Nemţii au pierdut războiul. La rândul lor, englezii au trădat, optând pentru Tito, nu pentru monarhia Karageorgevitch. Ca urmare, victoria aliaţilor a însemnat pentru Costici Nemania şi grupul lui sfârşitul. Au fost executaţi ca trădători. Ironie? Ingratitudine? Destin? Greu de priceput.

Cele aproape trei luni petrecute la închisoarea militară din Timişoara, au însemnat pentru mine o experienţă deosebit de bogată. în cameră cu mine; mai erau şi doi inspectori financiari, trimişi în judecată pentru mită. Unul dintre ei era oltean, era oacheş şi purta, aşa cum îi stă bine unui inspector, o manta de piele şi mănuşi îmblănite. Relaţiile mele cu ei erau minime. Nu aveam nimic în comun, nimic de împărtăşit. Erau frecventaţi, în schimb de un tânăr, dintr-o altă celulă, apropiată, faţa de care eu aveam oarecare compasiune, nu îndeajuns de justificată. În realitate nu îl cunoşteam. Dar o aveam. Într-o seară, între inspector şi tânăr izbucneşte un scandal "Mi-ai furat mănuşile", ridică inspectorul tonul. Tânărul neagă. ."De nu mi le restitui, te fac praf!" Tânărul continuă să nege. Inspectorul insistă, îl prinde

de guler şi-l scutură bine. Lumea din jur tace. Tac şi eu o bucată de vreme, apoi intervin. "Cu ce drept îl acuzaţi pe om de furt? Aveţi vreo dovadă?" "Dovadă? Am fler. Şi nu înţeleg de ce te amesteci?" "Pentru ca omul e nevinovat." Aşa credeam şi, în sinea mea, eram revoltat. "Nevinovat? Dar acestea ce sunt?" îmi arată mănuşile. Când, cum, unde le avea ascunse? Inspectorul îi arde câteva palme şi îi arată uşa. "Marş!" Privesc năuc. Obrajii îmi ard de parcă eu aş fi primit palmele: "Domnule ... cum l-o fi chemând, vă rog să mă iertaţi. Am fost convins că omul n-are nici o vină." "Ehe, îmi întoarce el vorba, câţi ca alde ăsta nu am întâlnit în viaţa mea! Eşti încă tânăr, şi e bine să nu te încrezi în oameni. Sunt răi." Eu nu-i puteam vedea aşa, nu-i puteam vedea decât buni.

La puţină vreme, altă întâmplare. Deşi camera era ticsită, a mai fost adus peste noi un medic, ofiţer. Purta încă uniforma şi gradul. Era abătut şi vădit stânjenit. Stânjenit de noi, stânjenit de soldatul planton la uşă. Se plimba de colo până colo, deşi loc nu prea era, şi-şi ştergea ochii cu batista. Ca de obicei, sârbii cântau. Părintele Costici încearcă sâ-1 liniştească. "Domnule căpitan ..." "Vă mulţumesc pentru înţelegere. Dar, orice mi-aţi spune, eu ştiu un lucru. Dumneavoastră vă aflaţi aici pentru un crez, pentru o cauză. Sunteţi deţinuţi politici. Eu, şi nu numai eu, pentru tot felul de hoţii. Nu e acelaşi lucru. Vina dumneavoastră, mâine, se va preschimba în merit. Vina noastră va rămâne vină." Logica era perfectă. Aşa am crezut şi eu, zeci de ani, şi mai cred încă. Mai cred, pentru simplul fapt că istoria continuă să rămână absurdă. Nu şi pentru domnii inspectori, care nu au timp pentru asemenea procese de conştiinţă.

O dată pe săptămână, deţinuţii aveau dreptul la vorbitor. Se ţinea în curte, pe serii şi fără o supraveghere deosebită.

Între timp, reuşisem să-mi anunţ familia şi aşteptam şi eu evenimentul cu oarecare nerăbdare. El s-a produs. A venit mama, cu sora mea, Cornelia. Extraordinară femeie, mama. Şi-a stăpânit durerea cu o putere ieşită din comun. Şi era doar începutul. Nu m-a întrebat nimic, nu m-a mustrat în nici un fel. A primit tot timpul loviturile soartei, şi nu au fost puţine, şi nici uşoare nu au fost, asemeni unui personaj de tragedie antică. Mi-a adus de ale gurii şi, în mod neaşteptat, un costum din pătură de lână, în patru iţe, ţesută în casă şi trecută prin piuă. Pantaloni bufanţi, cum nu se mai poartă astăzi, haină la doi nasturi, ciorapi de lână, lungi şi albi, croşetaţi noaptea, căciulă şi palton. Iama ce prinsese a-şi anunţa iminenta sosire, nu avea decât să vină. Prin grija mamei, eram pregătit. Era să uit. Mi-a adus şi o cergă. Costumul, mai mult ţărănesc, l-am îmbrăcat acolo şi atunci, de faţă cu lumea. întors în celulă, mai să nu mai fiu recunoscut. Nu mai eram elevul în uniformă. Eram, ce? Nici eu nu mai ştiu. Nu bănuiam, oricum, că vor urma mulţi ani de temniţă, în care, costumul acela îmi va fi singurul lucru credincios. În vara anului 1964 m-am întors acasă, după aproape 16 ani de detenţie, venind de la Aiud, îmbrăcat tot cu el.

La aproximativ două săptămâni de la încarcerare, sunt chemat de comandantul închisorii, un locotenent coleric, la grefă. "Cum te cheamă? Ce pregătire ai? La cât eşti condamnat şi pentru ce?" Răspund laconic şi cu oarecare teamă. Ce o fi vrând? "începând chiar de acum, vei lucra la grefă. Îl ajuţi pe domnul caporal." Locotenentul pleacă, eu rămân, caporalul neamţ din Reşiţa, mă introduce în probleme. Voi înregistra noii veniţi, le voi lua amprentele, voi ţine evidenţa.

M-am înţeles bine cu domnul caporal. Zilele îmi erau pline, noutăţile nu lipseau, mâncarea, ca pentru un oro care munceşte: fasole, multă fasole şi bună. Dizgraţioase erau doar "goangele" de bucătărie, "şvabii" cum li se mai spune, mari, brun-roşcaţi şi fără de număr. Luam masa în bucătărie şi nu aveam, cum să le evit. La început mi-a fost silă, pe urmă ... Se obişnuieşte omul cu orice. M-am obişnuit şi eu. Mai mult, detenţia însăşi mi se părea plăcută, ca toamna aceea târzie şi calmă. Biroul grefei, curtea, celula, ce numai celulă nu era. Accesul în curte, deosebit de lejer, era prilej, nu numai de a sta la soare, ci-şi de a cunoaşte lume. Condamnaţi politici, eu şi încă un student, Silviu Roşu, din Oraviţa, scund, uscat, ţigănos, bănăţean adică. Ne-am împrietenit repede. Lucru de neimaginat câţiva ani mai târziu,

caporalul ne-a şi fotografiat, în faţa unui foişor cu sentinela în exerciţiul funcţiunii. Fotografia mi-a parvenit şi am păstrat-o multă vreme, acasă, alături de alte asemenea amintiri, mai puţin periculoase. Aşa, păstrez încă, înrămat şi pus pe perete, un crochiu de portret, executat în aceeaşi perioadă, în aceeaşi închisoare, de socialistul Romatka din Reşiţa. A fost arestat, împreună cu un grup de muncitori, pe la sfârşitul anului 1942. Ancheta a fost dură. Trimiterea în judecată, o uşurare. Le-am făcut formele de încarcerare, surprins de numărul mare al membrilor lotului, ca şi de demoralizarea unora dintre ei. Au fost cazaţi într-o aripă izolată a închisorii, şi nu beneficiau de regimul blând, aplicat celorlalţi deţinuţi. Dar nici terorizaţi nu erau. Interesul meu faţa de ei era deosebit. Anticomunismul meu. era teoretic. Faţă de oameni încercam un sentiment de compasiune. Asociaţi comunismului, aveam acum prilejul de a-i cunoaşte nemijlocit. Am riscat prin urmare şi, întruna din zile, nu fără teama de-a putea fi surprins de comandant, plantoanele nu constituiau un pericol, m-am strecurat şi le-am făcut o vizită, vizită repetată de altfel. Am fost acceptat fără suspiciuni, lucru de neconceput în închisorile comuniste. Celula, scundă, întunecoasă, lejera rezervată în exclusivitate. Ei, tolăniţi pe priciuri. În ferestre, pachete cu de-ale gurii. Am fost şi eu servit. Din abundenţa şi calitatea bucatelor nu transpare mizeria muncitorului crunt exploatat Şi eram în plin război. Pe pereţi, haine atârnate în cuie, instrumente muzicale, alte obiecte. Aveau hârtie, aveau creioane, negre şi colorate şi ce nu mai aveau? Chiar şi bună dispoziţie. Comunicarea s-a înfiripat repede. Povestea mea era scurtă. A lor? Erau necesare câteva precizări. Le-a făcut, în calitate de fost lider sindical, acum şef de lot, el, Romatka. Caporalul pretindea că-1 cunoaşte. A lucrat şi el în cadrul aceleiaşi uzine şi-1 ştie: "om căruia nu-i place lucrul, toată viaţa s-a îndeletnicit cu promisiuni sindicale, câţiva creduli l-au urmat muncitorii, cei mai mulţi, nu". Evident, nu i-am spus ce mi se spusese. L-am lăsat să se dezvăluie el. "Mai întâi aflǎ că noi nu suntem comunişti. Socialiştii sunt altceva. Noi nu suntem nici naţional-socialişti. Noi suntem o organizaţie muncitorească, un partid vechi, ce urmăreşte apărarea intereselor tuturor muncitorilor". I-am spus şi eu câte ceva despre Mişcarea Legionară. Discuţia a evoluat apoi, înspre domenii de pură cultură, eu rămânând surprins de faptul că omul îl citise, şi încă în original, pe Nietzsche. I-am spus că Nietzsche e un fel de părinte spiritual al Naţional-Socialismului german. M-a contrazis. Îl admira şi-i admira "supraomul". Era convins, apoi că nemţii vor pierde războiul. Eu, dimpotrivă. Dreptate a avut el, până la un punct. I-am spus şi lui ce-i spusesem lui Costici Nemania. Dacă ruşii, câştigă războiul, de noi va fi rău. Ne vor ocupa, ne vor dispersa, ne vor bolşeviza. A încercat să mă convingă de contrariul. De data aceasta dreptate am avut eu. L-am reîntâlnit pe Romatka, la Aiud, câţiva ani mai târziu. Fidel lui Titel Petrescu, a fost din nou arestat şi condamnat, de data aceasta de avangarda clasei muncitoare. Dialogul între noi nu s-a mai legat. Erau altele circumstanţele, era alta puşcăria. Comuniştii nu repetau greşelile burgheziei. Ştiau cum să-şi trateze adversarii. După puţine zile de la această reîntâlnire, lucram în fabrică, Romatka a dispărut. Am aflat mai târziu, că a fost dus în U.R.S.S., de unde s-a reîntors în ţară, lămurit a fost apoi graţiat şi uns redactor la Neuer Weg. E tot ce ştiu despre el. De la Silviu Roşu am aflat câte ceva şi despre legionarii aflaţi în Germania. Printre ei şi propriul lui frate, Nicolae Roşu. Una din cărţile, publicate de acesta îmi era cunoscută. Tot de la el am aflat detalii în legătură cu evenimentele care au premers schimbarea de la 6 septembrie 1940, ca şi in legătură cu abdicarea regelui Carol al II-lea. Informaţii complementare, uneori contradictorii, pentru mine imposibil de verificat în cameră, un sârb, impiegat de mişcare. În staţia de frontieră Stamora Moraviţa, până la arestare, îmi vorbise despre felul cum trenul regal a fost urmărit de legionari, şi-şi asuma meritul de a le fi zădărnicit încercarea de a-1 opri şi percheziţiona. Contrar normelor tehnice de exploatare, contrar chiar dispoziţiilor primite, din proprie iniţiativă, a pus semnalul pe verde şi trenul a trecut frontiera în plină viteză, nu fără riscuri. Am aflat ulterior că Antonescu ar fi cerut legionarilor să oprească trenul, întrucât, regele, potrivnic înţelegerilor avute cu Generalul, a încărcat valori patrimoniale. Cine ştie care e adevărul? Impiegatul pretinde totuşi că a fost felicitat, dacă nu şi recompensat, pentru iniţiativa avută, de chiar, Şeful Statului. Să fie vorba de

duplicitate? Probabil că da. Sau, poate că nu am priceput eu bine. Poate că felicitările şi recompensa să fi venit din partea regelui.

Toamna a fost frumoasă şi lungă. Starea mea sufletească, excelentă. Nici un reproş, nici un regret. Mai mult, aveam senzaţia ca sunt pe cale de a deveni om important. Purtam doar discuţii cu profesori universitari, cu preoţi, cu lideri sindicali şi nu de circumstanţă. Aşa, cel puţin, credeam eu. Simţeam nevoia chiar să şi scriu. Gândul că se găsesc oameni care să mă asculte şi chiar să mă citească, îmi făcea bine. Înainte de arestare, Grupul 70, Arad, edita o revistă, e drept, scrisă cu mâna. Contribuţia mea, fragmente de roman. Aş fi vrut sa continui şi în noile condiţii, dar cum? Hârtia se putea rezolva. Creion, aveam. Aveam şi cerneală. Idei? Din plin. Am renunţat deci la proză, pentru scurte eseuri. Eram însă singur. Ei. şi? Am scris şi am reuşit să predau manuscrisul cuiva din afară, cui nu mai ştiu. Eram, oricum, un mare imprudent. Colegul meu, Blaj Ioan, după foarte mulţi ani, mi-a spus-o cu of: "Bine mă, tu pe ce lume trăiai? Să-mi scrii scrisoare de mulţumire şi să mi-o trimiţi cu poşta? Dar dacă ajungea la Siguranţă? Eram în plin război. Cenzura era cenzură, iar tu te aruncai singur în gura lupului şi-i mai aruncai şi pe alţii". Avea dreptate. O spun acum. Atunci însă, impulsurile, în felul lor curate, nu întrezăreau primejdia. Mă simţeam bine şi speram ca întreaga pedeapsă s-o ispăşesc aşa. Trecuse de altfel Crăciunul, iar asprimea iernii nu mă pătrunsese încă. Regretam doar faptul că nu mi-am întâlnit prietenii arestaţi, în grup, câteva luni mai devreme.

Din păcate, lucrurile s-au petrecut altfel. La începutul lunii ianuarie am fost transferat, pentru executarea pedepsei, la penitenciarul din Arad, poate şi pentru că aparţineam, ca origine, judeţului. M-am despărţit de prieteni cu o clară părere de rău. Arad. Cum va fi la Arad?

La început a fost destul de greu. Singur, într-o celulă neîncălzită, cu program rigid. Paznicii, profesionişti, adică răi, nu ca soldaţii în termen. Mâncarea, proastă. După câteva zile, uşa celulei se deschide şi este introdus un deţinut nou, un elev de liceu industrial, pe nume Terbancea Zeno. Era arădean, avea o condamnare de 3 sau 4 luni, frontierist şi, părea să aibă şi relaţii. Familia, nu el. Cert e că a doua zi chiar, ni se montează in celulă o sobă de tablă, cu burlanul scos prin geam, şi ni se aduc lemne din exterior, tatăl lui lucra la Inspectoratul Silvic, şi că, în felul acesta, problema frigului a fost rezolvată. S-a rezolvat şi problema mâncării. Aveam un unchi, un frate al mamei, om de serviciu la Primărie, care locuia peste drum de penitenciar: Am reuşit să le comunic unde mă aflu şi zilnic primeam mâncare calda. Cu cele sufleteşti stăteam mai rău. Cu Zeno, nu reuşeam să leg o discuţie mai de Doamne ajută. Dumineca, în schimb, mergeam la capelă. Se oficia liturghia, se înfiripau relaţii. Aşa am aflat de existenţa câtorva deţinuţi legionari: un preot, un funcţionar de la telefoane, condamnaţi la ani de temniţă grea. M-au descoperit repede. Din motive de tact am rămas însă distanţi. În cele din urmă am ajuns şi la cărţi. Mi le-a adus, la vorbitor, un student de la Academia Teologică, necunoscut mie: o Istorie a Bisericii Universale, un Tratat de Teologie Fundamentală şi cam atât. Îndeajuns, dar şi captivant. Cine afirmă că teologia dogmatică nu te solicită intelectual, e un ignorant. Nu am întâlnit disciplină a spiritului uman care să solicite, în mai mare măsură, şi mai riguros, raţiunea. Un exerciţiu logic, mai sever, mal abstract, mai apropiat de matematică , nu cunosc. Mă pasiona pur şi simplu. Altfel, poate, decât filosofia propriu-zisă, altfel decât teoriile lui Bergson, decât conceptele lui "evoluţionism creator", "elan vital", "durată pură" care îmi erau cunoscute, îmi erau dragi, altfel, deşi preeminenţa intuiţiei ar fi fost de natură să mi le apropie. În realitate, subtilităţile raţionamentului algoritmizant nu-mi erau încă proprii, iar intuiţia vitalului nici atât. Îmi plăcea. Îmi plăcea Bergson, nu în sine, îmi plăcea pentru gândirea analoagă pe care mi-o sugera, asimilată de mine, nu pe deplin justificat, cu intuiţia. Eu nu gândeam probleme, nu intuiam soluţii. Le imaginam uneori. Universul meu era unul emoţional, cu reprezentare logic vizuală. Nu aparţineam creatorilor de istorie şi nici analiştilor, ci pătimitorilor, împlinitorilor de destin, în temniţa din Arad mi-am notat asemenea gânduri, în ideea de a reveni asupra

lor mai târziu. Eram, oricum, subiectul unui proces în desfăşurare, martorul naşterii unei pasiuni ce nu se va împlini niciodată. Vicisitudinile epocii nu au reuşit să mi-o ucidă, dar nici să se împlinească, nu i-a fost îngăduit.

Şederea mea în penitenciarul din Arad nu a totalizat mai mult de două luni. Puţin, pentru a vorbi de o experienţă marcantă, suficient pentru a mă cutremura. Din când în când. Aşa, întruna din zile, aflu că mi s-au trimis o pereche, sa. două, de ciorapi de lână. Nu i-am primit. Fără a spera prea mult, reclam faptul primului gardian. Plantonul, un evreu încă tânăr, deţinut de drept comun, cel care îmi aducea zilnic hrana, este strâns cu uşa. Ciorapii apar. Eu însă nu 1-am mai putut privi în ochi. Hoţ, nehoţ, avusese de suferit fizic, drept urmare a reclamaţiei mele, şi lucrul acesta mă indispunea. Aflam dealtfel, că în închisoare se bate, şi nu oricum, cu vergelele şi frânghia udă, pentru te miri ce; aflam că deţinuţii de drept comun sunt trataţi în mod diferenţiat, în funcţie de avere sau poziţie socială avută şi că pe seama celor condamnaţi la moarte, ţigani cei mai mulţi, pentru furt pe timp de camuflaj, se făcea haz. Înaintea execuţiei cereau alcool şi li se dădea alcool pe săturate. Să nu realizeze situaţia se zice. Cred mai degrabă că pentru ineditul spectacolului. Calăii de ce să nu se amuze?

Pe la jumătatea lunii februarie, Terbancea m-a părăsit. Mi-a fost luată şi soba. Din nou frig, din nou singur. Aveam în schimb cărţi, iar după câteva zile şi un nou camarad, Munteanu Gheorghe, din Oraviţa, elev la o şcoală militară de ofiţeri de rezervă. Era îmbrăcat în uniformă, cu trese de termen redus. Îl cunoştea pe Silviu Roşu. Ca urmare, ne-am împrietenit repede. Am împărţit mâncarea din prima zi. După alte câteva zile, am împărţit şi păduchii. S-a jenat să mă pună în gardă. Şi chiar dacă ar fi făcut-o, condiţii de deparazitare nu erau. Să ieşim la raport? A fost să fie altfel, în urma unui decret, fără a fi graţiat, am fost pus în libertate cu obligaţia ca, după o şedere de până la 10 zile acasă, să mă prezint la Cercul de Recrutare, pentru încorporare. Mi se oferea o şansă reabilitarea. Cinism sau ironie? Mai aveam de executat mai puţin de 30 de zile de pedeapsă. De unde se vede că destinul nu poate fi ocolit.

Soldat in uniformă

Arad, regimentul 1 Roşiori, batalionul recruţi, escadronul specialităţi, plutonul transmisiuni, grupa radiotelegrafişti. Încorporat la 5 aprilie, 1943. În afara a ceea ce, în termeni militari, se cheamă parte sedentara, din regiment aproape că nu mai era nimic. Cazarma de pe Calea Aurel Vlaicu era ocupată de elevii şcolii de ofiţeri de rezervă. Noi, recruţii, am fost cazaţi în Cetate. Cazarmă improvizată, acceptabilă totuşi, dat fiind faptul că vremea frumoasă ne reţinea mai mult pe afară. Stânjenitoare mi s-a părut, în schimb, uniforma: salopetă de celofibră, centură din fibre textile şi opinci din piele de porc. În copilărie am mai purtat opinci. Cele de acum mi se păreau însă dovada unei stări de înapoiere. Mă simţeam ridicol. Pas de defilare în opinci, nu arare ori cu găuri în talpă: Programul, cel obişnuit: deşteptare, exerciţii de înviorare, instrucţie, masă, corvezi. Sâmbăta, program administrativ, prilej de anihilare a personalităţii, prilej de dezumanizare, prin exacerbarea căprariilor, dar nu ca la alte unităţi. Gradaţii noştri, întâmplător sau nu, erau de prin partea locului. Singur plutonierul major al escadronului, Craioveanu, era oltean. La aceasta, deloc lipsit de importanţă, se adaugă şi faptul că erau trecuţi prin proba focului, veniţi de pe front, maturizaţi de război cum s-ar zice, oricum, cu o altă înţelegere a lucrurilor. Conflagraţia nu era încă încheiată şi ei, ei ştiau bine ce ne aşteaptă. Prin urmare, nu mai era loc pentru deriziune, nici pentru grotesc şi nici pentru exaltări patriotice. Marşurile pe care le cântam "Azi noapte la Prut/ Războiul a-nceput..." sau "Cântaţi gloria patriei", mult îndrăgite de comandantul plutonului, şi alte asemenea, emoţionau, dar numai pentru prea puţină vreme. Dominant rămânea sentimentul de îngrijorare.

Depunerea jurământului s-a consumat într-un cadru restrâns, în faţa bisericii existente în incinta cazărmii. După, o masă ceva mai bună, un pahar de vin şi, în sfârşit, libertatea de a părăsi cazarma pentru câteva ore. Libertate, libertate, dar ce să mă fac, eu, cu opincile? Dacă mă întâlnesc, din întâmplare, cu vreun coleg, sau cunoscut? Mi-ar fi ruşine, de parcă vina de a fi astfel echipat, mi-ar aparţine în vreun fel. Semn bun, acest sentiment, această jenă. Sunt încă, eu, nu doar un număr, e drept cam bicisnic, făcând faţă cu greu efortului fizic, dar şi împăcat. Fiind singurul, din grupă, cu oarecare pregătire, mă bucuram de respect, mai ales că, majorul mă întrebuinţa şi ca furier. Cu ofiţerii, relaţii puţine. Locotenentul Cosma, comandant de pluton, era un om bolnav. Greul instrucţiei îl purta încheie-torul, plutonierul Bosoancă, om îndeajuns de blajin. Comandantul escadronului era mai mult plecat. Pe Maiorul Marinescu, comandantul batalionului, ţigănos, din spusa gradaţilor, nu tocmai demn, pe câmpul de luptă, l-am întâlnit rar. Pe comandantul nostru se pare că-1 ocolea, ceea ce nouă ne prindea bine.

Între timp, a venit vara. Zidurile întortocheate ale cetăţii se pierdeau pur şi simplu, ca într-o mare verde, sub acoperământul de iarbă crudă. Tufele de porumbari erau în floare, ca troienite. La fel păpădiile, macii. Nu mă mai săturam privind pastelul viu, albul proaspăt, galbenul moale, catifelat, roşul violent, ca o compensare; poate, a unei supărări legitime. Aveam scabie. Cum Dracu m-a nimerit tocmai pe mine, că doar nu eram eu cel mai murdar din pluton? Scabie şi trese de soldat fruntaş; Mai în serios, mai în glumă, se spunea, prin unitate, că au înflorit dovlecii.

După alte câteva săptămâni, un nou eveniment survine, gata-gata să-mi fie fatal. O după-masă cu soare dogorâtor. Sâmbătă, duminecă, nu mai ştiu. Mureşul îşi vedea de ale sale, în vreme ce eu şi încă unul sau doi camarazi, pe mal, întinşi la soare, visam la cine mai ştie ce. Reţin încă vorbele îngăimate ale unuia din soldaţi, Cicariu: "Dacă mai ajung sa o strâng o dată în braţe, o săptămână nu mă mai despart de ea". Tânjea nespus după femeie, nu după una anume, că nu era însurat, era doar bărbat tânăr. Hotărârea de a intra în apă, nu ştiu cum mi-a venit. Ştiam să înot. De confruntat cu Mureşul, vestit pentru victimele pe care le face an de an, vară de vara, nu m-am confruntat însă niciodată. Aşa dar, intru în apă, sărind de pe un mal abrupt şi nu mă mulţumesc să înot în preajmă-i, ci mă îndrept spre malul celălalt, mai exact spre plaja unei insule existente în mijlocul râului. Distanţa, mai mare decât mi-o , închipuisem privind-o de sus, creştea ca urmare a curentului care mă purta în aval. La jumătatea distanţei, adică acolo unde adâncimea apei trebuie să fi fost maximă, mă scufund. Cârcei? Nu. Epuizat? Poate. Nu ating nisipul. Fac un efort. Sunt din nou deasupra apei, dar numai pentru câteva secunde. O nouă cădere, inexplicabilă, un nou efort, aproape disperai, pentru ca la cea de a treia prăbuşire să simt sub tălpile picioarelor nisipul. Ajuns pe plajă, după ce înecul, aproape iminent, mi-a fulgerat şira spinării, am căzut frânt de oboseală. Realizam abia acum dimensiunea primejdiei prin care trecusem, hărţuiala cu moartea, din ale cărei gheare am fost izbăvit, nu ştiu de cine. Pe mal m-am întors cu barca. De povestit, nu am povestit nimic, nimănui.

Pe la începutul lunii septembrie, perioada de instrucţie pedestră şi trageri s-a încheiat. Între timp, din Transnistria, au sosit caii regimentului. Urma să înceapă o altă etapă a pregătirii noastre, instrucţia călare. În cetate nu existau condiţii de desfăşurare a unei astfel de instrucţii, fapt pentru care am fost strămutaţi, în spaţiul vechii cazarme a regimentului. Ni s-au a-menajat dormitoare, în fostele grajduri, alături de cai, şi ne-am apucat de treabă. Îngrijirea cailor ne crea noi probleme, comparativ cu cele de până acum. Masa, în schimb, era bună, am fost reechipaţi cu haine noi; în locul opincilor purtam acum cizme. Arătam a soldaţi. Mă simţeam, oricum, altul. Se spune că nu haina îl face pe om. Nu îl face, dar îl exprimă, exprimă mai ales starea în care se află, când nu-1 umileşte de-a dreptul. Situaţia mea, era, oricum, privilegiată. Lucram la cancelaria escadronului, nu aveam sarcini la grajduri, comandantul escadronului mă aprecia. Duminecă de duminecă ieşeam în oraş. Doar de călărie nu eram scutit. Îmi şi plăcea dealtfel. În şa mă simţeam bine, de bună-seamă, mai bine decât în copilărie, când duceam caii să

pască, strunindu-i doar din căpăstru. Nu am apucat însă să mă bucur prea mult de această nouă stare de lucruri. Într-o dimineaţă, majorul îmi spune că are ordin să mă trimită la "Centrul de Instrucţie nr. 5 Sărata", întrucât am fost condamnat politic. Urmare, predau echipamentul, mai exact îl schimb cu altul murdar şi peticit, reîncalţ opincile şi reintru în condiţia mea de proscris. Mă simt mult mai jenat decât înainte, consolându-mă totuşi cu gîndul ca nu sunt singur. Am fost adunaţi, de pe raza garnizoanei, toţi cei ce aveam acelaşi statut, nu prea mulţi: Neamţu Ilie, fost elev al Liceului Militar din Târgu Mureş, Cordoş Valeriu, elev şi el, de loc din Podgoria Aradului şi încă doi sau trei tineri, ale căror nume nu mi le mai amintesc. Am călătorit însoţiţi de un delegat. Prin urmare, nu mai eram oameni liberi. Călătoria, lungă şi inevitabil obositoare. Tinereţea noastră, în schimb, şi mai ales faptul de a ne regăsi împreună, oameni de aceeaşi credinţă, cu acelaşi destin, ne conferea energii nebănuite. Şi nu doar împotriva oboselii fizice, ci şi împotriva neprevăzutului pe care, iată, nu-1 vom înfrunta singuri, ci împreună, uniţi. În numele unui individualism "sacrosant", împotriva acestui "împreună", azi se ridică obiecţii, se proferă jigniri: "spirit tribal", "comportament primitiv". Viaţa de întemniţat m-a determinat să gândesc altfel să-i deplîng, oricum, pe aceşti egocentrici, virtuali psihopaţi, incipient paranoici. Problema e importantă, aşa că, sper ca pe parcurs să revin.

Sărata, fost sat nemţesc, un târg mai degrabă, situat undeva în sudul Basarabiei, mi s-a părut neprimitoare. Era toamnă. Ploaie, noroi. Gara, izolată. Drumul până în localitate, lung, desfundat, anevoios. Nici un copac, nici o grădină, cu pomi. Casele, unele arătoase, acoperite cu ţiglă, păreau pustii. Din coşuri, nici o ridicare de fum. Duşumelele, vopsite, aminteau încă de vechii stăpâni. Gardurile, din aşchii de gresie, scunde, aduceau a ziduri de cetate în ruină. Străzile, glod, numai glod. Viroaga din partea de răsărit, nu avea apă, doar câteva bălţi. Câmpul de dincolo de ea, era plin de ciulini, Aspect de stepă rusească. De la gară până la comandament, câţiva kilometri buni, ţipenie de om. Cumplită pustietate. Unde vor fi fiind internaţii?

Formalităţile de predare au fost cât se poate de simple. Din partea biroului mobilizare, un subofiţer a preluat plicul cu documente, a chemat un sergent, a transmis ordinul, şi ne-am pomenit conduşi undeva, la marginea de est a satului, într-o casă nelocuită, complet goală. Am intrat în raţie, şi deci într-un sistem de organizare, abia a doua zi, când ne-am luat şi locul, în cadrul unei grupe numeroase, într-o încăpere scundă, supraaglomerată, cu paie pe jos şi câteva pături ca sita.

Vremea era umedă, era rece. De încălzire, nici vorbă. Dealtfel, eram atât de înghesuiţi încât propria noastră căldură ne era de ajuns. În schimb, ne lipsea aerul. La două ore de la stingere, în încăperea aceea era imposibil să aprinzi un chibrit. Lipsea oxigenul.

În general vorbind, programul era lejer. Zilnic, instrucţie fără arme, corvezi, din când în când. Despre vreun program administrativ-gospodăresc nu putea fi vorba. Pur şi simplu nu aveam ce gospodări. Singurele momente, negativ mai aparte, erau adunările săptămânale ale întregului centru şi defilarea zilnică, de la sfârşitul programului, aceasta ca pedeapsă pentru nu ştiu ce faptă, săvârşită de nu ştiu cine, conform principiului: "toţi pentru unul, unul pentru toţi". Efectul educativ al măsurii mi s-a părut a fi egal cu zero. Adunările de sâmbăta, în schimb, aveau darul să înspăimânte. Careul era imens. Întregul efectiv trebuia să fie de faţă. Ploaia, bruma, zăpada nu contau. În faţa batalioanelor aduse şi de prin satele din jur, vegheau coloneii, oameni în vârstă, de obicei rezervişti concentraţi. Am văzut soldaţi desculţi, pe zăpadă, aşteptând cu orele venirea comandantului, colonelul Ghienescu. În faţa lui, o turmă de soldaţi deţinuţi, mânaţi din urmă de plutonul de pază al închisorii interioare. Arătau jalnic. Dezbrăcaţi, prea îmbrăcaţi nu eram nici noi, vineţi, orbiţi de lumina zilei, aşa palidă cum era. Comandantul, în cabina camionului. Se oprea la locul prevăzut, primea raportul, rostea cîteva cuvinte ameninţătoare, privitoare la faptele săvârşite de cei escortaţi. Turma era apoi trecută prin faţa fiecărei laturi a careului, ca stafiile să poată fi văzute de aproape, cât mai de aproape. Tremurau îngrozite. Erau

aliniate apoi, undeva la mijloc. Ordinul răsuna cumplit: Pantalonii jos! Culcat!" în dreptul fiecărui pedepsit un gradat, rumen, bine îmbrăcat, aştepta cu o frânghie udă, uneori îndoită, alteori nu. "Fără milă - tuna în continuare ordinul - cât mai sus! Începeţi!" Şi începeau. Sunetul înfundat al loviturilor acoperea urletul. Victimele îşi înfigeau unghiile în pojghiţa de pământ îngheţat, o muşcau cu dinţii, ia propriu, nu la figurat cădeau apoi, spre sfârşitul celor 25 de lovituri, într-o stare de aparentă nesimţire. Nu mai gemeau. Dar nici să se ridice nu puteau, fără ca cineva să-i ajute, fie şi cu vârful bocancului. Puşi apoi din nou în mişcare, erau duşi iarăşi, în aceeaşi temniţă improvizată, pentru a-şi obloji suferinţa! cu alte suferinţe, poate mai uşoare, dar mai lungi, la adăpostul întunericului continuu. Faptele lor. indiscutabil, erau reprobabile (dezertări, furturi, violuri, omucidere chiar) fapte penale ce se cuveneau a fi, poate că şi erau, sancţionate potrivit legii. Pentru ce atunci recursul la frânghia udă? Nici într-un caz pentru îndreptarea celui vinovat. Nu ei, ci noi, cei mulţi, eram avuţi în vedere. Înspăimântarea noastră se urmărea şi nu pentru căderea în ispite similare, ci pentru a conştientiza faptul că unii oameni sunt făcuţi să comande alţii, să se supună. Metoda viza crearea uneltelor. Şi s-a reuşit? În parte, da. M-am întors, oricum tulburat. Grupului nostru de arădeni i s-au mai adăugat inginerul Ică Tănase, personalitate de primă mărime în rândul Mişcării Legionare, şi Adrian Fochi, student, originar din Bucovina. Eram aproape tot timpul împreună, discutam mult, şi oricând ni s-ar fi putut imputa desfăşurarea unei activităţi politice ilegale. Şi, era puţin probabil să nu fim urmăriţi. Raţiunea concentrării noastre la Sărata era de mult cunoscută. Eram aduşi pentru a. fi trimişi pe front în unităţi de sacrificiu, un mod nedemn de lichidare a adversarului politic. Metoda era, de pe acum, verificata. Cei mulţi şi vârstnici trecuseră prin ciur, cu luni în urmă, şi mulţi erau acum martiri cu şi fără cruce. Noi, cei de faţă, eram contingentul cel din urmă eram copiii. De unde se vede că Mareşalul era hotărât, nu doar să pedepsească legionarii, ci să le stârpească şi sămânţa, cu orice preţ.

Că aşa stăteau lucrurile, aveam să mă conving curând. Marea majoritate a efectivelor aflate acum 1a Sărata nu proveneau din închisori, ci din rândul minorităţilor şi îndeosebi, al însăşi armatei: oameni aduşi pentru cine ştie ce abateri disciplinare, minore. Li se adăugau suspecţii, în ce priveşte loialitatea faţă de România, îndoielnici, dar nu duşmani declaraţi. Scopul, se pare, nu mai era acela de a organiza unităţi combatante, pentru a fi trimise pe front, ci detaşamente de muncă, în spatele frontului. Instrucţia era iară arme, organizarea, sui generis: nici companie, nici plutoane. Comandant, un căpitan de geniu, Matei, din Bucureşti ofiţer de stat major, manierat şi bun, ajuns la Sărata, disciplinar, probabil, din cauza vreunui conflict, pe teme de principii, cu superiorii. Locuia, cu soţia, într-o singură încăpere şi obişnuia să invite din când în când, pe câte unul dintre noi, adică din grupul nostru, la ceai. Era un intelectual şi nu se sfia să ne aibă parteneri de discuţii. În ajunul Crăciunului, i-am colindat nu doar lui, ci şi colonelului Ghienescu, a cărui, atitudine faţă de noi a fost binevoitoare. Şi Neamţu şi Cordoş şi Fochi aveau şi ureche şi voce, în vreme ce eu, lipsit de asemenea daruri, am fost constrâns, pur şi simplu, să fac pe dirijorul. Reuşita a fost deplină, şi-mi vine şi astăzi să zâmbesc, revăzând scena, nu a colindului, ci a dansului care i-a urmat: doamna Matei, în rochie de seară, alături de Ilie, încălţat în opinci, pereche de tangou.

La scurt timp după, schimbare de decor. Defecţiunea din Italia a dus la mari capturi de echipament militar. Nemţii l-au cedat românilor, pentru a ne îmbrăca pe noi, cei din detaşamentele de muncă. Era un echipament aparte, de culoare gri şi croi cu totul neobişnuit. Sâmbătă, obişnuiam să mă duc la teatru, da, la teatru. Centrul avea o trupă de varietăţi, alcătuită din actori profesionişti, de mâna ,a doua, pentru noi remarcabili. Când am apărut în hol, purtând, în loc de manta, o pelerină largă, nu puţini ofiţeri, neştiind cine sunt, au prins să mă salute.

Povestea nu a durat însă prea mult, Din miile de soldaţi aflaţi la Sărata, am fost selecţionaţi, evident, noi, legionarii, pentru o altă treabă decât săpatul tranşeelor, spunându-ni-se că, de vreme ce avem condamnări, pentru a fi reabilitaţi, trebuie să luptăm pe front. Puteam refuza. Ar fi însemnat să ne

dezicem. Aşa că, am predat efectele de sorginte, italiană, am îmbrăcat uniforma agatei române, am părăsit cantonamentul şi ne-am regrupat, în altă. parte a satului, pentru o scurtă perioadă de instrucţie adevărată, cu arme şi muniţie în regulă, sub comanda unui căpitan activ.

În ziua plecării voluntarilor, aşa eram socotiţi, şi nu pe nedrept, în gară la Sărata cânta fanfara. Trenul, alcătuit din vagoane de marfă, pentru soldaţi, şi unul de clasă pentru ofiţeri, ne aştepta. Un discurs al colonelului Ghienescu, câteva marşuri, şuieratul locomotivei şi am pornit. Spre surprinderea noastră, cu noi în vagon, într-un hamac improvizat, căpitanul Matei. A refuzat să călătorească în vagonul rezervat ofiţerilor.

Se simţea mai bine cu noi. Buna dispoziţie nu ne lipsea. Frig suportabil. Căpitanul avea la el esenţă de ceai. Am fost serviţi. Discuţii, glume, cântece. Atmosferă voit sfidătoare faţă de ceea ce reprezenta, în fapt promiscuitatea unui vagon de marfă, fără deschidere spre peisaj, ticsit de trupuri transpirate. Eram însă tineri, eram încrezători. şi refuzam cu obstinaţie orice analiză lucidă a situaţiei. Lelu (Cordoş) mai ales, înalt, puternic, faţa rotundă, ochelari cu ramă neagră, dintre noi cel mai tânăr, cânta, premonitoriu parcă, aria soldatului Valentin, din opera Faust: "Înainte de-a lăsa/ Ţară scumpă, ţara mea/ Doamne, îţi voi încredinţa/ Pe sora mea. O las în paza Ta/ Că voi cădea, eu voi cădea/ cel dintâi." Dacă a avut sau nu o soră, nu ştiu. De căzut însă, a căzut într-adevăr cel dintâi.

Am trecut Nistrul, am traversat Transnistria, am trecut şi Bugul şi ne-am oprit undeva într-o gară pierdută în stepă, dincolo de Nicolaev. Ordin să coborâm Era noapte, era frig, dar nu pe cât ne aşteptam. În raza vederii noastre, nici o aşezare. Doar silueta subţire a unei construcţii metalice, o pompă mi s-a părut, acţionată eolian. Încolonaţi, am început marşul, mai mult peste câmpul îngheţat, fără zăpadă, decât pe drumuri practicabile, cât de cât. Pe măsură ce înaintam, se lumina de ziuă, şi lucru curios, vântul care sufla continuu, părea plăcut. În cele din urmă, localitatea, punct terminus, îşi arată faţa: Stanislav, centru de raion, pe malul limanului în care îşi varsă apele şi Bugul şi Niprul. Explicaţia climei blânde era acum limpede. Ca şi aceea a lipsei de apă potabilă. În tot satul nu am întâlnit o fântână, doar un izvor în malul ce cobora abrupt înspre liman. În rest, apă de ploaie, colectată cu grijă, de pe «acoperişurile caselor.

Am fost cazaţi, undeva în centru, într-o clădire arătoasă, folosită, până la sosirea noastră, ca magazie de cereale. În curte, de altfel, se găsea şi o moară cu valţuri. Am evacuat chiar noi cerealele, am măturat duşumelele, am improvizat aşternuturi, pentru odihnă. Şi, ca să ne simţim cât mai bine, în mod imprudent am făcut şi foc în teracote. Prin curte, oamenii investigau, căutau cartofi îngropaţi, să-i coacă in spuză. Fumul focurilor aprinse, alergătura oamenilor pe-afară, se pare însă c-au fost remarcate de inamicul de peste liman. Oricum, după o linişte de săptămâni sau luni, în plină zi, câteva proiectile, bine ţintite, au făcut explozie. Nu au atins clădirea. În curte în schimb, câţiva soldaţi au fost răniţi. Printre ei şi camaradul nostru, Cordoş Valeriu.

Măsurile impuse de situaţie, nu au întârziat. Au fost stinse focurile, ne-am adunat lucrurile, şi am plecat, pentru a fi cazaţi, în altă parte a satului. Au fost luaţi şi răniţii. Împreună cu Adrian Fochi, am nimerit în casa unei bătrâne, în imediata vecinătate a limanului. Noaptea, în timp ce-1 vegheam, Lelu a murit. A doua zi i-am săpat groapă în cimitir. Slujba de înmormântare a fost oficiată de preotul militar. De faţă, noi, prietenii. Pe de margini, câţiva localnici, bărbaţi şi femei în vârstă. După ce slujba s-a sfârşit i-am făcut mormântul, i-am aşezat o cruce, am cântat imnul morţilor noştri: "Plânge printre ramuri luna". Nu ne mai sfiam. Mai mult decât să ne trimită în gura tunului, ce altceva ar mai fi putut să ne facă? A fost, oricum, cel dintâi contact cu o realitate nouă.

La Stanislav nu am rămas prea multă vreme. Repartizarea la noile unităţi a adus după sine şi despărţirea. Lelu, mort. Ică, Adrian şi Ilie, în compania căpitanului Matei: eu, singur. Vremea apoi s-a schimbat. Vânt, lapoviţă, ninsoare. Şi nici un fel de informaţie. După doar câteva zile de aşteptare, ne-am pus din nou în marş. Am părăsit localitatea. Încotro, nu ştia nimeni. Am părăsit şi drumurile, am

apucat-o, pieziş, peste o arătură imensă. Primul popas, un sat pustiu, mai exact, evacuat recent. Sătenii apţi de muncă, săpau tranşee. Una din ororile războiului: folosirea adversarului ca unealtă împotriva lui însuşi. Din ordinul încheietorului de pluton, eu am rămas în cantonament, să pregătesc ceva de ale gurii. Mi s-a dat o găină sacrificată şi atât. Am pus apa la fiert, am opărit găina, am curăţat-o de pene. Când să o tranşez, m-am poticnit. Amintirile mele, din câte am văzut eu la mama, s-au dovedit prea sărace. În cele din urmă, am scos-o la capăt cum am scos-o, fără să devin însă şi convingător. Nu aveam stofă de bucătar şi pace, aşa că m-am reîntors printre soldaţii de rând.

După nici două zile, poziţia, în curs de organizare, a fost abandonată. Din nou la drum, peste aceeaşi arătură cumplită. Bocancii îngropaţi în brazda umedă, neagră, pe jumătate îngheţată, pleznele ploii, şfichiuitoare, vântul din faţă, făceau înaintarea istovitoare. Să te aşezi undeva, pentru câteva minute de odihnă, era cu neputinţă. Căruţele cu muniţie şi alimente, înglodate până la butucul roţilor, trebuiau împinse, caii nemaiputând face faţă. Efort inimaginabil, aducând a caznă. Şi asta, de dimineaţa şi până noaptea târziu. Când am ajuns - unde? - şi am ocupat dispozitivul, în preajma unui sovhoz izolat, întunericul era mai vâscos decât păcura. În speranţa unui ceas de odihnă, am ridicat corturi. Degeaba. Uzi până la piele, îngheţaţi de-a binelea, tremurând, fără posibilitatea de a aprinde ciulini sau vreascuri, cum să ne odihnim? S-au organizat apoi posturi de veghe, înspre localitatea din vale, Efrimofca, de lângă acelaşi liman al Bugului, localitate în care, cu o zi mai devreme, sovieticii reuşiseră să debarce. Misiunea noastră, ca unitate de ariergardă, era lichidarea acestui cap de pod periculos, întrucât, prin consolidare, ar fi putut periclita retragerea unităţilor noastre aflate în zona Nicolaevului. Am făcut parte din primul schimb. Întunericul era atât de dens, şuieratul vântului atât de puternic, iar eu atât de îngheţat, încât inamicul, dacă s-ar fi încumetat, ar fi putut trece, la un pas de mine, fără să fie remarcat. Mai mult, schimbul nu m-a putut descoperi, aşa că. am rămas în post până ce s-a crăpat de ziuă, când a şi început pregătirea de artilerie, apoi asaltul. Am urmărit desfăşurarea operaţiunii din post. Noaptea a fost cumplită. Mă bucuram în schimb de privilegiul de a nu mă găsi în bătaia armelor. Compania din care făceam parte, nu a pătruns în localitate, misiunea ei fiind acoperirea. Ruşii dealtfel, fiind puţini, au cedat repede, ceea ce a făcut posibilă retragerea noastră spre Nicolaev, cu ordinul expres ..de a trece, cât mai repede, pe cont propriu, Bugul. Riscul de a fi luaţi prizonieri era deosebit de mare. A urmat, prin urmare, un alt marş forţat, încheiat, în ce mă priveşte, cu bine. Am trecut Bugul, pe un pod de pontoane, noaptea, printre ultimii. Dincolo, luminile, surprinzător de multe, păreau ale unui oraş întreg. Cum e posibil? În plină bătălie? Nicolaevul era rămas în urmă. În realitate nu era nici un oraş. Erau doar maşinile, cu farurile aprinse, ale unei întregi armate germane, în retragere precipitată. Ajunşi pe malul drept al fluviului, câteva şire de paie, probabil ale vreunui colhoz, ne-au oferit adăpost, pentru câteva ore de somn, atât de binevenit. Şi tot acolo am aflat că, în timpul luptelor de la Efrimofca, o schijă de obuz a retezat unul din picioarele căpitanului Matei şi că, pentru comportarea lor exemplară, Ică, Fochi şi Ilie vor fi propuşi pentru "Bărbăţie şi credinţă".

Săptămânile ce au urmat au fost de refacere şi regrupare, pierderile nefiind puţine. Compania căpitanului Matei o reîntregeşte pe a noastră. Cei plecaţi împreună din Sărata: Ică Tănase, Adrian Fochi şi Ilie Neamţu, ne reîntâlnim. Sunt sănătoşi şi, pe deasupra, cum spuneam, şi propuşi pentru câte . . o distincţie militară. Frigul s-a înteţit şi el. Ninge. Întârziem cate o zi sau două, încartiruiţi prin sate; periodic, mai ocupăm câte o poziţie de luptă, în tranşee săpate de alţii sau părăsite, suntem atacaţi, cu nu prea multă vigoare, respingem şi ne desprindem de inamic, retrăgându-ne spre poziţii mai sigure, undeva spre Dalnic, lângă Odesa. În clipele de răgaz, discuţii. Nepreţuit dar disponibilitatea aceasta. Nu te mai gândeşti la câte au fost şi nici la cele ce s-ar putea să survină. Clipa ţi se dilată până la anularea de sine, ca durată. Evaziune, zic unii. Probabil. Fără intenţie însă. Evaziune în sens de reflex, reflex de apărare. Oricum, Fochi e o fire deschisă, volubilă, cu preocupări apropiate de ale mele. O discuţie, în tranşee,

urmărind traiectoriile trasoarelor, despre problema mântuirii lui . Faust, e greu să o uiţi, mai ales când e vădit insolită.

Aprovizionarea cu alimente, a unui front în repliere continuă, nu e o problemă uşoară. Pentru rezolvare se recurge adesea la iniţiativa celor ce deservesc bucătăriile de campanie, se recurge la aprovizionarea locală, abuzivă aş zice, cu efect aparent salutar: o ciorbă de cartofi, cu bulion de roşii şi carne proaspătă, de vită, după zile de nemâncare, e o adevărată sărbătoare; dar şi cu blestemele nefericitului, îndeobşte vârstnic, rămas fără junincă. Eram contrariat şi nu m-am putut abţine să nu-mi exprim dezacordul, faţă de ai mei, evident. Intervenţia lui Ică, dură, m-a surprins; "Este adevărat ce spui. Nu uita însă că războiul îşi are legile lui şi că mâine, armatele sovietice vor rechiziţiona ele, ceea ce nu am rechiziţionat noi, şi încă într-o manieră mult mai radicală". Argumentul nu m-a convins. La urma urmelor, care e vina amărâtului ciolovec? Ne este duşman? De bună seamă. Mi se povestiseră întâmplări cu partizani, nenumărate, de-a dreptul dramatice pentru soldaţii români, dar şi cu victime ale regimului comunist din Ucraina, sau cu oameni care, regăsindu-se, au reuşit să scape de demon, aşa că , neomenia rămâne. Dar oare, a existat vreodată un război uman? Despre vreo comportare barbară a ostaşilor români, luaţi ca întreg, faţă de prizonieri sau civili, nu poate fi vorba. Sunt de altfel convins că, în circumstanţe asemănătoare, pe teritoriu românesc dacă am fi fost, ar fi procedat la fel.

De două, trei zile, din nou în cantonament. Ninge, neîntrerupt aproape. Întruna din dimineţi, suntem adunaţi, totuşi, pentru un serviciu religios, undeva la marginea satului. Impresionant acest serviciu, oficiat de preotul regimentului, nu prin fast, prin simplitate şi adecvare la moment. Eram pregătiţi moral pentru noi încercări. Era limpede, pentru oricine, că frontul e în degringoladă, şi faptul acesta ar fi fost firesc să stârnească, în rândurile soldaţilor, cel puţin îngrijorare. În război însă nimic nu e firesc. Soldatul nu are răgaz şi nici disponibilitate pentru a se gândi la viitor, nici chiar la ziuă de mâine. El trăieşte într-un prezent continuu, se luptă pentru clipă, nu pentru viitor.

După ce careul s-a desfăcut, căpitanul nostru şi-a luat compania mai la o parte, pentru unele puneri la punct. Nu cred că era cazul. În război, cum spuneam, nimic nu este însă normal. Supărarea era de ordin personal. Un soldat, contingent mai vechi, ungur pe deasupra, a râvnit la femeia comandantului. Femeie, e un fel de a spune. Într-o căruţă, ascunsă de coviltir, căpitanul purta cu sine o rusoaică. De văzut, nu am vazut-o. Faptul constituia o încălcare flagrantă a regulamentului. Prin urmare, femeia trebuia ferită de ochi indiscreţi. Cum a ajuns soldatul nostru să o cunoască, nu ştiu. Presupun că, în vreun fel, era în serviciul personal al căpitanului: ordonanţă sau om de legătură. Nici cât de departe a mers cu impertinenţa, sau lipsa de loialitate, nu ştiu. Supărarea căpitanului a fost totuşi deosebită, de vreme ce, ca lezat, a crezut de cuviinţă să o facă publică. Opera, de data aceasta, mai puţin raţiunea şi mai mult orgoliul masculin.

Din nou în marş. În ce mă priveşte, mă simţeam epuizat. Presupun chiar o boală. În afara circulaţiei periferice deficitare, din cauza căreia nu mai eram în stare să-mi închei nasturii pantalonilor sau ai mantalei, resimţeam o jenă respiratorie. Îmi lipsea în permanenţă aerul. Am ieşit la raport. De unde doctor? De unde sanitar? În cele din urmă, în timp ce unitatea ocupa un nou dispozitiv de luptă, nu departe de Dainic, localitate cu rezonanţă tristă în rândurile Regimentului 1 Roşiori, datorită imensului număr de morţi căzuţi în bătălia pentru Odesa, din 1941, mi s-a încuviinţat plecarea, cu trenul de luptă, care acum nu mai era în urma batalionului, respectiv companiei, ci în faţă. Sfârşit de martie. Vremea, schimbată mult. Pe măsură ce ne apropiem de oraş, se resimţea influenţa mării. L-am traversat fără incidente. O singură oprire, în faţa unui depozit de băuturi alcoolice, ridicarea câtorva damigene cu vişinată şi, în cele din urmă, un popas în cartierul de vest, la Şcoala de Paraşutişti, pentru a pregăti hrană pentru cei rămaşi în tranşee. Ţipenie de localnici. O clădire devastată, cărţi, multe cărţi risipite, pista

avioanelor şi marea clădire a Şcolii; cu instalaţiile defecte şi mobilierul distrus. Lumină nu era. Apa robinetelor curgea întruna. Paturile de fier, fără saltele. În apropiere, o magazie de cereale, apoi un cartier muncitoresc, străzi rectangulare, case, numai parter, aparţinând unor oameni care lucrau la calea ferată. Încălcând instrucţiunile, riscând chiar consecinţe neprevăzute, din partea unei populaţii ce se vedea în pragul unei eliberări iminente, am plecat singur, pe străzi. În faţa amintitului depozit un grup de localnici, femei tinere, bărbaţi în vârstă, în plină agitaţie. Sâ-1 devasteze? Să nu-1 devasteze? Era, oricum, nepăzit. Privirile unui om cu barba albă, dezmeticindu-se, mă fulgeră cu ură. Moment critic. Starea mea deplorabilă 1-a determinat, se pare, să mă considere neprimejdios. Trec mai departe. Din spatele unor garduri de şipci, câteva femei asmut înspre mine câinii. Am asupra mea armă. Să trag? Ar fi fost o adevărată nebunie. Realizez totuşi faptul că nu inspir nimănui teamă. Mai mult, intervenţia unor alte femei mă pune în încurcătură. Mă întrebă, pe ruseşte, dacă sunt bolnav, dacă mi-e foame. Una îmi întinde chiar o bucată de pâine cu untură. Mi-e foame. Primesc şi mănânc. Faptul că s-ar putea să fie otrăvită, nu mă preocupă. Reţin omenia. O alta mă invită înăuntru. Intru. Stătea cu bărbatul, la masă. Mi se oferă şi mie o strachină. Arpacaş cu prune uscate. Accept. Încerc apoi să schimb câteva vorbe. Bărbatul lucrează la depou. Rupe câte ceva şi pe româneşte. E îngrijorat. Reîntoarcerea sovieticilor s-ar putea să-i creeze probleme. A colaborat cu românii. Dincolo de îngrijorare mi se relevă un fapt. Oamenii aceştia, ruşi, neruşi, sunt oameni. Mânia mea, a ocupantului, din clipele când se asmuţeau câinii, s-a topit repede. Ca inşi, noi nu aveam nimic de împărţit.

Plecarea din Odesa a fost precipitată. Desprinderea de inamic, mai grea şi cu mai multe pierderi decât în alte daţi. Şoseaua, spre Tiraspol, ticsită. Patru coloane de maşini germane şi căruţe româneşti se împiedicau reciproc, vrând, se freacă repede, cât mai repede, Nistrul. Panica a izbucnit în momentul în care ruşii, dinspre nord, au început să bombardeze şoseaua. Era limpede că retragerea ne era tăiată. Trebuia căutată o altă ieşire. Care, şi cum să schimbi direcţia de mers a atâtor armate? În disperare de cauză, nemţii au incendiat vehiculele, urmând să-şi caute scăparea, în mod individual, care cum. Nouă, ca cei de pe urmă, ni s-a ivit prilejul să fim cei dintâi. Fiind puţini, am părăsit, într-un moment de inspiraţie, şoseaua principală şi am apucat-o spre Bucaz, unde era încă operativ un pod de pontoane, cu o linie ferată. Şi am reuşit. În ziua de Florii, zi de primăvară, plăcută, răsuflăm liniştiţi. În localitatea Şaba. Ne-am deplasat apoi spre Cetatea Albă pentru a ocupa poziţii de apărare, pe litoral. Eram acasă şi lucrul acesta era resimţit de fiecare dintre noi. Cunoşteam parcă locurile de când lumea, deşi nu fusesem niciodată prin partea locului. Zidurile cetăţii, surprinzător de bine conservate, asemănătoare unora ridicate mult mai târziu, pivniţele cu butoaie guliveriene, matlasate cu plapuma vinului, vilele cu grădini, caldarâmul şi viţa de vie, emanau căldură. E drept, câte o mobilă descheiată, câte o păpuşă pierdută, câte o carte răsfoită de vânt, ca şi mormanul de proteze, pansamente, gipsuri şi cutii de medicamente, depuneau mărturie cum că oraşul a fost evacuat în grabă. Pribegii nu au putut însă lua cu ei şi trecutul în virtutea căruia, noi percepeam oraşul ca fiind al nostru cu toate ale lui.

Starea sănătăţii mele, aceeaşi în sectorul nostru de front fiind linişte, sunt trimis, pentru consult, tratament şi refacere, din nou la Sărata, transformată acum în spital. Fac drumul pe jos. Ajung în plină zi şi rămân surprins. Era Săptămâna Mare şi satul întreg părea scăldat într-o lumină ce nu era numai a soa-relui. Sala de triere a bolnavilor şi a ostaşilor răniţi, în schimb, era cumplită. Duhoare, gemete, înjurături, ordine răstite. Unii răniţi, întinşi pe podea, îşi aşteptau rândul de trei, patru zile. Priorităţile, când nu erau întâmplătoare, erau subiective. Erau apoi mulţi, prea mulţi, în raport cu resursele personalului medical, care opera fără odihnă şi ziua şi noaptea. Sala căminului cultural, biserica romano-catolicâ, saloanele spitalului civil, reşedinţa fostului centru de instrucţie, erau pline. Cu mine lucrurile au decurs fără prea .multe probleme. Nu eram rănit, mă puteam mişca, puteam fi chiar util altora din salonul fără paturi, dar

cu saltele aşezate pe duşumea. Alături, bolnavi de tot felul. Unii, cu boli venerice. Acestora din urmă li se făcea un tratament nu doar medicamentos, ci şi, să-i zic, psihologic. Erau, altfel spus, bruscaţi, chinuiţi chiar cu premeditare, ca, pe viitor, să le treacă pofta de aventuri amoroase.

La câteva zile după internare, mi se face o radioscopie. Imagine toracică, nu tocmai normală, dar nici vădit acuzatoare. Problema reformării, date fiind circumstanţele, nu se poate opune. Mă voi reîntoarce deci la unitate, cu anumite recomandări, de care nu va ţine nimeni seama. De altfel, chiar dacă. ar fi vrut, nu ar fi avut cum să o facă.

Vreme frumoasă. Renăşteam parcă şi eu, deodată cu mugurii piersicilor şi colţul ierbii. Sărbătoarea stăruia, asemeni miresmei, în aer. Popas, de o noapte, la casa unui ţăran drept credincios. Ospăţ cu mămăligă şi brânză. Un incident minor apoi, cu domnul căpitan. Neavând gamelă, darămite pahar, am băut apă dintr-o găleată. Mi s-a reproşat că molipsesc unitatea. La Cetatea Albă nu voi rămâne prea mult. În timpul retragerii, pierderile au fost însemnate. Se pare apoi că raţiunea pentru care această unitate militară, regimentul 902, a fost creată, nu mai subzista, aşa că, Marele Stat Major a decis desfiinţarea. Noi, supravieţuitorii, am fost vărsaţi, care pe unde. Sorţii au făcut ca eu să cad la Batalionul 13 Vânători de Munte, Piatra Neamţ, aflat pe poziţie, la sud de Cetatea Albă, în zona satului Talmaz. Ca proaspăt sosiţi de pe câmpul de luptă, suntem ţinuţi, o perioadă de timp, în refacere. Ridicăm corturi, la marginea unei vii înflorite, extraordinară mireasmă, şi, ca primă măsură, purcedem la despăduchiere. În câteva ceaune, aduse din sat, apa clocoteşte continuu. Totul se fierbe, şi lenjeria şi flanelele şi hainele, aşa groase cum sunt. De neimaginat cât de numeroşi sunt păduchii. Plutesc deasupra apei, în strat gros, mai gros decât lintiţa sau mătasea broaştei , pe suprafaţa apelor stătute. Ne tundem apoi, ne bărbierim, ne spălăm trupurile. Vremea însorită ne prinde de minune. Întinşi la soare, ne savurăm parcă oboseala preschimbată în lene plăcută. Soldatul nu se cuvine însă să se" lase stăpânit de lene. Nu e în tranşee? E la instrucţie, o instrucţie lejeră totuşi. Cu telefonul de campanie în mână, ori cu bobina de cablu în spate, urcăm dealurile domoale, simulând fel şi fel de situaţii şi acţiuni. Dispersaţi fiind, cine şi cum să ne mai şi controleze?

Într-una din zile, cum stăm tolănit, la umbra unui butuc de vie, îmbătat de miros, observ un călăreţ urcând în pas domol. Nu bănuiam că cel căutat sunt eu. Se apropie şi recunosc, în cele din urmă, în persoana sergentului major care descăleca, pe vărul meu primar, Tripa Cornel. Ne îmbrăţişăm, ne retragem mai la o parte şi începem depănatul. Aflu că unitatea lui e în flancul drept al unităţii noastre, că e şeful unui dispensar veterinar, ferit deci de focul primelor linii, că s-a întors, nu de multă vreme, din concediu, că ai mei sunt bine, că Ioan, cumnatul meu, e tot la Deva şi alte asemenea informaţii valoroase, nu doar în sine, adică prin ceea ce spun, ci prin faptul că te proiectează, fie şi pentru puţină vreme, într-un spaţiu de continuitate şi siguranţă, benefic. Mi-a mai spus apoi că a făcut, în numele meu, o cerere de concediu pentru susţinerea examenului de clasa a opta. Din câte ştie, potrivit unor dispoziţii recente, se acordă asemenea concedii. Ne-am despărţit cu speranţa de a ne mai revedea. Nu a fost să fie chiar aşa. De revăzut, ne-am revăzut abia după ce războiul s-a sfârşit. Vară basarabeană. Am părăsit via şi ne-am apropiat de sat. Nu în case însă, în bivuac. S-a renunţat şi la instrucţie, pentru a nu fi reperaţi de artileria inamică. Aveau loc doar exerciţii tematice, cu ofiţerii, la masa de nisip. Ca telefonist, mă învârteam pe aproape. Se analizau variante de retragere, în caz de necesitate. Simţeam plăcere urmărind ipoteticele iscări, războiul cu steguleţe. Nu însă ca aceea pe care mi-o prilejuiau nopţile, contemplarea cerului înstelat. Trebuie că Poezia s-a născut noaptea. În mod cert, pentru mine da, atunci şi acolo. Versuri am mai scris eu şi înainte vreme, sub auspiciile modelelor. Poezia, ca stare, am realizat-o însă, abia acolo, în satul Talmaz, pe malul drept al Nistrului, poate şi pentru faptul că nu mă mai simţeam proscris. Nu bănuiam că mecanismul de urmărire a victimei, odată pus în mişcare, nu se va opri niciodată; de la sine în nici un caz.

Din bivuac, în sat, în case de pământ, răcoroase, acoperite cu stuf. Singura mobilă, priciurile. Pe pereţi, în unele încăperi, scoarţe de lână, specifice: fond negru, cu mulţi trandafiri. Indiferent de circumstanţe, nevoia de frumos rămâne vie. În curte, şanţuri pentru circulaţie, iar din loc în loc, bordeie întărite cu trunchiuri de copaci. Linia de apărare propriu-zisă era la marginea de est a satului. Curând aveam să o cunosc, şi încă într-un mod aparte. În sector, linişte, prea multă linişte. În afara unor cartuşe trasoare, trase la întâmplare, nimic. Distanţa între linii, era, se pare, prea mare pentru a se putea observa eventuale mişcări la inamic. Şi totuşi, ceva, ceva trebuie că ni se pregăteşte. În consecinţă, se ia hotărârea de a se organiza o incursiune. Cu cine? Evident cu voluntari. Cu voluntari şi oameni cărora să li se fluture prin faţa ochilor şansa reabilitării. Preţul? N-are nici o importanţă. Printre cei aleşi, şase la număr, şi eu. De cunoscut, nu ne cunoşteam Un prim neajuns. Comandant? Nici unul. Al doilea neajuns. Instrucţiuni, dotare, nimic. Singurul lucru cert era că, din cei şase, trei purtam acelaşi nume: Gheorghiţă. Înainte de a pleca în misiune, două nopţi consecutiv am urmărit, din tranşee, mişcările ruşilor, mişcări inexistente în fapt, sau, doar imperceptibile. A treia noapte am părăsit tranşeea, am coborât în zăvoi, am pornit. Scopul, capturarea de soldaţi în vederea obţinerii de informaţii. Consemne, câteva: o rachetă albă, în caz de reuşită, alta roşie, în caz că e necesar foc de acoperire, în vederea retragerii noastre. De emoţie, nu mai vorbesc. Acţiunea se putea solda, foarte uşor, cu opusul celor urmărite. La puţină vreme de la plecare, surpriză. Fire de telefoane, vădit abandonate, cutii de lemn, foste mine de câmp, cartuşe trase, şi cam atât. Poziţie abandonată. Din ce raţiuni? Să continuăm? Unii dintre noi ar vrea să se reîntoarcă. Mă opun. Vom merge în adâncime, până la reperul dinainte stabilit. Fără să fi fost numit şef, sunt ascultat. Aceeaşi situaţie pe întreg traseul: poziţie părăsită. Identific punctul de referinţă. De ruşi, nici vorbă. Ne reîntoarcem deci şi raportăm, probând spusele cu un număr de corpuri, să le zicem, delicte, din cele amintite.

A doua noapte, se stabileşte, vom pătrunde mai adânc în dispozitivul inamicului. Tirul aruncătoarelor noastre e reglat în consecinţa. Din nou încordare, din nou emoţii. Noaptea era cu lună. Păşim în şir indian, cu îndrăzneală mai multă, drumul părându-ni-se acum cunoscut. Ei, da. Acum lucrurile sunt limpezi, în faţa noastră, un obstacol de sârmă, rulou. Dincolo de gard, o gârlă cu apă. Nici un soldat. Să aşteptăm o eventuală patrulă. Aşteptare zadarnică. Încercarea de a trece obstacolul ar fi echivalat cu o sinucidere sau, poate, cu o dezertare la inamic. Aveau şi ruşii nevoie de informaţii. În consecinţă, ne reîntoarcem, nu înainte însă de a lua încă o dată câteva dovezi materiale ale incursiunii: cartuşe, mine de lemn, saci de . merinde, gamele. Scopul, din păcate, nu a fost atins. Un rezultat pozitiv, s-a obţinut totuşi. Inamicul era în afara razei de acţiune a armelor noastre. Prin urmare, nu mai era cazul să se irosească muniţia, trăgând.

Acţiunea urmează să fie reluată într-un alt sector. Din fericire, fără mine. Din ordinul comandantului de batalion sau de divizie, chiar de a doua zi, sunt trimis, undeva, mult în spatele frontului, la o şcoală de radiotelegrafişti. M-am reîntors la unitate după vreo zece zile, şi, în timp ce-mi luam în primire staţia de emisie, aflu că echipa din care făcusem şi eu parte, a plecat în incursiune, a doua sau a treia zi după plecarea mea, noaptea, a intrat într-un câmp de mine, despre a cărui existenţă se bănuia ceva, şi nu s-a mai întors. Am mai aflat apoi, după ce m-am desconcentrat, că unitatea, la ordinul Marelui Stat Major de a mi se acorda un concediu pentru susţinerea examenelor ultimului an de şcoală normală, a răspuns că soldatul Gheorghiţă V, contingent 1941, a căzut eroic, în cursul unei misiuni. Nu eram eu. Eroul era unul din camarazi, Gheorghiţă Vasile, mai vârstnic decât mine cu un an. O simplă întâmplare? Nu cred în întâmplări. Cred în schimb, în Providenţă, în intervenţia ei expresă. În proiectul existenţei mele era prevăzut altceva. Pentru acest altceva, am fost smuls din ghearele morţii, în ultima clipă.

Ziua de 20 sau 21 august, 1944, înainte de răsăritul soarelui. Singur în adăpostul staţiei. În vale, exploziile proiectilelor se aud desluşit şi din ce în ce mai puternic. După luni de linişte relativă, barajul de artilerie, asemeni unui tăvălug uriaş, se apropie ameninţător. E limpede, ruşii atacă. Din linia întâi,

nici o veste răspicată, doar zvonuri. Din partea batalionului, nici un ordin. Ciudat comportament şi nefiresc. Urmează apoi o pauză semnificativă. Momentul ieşirii din tranşee. Se înteţesc şi veştile. Soldaţii noştri)?! care se retrag, se înmulţesc şi ei. Ofiţerii lipsesc. "Şi voi ce mai aşteptaţi? mi se adresează, cine, nu ştiu. Vreţi să vă ia ca din oală?" Aştept în continuare ordine şi pentru că ordinele întârzie şi pentru că nu am cui cere un sfat, altfel decât japonezul din poveste, hotărăsc singur. Strâng staţia de radio, o iau în spinare şi mă îndrept spre comandament. Zarvă mare. Căruţele sunt acolo. Se încarcă arhiva, se încarcă bagaje. Caut ofiţerul cu transmisiunile. Nicăieri. Potrivit regulamentului, trebuia să am, pentru transportul staţiei şi aparatelor, o căruţă proprie. Căruţă? De unde? Încarc atunci staţia în furgonul cu arhiva şi bagajele batalionului, hotărât să o urmez din aproape. Surpriză. Înainte de plecare, un cal înşeuat îşi aştepta stăpânul care nu mai venea. Văzând eu aceasta după ce convoiul s-a pus în mişcare, încalec. După doar câţiva zeci de metri de mers, un ofiţer, apărut ca din senin, îmi face semn să opresc. Descalec şi aştept. Fără să-mi reproşeze sau să mă întrebe ceva, semn că nu el era stăpânul, îmi ia calul şi pleacă. Reiau şi eu marşul, de linul singur, deşi eram mulţi, dezorganizaţi, năuciţi, la început năuciţi de linişte, apoi de şuieratul şi exploziile proiectilelor de tun şi katiuşă ce prind din nou să se înteţească. Tăvălugul se rostogoleşte din nou, mai intens, parcă, în partea din dreapta mea. O iau spre stânga. Îşi schimbă grindina de foc sectorul? Îmi schimb şi eu direcţia de înaintare, iar când bag de seamă că nu mai am cum mă feri, o iau drept înainte, fie ce o fi. Câmpul e presărat cu răniţi şi morţi. Nu-i aude nimeni, nimeni nu-i vede. Ajuns în dispozitivul artileriei noastre, remarc, pentru a câta oară? Nefirescul. Servanţii, abia deşteptaţi, îşi spălau obrazul, ca şi cum în preajmă nu s-ar întâmpla nimic. Par cu adevărat surprinşi. Bine, dar cum e cu putinţă? Ruşii sunt la nici un kilometru distanţă, şi voi nu aţi tras un singur proiectil." "Nu am primit ordin. Şi chiar dacă l-am fi primit, nu aveam cum să-1 executăm Bateriile nu au proiectile, iar ofiţerii, cei mai mulţi, sunt în concediu." în zona şanţului anti-tanc, aceeaşi situaţie. Nici un soldat care să opună rezistenţă. De necrezut. Realizam nefirescul, dar nu şi trădarea ascunsă în spatele lui.

Am trecut şi de comandamentul diviziei. Nici o rezistenţă organizată, nici o încercare de a opri retragerea dezordonată. Rezistenţă, nu; cale liberă, da, dar cum şi încotro? Nu ştia nimeni. In cele din urmă, am fost regrupaţi de un colonel pe nume Păunescu. Mic de stat, purta cizme cu tocuri înalte, uscat, se tot agita într-o trăsură, de unul singur. Nu-1 cunoşteam, nu ştiam de ce regiment aparţine, nu ştiam ce face şi, mai ales, din ordinul cui face ceea ce face. Cert rămâne faptul că ne-a condus, şi ne-a condus bine, evitând cu grijă întâlnirea cu unităţile sovietice. Fără acest colonel, aş fi împărtăşit soarta cople-şitoarei majorităţi a ostaşilor angajaţi în luptele din Moldova, începând de la Iaşi şi sfârşind cu cei din jurul Talmuzului, aş fi fost, adică, dezarmat, luat prizonier, şi dus în cine ştie ce lagăr. Şi nu pentru că am fi fost învinşi, ci pentru că am fost trădaţi.

Despre cele întâmplate la 23 august, am aflat de la civili, în timp ce traversam o localitate oarecare. Bucuria a fost mare. Războiul s-a terminat. Aşa credeau cei mai mulţi dintre noi. O săptămână, două, până vom curăţa ţara de nemţi, şi gata. Ne vom reîntoarce la vatră. Aşa credeam şi eu, fără să mă şi bucur însă, ştiind că pacea ce va urma va fi mai grea decât războiul, îmi revenea cu obstinaţie în minte dictonul: Vai de cel învins!" Curând aveam să constat şi faptul că războiul continuă, cu întreg cortegiul de suferinţe şi aberaţii specifice, la început, sub pretextul dezrobirii Ardealului, apoi sub acela al lichidării fascismului.

Pe unde am trecut Prutul, apoi Şiretul, prin ce trecătoare Carpaţii, nu mai ştiu. Reţin în schimb gustul harbujilor culeşi din holdă, ca şi gustul amar al unor întâmplări incredibile. Dimineaţa, la marginea unui sat de munte, gata de marş. Dinspre pădure, un sergent major şi alţi câţiva soldaţi, împingeau de zor o maşină nemţească. Povestea circulă repede. O grupă de soldaţi germani, scăpată de urmărirea rusească, încerca să se salveze, rulând înspre Ardeal. O pană oarecare, de motor, de benzină, le-a zădărnicit tentativa. În timp ce încercau să o remedieze, observaţi de vigilentul sergent major, sunt somaţi să se

predea. Refuză. Urmarea: sunt împuşcaţi, iar maşina le este jefuită. A procedat bine sergentul major? A procedat rău? Părerile s-au împărţit repede. "Dă-i Dracului de nemţi! în timpul retragerii din Rusia, ei au procedat altfel? Nu ne loveau cu patul armei, peste mâini, ca nu cumva să fie urcăm la ei, în camioane?" "Se poate să o fi făcut. Faptul nu justifică însă tâlhăria." "Ce tâlhărie, bă, ce tâlhărie? Suntem cu ei în război şi avem dreptul." "De când, şi mai ales, de ce?" Lozincile patriotarde îmi făceau greaţă. Reacţia mi-a fost, oricum, imprudentă. Eroii de ieri sunt trădătorii de astăzi, eroii de astăzi sunt trădătorii de ieri, sau, mai exact, nu mai ştie nimeni, despre nimeni, ce este. Aveam o singură certitudine, aceea că nu ne va fi bine. Iată, a trecut de atunci aproape jumătate de veac şi părerile au rămas tot împărţite. Act de salvare, pentru unii, de trădare a intereselor naţionale, pentru alţii. Istoricii au ce să clarifice, în ce mă priveşte, ca soldat participant la bătăliile premergătoare, depun mărturie, întru totul convins: pe frontul de est, în anul 1944, luna august, armata a fost trădată, trădată în toată puterea cuvântului, şi, odată cu ea, trădat a fost neamul românesc, trădată a fost ţara. Trădată, nu prin faptul că s-a ieşit din război, cu toate că şi din acest unghi se poate pune problema trădării, ci prin felul cum s-a făcut ieşirea. Nepriceperea, dacă a fost nepricepere, nu e o scuză, după cum nu e o scuză, nu poate fi o scuză nici lipsa de cuvânt a învingătorilor.

În ce mă priveşte, nu cred că la mijloc a fost nepricepere. Trădarea e anterioară ofensivei din august, 1944 şi, într-un fel, e corolarul unei gândiri prost orientate, şi a unor acte politice, interbelice, viciate de această gândire. Explicit, ea se manifestă în chiar vara anului 1940, luna iulie, când, la "nota ultimativă", remisă de Molotov, Guvernul României, cu Regele în frunte, trădează, renunţând la Basarabia fără luptă: Motivaţia: alianţele nu funcţionează, aliaţii nu-şi onorează obligaţiile, iar Armata Română, prost dotată, nu e în măsură să facă faţă nici celei mai neînsemnate agresiuni. E aceasta o stare de fapt. Dar vinovaţii unde-s? Unde e Titulescu, să vadă rodul politicii sale?

Avioanele şi armamentul greu -câte şi cât a fost- deturnate de acelaşi Titulescu, spre Spania, pentru a susţine frontul antifranchist, unde-s? Guvernanţii interbelici, istoricii de astăzi, sunt ei nevinovaţi? De ce să nu fie? Vinovat e Ribbentrop, vinovat e Molotov, vinovată e înţelegerea intervenită între cei doi, ca şi cum nu s-ar fi ştiut că U.R.S.S. revendică Basarabia şi că Germania nu a contractat nici o obligaţie de asigurare a securităţii şi integrităţii noastre teritoriale, deşi a dorit-o. Tratatele noastre erau cu Anglia, cu Franţa. Ce au întreprins aceşti aliaţi ca să prevină ocuparea Basarabiei? Nu au schiţat nici cel mai neînsemnat gest. "Cedaţi!" acesta a fost sfatul, şi arn cedat, oferind agresorului, nu doar pământ românesc, ci şi un veritabil certificat de neagresiune. El a pretins, iar noi ne-am conformat, fără să ne afirmăm în vreun fel calitatea de singuri stăpâni, ceea ce Finlanda, Estonia, Letonia şi Lituania nu au făcut. Consecinţele, dăinuie şi astăzi, şi vor mai dăinui încă, vreme îndelungată, şi nu doar pe hartă, cât, mai ales, în conştiinţa fraţilor trădaţi.

S-a declanşat apoi războiul antisovietic. Duplicitari şi laşi, adevăraţii vinovaţi încuviinţează, fără să se implice, ca tot ei, când pierderea războiului era evidentă, după ce pun la cale arestarea Mareşalului, să acuze: **Armata Română trebuia să se fi oprit la Nistru.** Trec peste inepţie pentru a-i întreba pe aceşti "bărbaţi politici", pentru ce, după 23 august, nu au cerut ca aceeaşi armată să se oprească la hotarul de vest al ţării, şi să nu meargă, să-şi verse sângele pe străzile Budapestei, sau să degere în Munţii Tatra?

Ni se mai spune apoi că 23 august trebuia săvârşit, pentru a preîntâmpina distrugerea ţării, transformarea ei între imensă ruină. Nu mă îndoiesc de faptul că războiul, purtat în propria ţară, comportă distrugeri mari, şi că, în cele din urmă, tot la capitulare necondiţionată s-ar fi ajuns. Numai că interesul invadatorului, de când lumea, a fost şi este ca teritoriile cucerite să nu fie ruină, pentru a avea ce jefui. Ceea ce s-a salvat, economic vorbind, prin abandonarea haotică a luptelor, nu pentru noi s-a salvat, ci pentru sovietici: ţara a fost considerată în întregime, ocupată - armistiţiul semnându-se doar în septembrie - materialul rulant al căilor ferate, industria, aurul, armamentul, totul, absolut totul, constituindu-se în pradă de război.

Şi ca ironia şi cinismul să fie depline, noi, pentru a lupta în vest, ne-am răscumpărat mijloacele, iar ei ne-au refuzat calitatea de cobeligeranţi.

Ungaria nu a procedat ca noi. A continuat lupta şi a fost ocupată. Pierderile ei, în bunuri şi oameni, comparativ, au fost mai mari? Nu cred. Şi chiar dacă ar fi fost, până şi în ochii duşmanilor, ea şi-a păstrat credibilitatea. Noi, nu. Acest ultim aspect, mi se pare mie, trebuia avut în vedere mai presus de orice. Se spune că, înainte de 23 august, între Iuliu Maniu şi Mareşalul Antonescu ar fi avut loc o întrevedere, în cursul căreia, i s-ar fi cerut Mareşalului să pună capăt războiului. Răspunsul Mareşalului, motivat de faptul că el, ca militar şi , conducător al statului, nu poate să-şi calce cuvântul de onoare dat, a fost negativ. Reacţia omului politic: "Pus în situaţia de a alege între salvarea neamului meu şi încălcarea cuvântului de onoare, aleg salvarea". Nu contest buna credinţă- a nici unuia dintre cei doi interlocutori. Fiecare dă expresie unui anumit mod de gândire politică. Personal, nu cred însă că un neam se poate salva nesocotindu-şi onoarea. Suntem un popor relativ mic. Şansa de a ne impune, în istorie, ca mare putere, nu o avem. Viitorul nostru, singurul nostru viitor, rezidă în demnitatea noastră. Modul nostru de afirmare în lume, e cel moral. Prin el vom dobândi sprijin şi de la Dumnezeu, şi de la oameni, vom dobândi sens şi justificare. Altfel vom pieri.

Situaţia noastră, a celor scăpaţi din luptele de la Talmaz, între timp, a dobândit transparenţă. Ştiam acum unde mergem, ştiam pentru ce. La Clopotiva, în Ţara Haţegului, nu departe de Sarmizegetusa romană, ne aşteptau recruţii, ca împreună să continuăm războiul de data aceasta împotriva nemţilor, într-un cadru organizatoric nou: Batalionul 20 Vânători de Munte. Socoteala de acasă nu s-a potrivit însă cu socoteala din târg. Re-numele câştigat de Divizia a 4-a Munte, pe frontul de est, i-a determinat pe ruşi să se opună participării acesteia pe frontul apusean. Un mod de a judeca surprinzător, în sensul că, cel puţin unii dintre soldaţi erau socotiţi a fi altceva decât nişte automate, adică oameni cu personalitate, cu opinii şi caracter. După o şedere, mai mult decât reconfortantă, în sat la Clopotiva, printre oameni de o bunătate aparte; sătui de brânză şi mere, în preajma iernii, purcedem la un nou marş, în lungul văii Jiului, pentru a ierna la Pojogeni, în Oltenia şi nu în munţii Tatra.

Pentru mine, schimbarea nu a fost numai de decor. Ca furier al companiei, iar mai apoi la Serviciul de Aprovizionare, relaţiile mele cu oamenii, fie ei soldaţi, ofiţeri sau civili, dobândeau un alt statut. Mi se conferă încredere, mi se acordă grade, la început de caporal, apoi de sergent. Sunt uneori, chiar răsfăţat. Se organizează un bal, pentru ofiţeri, subofiţeri şi notabilităţile satului. Sunt invitat şi eu. Stau la masă cu ofiţerii, în marea lor majoritate rezervişti, dansez cu soţiile lor. Şeful Serviciului de Aprovizionare, deci şi al meu, locotenentul Vasile Rebreanu, se îmbolnăveşte de malarie. Îmi asum responsabilitatea suplinirii lui. Revizia de fond e mulţumită. M-am descurcat bine. Sunt un om util. Pot să fiu mândrii, chiar dacă sunt sectoare de viaţă în care mă descurc greu, mai greu decât un soldat oarecare. La urma urmei, nu-i este dat nimănui să aibă toate virtuţile, unele cu evidentă greutate de păcat. Ce adevăr paradoxal. Păcatul, nici el nu e la îndemâna tuturor oamenilor, printre altele, pentru că presupune îndrăzneală, curaj.

La Pojogeni, regiune deluroasă, iarna e cu zăpadă. Am făcut câteva exerciţii de alunecare cu schiurile, eram doar vânător de munte, fără vreun câştig real. Primăvara, o criză de malarie, boală adusă de pe Nistru. Noroc de un medic ce m-a tratat, neconvenţional, dar eficient. Spre sfârşitul verii, bucuria cea mare: desconcentrarea. M-am despărţit de comandanţii mei direcţi, cu mulţumiri, de recruţi, cu lacrimi. Ei rămâneau sub arme. Pierdeau însă un frate. Până acasă am călătorit în fel şi chip, uneori pe tampoane. Încă un capitol lua sfârşit.

Un vis aievea

Din câte întoarceri şi reîntoarceri e alcătuită şi viaţa aceasta. Nenumărate. Şi din tot atâtea plecări. Din nou, la :oală, pentru a susţine examenele ultimului an, apoi pe acela diplomă. Acelaşi director, aceeaşi profesori, localul doar schimbat. Vechea şcoală purta încă urmele ultimelor luni de război, timp în care fusese folosită ca spital de campanie, rusesc. Trecutul meu politic nu mai interesa pe nimeni, pe nimeni dintre oamenii cu răspundere. În schimb, foştii mei prieteni m-au înconjurat cu dragoste şi cu un interes sporit. Un singur profesor, vorbind cu mine, părea stânjenit: Damaschin Ioanovici. Nu m-a întrebat pe unde am rătăcit, sau cum a fost se front, sau în temniţă. Îşi făcea doar procese de conştiinţă că nu mi-a notat lucrarea pentru examenul de diplomă, cu notă maximă. "Cuprindea, îmi spunea el, idei deosebite". La oral, de altfel, m-a chestionat asupra aceleiaşi probleme: Eminescu. M-a lăsat să mă desfăşor, apoi m-a oprit: "Te rog repetă". Fără înţeleg ce urmăreşte, mă supun. Îmi stenografia răspunsul.

Potrivit legilor, atunci în vigoare, ca absolvent al şcolii normale nu puteam urma cursuri universitare. Puteam, în schimb, să le urmez pe cele ale Academiei Teologice din şcoala absolvită fiind, ea însăşi, confesională. E ceea ce am şi făcut. Nu mai puteam să aştept. Anii pierduţi cu temniţa şi frontul, evenimentele externe şi interne, în plină desfăşurare, neprevăzutul, acţionau asupră-mi ca o somaţie, aşa că m-am înscris.

În aşteptarea deschiderii anului şcolar, acasă, cu ai mei. Peste săptămână, munceam la câmp. Dumineca, îmi întâlneam neamurile, prietenii, cunoscuţii. Am trecut şi pe la Oli Fizedeanu, vecină şi, într-o anume măsură, rudă. Cânta la pian. Mi s-a părut altfel decât o ştiam, mai necomunicativă, tristă chiar. Pricina, am aflat-o de la sora mea cea mare. Înainte ca războiul să se fi încheiat, prin partea locului, dată fiind mulţimea pădurilor, a fost paraşutat un grup de legionari, sub comanda lui Gligor Cantemir, unul din feciorii preotului din Hălmăgel. Îşi avea unul din adăposturi, undeva în hotarul comunei Secaş. Din când în când, pentru aprovizionare şi informaţii, cobora în sat şi chiar în Gurahonţ, la bunicul domnişoarei Fizedeanu. Oli 1-a cunoscut, s-au îndrăgostit şi, ca urmare a înţelegerilor survenite între Nicolae Petraşcu, din partea Mişcării Legionare, şi conducerea Partidului Comunist, el a putut ieşi la lumină, s-au căsătorit punând început unei drame cu bătaie lungă. Pe Cantemir, eu aveam să-1 cunosc ceva mai târziu.

Localul Academiei Teologice din Arad fusese şi el transformat în spital de campanie, rusesc. Urmările, din cale afară de grave: mobilierul, ars: instalaţiile, distruse: geamurile, sparte; biblioteca, prea târziu evacuată, în parte, arsă şi ea. Ţineam cursurile pe unde se nimerea: în sala Consiliului Parohial în sala de lectură a Bibliotecii Eparhiale, prin birouri. Contrar tradiţiei, locuiam, tot aşa, care pe unde; eu, în internatul "Casei învăţătorilor", unde îndeplineam şi funcţia de pedagog, alături de unul din colegii mai mari, nu ca vârstă, Bandrabur. Nota dominantă a tot ce se făcea, părea a fi improvizaţia impusă de circumstanţe. Studiam totuşi, cu interesul stârnit de-noutate, Arheologia biblică, Vechiul Testament-Limba ebraică, Istoria filosofiei. Mă împăcăm mai greu cu troparele şi irmoasele celor opt glasuri. Prezenţa la serviciile religioase, zilnice, ca şi la cele de duminecă, era obligatorie; cele câteva ore de stat în picioare, obositoare. Dar şi înălţătoare. Oficiau la Catedrală, preoţi deosebiţi: Părintele Codreanu, Părintele Tudor, Părintele Mihuţ, Părintele Bogdan, însoţiţi adesea de unii din profesori, iar predicile lor, fără exagerare, captivau. Avea fiecare, nu doar domeniul imoral, liturgic, apologetic, dogmatic) ci şi stilul propriu, inconfundabil. Ce să mai spun despre cor? Dirijorul, profesorul de muzică Ioan Lipovan, era, în toată puterea cuvântului, un maestru neodihnit. Abstracţie făcând de studiul propriu-zis, atmosfera, pentru mine, nu era nouă. O cunoşteam, din anii cât am fost elev. Contextul politic, dezlănţuirile imediat-postbelice, îi confereau însă un plus de îngrijorată măreţie, dar vai, mult prea curând, şi de compromisuri, mai mult decât regretabile.

Despre profesori, ce să spun? Ebraica şi Exegeza Vechiului Testament erau predate de Părintele Dr. Gheorghe Popovici, bărbat impunător, în. putere, sfâşiat de o încercare, pe cât de grea, pe atât de absurdă. Cu un an în urmă, în chiar vara în care şi-a luat bacalaureatul, cu notă maximă, unicul copil i s-a înecat în Mureş. Durerea 1-a împins, pe tata, înspre spiritism. Cursurile nu au avut de suferit. Dimpotrivă. Cursul de filosofie era susţinut de Părintele Vintilă Popescu. Oltean, mic de stat, cu studii la Oxford; cu o nevastă înaltă, mai înaltă decât el cu un cap, sportiv, dar fără personalitate. Din curs nu am reţinut mai nimic. Rector, în acest prim an, era Părintele Şiclovan, profesor de Patristică. I se mai spunea şi Şefu, întrucât ni se adresa una, două, cu apelativul: Şefule! "Unde mi-ai fost, şefule? De ce nu ai învăţat, şefule?" îşi turuia cursul ca o placă de gramofon, cerându-ne, la examene, o reproducere fidelă: "La pagina cutare, şefule, e şi o virgulă". Dacă ai înţeles sau nu câte ceva din problematica expusă, îl interesa prea puţin. Şi ce materie generoasă e această Patristică ... Prea mult, ca rector, nu a rezistat. În anul şcolar următor, a fost înlocuit de Părintele Dr. Ilarion V. Felea, profesor de Teologie fundamentală (Dogmatică şi Apologetică), om cu vederi largi şi multă putere de muncă. Pe Părintele Deheleanu, profesor de Limbă Greacă, Exegeza Noului Testament şi Sectologie, aveam să-1 cunosc mai târziu. Dr. de Strasbourg, riguros, meticulos şi rece, dar şi eficient. Istoria Bisericii şi Dreptul canonic urma să-1 studiez cu Părintele Ageu, tânăr, în curs de afirmare.

Într-o altă perspectivă, anul 1946 a fost unul al manifestaţiilor promonarhice, anul grevei studenţeşti, declanşată la Cluj, sub conducerea călugărului, student la medicină, Valeriu Anania, şi, nu în ultimul rând, anul reînodării firului întrerupt, cu aproximativ doi ani în urmă. Nefiind un centru universitar, Aradul nu s-a resimţit de pe urma grevei studenţeşti. E drept, am fost căutat de Nicolae Velin, fost coleg de clasă la Şcoala Normală, student acum la Academia Teologică din Timişoara. Pledoaria lui pentru intrarea noastră în grevă, nu m-a convins. Nu pentru că din principiu aş fi fost împotrivă, ci, pentru simplul fapt că, în circumstanţele date, în Arad, acest fapt era cu neputinţă. Numărul studenţilor teologi era de câteva zeci. Numărul celor care, simţind şi gândind ca mine, ar fi fost dispuşi să mă urmeze, restrâns şi el. Nici nu apucasem, dealtfel, sa ne cunoaştem bine şi cu atât mai puţin, să avem încredere, unii în alţii. Bej Teodor, implicat în activităţi de rezistenţă, alături de grupul "bătrânilor", condus de Gabriel Bălănescu, avea dispoziţie să ne evite. Câmpeanu, Stoicescu, Brandabur, Popovici şi cu mine, alcătuiam tot grupul. Cum ne-am identificat, e aproape un mister, pentru că nimeni nu a ieşit în faţă să-şi decline public simţămintele, nimeni nu s-ă bătut cu pumnul în piept, strigând, în gura mare, cine e şi ce a fost, şi nici în şoaptă, nu şi-a deconspirat nimeni legământul. Şi totuşi ne-am descoperit, şi, pentru că eram singurul care am pătimit, am fost recunoscut şef. Nu-mi place cuvântul, dar altul care să circumscrie natura raporturilor dintre mine şi camarazii mei, nu am. O primă întâlnire, prietenească, s-a consumat la mănăstirea Hodoş Bodrog, pe sub sălciile ce străjuiesc apele râului Mureş, simplu, cu un ritual minim şi cuvinte frăţeşti. Problemele mari, problemele politice nu erau, nemijlocit, ale noastre. Un proiect minim, privind activitatea, mai exact viaţa noastră în viitorul imediat: dragostea dintre noi, corectitudinea, extinderea, dacă e cazul, şi, deocamdată, atât. Din motive tactice apoi, adică de prudenţă, am considerat necesar să previn deconspirarea. La Timişoara, la Cluj, situaţia era alta. Acolo organizaţiile studenţeşti, legionare, erau bine structurate. Participarea lor, deşi discretă, a fost decisivă. Şi consider că Valeriu Anania şi locotenenţii care l-au secundat în timpul acelei bătălii, au obligaţia morală ca, măcar acum, să dezvăluie adevărul cu privire la iniţiativa, la gradul de implicare şi participare a studenţilor legionari la evenimentele amintite. Nu de alta, dar prea suntem ocultaţi, cu bună ştiinţă, ca şi cum nu am fi existat. Istoria, dacă e istorie, măcar o dată să fie dreaptă şi cu noi.

Examenele, primele examene de nivel universitar, s-au desfăşurat fără, probleme. În vacanţă, sper să nu greşesc, l-am cunoscut, în sfârşit, pe Gligor Cantemir. În casă la Oli? Înainte, după oficializarea ieşirii la lumină a legionarilor paraşutaţi? Fapt fără importanţă. Bărbat înalt, colţuros, grav. încercările

prin care a trecut explică unda de îngândurare ce nu-l părăsea niciodată. Puţin comunicativ. La rândul meu, din motive lesne de înţeles, şi eu, puţin insistent. Am reuşit totuşi, atunci şi pe parcurs, să culeg unele informaţii. A părăsit ţara, prin Iugoslavia, după 21 ianuarie 1941. O scurtă perioadă a fost liber, apoi a fost internat în lagăr la Buchenwald. Au urmat: frământările interne, bombardamentul, Guvernul de la Viena, eliberarea, paraşutarea. Cu ce scop? Pentru a organiza lupta de partizani, în spatele frontului, în cazul în care contraofensiva germană ar fi reuşit să oprească, apoi să respingă ofensiva rusească. Nu a fost să fie aşa. Noile arme, V-urile şi bomba atomică nu au fost finalizate. Atunci? Se mai spera totuşi ca o contraofensivă, fie ea şi temporară, să determine debarcarea aliaţilor în Balcani şi, în felul acesta, să se prevină ocuparea spaţiului românesc de către ruşi. Târgul de la Ialta nu era cunoscut. Nu încă. Aş fi fost ispitit apoi, să-i cer părerea despre înţelegerea intervenită între Nicolae Petraşcu, pe de o parte, şi Teohari Georgescu - Ana Pauker, pe de alta. A fost bine? A fost rău? Mă refer, la înţelegere. Nu ştiu. Ceea ce ştiu e că, la nivelul meu de activitate, această înţelegere, dacă a existat, nu a însemnat nimic. Şi nici la nivelul de activitate al lui Gligor Cantemir care, deşi nu-şi mai ducea viaţa în clandestinitate, un an-doi, până la arestare, ba se va şi căsători, căsătorie din care i se va naşte un copil, pe care nu-l va vedea decât după 16 ani, va rămâne în aceeaşi stare de maximă veghe. Înţelegerea? O mişcare tactică, mi s-a spus mai târziu, un armistiţiu, pentru adunarea morţilor de pe câmpul de luptă. În nici un caz o capitulare, o abandonare a idealurilor, o pactizare cu inamicul. În nici un caz.

Dumineca, după-masă, în vizită, vărul meu Cornel. După un an de apostolat într-o comună de munte, era dezamăgit. Oamenii, cumsecade, dar săraci. Salariul, de mizerie. Imposibil de trăit din el. Imposibil de continuat aşa. Şi ce e de făcut? Simplu, îmi spune el. Mergem la Bucureşti, pentru a susţine un examen global de diferenţă. Vom fi declaraţi absolvenţi de liceu, vom susţine bacalaureatul şi ne vom înscrie, încă în toamna acestui an, la o facultate oarecare, ne vom crea un alt rost. Frumos spus, dar cum? Un asemenea examen se cere pregătit, altfel vom cheltui timp şi bani, de pomană. Nici o problemă. Crezi că alţii sunt mai pregătiţi? Intervine şi tata. "E bine să încerci". El fiind cel care plăteşte drumul şi ce cheltuieli se vor mai ivi, am acceptat.

Drumul până la Bucureşti l-am făcut cu personalul. Aglomeraţie, geamuri sparte, promiscuitate. Ajunşi, am tras la "Casa învăţătorului", pe strada "Sfinţii Apostoli". La Ministerul învăţământului Public, tov. ministru Mironescu Mera, social democrat, îşi oblojea partizanii. Eram şi noi consideraţi, din oficiu, social democraţi. Am obţinut aprobările fără probleme. La "Casa învăţătorului", dute-vino, căldură şi ploşniţe. Pentru a putea cât de cât dormi, am schimbat patul cu o masă de lemn, aflată în curte. Examenele au fost, prestate în cadrul "Colegiului Sfântul Sava". Făceam zilnic drumul "Podul Izvor", "Catedrala Sfântul Iosif" trecând prin Cişmigiu. Îmi făcea plăcere. Materiile: franceza, latina, cultura elenă. Comportarea, aşa şi aşa, exceptând "cultura elenă", unde am excelat. Profesorul, tânăr, a ţinut să mă cunoască personal şi să mă felicite. După o săptămână, m-am reîntors acasă, absolvent al "Colegiului".

Bacalaureatul s-a consumat şi el, în aceeaşi toamnă, tot la Bucureşti, în cadrul Liceului Gheorghe Lazăr. Materii multe, profesori diverşi. Subiectele, la Limba Română, au fost, la alegere; 1./ "Şcoala Ardeleană" şi "2./ "Ţăranul în literatura română". Primul, bine circumscris. Al doilea, vast, generos. Am optat pentru al doilea subiect. Îmi va permite, îmi ziceam eu, o abordare personală. Mi-am scris lucrarea cu spor. Recitind-o, m-am declarat, în sinea mea, mulţumit. După predare, pe coridor, o colegă mă interpelează. Când a aflat răspunsul, şi-a muşcat buzele: "Aţi greşit!" "Pentru ce?" "Pentru că o cunosc. Doamna profesoară nu are înţelegere pentru abordările personale şi nici pentru ţărani. Va aprecia că aţi bătut câmpii." Am schiţat un gest de împotrivire. "Degeaba vă supăraţi. Veţi vedea că am dreptate." Şi am văzut. Nota 7. Finalul, în schimb, a fost neaşteptat. La oral, nota maximă. Pe centru, locul unu. Consecinţele: fără a abandona teologia, m-am înscris, în toamna acelui an, la "Facultatea de litere şi

filosofie" a Universităţii din Cluj, evident, cu aprobarea Părintelui Rector Ilarion V. Felea. La Cluj, frecvenţa nu era obligatorie, aşa că am convenit să mă împart. Vor suferi studiile? Într-o anumită măsură, probabil că da. Activitatea mea politică, în mod sigur va suferi.

Un vis nevisat, pe cale să se înfăptuiască. Atmosferă universitară, mari personalităţi culturale, biblioteci, conferinţe, simpozioane, idei. Voi face faţă? Mă simţeam neînsemnat, mă simţeam sărac, nu doar în ceea ce priveşte resursele materiale şi cele spirituale: recent întors de pe front, student la o Academie Teologică, oarecare, necunoscător temeinic de limbi străine, lecturi puţine. O anumită predispoziţie spre abstracţiuni şi rigoare, o putere de judecată, să zicem, remarcabilă, probabil că aveam. Era însă de ajuns? Apoi, ce putea să însemne interesul pentru filosofie? Altceva decât temelia unei Profesiuni? Oricum, perspectiva întâlnirii cu Lucian Blaga mă intimida: prea mare, el, eu, prea neînsemnat.

Primele luări de contact cu oraşul, nu cu Universitatea, au fost descurajante. "Casa învăţătorului" în care, şi aici, locuiam, deprimantă, ca o cazarmă abia recucerită; frigul, frig; hrana, mai săracă şi mai tulbure decât o supă spartană. Ce să mai vorbesc de faptul că, privitul pe fereastră îmi oferea panorama unui cartier de cocioabe şi prostituate. Universitatea, în schimb, impunătoare. Îmi lipseau însă prietenii. Prin Ovidiu Cotruş i-am cunoscut, curând, pe Radu Enescu, pe Ion Maxim, pe Liviu Birăescu, Encica, Ioanichie Olteanu, Ştefan Augustin Doinaş, Fraian Bara ş.a.md. Pe Ilie Măduţa ca şi pe Puiu Cotruş îl cunoşteam de la Arad. Pe Romulus Munteanu, de la Bucureşti, în timpul examenelor de diferenţă. Cunoştinţele nu înseamnă însă, neapărat, şi prietenie. Cercul era totuşi distinct şi diferit, a orientare ideologică, de membrii grupului U.T.C.-iştilor înregimentaţi, gen Ciobanu (monument de incultură şi agresivitate), Roth (dandi în travesti proletar, universitar în revenire), Toma George Maiorescu (alias Maier, arivist, încă modest, cu gesturi timide) sau Ivan Deneş (inteligenţă labilă, ce va cădea repede, dar tot în picioare). Cunoştinţele mele, cele noi îndeosebi, aveau apoi un statut. Eu, o simplă recomandare unui prieten, comun, cu fire de boem. Pentru a-mi putea definitiva opţiunile, am audiat, o bucată de vreme, pe toţi profesorii facultăţii. Am rămas apoi cu D.D. Roşca, Lucian Blaga, Liviu Rusu, şi din când în când, Ştefănescu Goangă şi Nicolae Mărgineanu. Motivul? Interesul pentru cursurile predate: Filosofia Elenă, Istoria Filosofiei, Filosofia Culturii, Estetica, de o parte, autoritatea profesorilor, pe de alta. Concizia, claritatea şi eleganţa discursului lui D.D. Roşca, fascinau.

Climatul de libertate emulativă a seminariilor lui, descătuşa energii intelectuale nebănuite, în foarte mulţi dintre noi. Confruntările percutau în sfere studenţeşti largi, ba şi în sfere extrauniversitare, soldându-se cu o afluenţă de public ce făcea ca Amfiteatrul Pârvan să devină neîncăpător. Lucian Blaga era cu totul altfel, un virtuoz al scrisului, nu al oralităţii, un estet al expresiei, dar şi al arhitecturilor ideatice. Cucerea prin noutate. Altfel, din cauza monotoniei rostirii, îl urmăream greu. Făceam uneori efort, din respect pentru gânditor, să nu aţipesc. Altfel era şi Liviu Rusu. În timpul expunerilor, ardea pur şi simplu. Nu m-a cucerit prin idei, ci prin intensitatea participării, prin îmbujorare. Ştefănescu Goangă, limpede, precis, accesibil, altfel de cum, din motive lesne de înţeles, mi l-am imaginat ani în şir, înalt, negru, uscat. Nu-i puteam intui senzualitatea. Ştiam că asupra lui s-a tras. Ştiam că atentatului i s-a dat o interpretare politică, deşi realitatea era alta. Profesorul, când i se năzărea, condiţiona acordarea examenului, era vorba de studente, de acceptarea căderii la pat. Atentatorul era fratele unei studente, ce s-a încăpăţânat să-1 refuze. Faptul că a fost şi legionar, dacă a fost, nu ştiu, a fost o simplă întâmplare. În ce mă priveşte, îmi era greu să recunosc în el neomul, pentru că. de vreme ce a recurs, dacă a recurs, la un asemenea şantaj, provocând, pe deasupra şi sacrificarea unei vieţi tinere, ca urmare a distorsionării procesului, nu putea fi considerat om. Profesorul de şcoală nemţească, era în vârstă, era potolit, îngrijorat poate, întrucât steaua partidului din care a făcut parte, cel liberal, era pe cale să apună. Ce simţeam eu faţă de el, el nu avea de unde să ştie. La examen, susţinut în scris, calificativul a fost, lucru destul de rar la Goangă, "foarte bine".

Am frecventat cursurile Facultăţii de Litere şi Filosofie din Cluj, cu intermitenţă, începând din trimestrul II, anul 1946, până în primăvara anului 1948. Momentele, pentru mine, semnificative, ale acestui periplu, au fost numeroase şi de neuitat, întrucât, prin ele, am ajuns, mai puţin să cunosc, mai mult să mă cunosc; nu să îmi schimb şi traiectoria.

Venisem, de data aceasta, la Cluj, nu atât pentru a audia cursuri, cât pentru a-mi susţine prima lucrare de seminar, în cadrul cursului de Istorie a filosofiei. Subiectul, ceva în legătură cu principiul identităţii, ca şi data susţinerii, îmi fuseseră fixate, în absenţă, şi comunicate, de Puiu Cotruş. D.D. Roşca nu mă cunoştea, eu neasistând până la acea dată, la o altă asemenea lucrare, motiv pentru care, atunci când scadenţa a sosit, profesorul m-a întâmpinat cu o oarecare neîncredere. Şi nu fără temei. Eram mai vârstnic decât colegii mei, nu mă văzuse la cursuri nici o dată, nu mă auzise vorbind şi, pe deasupra, eram îmbrăcat altfel decât Un intelectual: costum moţesc, din pănură în patru iţe, purtat în închisoare, în iama anului 1942-1943, bocanci de vânător, cumpăraţi de ocazie, pulover de lână, albastru, palton de stofă Scherg, nepotrivit cu restul ţinutei, şi căciulă ţărănească, dreaptă ca un turn de biserică. "Eşti îmbrăcat aşa cum vorbeşti, aşa cum te mişti printre noi, adică stângaci", îmi zicea adeseori Puiu. Şi avea dreptate. O anume timiditate (reacţie psihologică) şi un anume complex (reacţie morală) mă stăpâneau. Cunoşteam povestea unui oarecare orb, infirmitate dobândită pe front, ajuns, în cele din urmă, asistent universitar, căruia profesorul, la cea dintâi întâlnire, i-a aruncat în obraz jignirea de a se fi înscris ca student, pentru a fi promovat din milă, starea în care se află nepermiţându-i un studiu real. Pentru nimic în lume nu aş fi vrut să mi se poată reproşa o atare intenţie. Din război eu nu m-am întors nici infirm şi nici cu aură de erou.

Sala nr. 1, de la etajul 1, unde urma să-mi susţin referatul, era plină. Elegant, ca întotdeauna, cu faţa rotundă, închipuită, parcă, de Rubens, cu nelipsitu-i ceas extraplat. D.D. Roşca salută, se îndreaptă spre catedră, cercetează sala, întreabă: "Referentul a venit?" Mă ridic, vizibil stânjenit, stângaci. "Poftim." Am înţeles că trebuie să ies la catedră. Ezit. Invitaţia e repetată. Urc. După ce mă măsoară, continuă: "Nu v-am văzut pe la cursuri". Încerc să explic: "Studiez şi teologia..Sunt obligat să mă împart." În sfârşit: "Care vă este subiectul?" Răspund. "Şi de ce bibliografie v-aţi folosit?" Realizez neîncrederea. Aproape că regret faptul de a mă fi hazardat. Îmi pierd prezenţa de spirit şi, în loc să citez autorii şi cărţile consultate, consemnate în, finalul lucrării, răspund pur şi simplu anapoda: *"Istoria filosofiei* a lui Jules Payot". Stupoare. În sală, zâmbete. De Jules Payot citisem, într-un alt context, o cu totul altă carte: *Educaţia voinţei.* Mi-am dat seama de eroare. *Istoria filosofiei* cu pricina era scrisă de Janet şi Seailles şi nu constituia o carte de referinţă. Nici un motiv aşadar, ca profesorul să-şi facă iluzii. O oră de seminar ratată. "Vă ascultăm *...totuşi ,* un *totuşi* nerostit, dar evident, o concesie in extremis. Încep să citesc, poticnit, apoi, din ce în ce mai aproape de firesc. Mă încurajează atenţia, binevoitoare, sau nu, a auditoriului care, pentru a mă putea urmări, este obligat să se concentreze. O mărturiseşte chiar D.D. Roşca, la sfârşitul discuţiilor care au urmat: "A fost o lucrare dificilă. Pentru a o putea urmări, până şi pentru mine, a fost necesar un efort deosebit." A fost şi un succes? Fiind vorba de un început, da. Dintr-un necunoscut, am devenit, oricum, un semn de întrebare şi, implicit, o curiozitate. Relatând întâmplarea în "Luceafărul", anul XI, nr. 46(342), 16 noiembrie, 1968, articolul "Lucian Blaga - profesorul", articol reprodus în volumul "Meditaţii critice" Editura Minerva, Bucureşti, 1983, pag. 512, Ovidiu Cotruş modifică unele date, situând evenimentul într-un alt seminar, cel de Filosofia culturii. L-am întrebat, de ce? Mi-a răspuns: "Esenţialul a rămas neschimbat. Ştiu bine apoi, ce gândea şi Lucian Blaga despre tine, mai bine decât mulţi alţii." Faptul că eram student şi la teologie, a stârnit apoi şi el, un oarecare interes, mai puţin pentru problematică în sine, cât pentru eventualele confruntări interconfesionale. La Cluj, pe lângă Episcopia ortodoxă, păstorită de P.S. Episcop Nicolae Colan, funcţiona şi Episcopia; greco-catolică, păstorită de P.S. Episcop Iuliu Hosu. Personalităţi puternice, se bucurau, deopotrivă, de consideraţia mediului universitar, profesori şi studenţi, pentru modul exemplar în care au colaborat,

înainte, în timpul şi după ocupaţia hortistă. Ceea ce nu înseamnă că, în plan teoretic, adepţii celor două culte nu-şi aveau controversele lor. Şi, cum unul din studenţii buni ai anului patru, pe nume Găzdac, era absolvent al Academiei Teologice Greco-catolice din Blaj, colegii doreau, încercau chiar, să provoace o asemenea confruntare. Nu m-am lăsat antrenat, după cum nu am ocolit nici interferenţele cu teologia, fapt ce, în sine, conferea discuţiilor o notă de inedit. Un singur exemplu. In vara anului următor, eram de pe acum un student cunoscut, cu examenele luate în mod strălucit, solicitat oră de oră, am susţinut un nou referat, "Despre categorii", capitol al unui "Dicţionar de filosofie" proiectat de Profesor. Lucrările se desfăşurau acum în "Amfiteatrul Pârvan", neîncăpător şi acesta. Veneau studenţi de pe la toate facultăţile. Veneau şi neuniversitari, mulţi cu riscul de a sta în picioare. Caracterul elevat, dar, mai ales liber al discuţiilor, opera ca un magnet. Ideologia partidului unic era în ofensivă, or, aici, în această insulă de intelectualitate, se rezista, încă. Proseminarul de marxism, organizat şi condus de Pavel Apostol, alias Erdely, asistent impus Profesorului şi redactor şef al oficiosului comunist, local, nu-şi arăta încă roadele. Lectura referatului a durat două ore. Discuţiile, ca urmare, au fost amânate pentru săptămâna următoare, timp în care impresiile participanţilor s-au clarificat. La câteva zile după, în drum spre casă, m-a oprit un coleg, Lungu Alexandru, dacă reţin bine numele, un vlăjgan lung de-a binelea, student pierdut în masa anonimilor, ca să-mi spună că în cadrul unui grup alcătuit din studenţii marxişti, condus de Petru Apostol şi de colegul meu Roth, i s-a trasat sarcina ca el, cu prilejul discuţiilor pe marginea referatului meu, să mă acuze, printre altele, de idealism, propensiuni metafizice, eresuri teologal-mistice, dar că, în sinea lui nefiind de acord, va pretexta o îmbolnăvire şi nu va fi prezent. Am reţinut faptul. Era primul semn al unei răfuieli cu urmări imprevizibile.

La discuţii şi mai multă lume. La catedră, eu singur. În prima bancă, D.D. Roşca. Cuvinte de preţuire, puţine. Liviu Birăescu vorbeşte, ca de obicei, mult. Reţin o singură observaţie: "Nu e compatibilă, apropierea lui Nicolai Hartmann, de Maxim Mărturisitorul", primul, un mare gânditor, întemeietor al ontologiei critice", al doilea, un mistic oarecare. Puiu Cotruş, tot ca de obicei, tace. Alte intervenţii, ale prietenilor, îmi scapă. Reţin, în schimb, atacul concentric, pregătit cu grijă. Începutul îl face Toma George Maiorescu (alias Maier), urmând pas cu pas indicaţiile: idealism, metafizică, ideologie burgheză, mistică, iraţionalism, decadenţă. Argumente? Câteva citate din Marx, din Lenin şi Stalin. Continuă Ciobanu, din relatările celor care îl cunoşteau, o brută care, pentru a converti oamenii la P.M.R., nu ezita să recurgă la tortură. Mă acuză, spre amuzamentul sălii, că l-am făcut pe Hegel idealist, când de fapt el e dialectician. Sinteza e operată, concluziile sunt trase de Roth şi cu aceasta se consumă şi cea de a doua parte a seminarului.

După o săptămână urmează răspunsurile mele. Observaţia ridicată de Liviu Birăescu e uşor de rezolvat. Eu constat, simplu, că într-o anume problemă, Nicolai Hartmann exprimă un punct de vedere asemănător cu unul exprimat, cu secole în urmă, de Maxim Mărturisitorul. Asemănarea rezultă clar din alăturarea textelor pe care le citez. Or, e limpede că Maxim Mărturisitorul nu putea fi influenţat de Nicolai Hartmann, în vreme ce Nicolai Hartmann putea, fără ca influenţa să fie obligatorie. Problema, dealtfel, nu e aceea a influenţei, ci aceea a coincidenţei. D.D. Roşca nu exclude nici influenţa. "în mediile universitare germane, atestă el, scrierile patristice erau cunoscute". Gazul Ciobanu vădea de departe incompetenţa. Nu era nimic de răspuns. Dintre replicile date lui Toma George Maiorescu şi colegului meu Roth, menţionez una singură: "Eu mi-am susţinut punctul de vedere cu argumente logice, respectând o metodologie consacrată. Combaterea s-ar fi cuvenit să fie făcută în aceeaşi manieră, prin recurs la acelaşi gen de argumente, cele logice. Recursul la citatul intangibil, la afirmaţia tabu, la autoritatea omului politic, echivalează cu punerea pumnului în gură." D.D. Roşca a intervenit, spre satisfacţia mea, cu tact, dar corect: "Indiferent de divergenţa punctelor de vedere, felul în care discuţiile s-au purtat, dovedeşte, nu, doar calitatea intelectuală a interlocutorilor, ci şi nivelul, cu nimic sub cel al

Sorbonei, sau al Academiei Franceze, la care se poartă aceste discuţii, singurul lucru esenţial."Dacă cineva consideră afirmaţiile acestea exagerate, îl priveşte. De, făcut, ele au fost făcute însă, răspicat, şi nu o singură dată. Au fost făcute în plin seminar, au fost făcute şi numai faţă de mine. La cerere, îl însoţeam uneori pe Profesor spre casă: Vroia să afle cât mai multe date despre mine. De unde sunt? Cum de aşa târziu m-am înscris la facultate? De când mă preocupă filosofia? Dacă l-am cunoscut pe Costache Oprişan, care 1-a surprins prin amploarea informaţiei şi prin perspicacitate? Ce intenţionez să fac după terminarea studiilor? Mi-a mărturisit apoi că intenţionează să poarte o discuţie cu P.S. Episcop Colan, în sensul obţinerii unei burse, pentru mine, la una din-universităţile străine. Pierdea din vedere faptul că eu studiam teologia la Arad, nu la Cluj. Am vorbit despre această, să-i zic propunere, doar cu Puiu Cotruş. Răspunsul lui, precipitat, a fost însoţit de un zâmbet ce se voia dovada nesurprinderii: D.D. Roşca nu ştie ceea ce noi ştim. Gândindu-mă la interesul manifestat şi pentru Costache Oprişan, presupun că s-ar putea, totuşi, să bănuiască. Oricum, D.D. Roşca te poate ajuta. Sunt convins că e mason. Are, prin urmare, relaţii şi modalităţi de a o face. Tu, în schimb, eşti antimason, aşa că mă întreb, de se va pune în mod real problema, ce vei face? Vei accepta? Întrebare retorică, întrebare prematură. În fapt, Puiu nu aştepta din parte-mi nici un răspuns.

Interesul studenţilor, din întreaga universitate, pentru seminariile profesorului D.D. Roşca, nu viza doar natura discuţiilor, cât modul de desfăşurare a lor, atmosfera; nu era un interes deosebit pentru filosofie în sine, cât pentru conotaţia politică, presupus a subzista îndărătul ideilor vehiculate. Se asista la o competiţie, nu tocmai sportivă şi, ca în orice competiţie, existau învinşi, existau învingători, existau mize ale simpatizanţilor, constituite efectiv. Că societatea românească se găsea într-o cumplită încleştare, la o răscruce a existenţei sale, nu se îndoia nimeni. Că noi, tinerii - îmi îngădui să vorbesc în numele lor - aveam de ales, pentru noi, ne era limpede. Greu era ce şi cum să alegem, întrucât am fi vrut ca alegerea să fie şi pe măsura conştiinţei noastre şi cu şanse de reuşită. Perspectiva oferita de puterea instalată la Bucureşti de armata sovietică, nu ne era pe plac. Nu eram comunişti. S-ar putea însă ca acest comunism sa triumfe. Şi atunci? Atunci alegerea nu mai era între ceea ce se cuvine şi ceea ce nu se cuvine, ci între eventualitatea de a fi învins sau învingător, între a te opune sau nu agresiunii. În contextul unui război, fie el şi disimulat, ca cel în curs de desfăşurare, o bătălie ca aceea a unor discuţii de seminar, nu însemna mare lucru. Dar nici de dispreţuit nu era. În marile confruntări, adeseori hotărâtoare sunt detaliile, lucrurile aparent neînsemnate. Or, faptul acesta, consilierii noii puteri îl ştiau, iar noi, tinerii, îl intuiam şi noi, dovadă cele ce urmează.

La foarte puţine zile după confruntarea din Amfiteatrul Pârvan, un articol apărut în oficiosul partidului comunist din Cluj, sub o semnătură oarecare, dezlănţuie atacul, atacul politic. Nu se puneau în discuţie idei, nu se recurgea la argumente specifice, se incriminau atitudini. La seminariile profesorului D.D. Roşca, reacţiunea burghezo-moşierească, simţind că i se apropie sfârşitul încearcă o ultimă zvârcolire. Atacul e virulent, e ameninţător, e suburban: oricum, de rău augur, mai ales ca redactorul şef al ziarului nu era altul decât Pavel Apostol, asistentul lui D.D. A încercat acesta să se dezvinovăţească, pretinzând că totul s-a desfăşurat fără ca el să ştie, asigurându-l pe Profesor că n-o să se mai repete, dar cine să-1 creadă? D.D. Roşca dealtfel, a doua zi, ne-a chemat la el în cabinet pe Radu Enescu, Ovidiu Cotruş, Traian Bara, Ion Maxim, adică pe cei câţiva studenţi a căror opinii îi erau cunoscute, pentru a ne ruga să ţinem seama de semnalul transmis de putere, prin acel atac deschis. "Nu vă cer să vă dezziceţi, nu vă cer să îmbrăţişaţi marxism-leninismul sau să vă ajustaţi convingerile, funcţie de împrejurări, vă sfătuiesc doar, ca în discuţii, să adoptaţi, atunci când şi în măsura în care e posibil, o atitudine binevoitoare". Invitaţie la compromis aşadar, e drept, discretă. Invitaţie totuşi.

Am părăsit cabinetul îngrijorat. Nu mă încumetam să judec atitudinea profesorului meu. Atitudinea mea mi-o vroiam clarificată. Dar cum ? Să accept compromisul, nu mă gândeam. Eram angajat într-o

luptă, nu doar de idei, o luptă ce nu îngăduia, în nici un fel, compromisul. Sau-sau. Nu exista cale de mijloc. în lupta aceasta, apoi, nu eram singur. Ca urmare, nu aveam voie nici să mă expun. Soluţia întrevăzută era să părăsesc Clujul şi să mă reîntorc la Arad, ceea ce am şi făcut, nu fără o reală strângere de inimă. Presimţeam că o fac pentru mulţi, pentru foarte mulţi ani, şi că ceea ce fac, ceea ce părăsesc, nu e un oraş, nu e o facultate, ci un capitol de viaţă, mai mult virtual. în puţinul timp petrecut la Cluj, întrezărisem ceva ce ar fi putut să fie. De acest ceva urma să mă despart, văi, aşa de curînd.

Amintirile mele în legătură cu Profesorul D.D Roşca nu se rezumă însă doar la atît. La puţină vreme după susţinerea primului referat, m-am prezentat şi la examene. Cursul predat: Filosofia lui David Hume. Metoda de examinare: orală! Sala, cu public. La întrebările Profesorului, clare, răspunsurile au fost pe măsură. Nici o ezitare, motiv de satisfacţie deci. Numai că Profesorul a socotit altfel. "Domnule coleg - reverenţă germană - aţi răspuns corect la toate întrebările puse. Eu însă am un principiu. Studenţilor pe care nu-i cunosc îndeajuns, a căror activitate, pe parcursul anului, nu mi se pare concludentă, nu le acord nota maximă." Şi era trecut în index calificativul "Bine":

În aceeaşi sesiune, am susţinut examen şi la "Filozofia elenă". Tema: Aristotel. După mai multe întrebări şi răspunsuri, Profesorul exclamă: "Ajunge. Mai sunt şi alţi candidaţi care vor să răspundă." De data aceasta însă, principiul amintit anterior nu a mai operat. Calificativul a fost "F. bine", cu toate că, la una din întrebări am ezitat. Concomitent era chestionat şi un preot greco-catolic, om în vârstă, căruia i-a fost pusă o întrebare mai aparte, cu iz teologic. Răspunsul trimitea, ar fi trebuit să trimită, la Sf. Apostol Pavel, numit de D.D. "Paul". Preotul s-a poticnit. M-am poticnit şi eu, nesesizînd la timp identitatea persoanei vizate. Eram ortodox, obişnuit cu numele Pavel, nu Paul. Profesorul a zâmbit şi a continuat examinarea. Am aflat, după, că preotul de lîngă mine a polemizat, cu ani în urmă, cu D.D. Roşca, pe tema neotomismului lui Jacques Maritain. Fără resentimente, zâmbind, de bună seamă, în sinea lui, D.D. nu a lăsat prin nimic să se creadă că şi-ar mai aduce aminte de polemică şi, mai ales, de polemist.

Şi încă o întâmplare. După o oră de curs, pe coridor, în grup, schimbam între noi opinii. D.D. coborând scările, mă roagă să-1 însoţesc. După doar cîţiva paşi, parcurşi în tăcere, mă întreabă direct: "Dumneata frecventezi şi alte cursuri, înţeleg altele decît cele de filozofie?". La ce se va fi referind? Nu ştiam ce să răspund. "Profesorul de literatură comparată, Dumitru Popovici, mi-a cerut referinţe despre dumneata." "L-am audiat într-adevăr, de câteva ori. Un interes, zic eu, legitim, dar nu o pasiune." "Atît am vrut să ştiu". Şi mi-a întins mâna.

Povestea cu Dumitru Popovici e însă ceva, mai lungă, într-una din zile, Romulus Munteanu, pe care l-am mai amintit, student la litere, a insistat să particip la unul din seminarele Profesorului Popovici, motivând cu aceea că referatul "Influenţe filosofice în opera lui Mihai Eminescu" e susţinut de o absolventă apreciată şi, pe deasupra, şi nepoată a P.S.S. Episcopul Colan. La câteva prelegeri ale lui D. Popovici, tot despre Eminescu, asistasem. Omul mi s-a părut deosebit, atît prin ceea ce spune, cât, mai ales, prin felul cum spune. Nu-şi privea auditoriul. Şezând, cu faţa întoarsă, pe jumătate, înspre fereastră, îşi rostea prelegerea răspicat, fluent, un discurs cizelat aşa fel încât nu puteam crede ca nu citeşte un text dinainte scris. Şi totuşi, nu citea. Seminariile lui se desfăşurau după un tipic aparte, pe care eu nu îl cunoşteam. Referentul trebuia să fie student în ultimul an, sau chiar absolvent. Referatului i se contrapunea un coreferat, operă a altui student, tot din anul ultim. La discuţii, studenţii din anii I şi II nu participau, nu pentru că le era interzis, ci pentru că le era teamă de replicile severe, usturătoare adesea, ale Profesorului. Acestea toate îmi erau necunoscute.

Am ascultat referatul cu interes. Impresia: un referat documentat, dar nu copleşitor. Coreferatul, în schimb, mi s-a părut de o preţiozitate scandaloasă, zornăitor şi gol. M-a iritat pur şi simplu, determinându-mă să iau hotărârea de a interveni. Numai că, atunci când am cerut cuvântul, Profesorul mi-a retezat-o scurt: "Dar dumneata cine eşti?" "Mă numesc Gheorghiţă Viorel, şi sunt student la filosofie." "Ei da - a conchis el ironic -avem nevoie şi de filosofi." Nu m-am pierdut cu firea. Dimpotri-

vă, am devenit mai îndrăzneţ, ca să nu zic obraznic. "Nu ştiu dacă aveţi, sau nu, nevoie de filosofi, întrebarea mea este dacă pot sau nu, să vorbesc." Surprins, poate, de impertinenţa-mi abia voalată, D. Popovici a cedat: "Poftim, vorbeşte!" După o scurtă punere la punct a coreferentului, am intrat în problema de fond : Eminescu şi Platon. Era citat, în referat, un lung pasaj din G. Călinescu, privind problema în discuţie. "Ei bine - am conchis eu - dacă acest citat e reprodus corect, rezultă că G Călinescu, sau nu 1-a citit pe Platon, sau nu 1-a înţeles" şi am argumentat de ce. Dumitru Popovici m-a privit insistent. Depăşisem măsura? Eram convins că am dreptate în ceea ce spusesem şi mi-am continuat argumentaţia. La sfârşit, Profesorul mi-a pus câteva întrebări, şi pentru că ora era înaintată, a amânat concluziile. La câteva zile după, Romulus Munteanu mi-a mărturisit că D.P. a fost plăcut impresionat de prestaţia mea, mai ales că nu îl are, câtuşi de puţin, la inimă pe George Călinescu. Invidie? Nu cred. Mai degrabă deosebire de cultură, de mentalitate şi temperament. Dumitru Popovici era ardelean şi, ca atare, avea oroare de improvizaţii.

Trecerea mea "ca o cometă" - ironia aparţine lui Ion Maxim - prin Cluj, a însemnat frecventarea, nu doar a lui D.D. Roşca, ci, în aceeaşi măsură, a lui Lucian Blaga şi a lui Liviu Rusu. Despre felul cum aceştia îşi predau cursurile, am mai amintit. Mă voi opri deci la alte câteva întâmplări, menite să aducă un spor de cunoaştere a ceea ce aceste mari personalităţi ale culturii noastre au fost.

Primul meu examen la Filosofia culturii. Lucian Blaga obişnuia să predea, în paralel două cursuri. Primul era o reluare, reluarea unui curs predat cu ani în urmă, tipărit între timp, ca parte a uneia din trilogii, completat eventual, adus la zi. Al doilea avea, în totalitate, caracter inedit, urmând să devină noua carte a gânditorului. Examenul era prestat în scris şi consta din răspunsuri la întrebări extrase din ambele cursuri predate. în mod obişnuit, pentru pregătirea examenelor, studenţii recurgeau, în cazul cursului reluat, la cartea tipărită, în cazul cursului inedit, la note. în unele cazuri, cursul inedit era şi el litografiat. Eu însumi voi fi angajat într-o asemenea treabă. Alteori, nu. Revenind la examen, parcurg, întrebările, răspund cu destulă siguranţă, sunt chiar mulţumit. Până la un punct. O întrebare neaşteptată, ultima din cele ce se refereau la primul curs, rămâne fără răspuns. Întoarceri de capete, şuşoteli, agitaţie. Lucian Blaga observă, zâmbeşte chiar, apoi explică, nu fără o nedisimulată maliţie: "De ce vă agitaţi? Problema a fost tratată, în data de ..., ca noutate adăugată cărţii mele." Am înţeles. La respectiva dată, Lucian Blaga vorbise unei săli goale. Studenţii, până la unul, au preferat un conferenţiar din afara Universităţii, a cărui prestaţie, intenţionat sau nu, fusese programată la aceeaşi dată şi oră. Lucian Blaga nu a uitat jignirea şi , ne-a sancţionat ca atare.

Ovidiu Cotruş mă atenţionase dealtfel. Oamenii mari sunt şi orgolioşi. Lucian Blaga nu suporta minimalizarea. Ca dovadă, mi-a fost amintită polemica purtată cu Părintele Dumitru Stăniloae. El nu suporta apoi, în preajmă-i, personalităţi capabile să-1 eclipseze. Cu nici unui dintre asistenţii lui nu a făcut casă bună. Nu suporta să fie contrazis. Pretindea studenţilor să înveţe, nil să gândească. Vorbe. Aveam să mă conving curând că omul nu era chiar aşa şi că o anumită nuanţare se impune. Spre deosebire de seminariile lui D.D., cele ale lui Lucian Blaga erau mai sobre, ca să nu zic mai încorsetate. Unui referat nu-i erau alocate mai mult de două ore, timp în care trebuiau epuizate şi discuţiile. La începutul trimestrului doi, în chiar prima oră, sunt planificat eu. Subiectul: "Criticismul în teologia creştină". La repartizarea lui nu am fost de faţă. Titlul mi-a fost transmis de Puiu, fără nici un fel de explicaţie, cu rugămintea doar de a întocmi, pe lângă "referatul anunţat, încă unul: "Criticismul la Dionisie Areopagitul". Era limpede că subiectul (subiectele) îmi fusese repartizat, mai puţin de Profesor, mai mult de colegi, pe considerentul pregătirii mele teologice. Dealtfel îmi surâdea, şi m-am şi apucat de treabă, în pofida faptului că, în lipsa unor minime pregătiri necesare, îmi era greu să surprind ce anume se urmărea prin atari formulări. "Criticism", un curent de gândire, inaugurat de Kant, potrivit căruia "critica", respectiv analiza valorii şi a limitelor funcţiilor cognitive umane, trebuie considerată ca fiind o disciplină de sine stătătoare, prealabilă oricărei cercetări filosofice. Aşadar, criticism, înainte de

criticism, modernism, înainte de modernism, cu mai bine de un mileniu. Investigaţie tentantă şi, în acelaşi timp, temerară, exact ceea ce îi era necesar unui timid, pentru a se arunca în prăpastie.

Înainte ca Profesorul să fi sosit, la capătul scării, în drum spre sala nr. 1, unde urma să aibă loc seminarul, mă întâmpină Puiu. "Blaga m-a întrebat dacă ai sosit şi i-am spus că da. E totul în ordine?" "Este. Referatele sunt la mine. L-am scos pe cel cu Dionisie şi i l-am întins. Nu realizam, în acel moment, că nu-i va putea fi de folos. În bănci, colegii, doar cei de la filosofie. Fără introducere, fără remarci, Lucian Blaga mă invită să încep. Citesc rar, nu fără emoţie, o pagină, două, poate zece, şi sunt oprit. Abia epuizasem partea introductivă. Lucrarea era lungă, iar cele două ore efective, abia dacă ajungeau lecturii. "Din lipsă de timp - îl aud pe Blaga - nu putem continua lectura, aşa că, vă rog domnule coleg, să rezumaţi conţinutul, punând în evidenţă ideile directoare". Ceva nu e în regulă, mi-am zis. Încerc totuşi să rezum, lipsit de exerciţiul oralităţii, o fac stângaci şi confuz, ca orice om surprins de întorsătură.

Discuţii au fost puţine. A vorbit mai mult Lucian Blaga, subliniind faptul ca el a înţeles altceva, atunci când a formulat subiectele, a înţeles o investigare, mai puţin a ideilor şi mai mult a comportamentelor oamenilor de idei; a înţeles o relevare a felului cum impulsul de a-1 critica pe celălalt, se răsfrânge în propriul tău demers, ideatic. La plecare, mi-a cerut totuşi manuscrisul, fapt neobişnuit.

Aşa ceva, la seminariile lui Lucian Blaga nu s-a mai întâmplat. Eram trist, aşteptasem de la acest seminar mult, foarte mult, eram doar în elementul meu, şt când colo, ce a ieşit? Colegii apropiaţi nu ştiau cum să mă încurajeze, mai ales după ce le-am spus că, într-o bună parte a lucrării, luam atitudine critică faţă de chiar unele idei fundamentale ale filosofiei lui. Dat fiind unghiul de abordare a temei, *limitele cunoaşterii naturale,* referirile la "cenzura transcedentală" ca şi la "matricea stilistică" erau inevitabile. Le-am făcut ridicând obiecţii cu privire la pluralitatea matricilor stilistice şi a evoluţiilor lor şi aşteptam acum reacţiile, cu toate că nu aveam certitudinea că, Lucian Blaga, luându-mi manuscrisul, îl va şi citi.

Două săptămâni mai târziu. La sfârşitul ultimei ore de curs, risipeam vorbe, stând în capul scării, Puiu Cotruş, Radu Enescu, Ion Maxim şi de bună seamă şi alţi colegi, ca de obicei. Lucian Blaga, ocolindu-ne, după ce a răspuns la salut, a coborât câteva trepte, apoi s-a oprit, s-a reîntors spre noi şi m-a rugat să-1 însoţesc. Gestul nu era întru totul nou. La Sibiu fiind, obişnuia să invite studenţi la masă. Acum, la Cluj, dată fiind degradarea condiţiilor de viaţă, un asemenea lux nu ştiu să şi-1 mai fi îngăduit. Imagini semnificative: banchet la Sibiu, tocmindu-se cu badea Ion, să cumpere un car de lemne, ori un sac de varză, în una din pieţele Clujului. Evident, m-am supus. O bună bucată de vreme nu a rostit un cuvânt. Apoi, cu vorba lui molcomă, vorbind ca pentru sine, pe stradă, în afara noastră, nu mai era nimeni, l-am auzit spunând: "Sunt puţini oamenii care ştiu ce sentimente încearcă un profesor atunci când întâmplarea face să întâlnească un student care să dorească altceva decât o diplomă, un titlu, în temeiul căreia să profeseze şi, profesând, să-şi câştige existenţa. Sunt atât de rari tinerii care cultivă filosof ia din dragoste, determinaţi de o nevoie lăuntrică, irepresibilă. Trec ani până să întâlneşti vreunul, fapt pentru care, atunci când se întâmplă, mă bucur nespus." Sunt eu unul dintre aceia? Răspicat nu mi-a spus-o, lăsându-mă totuşi să înţeleg că da. A continuat apoi să mă întrebe de unde sunt, pe unde am colindat, ce planuri am, dacă citesc în limba germană. Şi pentru că eu nu cunoşteam această limbă, a insistat să o învăţ cu orice preţ. A adus vorba şi despre lucrarea mea de seminar încercând, nu să o comenteze, să se justifice. "Am intervenit, nu pentru a respecta o uzanţă, ci pentru a preveni posibile neplăceri. Modul de abordare, problematica însăşi, erau potrivnice spiritului, daca se poate spune aşa, pe cale de instaurare în ţara aceasta. Timpul ce se anunţă, nu ne va fi fast." Lucian Blaga, aşadar, se vroia prevenitor. Am mai parcurs câţiva zeci de metri, în deplină tăcere. **Marele mut** mi se părea acuma **Marele trist.** Mi-a întins apoi mâna, şi ne-am despărţit, evident tulburaţi, şi unul şi celălalt, de presentimente negre, deşi, eu cel puţin, după o asemenea întâlnire ar fi trebuit să mă bucur. Nu peste prea multe zile, eu voi pleca din Cluj. Împotriva Filosofului se va dezlănţui o campanie de denigrare. Mi

s-a spus fiind la Aiud - cât de adevărată e informaţia, nu ştiu - că însuşi D.D. ar fi luat parte la această campanie, conferenţiind despre "Filosofia lui Lucian Blaga, filosofia crucilor încârligate".

Pentru a nu fi nedrept, trebuie să amintesc unele lucruri şi despre Liviu Rusu, ale cărui prelegeri despre estetică le-am urmărit cu interes. Vorbea frumos - am mai spus-o - vorbea cu patos, vorbea ca nimeni altul, fiind convingător, nu atât prin argumentul nud, cât prin elocinţă. Legate de seminariile lui, două întâmplări. Referent, adică referentă, o colegă, numele nu i-1 mai reţin, nemţoaică, de undeva de prin preajma Sibiului, dacă nu cumva chiar din Sibiu, fiică a unui industriaş. Subiectul, unul oarecare. Realizarea, comună, nici mai bună, nici mai rea decât a atâtor altora. La discuţii, colegul meu, Ion Maxim, având, încă la vremea aceea, două cărţi publicate, nuvele fantastice, admirator al profesorului şi scriitorului Victor Papilian, se ridică şi, cu zîmbetu-i caracteristic şi limba-i otrăvită, fără să analizeze referatul, desfiinţează literalmente protagonista. "Ce caută femeile la facultatea de filozofie? Chiar nu-şi dau seama că nu e pentru ele?". Fata începe să plângă, asistentul Sârbu, care conducea seminarul, încearcă să intervină, asistenţa murmură. Se scoală atunci, în faţa mea, tot o nemţoaică, mică de stat, inteligentă foc, îndrăzneaţă, şi mi-1 pune la punct pe Ion al meu, de o manieră ce nu a mai lăsat loc la nici o replică. Aceasta, ca să se adeverească spusa că, omul găseşte, ceea ce caută.

La o altă oră de seminar, a vorbit Radu Enescu, elegant, doct, preţios. La discuţii, a luat atitudine potrivnică, colegul nostru, Roth, în apărare, am intervenit eu. Discuţiile între mine şi Roth s-au prelungit vreme de două şedinţe, fără ca vreunul dintre noi să cedeze. în cele din urmă, Liviu Rusu pune capăt gâlcevei, concluzionînd: "Divergenţele sunt doar aparente. Domnul Gheorghiţă şi Domnul Roth, ori cât de ciudat vi s-ar părea, se află de aceeaşi parte a baricadei." A zâmbit Roth, am zâmbit eu, au zâmbit colegii şi, nu mă îndoiesc, în sinea lui a zîmbit şi Liviu Rusu. Eu şi viitorul profesor universitar de. marxism-leninism, de aceeaşi parte a baricadei...

În legătură cu Liviu Rusu se mai cuvin amintite "audiţiile muzicale" de sâmbăta. E omul care a sădit în sufletul meu şi nu numai, ci şi în al multor altora, gustul pentru muzica simfonică. Sâmbătă de sâmbătă, sala mare a "Colegiului Academic" era neîncăpătoare. Muzica, aleasă; comentariile, pe măsură.

Clujul. Din multele amintiri ce se vor consemnate mă voi opri doar la două.

În sala de consiliu a primăriei, o sală veche, aveau loc întâlnirile "Cenaclului studenţesc" de pe lângă "Fundaţiile regale". Cine m-a invitat, nu mai ştiu. în nici un caz, acela nu a fost Puiu. Protagonist, un student ardelean, la prima-lui ieşire în agora, cu o proză, mi s-a părut mia remarcabilă, ceva în genul nuvelelor lui Pavel Dan. La discuţii, Ivan Deneş atacă virulent, dar nejustificat. Intimidată de necruţarea şi aparenta competenţă a vorbitoriului, indiscutabil, om inteligent, asistenţa tace. Se comitea o nedreptate, prin urmare, nu puteam ramîne indiferent. Am cerut cuvîntul şi am luat atitudine combătând, punct cu punct, acuzaţiile domnului Deneş, surprins eu însumi de îndrăzneală, întrucât nu m-am considerat niciodată critic literar. Atuul meu? Nu altul decît bunul simţ. Asupra asistenţei efectul a fost neaşteptat. Sala a izbucnit în aplauze. Şi, ca surpriza să fie totală, Ivan Deneş a luat din nou cuvîntul, m-a felicitat, s-a declarat de acord cu cele spuse de mine, şi mi-a propus o întâlnire în scopul adâncirii cunoaşterii reciproce. La scurt timp însă, Ivan Deneş a fost exmatriculat pentru uz de fals - se spune că nu avea bacalaureatul - şi a părăsit Clujul, schimbându-1 cu Bucureştiul unde problema diplomei false nu s-a mai pus, aşa că nu l-am mai întâlnit. L-am întâlnit în schimb pe tânărul student scriitor. Trăia modest, ca protejat al parohiei greco-catolice, fiindu-i cantor.

Cea de a doua întâmplare îl are ca protagonist pe Ion Lungu, prietenul meu din Valea Mare. Recent întors din U.R.S.S., unde fusese trimis la studii, proaspăt căsătorit, vorbind cu un acuzat accent rusesc, de parcă nu ar fi fost niciodată român, Ion Lungu lucra ca redactor la oficiosul P.M.R. din Cluj, sub directa coordonare a lui Pavel Apostol. De citit, eu nu-i citeam ziarul. Am făcut-o atunci, la insistenţa unui prieten. Pe prima pagină, un titlu cu litere de-o şchioapă: "Ana noastră" în continuare, o îngrămădire de superlative, metafore şi supralicitări de-a dreptul scandaloase, privindu-o pe Ana Pauker.

Semnat, Ion Lungu. L-am întâlnit întâmplător. "Cum e cu putinţă. Ioane?" Se aştepta să-1 întreb şi mi-a servit un răspuns năucitor: "Foarte simplu. Fiind obligat să scriu despre, - obligat de cine? - m-am gândit să o fac de o aşa manieră încât să nu pot fi crezut." Ne-am despărţit fără nici un alt comentariu, în ce mă priveşte, cu un gust amar, întrucât în anii 1940 - 1941, Ion Lungu făcuse parte din Grupul F.D.C. de pe lângă Liceul Avram Iancu din Brad.

În preajma Paştilor anului 1948 am părăsit Clujul, cu oarecare părere de rău, şi nu mai puţin, cu un ghimpe în suflet. Mă reintorceam la Arad, la studiile de teologie, la activitatea cu fraţii mei de cruce. Or ghimpele tocmai acesta era: îmi este mai de folos, mie şi neamului meu, Mişcării chiar, această împărţire a efortului între studiu şi activitatea, să zic politică, sau ar fi mai bine să mă consacru exclusiv studiului? Nu să părăsesc Mişcarea, ci să rămîn un simplu soldat, fără nici un fel de alte răspunderi, cel puţin deocamdată? Altfel spus, care îmi este cu adevărat menirea? Întrebarea mi se părea legitimă, printre altele, şi pentru faptul că, trupeşte vorbind, nu aveam structură de luptător. În vara anului 1947, şeful de atunci al Frăţiilor de Cruce pe ţară, Ion Sado van, m-a convocat la o întâlnire pe Retezat. Eu însumi organizasem excursii, cu elevii mei, pe muntele Găina, pe Curcubăta, la Peştera Scărişoara, la casa memorială a lui Avram Iancu din Vidra de Sus, un test de rezistenţă, pe care l-am trecut, e drept, dar nu în mod strălucit ci, cum s-ar zice, la limită. Retezatul nu era însă Biharia. M-am hazardat totuşi, luîndu-1 cu mine şi pe Oprea Crăciun. Cu Sadovan ne-am întâlnit undeva, într-un sat de munte, bănăţean, probabil Teregova. Am urcat culmile, până la o stână, unde ne-am odihnit, bucurându-ne, pe lângă gustarea specifică, şi de câte o felie de lubeniţă zemoasă şi dulce. Pentru mine efortul a fost însă prea mare şi, spre ruşinea mea, am căzut, fiind obligat să mă întorc din drum. A fost momentul când mi-am dat , seama că nu sunt un om de tranşee. Prin urmare, încă o dată, care îmi este cu adevărat menirea? Răspunsul, nu va întârzia.

Întâmplări disparate

Anul şcolar 1947-1948 a adus schimbări substanţiale în modul de organizare a activităţii în cadrul Academiei Teologice. Instituţia şi-a redobândit sediul, reuşind, în mare măsură, să şi-1 şi redoteze, aşa că existau condiţii de intrare în normalitate, aceasta însemnând, printre altele, internat obligatoriu pentru toţi studenţii. Nu eră refăcută capela, iar biblioteca, atât cât a mai rămas din ceea ce fusese, era nefuncţională. Intrarea în normalitate mai i însemna şi reactivarea societăţii culturale a studenţilor, "Sfântului Nicolae". S-au făcut alegeri ale comitetului de conducere. La sfatul Părintelui Rector, fiind şi eu ales în comitet, am optat pentru funcţia de bibliotecar, din raţiuni multiple, printre altele şi pentru a-mi putea desfăşura activitatea politică în condiţii de mai multă siguranţă, ferit de prea mulţii ochi curioşi. Biblioteca Academiei Teologice din Arad, anterior anului 1944, era una din bibliotecile mari ale Aradului, şi nu numai ale Aradului, deosebită nu numai prin numărul mare de volume, cât prin raritatea exemplarelor, cum ar fi Palia de la Orăştie. Nu mai vorbesc de manuscrise şi cărţi de teologie în limbi străine. În anul 1944, după 23 august, în urma rechiziţionării localului, pentru a fi transformat în spital de campanie, rusesc, cărţile au fost urcate în podul imobilului. Pe parcursul iernii, pe lângă mobilier, o bună parte din cărţi a fost folosită drept combustibil. Pentru a nu fi în totalitate distruse, când s-a observat primejdia, cărţile nearse au fost evacuate la Mănăstirea Bodrog. Readuse în anul 1947, zăceau, acum, aruncate în două camere ce comunicau între ele, aruncate care pe unde. Urma ca eu şi colaboratorii mei să le sortăm, să le facem inventarul, să întocmim fişe, să le aşezăm în rafturi. Muncă multă, compensată totuşi, pe de o parte, de însuşi contactul cu tomurile, multe, foarte multe cărţi teologice renumite, unele în limba germană, altele în limba franceză, ale unor teologi catolici şi protestanţi, pe de alta, de faptul că, dispunând de acel spaţiu în exclusivitate, aveam posibilitatea de a mă întâlni cu cei câţiva camarazi ai grupului studenţesc, în cadrul consfătuirilor noastre săptămânale..

Reînodând tradiţia, la 6 septembrie 1947, am organizat prima manifestare publică. în program, o conferinţă a subsemnatului "Despre semnificaţia sărbătoririi sfinţilor". Colaboram, de aproape doi ani, la săptămînalul eparhial "Biserica şi şcoala", citeam, prin forţa lucrurilor, şi altceva decât cursurile obligatorii, aşa că am abordat problema, nu ca o predică oarecare, ci ca pe o conferinţă în toată puterea cuvântului, atât în ce priveşte extinderea, cât şi în ce priveşte conţinutul, mizând, printre altele, pe faptul că asistenţa va fi alcătuită din elita intelectuală a oraşului: preoţi, profesori, avocaţi şi bine înţeles, Preasfinţia Sa Episcopul Andrei, împreună cu Consistoriul. La ora stabilită, sala de festivităţi a Academiei era plină. Studenţii, pe podium, aşteptau: Eu, singurul printre ei, în reverendă de împrumut, îmi stăpâneam cu greu emoţiile. La sosirea Episcopului, corul studenţilor izbucneşte: "Pe Stăpânul şi Arhiereul nostru. Doamne păzeşte-1!" Lumea se aşează, festivitatea începe. După un cuvânt de bun venit, rostit de preşedintele societăţii, o rugăciune cântată şi un imn sau priceasnă, urmez eu. Deşi textul îmi era dactilografiat, din cauza emoţiei, mă poticnesc totuşi. În faţa ochilor, pagina îmi joacă; sala întreagă se leagănă; nu desluşesc literele. Părintele Felea, aflat pe aproape, observă şi, inspirat, pentru a sugera că nesiguranţa în care mă aflu se datorează luminii insuficiente, aprinde candelabrul. Clipa de răgaz şi distragere m-a salvat. Eu îmi revin, şi îmi continui lectura, fluent, şi din ce în ce mai sigur, mai convingător. La sfîrşit, aplauze, felicitări, şi nu de circumstanţă. Reuşisem pur şi simplu să entuziasmez auditoriul, cu o singură excepţie notabilă, aceea a Preasfinţiei Sale, Episcopul Andrei Mager, care, cu nu prea multă vreme în urmă, m-a invitat la el, m-a felicitat pentru un articol, "Despre esenţa religiei", publicat în Biserica şi şcoala, mi-a împrumutat câteva cărţi în limba franceză, semnate de Berdiaev, mi-a făcut chiar unele confidenţe cu privire la ceea ce scrie sau intenţionează să scrie. Era un om cult, doctor de Oxford, inactiv totuşi, în plan teologic. În afara scrisorilor pastorale, din câte ştiu, nu a lăsat în urmă nimic. La încheierea serbării, luînd cuvântul, nu a ezitat să ia atitudine faţă de anumite tendinţe **teologizante,** aluzie la propria-mi conferinţă, nepotrivite cu momentul pe care îl trăim Şi, ca să dea pildă de ce anume trebuie să ne preocupe, ia în mână un coş de nuiele, proaspăt împletit, adică nou nouţ, îl arată publicului şi precizează că a decis, fapt real, ca studenţii, viitori preoţi, să deprindă, încă din Academie, meseria de împletitori de coşuri şi chiar de mobilă de grădină. în acest , scop, a angajat un meşter priceput, emigrant rus, cu sânge nobil. El însuşi, arhiereu cum este, ia lecţii practice de împletit coşuri. Scopul? O mai strânsă apropiere, pentru a-i înţelege, de cei ce muncesc din greu, cu "braţele şi, cine ştie, asigurarea unor "mijloace de subzistenţă, în viitor. Surprinderea a fost totală. Am rămas, pur şi simplu, blocat. Abia într-un târziu am încercat să înţeleg ce urmăreşte, fără prea mult succes. Să fie vorba de un anume spirit de prevedere, sau, mai de grabă, de un efort mascat de obţinere a bunăvoinţei noilor autorităţi sau, poate, şi una şi alta? Realizam oricum că mă aflu în faţa unui început de compromis cu Puterea atee, în faţa unui semnal de rău augur. Era, dealtfel, pentru a doua oară când sesizam o atare disponibilitate, din partea ierarhiei noastre bisericeşti.

Cu luni în urmă, în catedrală, asistam la Sfânta Liturghie, înainte, stătătorul, în scaun. Noi, studenţii, în preajmă, după tipic. în strană şi alături de noi, oameni ce nu erau dintre cei obişnuiţi, oameni străini, identificabili ca atare, după îmbrăcăminte, dar mai ales după comportarea din timpul serviciului divin. Printre altele, nu îngenunchiau, nu-şi făceau cruce. Indiscutabil, erau iscoade, iscoade făţişe. Dar pentru ce? Misterul s-a lămurit în momentul în care, Părintele Consilier Turicu urcă la amvon. Impunător, mângâindu-şi barba înspicată, îşi începe cuvântul altfel decât de obicei, adică fără să facă referire la un verset biblic. La Bucureşti, era în curs de judecare procesul Iuliu Maniu. Părintele Consilier, la acest proces se referă, insinuând cum că la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918. Iuliu Maniu a lipsit, sau doar ca ar fi militat pentru autonomia Ardealului, în mod expres, nu 1-a învinuit de înaltă trădare, a sugerat-o doar. Care e adevărul, nu ştiu. Modul în care această faţă bisericească a vorbit, de la amvon, a fost însă atât de scandalos, încât, unul din oamenii Puterii, venit să vadă cum se execută o dispoziţie dată, fie ea şi fără nici-un temei legal, nu-şi poate stăpâni nici el dezgustul. L-am auzit

limpede, spunând tovarăşului de alături: "Asta ce are de gând, să ajungă vlădică?" Nu cred ca Părintele Turicu să se fi gândit vreodată la aşa ceva.

Excesul de zel s-ar putea explica, eventual, prin fire. Grav e însă altceva. Intervenţia, de la înălţimea amvonului, în loc de predică, avea binecuvântarea Arhiereului şi semnificaţia unui gest de obedienţă inadmisibilă, grav gestul şi, vai, câtuşi de puţin izolat. în anul 1948, când cu revenirea Bisericii Greco-catolice la Ortodoxie, lucrurile nu au stat altfel şi nu vor sta altfel nici în continuare, încât devine inevitabilă întrebarea: *Compromisul e în firea Bisericii Ortodoxe? Are această Biserică vocaţia mutilării de sine?* Nu am eu calitatea să o judec. Nu pot însă nici simula necunoaşterea unor realităţi de care m-am izbit şi care acuză, dacă nu abdicarea, în mod cert o concepţie defetistă, dacă nu chiar duplicitară: "Capul plecat, sabia nu-1 taie", sau "Mielul blând suge la două oi", concepţie care, nu ştiu în ce măsură, e, funciar, a neamului meu, sau a Bisericii lui. Mişcarea Legionară reprezintă ea o excepţie? Şi da, şi nu. Începuturile au fost combative, eroice. Pentru a evita un posibil război civil, Căpitanul, în urma provocărilor de după alegerile din 1937, renunţă la lupta politică, moment ce poate fi socotit de repliere, aceasta ca să se confirme teza "spaţiului mioritic". Numai că replierea, recursul la nonviolenţă, refuzul confruntării, nu e acelaşi lucru cu plecarea capului, întrucât jertfa Căpitanului nu vizează supravieţuirea ci asumarea jertfei depline, ceea ce e cu totul altceva.

Gurahonţ, în vacanţa de Crăciun. 31 decembrie, abdicarea forţată a regelui Mihai. În ochii oamenilor simpli, îngrijorare, lacrimi. Evenimentul era inevitabil, aşa că nu m-a surprins. El venea să confirme o supoziţie ceva mai veche. Soarta noastră a fost hotărâtă la Yalta, nu doar de ruşi. Englezii şi americanii, conducătorii lor, sunt la fel de vinovaţi de suferinţele şi de crimele inimaginabile ce vor urma, dacă nu cumva chiar mai vinovaţi. Între Yalta şi tratatul Ribbentrop-Molotov nu văd nici o deosebire. Acelaşi târg mârşav, aceeaşi călcare în picioare a dreptului celuilalt, acelaşi dispreţ. Şi să nu mi se spună că cele întâmplate după, s-ar datora nerespectării, de către ruşi, a celor convenite. E drept, buna credinţă a ruşilor poate fi pusă în discuţie, şi a şi fost, dar numai atunci când cei ce ne-au hotărât soarta, au fost interesaţi să o facă. Problema, evident, e complexă. În ce mă priveşte, presupun, sau, mai exact, nu exclud, intenţii iudaice, vindicative, nu naivităţi de genul "Aşa a văzut-o el". Presupun, dar cum să o şi dovedesc, de vreme ce eu însumi, ca atâţia alţii, am sperat, că într-o zi, nu prea îndepărtată, americanii vor veni, nu pentru a ne salva, înscăunarea noii domnii abia începuse, ci pentru a se salva pe ei înşişi. Ruşii dealtfel au avut grijă să nu întindă coarda mult peste cele hotărâte, de comun acord, probabil pentru a nu determina trecerea de la războiul rece, la cel fierbinte, de la războiul de ochii lumii, la cel adevărat.

Aşadar, Regele abdică. Circumstanţele sunt cunoscute. Se cunosc şi urmările. întrebarea mi se pare a fi însă alta. Un rege, oricare ar fi el şi indiferent de împrejurări, are dreptul să abdice? Când o face în mod liber consimţit, da. De vreme ce renunţă de bună voie la statut, cine şi cum să-1 oblige să rămână şi pe mai departe rege? Iniţiativa îi aparţine, gestul îl priveşte doar pe el. Constrâns, oricât de paradoxală ar părea afirmaţia, nu. în caz de naufragiu, ultimul care părăseşte corabia e comandantul. Când e în joc viitorul unui neam, lupţi şi învingi, învingi sau cazi luptând, nu abdici. Tu eşti simbolul, Tu eşti speranţa, şi atât timp cât mai există supuşi care cred în Monarhie şi în virtuţile ei, nu ai acest drept. Eventualele justificări. . . Vorbe. Doar vorbe.

În tradiţia Academiei Teologice din Arad se înscriau şi vizite în parohiile de cartier. În postul mare al acestui an, o astfel de vizită s-a consumat în parohia Şega. Dimineaţa, am participat la Sfânta Liturghie. Corul teologilor a dat răspunsurile. Unul dintre profesori a rostit predica. După liturghie, studenţii, repartizaţi din vreme, pe la enoriaşii cu mai multă dare de mână, i-au însoţit pe aceştia, ca invitaţi, la masă. Urma să ne reîntâlnim din nou, la vecernie, pentru un program coral şi o meditaţie.

Repartizarea oaspeţilor pe la familiile enoriaşilor nu era întru totul întâmplătoare. Ea era făcută cu ajutorul unor studenţi din cartier, după criterii de ei ştiute. Printre acestea, erau de luat în seamă şi facilitări de cunoştinţe, cu fete de măritat. Nu era cazul meu, aşa că am nimerit la o familie modestă, de pe strada U.T.A. Omul, maistru de întreţinere, la aceeaşi uzină. Soţia, casnică. Nu aveau copii. Apartamentul, modest. Am servit masa în bucătărie, o masă îndestulătoare, specifică unei zile de sărbătoare, nu însă de post. Fac precizarea întrucât, unul din camarazii mei, student în anul ultim, a pretins gazdelor mâncare de post, fapt ce m-a scandalizat pur şi simplu. Oamenii fac sacrificii, pentru a te primi ca pe un oaspete ales şi tu nu găseşti altceva mai bun de făcut decât să-i jigneşti. Nu-i contest prietenului meu buna credinţă. Ad literam, postul e post. Spiritul e totuşi altul. Păcatul jignirii unui om e cel puţin la fel de grav ca păcatul nesocotirii unei porunci bisericeşti, poruncă ce, dacă e bine înţeleasă, nici măcar nesocotită nu e. Când te afli în casa unui om străin, spune Scriptura, şi o spune şi bunul simţ, mănânci ce ţi se pune pe masă, întrucât păcatul nu rezidă în ceea ce intră, ci în ceea ce iese din gură. Asupra bunului simţ, ca factor moderator al exceselor, chiar al acelora ce izvorăsc din marile virtuţi teologice, Biserica a insistat prea puţin. Unii mistici, identificându-o cu dreapta măsură, au făcut-o totuşi.

Pe parcursul mesei, am mai şi vorbit câte ceva. Am aflat astfel că omul meu, în anul 1918, a făcut parte din armata lui Bela Kun. După lichidarea acesteia, a fost arestat, judecat şi condamnat la nu ştiu câţi ani de închisoare. Din pedeapsă, a executat puţin, în condiţii deosebit de binevoitoare. Graţierea a survenit curând, aşa că a reuşit să-şi facă un rost, de care e mulţumit. Până prin 1945, nu a avut nici un necaz, ca urmare a ceea ce fusese. Trecerea armatelor sovietice prin Arad, neoco-lindu-1, i-au deschis în schimb ochii. Vizitat de câţiva soldaţi, în stare nu tocmai trează, s-a pomenit făcut "burjui", şi tratat în consecinţă. Curând apoi i s-a cerut să se înscrie în partid. A refuzat.

Trimestrul doi, 1947, s-a scurs fără evenimente deosebite. În Săptămâna Mare, mijloc de aprilie, am organizat totuşi o ieşire, cu o parte din studenţi şi elevii la Feredeu, lângă localitatea Covăsânţ. Petrică Cojocaru, şeful meu ierarhic, student la Politehnica din Timişoara, vroia să ne cunoască. Nu ne văzusem încă. O parte din băieţi, care mai fuseseră la Feredeu, izvor în inima pădurii, cu un schit alături şi câteva chilii pentru călugări, erau plecaţi de dimineaţă. Eu, cu Petru Lupşa şi nu mai ştiu cu cine, am aşteptat oaspetele, urmând să plecăm după-masă. Ne-am întâlnit; potrivit unui consemn, în faţa gării, ne-am cunoscut după semne prestabilite, am luat trenul electric de Ghioroc, am coborât în halta Covăsânţ şi am apucat-o, printre vii, spre vârful dealului. Se lăsa seara. Vremea era rece. A prins chiar să ningă. Am mers cât am mers şi am socotit că ar fi fost cazul să ajungem. Nu a fost aşa. Am rătăcit drumul şi, în cele din urmă, întunericul fiind deosebit, am decis să aşteptăm zorile. Aveam asupra noastră şi câte o pătură. Ne-am învelit, care cum; şi am aşteptat. De aţipit, nici vorbă. La revărsatul zorilor, am remarcat că nu eram prea departe de ţintă.

Programul era, aş zice eu, lejer. Un parastas pentru morţii noştri şi o şedinţă obişnuită, cu accent pe lămurirea rostului a ceea ce facem. Să ne cunoaştem noi înşine, să ne cunoaştem şi între noi. Nimic: deosebit aşadar. Şi totuşi, acest eveniment va constitui, în mai mare măsură decât altele, asemănătoare, cap de acuzare în procesul de mai târziu.

Paştile anului 1947, a doua zi seara. Nu departe de casa părinţilor, mei, locuia, pe chirie, învăţătorul meu, Savu Dorea. Singur, îmbătrânit, sărac, fără prieteni. Pensia unui fost dascăl, în vremea aceea, era derizorie, nu însemna mai nimic. Am vorbit cu ai mei şi am hotărât să-1 invitam la cină. Om mândru fiind, nu eram sigur că o să şi accepte. În cele din urmă, a venit. Cina, ca de sărbătoare. A gustat puţin, a vorbit şi mai puţin, până într-un anumit moment. Îi citeam în ochi o vagă frământare şi nu înţelegeam ce s-ar putea să fie. Insist să mai servească, o prăjitură, un pahar de vin. Drept răspuns, îmi ia palma mâinii

drepte între palmele lui, apoi începe: "Nu la mâncare îmi este gândul acum. Mi-ai fost elev şi unde eşti tu astăzi! Iau revista - este vorba de Biserica şi Şcoala, el fiind şi consilier eparhial şi prieten cu vlădica - citesc cele scrise, pentru a înţelege recurg adeseori la dicţionar, şi după ce-mi sunt toate limpezi, îl caut pe doctor - e vorba de Dr. Babuţea - sau pe Părintele Bulz, să le arăt, ca şi ei să se bucure de marile tale reuşite. Mă simţeam şi emoţionat şi stânjenit. "Regret că nu m-am ocupat îndeajuns de cultivarea urechii tale muzicale". Nu eram un afon total. Dar nici un virtuoz nu eram îmi lipsea, îndeosebi, memoria muzicală, şi într-o anume măsură, şi vocea, ceea ce, pentru un viitor preot, era un handicap. În Transilvania, preoţii
nu erau numiţi, erau aleşi de credincioşi, criteriul fiind, cel mai adesea, vocea, felul cum ştie să servească, prestanţa şi cântul. Aveam, prin urmare, puţine şanse să apuc o parohie bună. Cum însă eu mă vedeam mai mult teolog, decât preot paroh, nu aveam motive de îngrijorare. Am încercat să explic învăţătorului meu acest lucru. M-a întrerupt. "De fapt, altceva doresc eu să-ţi spun în această seară". S-a ridicat de la masă, a plecat ochii, să nu-i surprind lacrimile şi a rostit precipitat: "Fereşte-te de femei!" A ţâşnit apoi ca din ţeava de puşcă. Nici vorbă să mai apuc să-1 conduc. Era atâta obidă în spusa lui şi atâta părere de râu, răscolită. Fusese, în tinereţea lui un bărbat frumos. Nu s-a ferit de ispită şi nu a apucat să-şi întemeieze o familie. Trăgea acum consecinţele şi, în dragostea lui pentru un fost elev, s-a simţit dator să mă prevină. Câtă deosebire între el şi celălalt dascăl al meu. Petre Ugliş, senator liberal! L-a sfătuit pe tata să mă facă învăţător, promiţându-i tot sprijinul. Cum tata nu a priceput că promisiunea e un mod de a cere, am rămas cu ea. Savu Dorea, în schimb, a venit la Arad cu mine, fără ca cineva să i-o ceară, pentru a pune o vorbă bună pe lângă doi profesori, foşti colegi de-ai lui, care urmau să-mi testeze cunoştinţele. Asemenea oameni nu pot fi uitaţi.

O după-masă de vară, sau, poate, de început de toamnă, nu mai ştiu bine. Singur, pe o bancă, în parcul Academiei, la umbra unui platan bătrân, citeam, fără să bag de seamă apropierea Părintelui Felea. "Citeşti?" Surprins, mă precipit. "Stai jos te rog." şi se aşează lângă mine. Din vorbă în vorbă, Părintele, apreciind că poate avea încredere deplină în mine, ajunge la subiect: "De bună seamă, ştii că Nichifor Crainic e urmărit de Siguranţă (nu ştiu dacă era înfiinţată sau nu securitatea). A fost adăpostit de un preot şi nu mai poate rămâne. Mâine va sosi la Arad. Rugămintea mea este ca dumneata să-1 conduci la Mănăstirea Bodrog." "Şi unde-1 voi putea întâlni?" "O să-ţi comunic mâine" Nu a mai făcut-o. Nichifor Crainic, în chiar acea zi fusese arestat, în casa preotului care-1 găzdui-se. În sinea mea, după convorbirea cu Părintele Felea, îmi făcusem chiar, iluzii. Îl voi cunoaşte, în sfârşit, şi pe Nichifor Crainic. Un schimb de idei cu el nu poate să-mi facă decât plăcere, deşi îmi era cunoscută atitudinea lui, ostilă faţă de Mişcarea Legionara. Nu realizam pe deplin primejdia pe care o comportă faptul de a fi călăuza unui urmărit politic. Avea dreptate Părintele Lucaci, duhovnicul călugărilor mănăstirii, legionar şi el, să mă acuze de imprudenţă. Eram tânăr şi, cu tot războiul prin care am trecut, nu aveam încă experienţa activităţilor clandestine.

În vacanţa de vară, o nouă excursie în Munţii Apuseni. Eram acum mai mulţi, ne cunoşteam mai bine. La reîntoarcere ne-am abătut pe la Ţebea, pentru un moment de reculegere, la mormântul lui Avram Iancu. Unul din participanţi, Zeno Oarcea, îşi avea bunica, fostă preoteasă, în sat. Ne-am abătut şi pe la ea, am servit o mămăligă cu brânză şi lapte şi ne-am reîntors acasă. Nu ştiam atunci că doar cu puţine zile înainte, sau după, Costache Oprişan, şeful pe ţară al Frăţiilor de Cruce, s-a aflat, sau se va afla în zonă, pentru a discuta strategia Frăţiilor de Cruce, în noile condiţii. Înţelegerea Petraşcu-Teohari Georgescu, despre care auzisem ceva, nu mai era actuală, legionarii reluându-şi activitatea în clandestinitate.

Până la redeschiderea noului an şcolar, mai erau câteva săptămâni. Unul dintre cele mai puternice mănunchiuri de prieteni, aparţinând Grupului F.D.C Nr. 70, Arad, era cel de pe lângă Liceul Industrial

Aurel Vlaicu. Şef: Oprea Teodor. Acesta avea o prietenă, sora unuia dintre camarazi, pe nume Viorica Pârvu, în localitatea Şepreuş. Fata era elevă a unui liceu de fete din Oradea, aşa că de întâlnit se întâlneau doar în vacanţe. Numărul membrilor mănunchiurilor de prieteni care locuiau la Şepreuş, sat de câmpie, bogat, era remarcabil, fapt care explică iniţiativa de a ridica o troiţă, în memoria soldaţilor căzuţi în primul şi al doilea război mondial. Troiţa, din lemn, a fost sculptată de Teodor Oprea. Pentru lucrările de instalare, cum ar fi fundaţia de beton, s-au mobilizat mai toţi elevii satului, contribuind cu bani şi muncă. La cererea iniţiatorilor am întocmit un înscris, din care să rezulte autorii, circumstanţele şi scopul. Ei l-au introdus într-o sticlă şi l-au aşezat, în mod discret, la temelia troiţei. Socoteam că va veni o vreme când acest document va atesta cine suntem şi ce am urmărit noi, fraţii de cruce. Şi a dovedit-o, din păcate, mai devreme decât m-aş fi aşteptat, ca document în dosarul de acuzare a Grupului F.D.C. Nr. 70, la procesul din iarna anului 1949.

Pe Gligor Cantemir nu l-am mai întâlnit. A intervenit între noi o înţelegere, el cu ale lui, eu cu ale mele, aceasta pentru un plus de securitate a activităţilor amândurora. Dacă totuşi va fi necesar să ne vedem, va găsi el modalitatea de contactare. Din parte-mi, la fel.

La Arad nu existau cetăţui, organizaţii de femei. Timişoara, în schimb, avea câteva fete, muncitoare se pare, cărora cineva trebuia să le poarte de grijă. Petrică Cojocaru mă roagă să iau legătura cu domnişoara Lungu Ana, profesoară la Liceul Ghiba Birta din Arad, dacă reţin bine. Îmi dă şi adresa. De unde o avea, nu ştiu. Domnişoara, în primul an de profesorat, locuia într-o cameră închiriată, undeva în apropierea Mureşului. O caut, o întâlnesc, o pun în temă. Acceptă. Până în anul 1964, adică după eliberare, nu ne-am mai văzut.

Sunt arestat

Mai, 1948. La nivelul meu de percepere nimic deosebit. Reintrarea legionarilor în clandestinitate era un indiciu ce nu mă privea neapărat, activitatea noastră, a frăţiilor de cruce, nedesfăşurându-se, nici până acum, la lumina zilei. Tocmai mă întorceam de la o întâlnire cu unul dintre şefii de unitate, să fi fost ora 15, când Petru Lupşa mă atenţionează: "Au venit doi civili, probabil de la Siguranţă, şi l-au ridicat, în mod discret, pe Crăciun". Oprea Crăciun era adjunctul meu. Nu m-am pierdut. Am intrat în viitoarea bibliotecă, am trimis după încă doi, trei camarazi şi am încercat să analizăm situaţia: Dacă e arestat e semn că siguranţa cunoaşte unele lucruri. De unde? Pentru ce l-au ridicat pe el şi numai pe el? Oricum, unele măsuri se impun. Dacă îl vor supune torturii, e puţin probabil că va reuşi să reziste. Va vorbi. Prin urmare, ameninţarea pluteşte deasupra noastră, a tuturora. Ce-i de făcut? Să plecăm imediat, cu toţii, din Arad şi să ne ascundem? Să ne retragem în munţi? Să aşteptăm derularea? A ne ascunde, fiecare pe cont propriu, pare a fi o soluţie. Întrebarea e cât timp vom putea rămâne ascunşi? Dar dacă alarma e falsă? Ne deconspirăm singuri. Să ne retragem în grup? Unde? Noi nu suntem pregătiţi pentru o rezistenţă armată. Nu avem arme, nu ne pricepem, nu avem un plan. Pentru legionarii aflaţi deja în munţi, am fi o povară. Atunci, să aşteptăm? Ne vor ridica, pe toţi, ca din oală. Cum să prevenim măcar generalizarea răului? Ce să le spunem, dacă se va mai putea, mănunchiurilor de pe lângă licee? Timp de prea multe discuţii nu mai era. Am decis, în cele din urmă, ca măcar eu să dispar, pentru a rupe legătura ierarhică. Am predat, prin urmare, cotizaţiile, am stabilit un mod de eventuală comunicare şi am plecat cu ceea ce era pe mine.

Noaptea am petrecut-o la un unchi, acelaşi om de serviciu la Primărie. Locuia acum într-un subsol o cameră şi bucătărie, cu întreaga familie; oameni simpli, soţia de origine maghiară, cu mult bun simţ, gata oricând să te ajute, fără să cumpănească riscurile. A doua zi am ieşit în oraş, pentru a culege informaţii. Întâmplător am întâlnit un coleg, Mircea Moldovan, care, fără să mă ocolească, îmi spune: "Azi noapte au înconjurat clădirea Academiei, au pătruns în dormitoare, au făcut percheziţie, au răvăşit totul, cu furie, i-au arestat pe Bej Gheorghe, Balint Petru, Lupşa Petru şi Nedescu Emil, adică pe toţi. Faptul că

nu te-au găsit i-a scos din minţi. S-au retras spre dimineaţă, lăsând un om de-al lor, să supravegheze telefonul rectoratului. Am fost anchetat şi eu şi Oană Dragosin şi, probabil, şi alţi colegi. Vroiau informaţii care să le ofere şansa de a te descoperi." Ne-am despărţit, mulţumindu-i. După mulţi ani, întâlnindu-1 pe Oană Dragosin, în parohia lui, Cioara, fără să i-o cer, a simţit nevoia să-mi spună că a semnat un angajament faţă de Rafila, şeful Siguranţei şi mai apoi al Securităţii judeţului Arad, prin care se obliga să-1 informeze de îndată ce va afla ceva în legătură cu mine. Nu a fost cazul, întrucât eu am părăsit oraşul la câteva zile după descindere. A venit tata, mi-a adus haine ţărăneşti, am luat trenul electric până la Pâncota, pentru a ocoli gara mare pe care o socoteam supravegheată, am luat apoi personalul de Brad, până la Bârsa. Drumul de la Bârsa la Gurahonţ l-am făcut pe jos. Am ajuns noaptea. Ploua mărunt. Vremea era deosebit de rece. Am ocolit satul şi am ajuns la via unei rude, singura în hotar. În coliba acestei vii am rămas în noaptea şi în ziua următoare. În a doua noapte, tot cu tata, am luat drumul spre Trihonţ, unde, în inima pădurii, locuia un pădurar, leat cu el. Casa, un fel de canton, avea o cameră rezervată şefilor veniţi în inspecţie, sau la vânătoare. Evenimentul avea loc rar, la câte doi, trei ani o dată, aşa că puteam rămâne, fără prea multe griji. Eram ud leoarcă. În cameră era plăcut şi cald. Omul nu a aşteptat explicaţii. A înţeles. M-am dezbrăcat, am pus hainele la uscat şi pentru că eram încă vânăt am gustat un pahar de vinars. Pădurarul locuia cu soţia, avea în leagăn o fetiţă, şi aştepta feciorul, femeia fiindu-i însărcinată. Am remarcat aceasta ceva mai târziu. În cele din urmă, m-a cuprins oboseala, m-am despărţit de tata şi m-am culcat până a doua zi. M-a trezit soţia pădurarului, oferindu-mi o ceaşcă de lapte cald.

Cantonul era într-o poiană. Nu departe, o grădină de legume şi câţiva pomi fructiferi. Sub un cireş, câţiva stupi primitivi, adică în coşniţe. La o margine a poienii, un grajd. Pădurarul avea vite frumoase şi o slugă, un om surdomut, care se ocupa de ele. Începusem să mă obişnuiesc. Mă gândeam tot mai rar la cele întâmplate, la copiii mei, acum arestaţi. Vremea s-a îndreptat şi ea. Nemaifiind obligat să stau în casă, cărţi nu aveam, m-am apucat de treabă: să tai un lemn, să întorc fânul, să smulg o buruiană. Simţeam nevoia de a fi util, de a nu fi o povară, fapt cu neputinţă de realizat. Ai mei, săptămână de săptămână, îmi aduceau de-ale gurii, îmi aduceau lenjerie curată. Greul şi hărţuiala nu începuseră încă. Situaţia mea apoi era, întrucâtva, ciudată. Nu aveam asupra mea nici măcar o armă albă, şi mă consideram luptător. Ce fel de luptător? Prietenii mei, în închisoare; eu, liber, în inima unei păduri îmbietoare la tihnă. Şi ce vor fi gândind? Că i-am părăsit, salvându-mă de unul singur. Gândul acesta mă rodea şi nu o dată aş fi vrut să mă predau. Dar, oare, predarea sau prinderea mea le va fi de folos? Va fi ea altceva decât scăpărarea unui orgoliu? E mai importantă continuarea luptei, fără doar şi poate. Numai că eu nu luptam. Deocamdată. Aşteptam, oricum, o precipitare a evenimentelor, speram în izbucnirea unui conflict, presupuneam o implicarea a noastră şi aşteptam dispoziţii. Gligor era la curent cu cele întâmplate, la fel Cojocaru, aşa că alegerea mea, zic eu, a fost corectă.

Îl însoţeam, uneori, pe pădurar, în drumurile lui prin pădure. Nu m-a întrebat niciodată nimic, privitor la cauza urmăririi mele. Îmi povestea, în schimb, întâmplări cu sălbăticiuni, mistreţi, căprioare, lupi, mai rar cu oameni surprinşi furând lemne sau făcând braconaj. Ascultam, uneori cu interes, alteori din obligaţie, pentru a nu-1 jigni, deşi cele povestite puteau constitui puncte de plecare şi chiar substanţă pentru eventuale scrieri literare. Îmi relata şi unele ciudăţenii despre bureţi şi ierburi. Ajunşi apoi în preajma câte unui izvor, aşa, pe la amiâză aprindeam focul, frigeam slănină, ne dăruiam somnului. Frumoasă viaţă. Puţinătatea pretenţiilor era o bogăţie pe care numai acolo am înţeles-o.

Alteori, rămas singur, "acasă", mă abandonam visului. Sunt clipele când, întins la soare, sau răpit în văzduhul albastru, am reînceput să potrivesc; din nou, cuvinte, să încropesc melodii: "Scuturate petale de floare aprinsă" cu altă semnificaţie decît evaziunea. Orizontul meu nu era de temniţă, chiar dacă eram urmărit. Era totuşi unul al inactivităţii, şi inactivitatea are în sine ceva de închisoare, ceva ce nu poate fi compensat de liniştea şi măreţia pădurii, cu toate câte locuiesc întrânsa.

"Domnule Viorel, aş vrea să vă rog ceva.". Era femeia pădurarului, cu o coşniţă goală într-o mînă, cu un smoc, de nu ştiu ce buruiană, în cealaltă. "Spuneţi." "Un stup e pe cale să roiască şi singură nu-1 pot prinde. Sunteţi bun să-mi daţi o mână de ajutor?" "Şi ce trebuie să fac ?" "Să luaţi coşniţa asta, eu am frecat-o pe dinlăuntru cu buruiana asta mirositoare, să vă apropiaţi de piersicul acela, în care e roiul, cel ce pleacă, şi să scuturaţi cu putere. O să vedeţi cum albinele se vor aduna în coşniţă. în acest timp eu voi afuma vechiul stup." "Şi dacă mă înţeapă?" "Vă îmbrobodiţi faţa cu năframa aceasta. Dacă se întâmplă totuşi, lăsaţi coşniţa jos şi vă retrageţi încet, cât mai încet, spre norul meu de fum" Am procedat întocmai. Piersicul a fost însă mai rigid decât mă aşteptam, şi nu s-a prea clătinat. Roiul a prins să se agite, dar nu să şi cadă, ghem, în coşniţa mea. Am mai încercat o dată, apoi, în urma unor înţepături, am lăsat coşniţa jos şi m-am retras dezamăgit .Nu-s bun de nici o treabă. O dată m-a rugat femeia, să-i fac un serviciu şi cu ce s-a ales? Gonite de fum, albinele s-au desprins totuşi şi, una cîte una, în cele din urmă au intrat în noua lor casă. Puteam prin urmare să-mi văd de cele câteva înţepături usturătoare.

Aflu de la fratele meu că, din podul unui vecin, gospodăria părinţilor mei e supravegheată ziua şi noaptea. Părinţii şi el, fratele, nu au fost însă, până în prezent, anchetaţi. Mă întreb, până când? Trebuia apoi să am în vedere şi neprevăzutul, să mă gândesc la o eventuală întâlnire cu oameni a căror hram să nu-1 cunosc, la intemperii, la iarna ce vine. M-am hotărât, prin urmare, să caut un loc ferit şi să-mi fac o colibă, un adăpost. Am început lucrul. Greutăţile s-au iscat însă repede şi au devenit, în timp scurt pentru puterile mele, insurmontabile, în cele din urmă, am abandonat, nu doar lucrul ci şi ideea de a ierna în pădure, şi m-am întors în sat, la un unchi; în alte sate, la rude ceva mai îndepărtate, şi pe la cunoscuţi de încredere. Oamenii, femeile îndeosebi, de felul lor săritori şi discreţi, nu realizau riscurile pe care şi le asumă, nu aveau timp, să se gândească la ele, ştiau doar că trebuie să-1 ajute pe cel ajuns în necaz, poate şi pentru că sperau şi ei, ca şi mine, că starea aceasta de confruntări şi anormalitate nu va dura.

Adăpostirea în sat comporta unele neajunsuri. Nu mă puteam deplasa. Eram condamnat la imobilitate şi la lipsă de orizont, în sens propriu. Şansele de a fi descoperit erau sensibil mai mari. Aveam, în schimb, posibilităţi de informare sporite, precum şi posibilităţi de lectură. Cu soarele mă întâlneam rar. Cu stelele, aproape în fiecare seară. Nu au lipsit nici întâmplările pe muchie de cuţit. Aşa, într-o după-masă întreagă, am fost obligat să stau, cu sufletul la gură, întrucât, alături de încăperea în care mă aflam, şeful de post se cinstea cu propria mea gazdă şi nu mai catadicsea să plece. Am urmărit apoi, ore în şir, comportarea unei familii de feline. Trei pisoi, nedeprinşi cu vânatul, se jucau împreună. Unul, aşezat în interiorul unei pălării de paie, fără fund, ca într-o cazemată, se lupta cu fraţii lui atacatori, întins pe o laviţă, motanul îi privea nepăsător. După o vreme, apare şi pisica. Avea un şoarece în gură, încă viu. Jocul pisoilor încetează, pentru ca să înceapă cel al pisicii, care, asemeni unui pedagog desăvârşit, le demonstrează elevilor modul cum să vâneze, îndemnându-i să încerce. Aceştia se apropie de şoricel, se îndepărtează, ezită. Sunt prea cruzi ca să încerce. Plictisită, în cele din urmă, pisica renunţă, îşi ucide victima şi pleacă. Pisoii se reîntorc la jocul lor. Fără să se sinchisească, motanul se ridică, şi el, sare de pe bancă, înhaţă şoarecele şi pleacă, pentru a se ospăta singur. E drept? E nedrept? Oricum, e real. Real şi, într-un fel, reconfortant. Exceptând victima, care nu intră în discuţie, copărtaşii nu cunosc supărarea. În plan uman, lucrurile stau altfel. Victima nu intră în discuţie, în schimb, copărtaşii ajung să se sfâşie, pentru victimă.

S-au petrecut acestea în casa unei rude, ceva mai îndepărtate, pe nume Şandru, mai exact, în casa văduvei lui, din satul Musteşti, unde am stat ascuns o bucată de vreme, venind din Secaş, de la vărul tatălui meu, Giorgiţă Sabin.

În circumstanţe asemănătoare, o altă scenă. Prietenul meu, Şerb Ioan, student ca şi mine, la Academia Teologică din Cluj, nu din Arad, care urma să mă găzduiască, în casa părinţilor lui din satul Aciuţa, nu departe de Gurahonţ, locuia la marginea satului. Iustin, călăuza, cunoştea drumul, aşa că totul a decurs fără probleme, până la casa cu pricina. Acolo, un câine ciobănesc, voinic din cale-afară, mi-a

barat drumul. Până să vină stăpânul, am făcut cunoştinţă cu frica, un sentiment nou, nu tocmai plăcut. În cele din urmă, câinele a fost potolit, evident de stăpân, iar eu am intrat în curte, am ocolit casa nouă şi am urcat în podul grajdului, noua mea reşedinţă. Veneam tot dintr-un pod, asemănător, cel al unchiului meu, Tripa Iancu, din Gurahonţ. În serile ce au urmat, coboram pentru a mai schimba vorbe, ce altceva?, cu părinţii prietenului meu, oameni cumsecade, trişti însă din cauza pierderii, relativ recente, a unei fiice, de pe urma căreia s-au ales cu o nepoţică, atunci în vârstă de nici trei ani. Am îndrăgit-o şi m-a îndrăgit, deşi regulile conspirativităţii interziceau o asemenea apropiere. Copiii sunt sinceri şi dacă le câştigi încrederea, lucru destul de uşor, spun tot ceea ce ştiu, şi ştiu mai multe decât suntem dispuşi să credem, noi, adulţii.

Câinele ciobănesc mă acceptase şi el. Ei bine, ce suporta acest dulău, din partea fetiţei, e de neînchipuit. Îl călărea, la propriu, îl trăgea de urechi, îi băga pumnul în gura. Orice ar fi făcut fetiţa, suporta fără să mârâie, fără să se sustragă, de parcă ar fi înţeles că e în firea lucrurilor ca ea, fetiţa, să se joace, iar el dulăul, să rabde. Stăpânului, cât e el de stăpân, nu i-ar fi îngăduit-o. Credinţa animalului e nelimitată, dar numai în cadrul firescului.

Cu trecerea lunilor, convingerea că inevitabilul, adică schimbarea, se va produce, începea să cedeze. Ca urmare, încă din timpul verii, am pus problema plecării mele peste hotare. Răspunsul a fost, să mai aştept, întrucât, prezenţa mea s-ar putea să fie necesară în ţară. Într-una din nopţi, mă aflam din nou în Gurahonţ, la unchiul meu, am părăsit ascunzătoarea, pentru a-1 întâlni pe Cojocaru, undeva în drum spre Honţişor. Era abătut. Cu o săptămână în urmă, căutând să mă întâlnească şi atunci, a fost la un pas de cădere. Un consătean de-al meu, zelos din fire, remarcându-1 ca nefiind din partea locului, 1-a dus la post. Avea asupra lui armă (pistol). La post, un sergent major a încercat să clarifice cazul. Un alibi, pregătit din timp, i-a fost salvarea. Sunt cutare, a prezentat o delegaţie, şi mă aflu aici pentru a procura lemne de foc, pentru o întreprindere oarecare. Sergentul major, nu numai că nu a mai insistat, ci, fiind seară, i-a oferit un pat. A plecat a doua zi, fără să mă întâlnească. Ne-am întâlnit acum, abătuţi şi cu speranţe puţine. M-a pus în temă cu noile arestări, operate la Timişoara, şi cu dorinţa şefului regionalei de a prelua eu conducerea Centrului Studenţesc, mai exact a ceea ce a mai rămas din el, după arestările din luna mai. După ce am stabilit un mod de comunicare ceva mai operativă, ne-am despărţit. De întâlnit, nu ne-am mai întâlnit. După nu prea multă vreme, perspectiva asupra evenimentelor în desfăşurare s-a schimbat, iar cei în drept au hotărât ca eu să trec în Yugoslavia, cu toate că nici acolo lucrurile nu erau limpezi. Conflictul Tito-Stalin, respectiv Dej, nu însemna şi bunăvoinţă faţă de fugari. Dimpotrivă.

Noiembrie, 1948. Vreme rece. În vederea plecării, urma să-1 întâlnesc pe Gligor Cantemir, în comuna Cil, în casa unui ţăran, pe nume Ciucur Ilie. Nu am trecut pe la părinţi, pentru a-mi lua rămas bun. Am plecat fără să-i îmbrăţişez şi fără să încerc a înţelege dacă îi voi mai reîntâlni sau nu vreodată. La întâlnirea cu Gligor erau de faţă şi Bubi Roman, omul de legătură cu Timişoara. Plecăm împreună, într-o altă localitatea, satul Revetiş. În casa unui alt ţăran, Luluşa Ioan, am cinat, supă de fasole cu ceapă coaptă în spuză. Era noapte, târziu şi ne-am lăsat pradă somnului, în aşteptarea plecării la gară. Nu voi uita niciodată aroma muntelui de mere ionatane, mari cum nu am mai văzut, depozitate în una din camerele nefinisate ale casei.

Puţin după miezul nopţii, m-am despărţit de Gligor Cantemir. Împreună cu Bubi Roman şi Luluşa, am plecat la gară. A sosit trenul, o garnitură pentru călători, cu vagoane de marfă. Am urcat, am trecut de Sebiş, gară supravegheată, ne-am despărţit de omul care ne însoţise, adică de Luluşa. Am coborât la Siria. Până la sosirea trenului electric, am trecut pe la învăţătoarea Moldovan. Îşi sărbătorise, sau se pregătea să-şi sărbătorească ziua de naştere. Câteva chiftele, un pahar de vin, un ciorchine de struguri şi iar la drum. Prin Arad am trecut fără incidente. Aş fi fost şi greu de recunoscut, întrucât îmi lăsasem mustaţă. Ajunşi la Timişoara, reamintesc, eram cu Bubi Roman, am tras la Oarcea Bujor, student în

ultimul an la Politehnică şi consătean cu mine, prieteni din copilărie. Locuia împreună cu o rudă, muncitor la Uzina Electrică, străin de activitatea noastră politică. Mai mult, era membru proaspăt al P.M.R., situaţie de care Bujor nu era străin. De reţinut faptul că oamenii se hotărau greu să devină membrii. Intuiau oportunitatea. Situaţia internaţională era însă tulbure şi, ca urmare, se temeau. Dar dacă va avea loc o nouă răsturnare? Nu cu prea multă vreme înainte, poetul Ciudan, atunci redactor la oficiosul partidului din Arad, m-a întrebat direct, ce să facă. Nu i-am oferit nici un răspuns. Omul a hotărât singur, şi, în cele din urmă, a ajuns mare.

Cu Bujor nu am discutat mare lucru. Eram obosit, în încăpere, cu tot reşoul aflat în priză, era frig, îngrijorarea mea în creştere. Voi reuşi să ajung dincolo şi, dacă voi reuşi, ce mă aşteaptă? Informaţiile de care dispuneam erau puţine şi nesemnificative, resursele materiale, inexistente, pregătirea acţiunii, insuficientă. De revenire asupra deciziei nu putea fi vorba. Aşa că, a doua zi am urcat în trenul cu destinaţia Râcăşdioara, sud de Oraviţa. Am ajuns seara târziu. În haltă, lume multă, în marea lor majoritate, muncitori navetişti. Potrivit consemnului, mi-am strigat călăuza. Nu am primit răspunsul aşteptat, în sat nu cunoşteam pe nimeni. Curând, în haltă au mai rămas doar patru, cinci oameni, suspecţi, în pofida faptului că erau îmbrăcaţi ţărăneşte. M-am prefăcut că nu-i bag în seamă. Numai că prefăcătoria mea nu rezolva câtuşi de puţin problema. E limpede, călăuza nu a răspuns la consemn. Întrebarea e, pentru ce? S-a îmbolnăvit? A fost obligată să fugă? E arestată? Observ apoi că, pe lângă cei câţiva oameni suspecţi, se mai află în haltă un domn şi o doamnă, oameni mai în vârstă, străini în partea locului, lucru ce se vedea cu ochiul liber, după port şi după mina lor speriată. Ştiam că, odată cu mine, urmau să se refugieze şi un tipograf, din Sibiu, cu soţia. Ei trebuiau să fie. I-am ocolit, preocupat fiind de gândul de a găsi o ieşire. Mă voi reîntoarce la Timişoara, dacă . . . Mi-am scos bilet, am urcat. Vagonul era aproape gol. Doar în faţa mea, un călător cu aspect de cioban, înfăşurat în bundă de oaie ţurcană, se făcea că doarme. La Oraviţa urma să schimb trenul. Pe peron, lume puţină. Rotesc ochii. Observ că pe domnul, presupus tipograf, şi pe soţia lui câţiva agenţi în civil îi întreabă de sănătate. Sunt abordat şi eu de un sergent major, în uniformă. "Aşteptaţi trenul de Timişoara?" Răspund afirmativ. Se preface că e mulţumit de răspuns şi se retrage. Am timp să arunc o legitimaţie sindicală, falsă, şi diploma de învăţător, aflate asupra mea. Sunt apoi înşfăcat şi eu şi dus la Siguranţa din oraş. Un locotenent, evreu, mă întâmpină, cu un râs sardonic, evident satisfăcut de sine. Avea şi motiv. Operaţiunea reuşise. Şedea ţeapăn, pe scaun, în faţa unui birou, cu picioarele desfăcute şi legăna în mână o cârje groasă, cu luciu şi urme de frânghie. "Tu eşti Gheorghiţă?" Şi fără să aştepte confirmarea, continuă: "Credeai că o să scapi? Banditule, dacă ai şti de când te aştept!" Apoi, către subalternul care mă arestase: "Duceţi-1 la beci!" "Vino!" Pe drum, civilul îmi spune, confidenţial: "Toată noaptea trecută am bătut la ţărani. Acum sunt obosit. Vom vorbi mai multe mâine."

Beciul, un beci neamenajat. Câteva trepte, o uşă metalică, nici o fereastră. Pe jos, nisip. Atmosfera, dacă poate fi vorba de aşa ceva, umedă, îmbâcsită, mirosind puternic a urină şi mucegai. Nu aveam unde să mă aşez, nu aveam cum să aţipesc. Mă munceau gândurile. Ce voi răspunde? Cum voi evita implicarea atâtor oameni care m-au ajutat? Cât timp voi putea refuza orice răspuns? Oricum, un lucru îmi era clar. Omul care urma să mă treacă dincolo, a fost arestat şi a vorbit. Dovada? Faptul că am fost aşteptat la gară şi că mi se cunoştea numele fără ca să fiu legitimat.

Înainte ca eu să ajung la încropirea unui plan de comportare în anchetă, se deschide uşa. "Ieşi!" înţepenit cum eram, mă mişc anevoie, închid pe jumătate ochii. Lumina, nu doar luminează, ea şi orbeşte. Urc apoi treptele şi observ că nu sunt condus spre birouri, ci spre ieşirea din curte. La arestare aveam asupra mea o raniţă, cu un număr oarecare de lucruri personale. O văd în mâinile unui soldat. Mi se pun cătuşe, şi fără nici o altă explicaţie, sunt târât spre ieşire. Mi-am dat seama repede că voi fi transferat la Timişoara, sau la Arad şi că acolo urmează să fiu anchetat

Drumul până la gară l-am parcurs pe jos, cu însoţitorul alături, «avertizat: "Să nu încerci să fugi, că am ordin să trag." Oamenii ne ocoleau sau, când nu aveau încotro, se făceau că nu ne observă. în gară, la fel. în compartiment, singuri. Dacă vreun călător încerca să intre, era somat să caute loc în altă parte. Şi aşa am ajuns la Timişoara.

Formalităţile de predare s-au desfăşurat fără probleme. Un plic, o măsurare din priviri, un schimb de vorbe şoptite, încarcerarea, asemenea. Predarea bagajului, fără întocmirea vreunui act, fapt care a permis sustragerea unei truse de bărbierit, lucruri mai de preţ neavând. Percheziţia corporală, la piele, dar fără brutalităţi. Au urmat amprentele. Celula în care am fost apoi condus, la subsolul clădirii, era îndeajuns de mare şi, pe deasupra, tixită de lume. Un preot mi-a oferit un loc, pe prici, alături de sine. La inevitabilele întrebări: "Ce se mai aude? Pentru ce aţi fost arestat? Vin americanii?" am răspuns cu precauţie, monosilabic mai mult. După nici zece minute, sunt scos din celulă, mi se pun ochelarii de tablă, şi sunt condus, pe căi întortocheate, într-o anume încăpere. Mi se scot ochelarii, în faţa mea, doi civili de vârstă mijlocie. I-am identificat mai târziu ca fiind ofiţerii Steiner, evreu, şi Bugarsky, sârb. Alături, două birouri masive, cu furnirul scorojit, la o relativ mică distanţă unul de altul. "Descalţă-te!" Bănuiam ce urmează şi mi se pare ciudat că m-am supus. "Stai jos!" Cum în încăpere nu era nici un scaun, am ezitat. "Ce aia mă-tii, nu înţelegi?" O lovitură puternică, în ceafă, mă trânteşte la podea. Mi se pun apoi cătuşele la mâini, sunt somat să-mi cuprind genunchii, mi se introduce ranga, mi se îndeasă ciorapii în gură, sunt ridicat şi aşezat cu ranga sprijinită pe cele două birouri şi tortura începe, fără să mi se pună nici o singură întrebare. Primele lovituri mi s-au părut, cât de cât, suportabile. Pe măsură ce se înmulţeau, creştea şi durerea. Am încercat, la început, să-mi stăpânesc urletul. De la o vreme am cedat, dar degeaba. Aveam în gură ciorapii. Urletul devenea geamăt mocnit. În cameră era apoi şi un aparat de radio asurzitor. Banditule, vorbeşti?" Să fi vrut şi nu puteam răspunde. Într-un târziu, după ce torţionarii, cu mânecile suflecate, transpiraseră de-a binelea, se deschide uşa. Intră un maior, în uniformă (Moiş, şeful Siguranţei judeţului Timiş). "A vorbit?" Nu am auzit ce i-au răspuns. "Dezlegaţi-1!" M-au dezlegat, mi-au scos cătuşele. De încălţat, nu m-am putut încălţa. M-am ridicat cu greu. Dispreţuitoare, privirile maiorului mă urmăreau. "Şi zici că nu vrei să vorbeşti, banditule! Ce ştii de Oarcea?" Şi fără să aştepte vreun răspuns, mă pălmuieşte zdravăn. La cea de a doua sau a treia lovitură, mă năpădeşte sângele. Alături era o baie, un lavoar. "Spală-te!" O fac tremurând. "Haide!" Cu fiecare pas, mi se înfigeau cuie în tălpile picioarelor. Spre surprinderea mea, sunt condus, nu la biroul de anchetă, ci în celulă.

Arestaţii mă privesc, aşa mi s-a părut mie, cu înţelegere. Mă compătimesc. Au trecut, cel puţin unii, prin asemenea situaţii, îşi reamintesc şi se cutremură. Acelaşi preot, prevenitor, mă sfătuieşte să-mi oblojesc picioarele în cârpe ude. Uşa se deschide însă din nou, sunt chemat şi condus spre curte. În mers, sunt întrebat, aşa, în treacăt, dacă îl cunosc pe Oarcea Bujor. Răspund afirmativ: "Suntem consăteni". În curte, o maşină. Urc. Alături, maiorul. Noapte. Oraşul, luminat slab. Unde mă vor duce? Străzile îmi sunt necunoscute. O frână bruscă. Ne oprim. La lumina farurilor, recunosc locuinţa în care dormisem cu două zile în urmă. "Aici locuieşte?" "Cine?" Faci pe nebunul? De ce eşti prost? Nu vezi că ştim totul?" Veţi fi ştiind, dar nu chiar totul, am gândit în sinea mea. Adresa era însă exactă, şi nu de la mine o ştiau. Bujor şi vărul lui în clipa aceea erau, probabil, arestaţi. Şi totuşi, de ce m-au adus? Le va fi lipsit certitudinea? Au vrut să mă folosească drept scut viu? Oricum, operaţiunea era îndeplinită, aşa că, după puţină vreme, eram din nou în arest.

A doua zi, comisarul Mareş, din vechea Siguranţă, m-a luat în primire şi, cu mâinile în cătuşe, cu o maşină neagră, m-a transportat la Arad.

Ancheta şi procesul

Camera, spaţioasă; biroul, masiv; biblioteca, de formă; pe jos, covoare persane; aparent, ambianţă elevată, luminoasă, îmbietoare la dialog. Nimic din rigiditatea cazonă, nimic dezagreabil, nimic ameninţător. Locatarul, până la proba contrară, curând oferită, un domn. Un tovarăş inteligent, cinic, crud, dar domn. Incompatibilitatea, absurdul au aici concreteţe. Răspunde la numele Rafila. Maiorul Rafila, comandant, relativ tânăr, roşcat, masiv, afişând o excesivă eleganţă vestimentară; originar din Dezna, adică din judeţ. Tatăl, român; mama, rusoaică. S-au cunoscut în prizonieratul primului război mondial. Pregătirea, medie; profesiunea, maistru tinichigiu, la depoul CER., aşa se spunea. Mă priveşte cu aere de satrap, sigur de sine. "Ce mai aştepţi, desfă-i cătuşele!" Comisarul, parcă mai timorat ca mine, execută prompt. "Ei, cum e? Credeai că o să scapi? Noi procedăm ştiinţific şi, ca atare, nu greşim. Ştiinţific. Şi acum, că l-am văzut, duceţi-1 la arest!"

Celula, nu cu mult mai lungă de doi metri, lată de unu şi jumătate, scundă, boltită, fără fereastră, amenajate în pivniţa unei case naţionalizate, avea un singur prici. O nişă, deasupra uşii, adăpostea un bec anemic Rămas singur, m-am întins pe scândura goală, încercând să îmi adun gândurile, îndeajuns răvăşite. întrebările, aceleaşi: cum s-a întâmplat? Ce voi face? De cel puţin două zile nu am pus în gură nimic. Tensiunea nervoasă îmi alunga foamea, aşa că raţia, 400 g de pâine şi apă, nu mi se părea un chin. Deocamdată. Singurătatea apoi, îmi convenea. Restricţii, în ce priveşte şezutul pe prici, nu mi-au fost impuse.

Ancheta a început chiar de a doua zi. Anchetatorul, un locotenent, pe nume Maier Lazar, promovat din rândurile tipografilor, era tânăr şi evident, zelos, dar nu absurd. Asta în ce priveşte comportarea faţă de mine, pentru că, faţă de alţi anchetaţi, de mai înainte şi, mai ales, de după, atitudinea n-a fost aceeaşi. Câte victime are pe conştiinţă, nu ştiu, dar de avut are, pentru că altfel nu ar fi ajuns colonel în decurs de nici doi ani. în ce mă priveşte, probleme deosebite eu nu am avut. La data arestării mele, cazul era clarificat, faptele erau cunoscute, membrii lotului identificaţi, marea lor majoritate erau arestaţi şi depuşi la penitenciarul din Arad, dacă nu cumva chiar transferaţi la închisoarea Militară Timişoara, în vederea procesului. Cunoscând starea de fapt, am recunoscut şi confirmat cele cunoscute şi reţinute în sarcina mea, în anchetele anterioare. Procesul, se pare, era pe rol, iar anchetatorul mă zorea să scriu, pentru ca judecarea mea să se consume deodată cu a întregului lot şi nu în contumacie. Mi-a şi spus-o. În câteva zile declaraţia a fost încheiată. A urmat apoi o pauză ce mi-a dat de gândit. Peste perioada cât am fost fugar s-a trecut uşor şi lucrul mă neliniştea. Eram convins că or să revină. Nu au făcut-o. Explicaţia, acum, mi se pare simplă. L-au arestat pe fratele meu, şi s-a întâmplat ca declaraţiile noastre, cu privire la perioada cât am fost fugar, să coincidă. Nu au revenit, dar nici nu m-au trimis pe urmele celorlalţi membrii ai lotului.

De două, poate trei săptămâni, sunt singur. Ziua şi noaptea, culcat pe spate, când nu mă biruia somnul, urmăresc bolta scorojită a celulei, ca într-un fel de joc. Contururi ciudate, umbre şi pete de var şi de igrasie, se constituie în scene diverse şi în portrete de bătrâni, bătrâne şi de mari personalităţi culturale: Dante, Nietzsche, Eminescu. Proiecţii ale memoriei mele vizuale? Se poate. Ciudat e faptul că de fiecare dată, după un efort de căutare, le regăseam în acelaşi loc şi mă bucuram ca de nu ştiu ce reuşită.

De ce se întâmpla prin vecini, habar nu aveam. Nu descoperisem încă secretul comunicării prin alfabetul Morse şi, parcă, nici nu eram dornic să aflu noutăţi, stare nefirească s-ar zice. Arestul era relativ mic, sergentul de pază, permanent în faţa uşii mele. Pe aproape era şi o sobă de tablă, mai mult un fel de improvizaţie, ca singura sursă de încălzire a întregului arest. La răstimpuri auzeam paşi, paşii deţinuţilor în drum spre toaletă. Mai rar, bătăi în uşă şi cereri şoptite. Am recunoscut într-o zi vocea Părintelui Felea. Cerea să i se aducă D.D.T., sau să i se permită să-şi fiarbă rufele, că l-au năpădit păduchii. Un ţigan, introdus în celulă, 1-a fericit şi e foarte probabil ca infestarea să se extindă, dacă nu

se iau măsuri. Aşadar, Părintele Felea e arestat. Pentru mine o nouă bulversare. De ce nu m-au întrebat despre el nimic? Credeam ancheta mea încheiată. Încep să mă îndoiesc.

După alte câteva zile, un oaspete. În semiîntunericul din celulă, nu-i desluşesc faţa. Pare timorat, stă în picioare şi tace. "Aşezaţi-vă pe prici". Se supune. Urmează apoi un alt răstimp de tăcere. Mă jenam să-i pun întrebări. Câteva lucruri trebuiau lămurite totuşi. "Cine sunteţi şi cum vă numiţi?" "Preot Boldur din comuna Conop." Numele îmi era cunoscut. Gligor Cantemir sau Bej Teodor, unul dintre ei, într-o împrejurare oarecare, mi-au vorbit, în mod sigur, despre Părinte, ca despre un luptător hotărât. De la el am aflat că fratele meu e arestat, apoi, mult mai târziu, că a fost chinuit, fiind la Canal, în brigăzile de pedeapsă şi că a avut o comportare exemplară. "Părinte, priciul e îngust, nu ne putem odihni amândoi în acelaşi timp. Va trebui să o facem cu rândul. Sunteţi obosit, probabil şi bolnav, întindeţi-vă!" După un refuz de circumstanţă, mă ascultă.

Am stat împreună zile puţine. Cum l-au adus, aşa l-au şi luat, şi nu l-am mai văzut de atunci.

Luni? Marţi? Miercuri? Am pierdut de mult ordinea zilelor săptămânii, de cea a zilelor lunii nu mai vorbesc. Şi totuşi, astăzi trebuie să fie duminecă. E prea multă linişte, sergentul de gardă, prea relaxat. Spre seară, o mişcare suspectă. Uşa se deschide, mi se pun ochelarii şi sunt condus înspre un birou izolat, undeva în curte, biroul în care mi-am scris declaraţia Nu mai descriu ritualul. Fără prea multe întrebări, fără prea multă pregătire, adică invective şi înjurături sadea, sunt ridicat, pentru a doua oară, pe rangă şi sunt bătut crunt, cu metodă. Torţionari, locotenentul Maier şi adjunctul lui, sublocotenentul Terbancea Zeno, fostul meu camarad de celulă, din anul 1943. Motivul? De ce nu am vorbit nimic despre Gligor? Unde se află? Cu ce e înarmat? Cum poate fi prins? În realitate, cunoşteau datele. Adevăratul scop era altul: frângerea cerbiciei mele, pentru a mă determina să colaborez, în vederea prinderii, ca momeală sau scut viu. Era momentul de care îmi era cel mai mult frică. Dacă am rezistat, nu e meritul meu. Nu au mai continuat ei să insiste. L-au considerat pe Jurcuţa, bătrânul, mai potrivit. Folosindu-se de el, în chiar noaptea aceea, Gligor Cantemir a şi fost prins, împreună cu un număr oarecare, de colaboratori, în majoritate ţărani de prin partea locului. E, poate, motivul pentru care, la puţin timp după, am fost transferat la închisoarea Militară Timişoara, în vederea procesului. Însoţitor, Terbancea Zeno. Nici un cuvânt, nici o aluzie la faptul că ne-am cunoscut cândva. Aşa cerea regula jocului. În drum spre noua mea reşedinţă, sunetul paşilor, de-a lungul străzii Popa Şapcă, mi-a readus în urechi imaginara muzică orientală a lui Boieldieu, din bucata "Într-o sau Dintr-o piaţă persană", aidoma ca în anul 1942. Simplă coincidenţă?

Clădirea Tribunalului, coridorul de legătură cu închisoarea, grefa, până şi atitudinea soldaţilor de pază, totul mi se părea cunoscut. în cei şase ani ce s-au scurs de când am părăsit acest spaţiu, aici pare să nu se fi schimbat nimic. Până şi întemniţaţii par să fi rămas aceeaşi, deşi nu sunt. După încarcerare, sunt condus la parter, aripa vestică a închisorii, secţia izolaţi. Mă aşteptam să fiu singur. Nu a fost aşa Abia s-a deschis şi s-a închis grilajul de la intrarea pe secţie, că m-am şi pomenit înconjurat de băieţi, de băieţii Grupului F.D.C nr. 70, dornici să mă vadă, dornici să afle ce se mai aude, deşi lipsiţi de informaţii nu erau. Săptămânal avuseseră vorbitor, primiseră alimente şi, bineînţeles, şi veşti. Socoteau însă că eu sunt în măsură să le ofer date ceva mai deosebite, din categoria acelora ce nu se vântură pe la radio sau prin presă. Din păcate, nu eram în posesia unor asemenea informaţii. Un interes aparte manifestau pentru povestea prinderii mele. Ei crezuseră că sunt departe şi mulţi dintre ei, vâzându-mă alături, lăcrimau. Mi-au oferit apoi un loc pe prici, mi-au adus de-ale gurii, şi viaţa şi-a reluat ritmul de fiecare zi. Deloc mohorâtă, deloc apăsătoare această viaţă. Uşa celulei, în permanenţă deschisă, accesul la spălător, permanent, în viaţa grupului, nici o imixtiune. Prin natura ei, adaptabilă, tinereţea găseşte în sine resurse nebănuite de resuscitare a confortului fizic şi spiritual, şi nu numai, indiferent de condiţiile zis obiective. Despre circumstanţele arestării noastre, puţine cuvinte; despre ţinuta din timpul anchetei, la fel. Oameni

slabi, printre noi, vor fi fost. Ticăloşi, nu, or acest lucru e cu adevărat important. Nimeni nu reproşa nimic, nimănui. Lipsind suspiciunile, comunitatea putea tinde spre comuniunea deplină.

Ni se comunică, în sfârşit, data procesului. Suntem în aprilie, 1949. Cum ne vom apăra? "Spuneţi părinţilor să nu vă angajeze avocaţi. Procesul nostru, procesele noastre sunt simple formalităţi. Condamnările sunt stabilite, încă din timpul anchetei, în cadrul Comitetului Executiv al Partidului. Avocaţii nu au puterea să schimbe nimic. A-i angaja, înseamnă a arunca banii pe apa sâmbetei. Dacă ar fi cinstiţi, ar refuza să preia cazurile."

Potrivit Codului de Procedură Penală, învinuiţii au dreptul să-şi consulte dosarul. Ni se stabileşte o zi şi o oră, timp fizic insuficient chiar şi pentru o simplă răsfoire, darămite pentru studiu. Reuşesc totuşi să surprind câteva vicii de formă, nepotriviri de date, lipsa de corpuri delicte. Mi le notez, fără să-mi fac şi iluzii. Un plan de apărare voi încropi totuşi. La proces vor asista părinţii şi e important ca ei să ştie ce le-au făcut copiii, pentru ce au făcut ceea ce au făcut, să ştie, mai ales, că nu sunt infractori de rând şi că, în fond, ei nu au nici o vină. Şi pentru ca, în cazul în care Tribunalul mă va împiedica să vorbesc, îmi voi scrie apărarea $i voi cere ca ea să fie anexată la dosar.

În dimineaţa procesului, sala de şedinţă a Tribunalului, plină până la refuz. În rândul asistenţei, părinţii şi rudele coinculpaţilor, membrii familiei mele. Corul muncitoresc, al justiţiarilor, lipseşte. Paza e alcătuită din militari în termen. Prezenţa securităţii, imperceptibilă. Procesul, probabil, e socotit a fi unul obişnuit, fără vreo importanţă aparte. Din sala de aşteptare, suntem introduşi şi noi în boxă. Firesc, încercăm să ne identificăm rudele, cunoscuţii. Completul de judecată, alcătuit din col. mag. Ştefănescu, preşedinte, maior mag. Bunescu, procuror, şi încă doi ofiţeri de front, asesori, pare calm. Cauza care urmează a fi judecată, e fără probleme. Fără probleme pentru magistraţi. Pentru noi, intuiesc acest lucru, ea e, indiscutabil, una de răscruce.

Trec peste momentele procedurale, peste apelul inculpaţilor, martori nu erau, trec peste lectura actului de trimitere în judecată. întrucât nimeni nu neagă nimic, audierea inculpaţilor decurge alert. Din partea procurorului de şedinţă, din partea apărării, nici o întrebare. Rechizitoriul, anost. Pledoariile avocaţilor, fie ei aleşi, sau din oficiu, ridicole. "Să se aibă în vedere faptul că inculpatul e un copil, că a recunoscut faptele, că a fost influenţat de singurul vinovat, singurul cu adevărat vinovat, Gheorghiţă Viorel". Acuzaţia apărării nu mă deranja. La ultimul cuvânt nu a vorbit nimeni. Singura excepţie, eu. Pentru ca intervenţia mea să fie corect receptată, inserez REFERATUL ofiţerului de securitate, anchetator, lt. Maier Lazăr, de trimitere în judecata: Iulie 1948

Persoane reţinute

Penitenciarul Arad.

REFERAT

Cercetarea elementelor legionare elevi şi studenţi F.D.C. din jud. Arad

Cercetările efectuate cu privire la activitatea elementelor legionare din jud. şi oraş Arad, au stabilit următoarele:

Începând din vara anului 1945, studentul GHEORGHIŢĂ VIOREL de la Academia Teologică din Arad anul I, a primit dispoziţiuni de la Şeful judeţenei legionare din Arad, şi Şeful Regionalei F.D.C. şi politici din Timişoara COJOCARU PETRE, de a trece la reorganizarea Grupului 70 F.D.C. Araţi, fapt efectuat de către Gheorghiţă Viorel, reuşind să creeze în acest oraş şase unităţi şi anume:

1. Liceul Industrial, condus de elevul OPREA TEODOR, cu următorii membrii: RUJA GAVRILA, CIOBANU ILIE, URSU SEVER, MOŢOCAN MIRCEA, IANCULESCU ŞTEFAN, DANUŢ IOAN, PAVEL CORNEL şi PĂCURAR MIRCEA, cu toţii arestaţi.

2. Liceul Moise Nicoară, condus de către elevul NADABAN FREDOLIN, cu următorii membrii: BANDRABUR CONSTANTIN, ABRUDAN VASILE, ŢIŞCA TEODOR, HARA CONSTANTIN,

PÂRVU MIHAL COMŞA MIRCEA, RUJA NICOLAE, arestaţi şi CANTEMIR, JURJ ultimii doi nereţinuţi.

3. Liceul Comercial condus de POP GAVRILA, elev ci. VIII, nereţinut, cu următorii membrii: PĂSCULESCU GHEORGHE dispărut, HORNEA IOAN, MERCEA GHEORGHE, ambii reţinuţi şi DANCIU nereţinut.

4. Şcola Normală de băieţi, condusă de către elevul IOJA SINESIE cu următorii membrii: ONCRUŢ PETRU, MATEI VASILE, ONAGA CONSTANTIN, şi ANCAŞ, cu toţii nereţinuţi.

5. La Academia Teologică din Arad condusă de către GHEORGHIŢĂ VIOREL care era şi şeful întregului Grup 70 F.D.C. împreună cu următorii membrii: OPREA CRĂCIUN, subşeful şi ajutorul său, LUPSA PETRU, BALINT .PETRU, RAICA AUREL, BEJ TEODOR, şi NEDESCU EMIL, cu toţii se aflâ reţinuţi.

6. La Tineretul Muncitoresc SUPURAN SABIN, şeful subunităţii împreună cu următorii membrii: ZOICA DUMITRU şi BODEA PAVEL. Supuranu este arestat, ceilalţi doi nu sunt arestaţi.

Activitatea grupului consta în ţinerea de şedinţe, cotizaţii şi donaţii pentru cei închişi.

In vara anului 1947, şeful F.D.C.-ului împreună cu şefii de unităţi au luat parte la o tabără legionară ţinută pe Muntele Găina din jud. Bihor, ce a durat 6 zile.

La fel s-a mai făcut o excursie cu aşa zisele cadre F.D.C.-iste în primăvara anului 1948, sub comanda Şefului Regionalei Timişoara Cojocaru Petru, pe muntele Feredeu, jud. Arad.

In toamna anului 1947, la liceul Comercial, POP GAVRILA absolvind liceul a predat şefia lui PÂSCULESCU GHEORGHE, odată cu aceasta Pop Gavrilă a predat şi biblioteca F.D.C.-ului cu trei cămăşi legionare studentului Oprea Crăciun, care la rândul său le-a predat prin Febr. 1948 elevului Pavel Cornel spre păstrare.

Grupurile primeau de la şeful F.D.C-ului, cu ocazia fiecărei Sărbători mai, mari /Paşti, Crăciun/ Circulări scrise cu mâna şi compuse de Şef, cari conţineau instrucţiuni doctrinare legionare şi comportarea membrilor în sprijinul moralei creştine-naţionaliste.

Toţi arestaţii de mai sus, au recunoscut activitatea desfăşurată, prin ţinerea de şedinţe, cotizaţii legionare şi recrutarea de noi membrii în organizaţie.

Cu prilejul percheziţiilor corporale şi domiciliare efectuate celor reţinuţi, s-a găsit la elevul PAVEL CORNEL în locuinţa părinţilor din comuna Şepreuş-Arad, biblioteca şi arhiva întregului grup, formată din cărţi legionare, cămăşi verzi, centuri şi hărţi militare, o parte rămase din anii 1940, şi o parte procurate recent /harţi, centuri/.

Oprea Crăciun a recunoscut că atât el cât şi Gheorghiţă Viorel transmiteau lunar Situaţii numerice despre desfăşurarea activităţii tăria unităţii Şefului Regionalei Timişoara, direct, când vărsau cotizaţiile membrilor.

Şeful unităţii, Gheorghiţă Viorel, recunoaşte că a avut legături perfecte şi cu unitatea politică /bătrânii/, a căror caz de cercetare face obiectul unui Proces Verbal aparte încheiat.

CONCLUZIUNI

In fapt din cele ce preced rezultă că fostele elemente legionare din jud. Arad, şi-au continuat activitatea, şi au recrutat noi membrii.

De aceste, fapte se fac vinovaţi toţi cei arătaţi mai sus.

In drept, faptele acestea sunt considerate şi clasificate uneltire contra Siguranţei Statului.

PROPUNEM trimiterea întregului lot în Judecată, împreună cu corpurile delicte.

Se anexează schema organizatorică a Grupului 70 F.D.C Arad, şi dosarele elementelor anchetate cu fotografiile lor cu tot.

Locotenent de securitate: . .

MAIER LAZAR

L.S. ss indescifrabil

NOTA: - am păstrat ortografia documentului

- nu am mai reprodus SCHEMA DE ORGANIZARE întrucât datele se găsesc, în totalitate, în REFERAT

- unele expresii şi formulări sunt improprii, ele aparţinând, în mod evident, jargonului comunist.

- elevii nearestaţi în iunie 1948, au fost arestaţi ulterior, şi judecaţi într-un alt lot. S-au întâlnit la Târgşor.

- din totalul de 39 de membrii ai Grupului, unul singur, IANCULESCU ŞTEFAN, a murit în închisoare, bolnav fiind de tuberculoză.

- lipsesc din REFERAT referirile la troiţa ridicată în comuna Şepreuş, în memoria soldaţilor căzuţi în cele două războaie mondiale, probabil pentru faptul că, documentul descoperit în fundaţia troiţei releva o ţinută morală greu de convertit în ceva cât de cât compromiţător.

Şi acum, ultimul meu cuvânt, reconstituit:

Onorată instanţă,

Sunt trimis, suntem trimişi în judecată, potrivit încadrării, pentru crima, respectiv delictul, de uneltire contra siguranţei statului, prevăzută şi penalizată de art. 209, partea a III-a, litera a, Cod Penal. Dosarul în baza căruia s-a făcut încadrarea, are suficient de multe vicii de formă, inadvertenţe şi contradicţii. (Am citat câteva.) Cu toate acestea, noi, inculpaţii, am recunoscut faptele. Numai că faptele nu justifică în nici un fel încadrarea juridică. Articolul 209 CP. vizează, în ultimă instanţă, încercarea de a schimba, prin violenţă, subliniez, prin violenţă, ordinea constituită. Cele două atribute fără de care infracţiunea în cauză nu e infracţiune, lipsesc: lipseşte intenţia de a schimba ordinea socială existentă la data elaborării Codului Penal, lipseşte violenţa ca modalitate de realizare a schimbării. Dacă ordinea socială la data elaborării CP. a fost totuşi schimbată şi încă prin violenţă, ea a fost schimbată, nu de către noi. Dovada că în intenţiile noastre nu a fost răsturnarea prin violenţă a ordinii sociale e, pe de o parte, faptul că Frăţiile de Cruce au fost create anterior instaurării actualei orânduiri, pe de alta, faptul că în activitatea noastră efectivă nu există nici un indiciu de violenţă. Nu puteam urmări răsturnarea a ceva ce nu exista "Salus populi suprema lex esto" devenit "Salvarea Republicii este suprema lege". În 1945, anul reactivării noastre, cum putea fi periclitată Republica, de către noi, de vreme ce ea nu exista? Obiectul activităţii noastre , am fost noi înşine, nu orânduirea. Ceea ce nu înseamnă că nu am dorit schimbarea actualei orânduiri. Nu prin violenţă însă, ci prin propria noastră schimbare, prin schimbarea propriei noastre mentalităţi, ca rezultat al unui proces educaţional de lungă durată. Unul din principiile fundamentale ale dreptului spune: "Nula poena sine lege", or, din câte ştiu, nu există nici o lege care să pedepsească dorinţele. "În vara anului 1947, şeful F.D.C-ului împreună cu şefii de subunităţi au luat parte la o tabără legionară pe Muntele Găina din jud. Bihor, ce a durat 6 zile" se spune în REFERATul de trimitere în judecată. Care e legea care interzice excursiile în munţi? în acelaşi REFERAT se mai spune: "Grupurile primeau de la Şeful F.D.C-ului, cu ocazia fiecărei sărbători mai mari /Paşti, Crăciun/, Circulari scrise de mână şi compuse de Şef, care conţineau instrucţiuni doctrinare legionare şi comportarea membrilor în spiritul moralei creştin-naţionaliste." Există vreo lege care să interzică iubirea de ţară şi credinţa în Dumnezeu? Or, dacă lucrurile stau aşa, pentru ce suntem aduşi în faţa instanţei? Care ne este vina? Onorat Tribunal,

Eu nu vă cer clemenţă, vă cer dreptate. "Fiat justiţia pereat mundus!" Şi dacă totuşi, împotriva evidenţelor, veţi socoti că suntem vinovaţi, vă rog sa aveţi în vedere afirmaţia unuia dintre reprezentanţii apărării: Singurul vinovat e Gheorghiţă Viorel, adică eu.

În rest, tăcere. Preşedintele mi-a cerut apoi textul pentru a fi anexat la dosar. Bunăvoinţa era evidentă şi cu totul în contradicţie cu ceea ce se petrecea, la acea dată, în alte tribunale militare din ţară, cu totul în contradicţie cu ceea ce se va petrece în chiar acest tribunal . Cum să mi-o explic, nu ştiu. Oricum, impresia a fost puternică. Mi-a confirmat-o tata, la vorbitorul de a doua zi, mi-a mărturisit-o plutonierul major, în timp ce mă escorta spre închisoare, mi-au spus-o coinculpaţii. Şi nu numai.

La vorbitor, lume multă. Avea loc în curte şi se desfăşura după tipicul vechi. De o parte, deţinuţii, de cealaltă parte, rudele, pentru fiecare deţinut, o singură persoană. La un semn, rândurile se apropie, lumea se îmbrăţişează, din ochi se preling lacrimi. La mine a venit tata. Mama aşteaptă în stradă. E tăcut, nu întreabă nimic, nu-mi cere explicaţii socotind, probabil că nu e timp de reproşuri, inutile dealtfel. După ce îmi întinde pachetul cu alimente şi haine, verificat în prealabil pentru ca nu cumva să conţină arme, otravă, sau mai ştiu eu ce alte lucruri interzise, încerc să-1 liniştesc: "N-o să dureze starea asta de lucruri 10 ani." "Aşa mi-a spus şi anchetatorul. După ce regimul va deveni stăpân pe situaţie, vor urma graţieri." Eu credeam însă altceva. Dar ce importanţă mai are ce cred eu? "Apoi, continuă tata, şi părinţii copiilor, a căror priviri păreau, că mă mustră, după proces s-au apropiat de mine, au încercat să intre în vorbă, mi-au spus că pot fi mândru că am aşa fecior, îţi prevăd un viitor strălucit. Felul cum ai vorbit, le-a mers la inimă." Am mai schimbat câteva gânduri cu privire la mama, am aflat că bunica a decedat chiar în ziua în care eu eram prins, şi ne-am despărţit, vai, pentru mulţi, pentru foarte mulţi ani.

În anul 1950-1951, fratele meu, Gheorghiţă Ştefan, se afla la Poarta Albă, cu, o condamnare de 2 ani î.c., în brigada renumitului Stănciugel, condamnat de drept comun, cel care, din ordin, a ucis cu propria lui mână pe comandorul ... îmi scapă numele, şi 1-a ars în cuptorul de ars cărămidă, ca să i se piardă urma. În timpul unui apel nominal, auzindu-i-se numele, fratele meu a fost contactat de un alt deţinut, Barcă Mihai, fost procuror regal. Acesta 1-a întrebat direct, dacă e rudă cu Gheorghiţă Viorel. "E fratele meu." "Şi unde se află?" "Nu ştiu nici eu şi nici părinţii noştrii. În una din închisori, dacă mai trăieşte." "Păcat." Cu prilejul acestei întâlniri, exprocurorul regal Barcă Mihai, i-a vorbit, mai mult decât admirativ, despre amintita mea apărare. În anul 1949 era încă în funcţie, ca procuror al unei instanţe de recurs. În această calitate a studiat dosarul cauzei noastre. Care i-au fost concluziile scrise, nu ştiu. Ştiu doar că pedepsele au rămas neschimbate, respectiv 10 ani m.s.. pentru mine, 7,5,3 şi 2 ani î.c. pentru ceilalţi.

Sfârşitul procesului a însemnat şi sfârşitul perioadei de ţinere la secret. Chiar a doua zi, suntem scoşi pe secţie şi duşi într-o cameră mare, cu priciurile pe un singur rând, la etajul I. În cameră mai erau şi alţi deţinuţi, în marea lor majoritate, tot arădeni, legionari din grupul doctorului Baltoiu. Câteva nume: Bej Teodor, preot, Lungu Teodor, Bogdan Gheorghe, Stana Simion, funcţionari, Terbancea Mircea, pedagog, Dr. Ionaş, avocat şi mulţi alţii. Neexistând suspiciuni, prieteniile se înfiripă repede, viaţa devine animată. Se speculează mult, cu privire la viitor, cu privire la iminenţa eliberării noastre, se povesteşte, se cântă. Îndărătul acestei relative frenezii, puteau fi observate, totuşi, unele îngândurări, ascunse cu grijă, de vârstnici îndeosebi, oameni care au mai trecut prin asemenea încercări. Grupul nostru, al celor tineri, era unit şi transparent, juca, s-ar zice, cu toate cărţile pe masă. Vârstnicii erau mai circumspecţi, îşi făceau calcule, recunoşteau un oarecare grad de oboseală. Eram faţă în faţă două generaţii în căutarea unei modalităţi de predare-preluare tacită a ştafetei, proces organic, firesc, negrevat de intenţii, nici exprese, nici ascunse, de care, pe cât mi-a fost posibil, m-am ferit, structural, eu nefiind politician de profesie, şi cu atât mai puţin revoluţionar. Se pare însă că tocmai această reţinere respectuoasă a fost de natură să-mi aureoleze numele, fapt ce nu va rămâne fără urmări şi încă din categoria celor mai neplăcute.

Libertatea de mişcare şi aici, era surprinzătoare. Aşa se explică faptul că am reuşit să stabilim contacte, deloc întâmplătoare, cu grupul studenţilor de la Politehnica Timişoara, aflat într-o altă aripă a

închisorii. Grupul, condus de Procopovici Virgil, destul de numeros, şi tocmai de aceea, organizat pe familii, mi s-a părut exemplar: relaţii camaradereşti, discuţii elevate, umor tineresc şi, nu în ultimul rând, o remarcabilă bună dispoziţie. Excepţie Neamţu Ilie, cu el am fost, în 1943, la Sărata şi pe front, pe ceilalţi timişoreni, în libertate, nu i-am cunoscut. Închisoarea are însă darul să apropie, să unească. . Ne-am împrietenit repede, şi, pentru ca timpul să jiu se irosească fără rost, am iniţiat întâlniri periodice, după modelul celor cunoscute de pe timpul când eram liberi: o rugăciune rostită în comun, un cântec în surdină, un moment al prieteniei, iar, din când în când, şi câte o agapă. Pentru a nu fi surprinşi, recurgeam la bunăvoinţa, nici-o dată dezminţită, a soldatului planton, asupra căruia, prestanţa şi, poate, şi tinereţea noastră, avea un categoric ascendent. Trăite intens, trăite periculos, momente ca acelea nu voi mai cunoaşte niciodată. Am citit, la un interval de patruzeci de ani, în Memoriile lui Mircea Eliade, despre felul cum îşi duceau viaţa, legionarii, în lagărul de la Miercurea Ciuc. Până la un punct, analogia e îngăduită. Eram credincioşi, dar nu la fel de credincioşi ca aceia. Pentru noi, jertfa nu era o necesitate interioară, ca pentru unii dintre ei. Nu o doream nu o căutam cu tot dinadinsul. Am fi vrut, poate, pe cât posibil, să o şi evităm Pentru noi, biruinţa, pe care o credeam apropiată, avea chip uman şi dimensiune istorică şi prea puţin spirituală. Chiar dacă, în unele cântece , invocam moartea, condiţie a învierii noastre, condiţie a învierii neamului, eram prea tineri ca să ne gândim cu tot dinadinsul la ea. Dorinţa noastră era să facem istorie, să dăruim acestui neam o coordonată de care, din totdeauna, a fost lipsit, să-i oferim şansa de "schimbare la faţă". Dimensiunii eroice a existenţei noastre îi acordam relevanţă, nu celei mistice, cel puţin deocamdată, în grup, cântam "Cu noi este Dumnezeu, înţelegeţi neamuri şi vă plecaţi!" în intimitate, gustam dramatismul ariilor lui Puccini din opera Tosca, pe versuri potrivite chiar de mine, cântate în falset de Zaharie Marineasa şi nu numai de el.

Vestea că, în scurt timp vom pleca spre închisorile de execuţie, elevii, spre Târgşor, studenţii, spre Piteşti, muncitorii şi ţăranii, spre Gherla, răzleţii, spre Aiud, a însemnat pentru noi tristeţe. Nu atât necunoscutul ne îngrijora, cât sfărâmarea statu-quo-ului, risipirea căldurii şi certitudinilor oferite de comuniune. De bună seamă, vom reface comuniunea şi acolo unde vom merge, dar cum, şi, mai ales, în cât timp? întrebări fără răspuns. Până una-alta, rumoarea plecării, agitaţia aceea nervoasă, specifică dislocărilor, era prezentă peste tot. Ne-am adunat puţinele lucruri, ne-am legat boccelele, ca de nomazi, ne-am îmbrăţişat cu cei ce mai rămâneau încă, ne-am încurajat unii pe alţii, cu vorbe, ne-am ascuns lacrimile, am părăsit încăperea, zoriţi de paznici, paznici încă militari. În curte am întâlnit timişorenii. Nu ni s-au pus lanţuri. Încolonaţi, pe mai multe rânduri, cu bagajele în spinare. În ce mă priveşte aveam o raniţă. Convoiul, amintind de imaginea dostoevschiană a plecărilor spre Siberia "Pohod na Sibir", s-a urnit în lungul aceleiaşi străzi, "Popa Şapcă". Muzica nu mai era însă aceea din anul 1943, şerpuitor-orientală. Îmi răsunau în urechi marşuri cantate de fanfară, iar când se întâmpla să întâlnesc privirile compătimitoare a câte unui trecător, nu-mi mai ascundeam ochii. Eram, sau poate că numai încercam să părem, mândri. Eram luptători, nu furi. În gară, vagonul dubă ne aştepta, undeva pe o linie moartă. Urcăm. Suntem mulţi, prea mulţi faţă de capacitatea vagonului. Soarele e încă puternic, tabla vagonului, încinsă. Transpiraţie, sete, îngrijorare ascunsă cu grijă, dar şi optimism. În definitiv, suntem tineri şi, fără sa bănuim ce ne aşteaptă, acolo unde vom merge vom fi mulţi, vom fi uniţi, vom fi invincibili. Un zvon vag, privind o posibilă acţiune de reeducare, a trecut pe la urechile noastre. Ceva asemănător s-a petrecut în închisori, imediat după 23 august, 1944. Unii dintre legionarii aflaţi la Aiud, au acceptat un germene de compromis. Alţii, ca cei din grupul domnului Biriş sau al domnului Marian, nu. Acum, iată, se apropie despărţirea de copiii mei şi nu ştiu ce sfat să le dau. De va fi să fie, ce atitudine să adopte? În ce mă priveşte, eu nu am de ales, eu nu am dreptul la compromis. Dar ei? Sunt ei cu adevărat atât de convinşi de sensul luptei la care participă încât să le pot cere o intransigenţă exemplară? Dacă da, nu mai e nevoie să le-o cer. Dacă nu, atunci nu am dreptul să insist, forţând lucrurile. Să hotărască, prin urmare,

singuri, deşi, ştiu bine, ambianţa, mediul vor avea cuvântul hotărâtor. Asumarea dezaprobării celorlalţi nu e la îndemâna oricui. Îţi trebuiesc pentru aceasta, ori o convingere nestrămutată, alta decât aceea pentru care te afli în închisoare, greu de câştigat, aşa, din senin, ori un cinism dezumanizant, grefat pe frică.

În drum spre închisorile de destinaţie, din motive tehnice, un popas de câteva zile la Aiud. Exceptând conotaţia de "Temniţă cumplită", deocamdată, obiectiv, nimic deosebit. Un orăşel ardelenesc, oarecare, copleşit de imensitatea apăsătoare a închisorii, a celularului nou, îndeosebi. Am fost cazaţi în una din secţiile aparţinând vechiului complex al închisorii, secţie aproape pustie la acea dată. în cele câteva zile cât am rămas, o singură cameră am constatat că era locuită, de trei sau patru fraţi de cruce, rămaşi din timpul lui Antonescu: Ioan Ioanide, altul decât autorul cărţii "Închisoarea noastră cea de toate zilele", Valeriu Gafencu, acesta din urmă devenit, după cum spune N. Steinhard, un sfânt, un sfânt al închisorilor, şi încă unul sau doi. Dacă Biserica îl va canoniza sau nu vreodată, pe Gafencu nu am cum să ştiu. Fapul e, oricum, subsidiar. Esenţială rămâne comportarea acestui om, martirizat de-a lungul anilor lui de supliciu şi felul cum figura lui angelică s-a reflectat în conştiinţa celor care l-au cunoscut, fie ei legionari, sau nu.

Înainte de a ajunge la Piteşti, o nouă despărţire. Copiii mei vor fi din nou singuri. Îmi erau dragi toţi. Statutul de şef mă incomoda, îmi displăcea pur şi simplu. Nu am fost milităros niciodată. Cum aş fi putut să fiu acum? Le-am spus câteva cuvinte de îmbărbătare, i-am rugat să fie uniţi şi să nu-şi piardă speranţa într-o apropiată reîntâlnire a noastră. Am vorbit ceva mai pe îndelete cu Fredolin Năbădan şi Teodor Oprea. Ascendentul lor asupra celorlalţi îmi era cunoscut, cunoscută îmi era şi capacitatea de dăruire a acestora, fapt pentru care i-am lăsat pe toţi ceilalţi în grija lor. Un gând liniştitor. Şi se cuvine să o spun, aveam nevoie să îi ştiu la adăpost de incertitudini, aveam nevoie de linişte.

Piteşti

Nu pot face abstracţie de faptul că despre această temniţă şi cele petrecute între zidurile ei s-a scris, după unele victime, îndeajuns, după altele, mult prea puţin, nu pot face abstracţie deci, şi mă simt îndemnat să evit repetarea. Faptul că atest, alături de atâţia alţii, că ceea ce s-a scris e adevărat, că nu e vorba de nici un fel de exagerare, e de ajuns. Dealtfel, amploarea ororilor face imposibilă exagerarea, chiar dacă ai vrea-o. Intervin o mie şi una de reţineri lăuntrice. Ca victimă, îţi este greu să te complaci, până şi în a-ţi aminti, darămite în a exhiba şi reproduce. Cei puţin în ce mă priveşte, lucrurile stau aşa. În consecinţă, în cele ce urmează, descrierea ororilor şi referirile la torţionari vor fi minime, adică atât cât să facă inteligibilă reflecţia.

Am ajuns seara. La coborârea din dubă, inevitabilul cordon de miliţieni şi soldaţi, sub comanda renumiţilor primgardieni Mândruţă şi Ciobanu, rămaşi din alte vremi. O fi fost şi comandantul Dumitrescu, ofiţerul politic Marina? Probabil. Operaţia debarcării decurgând fără incidente, eu nu i-am remarcat. Drumul până la penitenciar, destul de lung, a fost parcurs în coloană, prin plin centru. Oraşul, patriarhal, cu vile remarcabile şi multe grădini, la ora aceea era liniştit şi primitor. Semne de bun augur, mi-am zis. Sărmane iluzii...

Despre închisoare, în sens de construcţie, ştiam câte ceva de la Barcuţeanu Moise, fost condamnat, ca şi mine, şi în timpul lui Antonescu. Ridicată în ultimii ani ai dictaturii regale, la iniţiativa lui Armând Călinescu, destinată, de la bun început, frângerii cerbiciei tineretului legionar, ea se află în partea de nord-vest a oraşului, oarecum în afara lui, izolată, în mijlocul unui peisaj de o deosebită frumuseţe: spre nord, panorama dealurilor subcarpatice, la doar câteva sute de metri, Valea Argeşului, cu linia şerpuită a căii ferate, spre vest. Parcul Trivale şi cam tot într-acolo, satul Găvana. Un adevărat picior de plai, nu

însă şi gură de rai. Privind retrospectiv, îmi este peste putinţă să înţeleg cum poate omul să spurce cu fapta, ceea ce Dumnezeu a zidit atât de frumos. Penitenciarul, asemeni celui de la Aiud, avea forma literei T, era construit în pantă, şi era încercuit de câteva construcţii administrative şi ziduri înalte. În măruntaiele închisorii se găseau de toate: celule individuale, camere comune, camere mari, gândite să fie ateliere, un salon de spital, capele religioase. Nu lipseau nici subteranele, rezultate, dealtfel, din necesităţi constructive. Nu ştiu dacă proiectantul le-a gândit şi ca spaţii de tortură. Că au fost utilizate ca atare, ştiu.

Perioada de carantină obligatorie am petrecut-o în camera ce va deveni celebră, 4 spital, aripa vestică a T-ului. Mare, luminoasă, prielnică intercomunicării. Nu mă săturam privind prin ferestrele mari, e drept, cu gratii, dar fără obloane, încă, peisajul de un verde tonic, de un albastru melancolizant. Nu e atât de negru Dracul, cum se spune. Dovada? Iat-o! Nici măcar hainele nu ni le-au schimbat. Cât priveşte hrana, nu am apucat să remarcăm cât e de slabă. Aveam încă rezerve, rezerve şi speranţe mari, fapt ce nu a scăpat observaţiilor celor vreo câţiva studenţi ieşeni, întâlniţi în cameră: Negură, Chebac, Onişor. La Suceava, unde au fost anchetaţi, regimul a fost, spun ei, mult mai sever. Nu vorbesc totuşi de torturi, nu amintesc de reeducare şi nici nu lasă să pară a fi interesaţi de ce mai e nou în lumea din afară. O anume timorare e vizibilă. În consecinţă, am evitat discuţiile politice. M-am lăsat, în schimb, antrenat în discuţii cu oarecare iz filosofic, de genul creaţionism-evoluţionism temperate şi acestea de oarecari suspiciuni. Godea, mai ales, mă tot trăgea de mânecă şi, după cum avea să se demonstreze ceva mai târziu, nu fără temei, prezenţa sucevenilor printre noi nefiind, câtuşi de puţin, întâmplătoare.

După aproximativ zece zile, am fost repartizaţi pe celular. Am nimerit într-o celulă, pe coada T-ului, partea de vest, împreună cu Godea Ioan, Mărcuţeanu Moise şi Neamţu Ilie. Criteriul, mi-am zis, cuantumul şi natura pedepsei: toţi eram condamnaţi la câte 10 ani m.s. Faptul că ne cunoşteam era un bun câştigat. Celula, în schimb, nu mai era primitoare. Pe o suprafaţă de 4 x 3 m, patru paturi metalice, de felul celor ce se construiau la Aiud, câte două suprapuse, două tinete, una pentru necesităţi, alta pentru apă, şi nimic altceva, nici saltele nici rogojini, nici pături, nici scânduri măcar. Ne chinuiam pe plasa aceea din fâşii de tablă, şi rece şi incomodă, şi ziua şi noaptea, că de dormit era greu. Cu fiecare zi, silnicia îşi intra în drepturi, în vreme ce optimismul nostru prindea rugină.

După câteva zile, o nouă pritoceală. Suntem risipiţi. Ajung într-o altă celulă, pe aceeaşi parte, a aceluiaşi etaj, cu oameni noi: Tufeanu Mihai (Mimi), student la Facultatea de Petrol şi Mine, Bucureşti, originar din Bucureşti. E ceva mai în vârstă, a mai făcut puşcărie. Originea, modestă. Orfan de tată, şi-a lăsat mama deznădăjduită. Hoinic Dragoş, student întârziat, probabil la litere. Mama, refugiată din Bucovina de Nord, învăţătoare la Timişoara. Tatăl, decedat. El, după lovitura din ianuarie 1941, s-a refugiat în Germania. S-a reîntors în ţară după 1945. Poartă ochelari şi e blond. Ispas Constantin (Tica), student la Facultatea de Construcţii, Bucureşti, originar din chiar oraşul Piteşti. Toţi eram legionari, toţi aveam condamnarea de la 10 ani m.s. În sus.

Celula, deşi la fel ca toate celelalte, mi s-a părut ceva mai primitoare. Paturile aveau câte un preş din zdrenţe împletite şi câte o pătură veche şi rară, pătură totuşi. Gamelele şi lingurile erau asupra noastră. În schimb, cu fiecare zi, regimul devine mai sever, restricţiile, mai numeroase: să nu vorbim cu vecinii, să nu privim pe fereastră, să păstrăm curăţenia, să nu distrugem bunurile statului, să nu cârtim şi aşa mai departe. Vizeta se deschidea frecvent, miliţienii purtau pâslari, ca să nu li se audă paşii, pedepsele nu se lăsau aşteptate. Zelul paznicilor îmbrăca forme aberante. Foamea îşi arăta şi ea colţii şi se apropia şi iarna.

Frigul, frica şi foamea, dar mai ales foamea ... În timpul anchetei, deşi hrana zilnică era de doar 400 g pâine, pâine şi apă, din cauza tensiunii nervoase, nu-i simţeam colţii de şoarece lăuntric. Prevala frica. În timpul procesului şi după, cât timp am stat la închisoarea Militară din Timişoara, de foame nu putea fi

vorba. De abia aici şi acum începe să mă roadă. 250g pâine, şi aceasta de o calitate mai mult decât îndoielnică, pâine rusească, neagră, amară, turnată cu polonicul şi coaptă în forme, coaptă e un fel de a zice, că era mai mult trântă, şi un polonic de apă fiartă, tulbure şi fără nici un gust, e totuşi prea puţin. Semnele caşexizării devin, cu fiecare zi, mai evidente: edeme, descuamări, ameţeli, stare de epuizare generală. O suferinţă fizică, acută, nu mă încerca. Mă bântuiau, în schimb, 4 obsesii şi vise ciudate, stânjenitoare. Visam fel şi fel de ospeţe, cu pâine şi bucate comune, dar când să servesc, lipseau, ba farfuria, ba lingura, ba scaunul, ba colţul de masă. Alergam, căutam, imploram, dar până să găsesc, dispărea castronul cu bucate, dispărea pâinea, dispăreau toate, ca să mă trezesc, efectiv, cu o durere ca de cuţit înfipt în stomac. Încercam să uit, încercam să readorm. Slabă nădejde. Între timp se dă deşteptarea şi reîncepe o nouă zi, cu aceleaşi şi aceleaşi reflexe: programul, aşteptarea terciului, aşteptarea pâinii, aşteptarea fierturii aceleia amare. În realitate, bucata de pâine sau de turtoi, erau singurele alimente, cât de cat semnificative, fapt pentru care, distribuirea raţiilor între noi devenise un ritual, după unii deţinuţi, dezumanizant. Se alegea prin rotaţie, se cântărea cu ochiul, se cântărea cu mâna se cântărea cu balanţe farmaceutice improvizate, ca, prin egalizare sau compensare, pe parcurs, echitatea să fie deplină. Hazardul era o soluţie de neacceptat. Am observat însă repede că toate aceste măsuri de corecţie erau derizorii. Nici în plan concret, nici în plan psihic, nu şi-au dovedit eficienţa Dimpotrivă. Gândul ca nu cumva să mă înşel în alegere genera, de fiecare dată, după consumarea gestului, impresia că m-am înşelat, că nu am ales bucata cea mai mare, bucata care mi s-ar fi cuvenit, bucata cea mai fără de cusur. Când sunt ultimul la ales, bucăţile sunt atât de inegale; când aleg primul, sunt de o egalitate uimitoare. Cel prigonit de soartă, rămâne prigonit şi se pare că, de fiecare dată, acela sunt chiar eu. Starea de nemulţumire era permanentă, era a tuturor şi în certă contradicţie cu morala suferinţei necondiţionat asumate, în contradicţie cu standardul minim de demnitate obligatoriu. Starea de nemulţumire permanentă, starea de înrobire a sufletului de către trup, comporta apoi şi riscul alienării morale. Lupta cea bună, prin urmare, era necesar să fie şi ea permanentă, permanentă şi purtată, pe cât posibil, nu doar de unul singur, ci de toţi. Când omul e singur, lupta lui e doar cu propria lui foame. În grup, situaţia, întrucâtva, se schimbă. Ispitit să privească, e drept, pe furiş, în gamela celuilalt, riscă să se vadă prins, fie de invidie, fie de reversul ei, sentimentul persecuţiei funciare. El, celălalt, e operativ, perspicace, eu, indecis, nătâng. Primejdia e mare, întrucât se trece de la alterarea echilibrului interior, de la alterarea vieţuirii, la alterarea simultană şi a echilibrului exterior, la alterarea convieţuirii. Şi care să fie remediile? Alungarea gândurilor printr-un program de distragere, dar şi de zidire. Şi cum ne cunoşteam acum îndeajuns de bine, suspiciuni nu existau, am trecut la fapte: curs intensiv de limbă germană, cu Dragoş Hoinic, curs lejer de istorie a filosofiei, susţinut pretenţios spus, de mine. Hoinic cunoştea foarte bine limba germană şi avea un remarcabil tact pedagogic. Eu, improvizam şi timpul trecea, dar nu neapărat lin.

6 decembrie, 1949, Sfântul Nicolae. E frig. Frig, dar nu de nesuportat. Caloriferele erau dezmorţite, geamurile destul de etanşe, noi, mulţi. Printre noi, nici un Nicolae. Cu vecinii nu aveam nici un fel de contact. Sărbătoarea e totuşi sărbătoare şi se cuvine să fie resimţită ca atare. Numai că atenţiei noastre, în curând, i se va impune un alt fapt. Sergentul Dina, el era de serviciu, pare mult mai vigilent ca de obicei. Paşii i se aud încontinuu, vizeta se deschide frecvent, se deschide şi uşa. "Ce faci acolo, banditule?" I se adresează lui Mimi Tufeanu care, cum şedea pe unul din paturile de sus, îşi bălăngănea picioarele. "Nimic, domnule sergent." "Cum nimic? Da ce, nu te-am văzut eu cum priveai pe fereastră? Şi voi, voi ce făceaţi?" Nici un răspuns, las că vă arăt eu vouă!" Şi ne trânteşte uşa. Mimi Tufeanu coboară. Într-adevăr, se uitase pe fereastră şi nu întâmplător. Se vedeau de la noi ferestrele camerei 4 spital. "Acolo, ne spune el, se petrece ceva cu totul neobişnuit. Se agită oameni, se aud zgomote, se aud ţipete chiar." Noi auzisem lucruri vagi, despre reeducarea începută la Suceava, ne aşteptam ca ea să continue aici, nu

ne-o puteam însă închipui ca făcându-se cu ciomagul. Cu multă precauţie, cu Tică Ispas pază la uşă. Tufeanu încearcă o nouă scrutare. Semnele, aceleaşi. Dar şi o nouă deschidere precipitată a uşii. În pervaz, Dina. "Dezbrăcaţi-vă puloverele, încălţaţi-vă bocancii şi haideţi!" Ne supunem, fără să întrebăm unde, de ce? Georgescu obişnuia să scoată din celule deţinuţi, pretextând te miri ce şi să-i bată, dar nu în grup. Pe Dina nu l-am surprins bătând. Bănuim că e vorba de izolare. Încercăm să cerem o explicaţie. El ne retează elanul. "Nici un cuvânt!" Părăsim etajul, apoi coborâm, coborâm, coborâm şi iată-ne la "cazincă", termen de împrumut pentru un spaţiu subteran, fără nici un fel de aerisire, rezultat din necesităţi de fundare. Să fi avut 3 x 2 m, adică 6mp. Pardoseala, complet inundată: apă şi urină. Două scânduri aruncate fără nici o noimă, ofereau un refugiu derizoriu, în rest, nimic. Dina, fără să mai spună ceva, zăvorăşte uşa şi pleacă. În urmă, întuneric total.

Primele 24 de ore au trecut cum au trecut. De păşit, pentru a învinge frigul, nu putea fi vorba, din cauza apei, din cauza întunericului, din cauza înălţimii reduse a încăperii. De dormit, la fel. Următoarele ore, din ce în ce mai chinuitoare. Pentru a nu înţepeni cu totul, încercam să facem genoflexiuni, una, două, la intervale mari. Nici spor la vorbă nu avem şi parcă ne era blocat până şi gândul. De s-ar sfârşi odată! Era pentru prima dată când disperarea scurma atât de adânc. Să se sfârşească, ce? Desigur chinul. Să se sfârşească, da, dar cum? Prin istovire? Prin violenţă? Oricum? Să tac mai bine, să tac, să tac. Şi aşa urletul nu ar folosi la nimic. De la o adâncime de 5, 6 metri sub pământ şi beton, cine să te audă? Cine să te audă şi cine să urle, că noi, cu toată tinereţea noastră, nu mai eram în stare. Situaţia apoi, vom realiza aceasta nu peste multă vreme, nu era chiar atât de dramatică. Trei zile de izolare. Nu e chiar moarte de om. E doar un început.

Am fost scoşi după 72 de ore. Viaţa de ocnaş şi-a reluat cursul, îngreunată cu o nouă întrebare: Ce s-a întâmplat, ce se întâmplă în camera, până mai ieri, de carantină, 4 spital?

25-26 decembrie, Crăciunul. Colinzi şoptite, amintiri. La masa de prânz, surpriză. Gamela, plină, ca niciodată, cu varză, varză fără zeamă, varză călită. Oamenii nu sunt chiar fără Dumnezeu. Numai că, după ce uşa s-a închis şi ne-am aşezat pe marginea patului pentru a ne bucura, de sărbătoare, în tihnă, o altă surpriză : varza noastră era atât de sărată că mai mult de două linguri mi-a fost imposibil să înghit. Întrebare politică: ce e de făcut? Să batem în uşă, să forţăm nota, să solicităm prezenţa comandantului? La ce bun? Protestele singulare au fost din totdeauna sortite eşecului, cele de masă, reprimate brutal. Suferinţă în plus, aşa că am optat pentru soluţia laşă a aruncării verzei în tinetă, motivând că totul nu a fost decât un accident.

La zece ani interval, am povestit întâmplarea unui prieten, Cornel Luca. De la el am aflat că era vorba de o tehnică de schingiuire. Jurcanu o aplica frecvent. I s-a întâmplat chiar lui. Avea statut de bandit, călărit zi şi noapte şi a fost obligat să înghită o mare cantitate de sare (saramură) şi împiedicat să bea apă. Reacţiile anatomo-fiziologice au fost cumplite. Întreaga mucoasă bucală i-a devenit o rană. Setea e mult mai chinuitoare decât foamea, e de-a dreptul înebunitoare. Forţat să bea urină, a făcut-o cu greu. Ar fi făcut-o, acum, din proprie iniţiativă, dar nu-1 lăsa nimeni în timp ce spăla tineta, la W.C., a supt apă din cârpă. A fost văzut, a fost demascat, a fost bătut crunt şi obligat să înghită încă o cantitate de saramură aşa, ca să se înveţe minte.

Primăvara anului 1950 aduce cu sine o nouă schimbare. Suntem adunaţi de prin celule şi coborâţi la subsol, subsol e un fel de a zice. Camerele erau relativ spaţioase, pardoseala, de mozaic, ferestrele, desfăşurate pe orizontală. În camera 1, unde am nimerit, zumzet mare. Soseau deţinuţii, unii după alţii, se agitau în preajma priciurilor amplasate în jurul a trei, din cei patru pereţi ai camerei şi nu era nimeni care să încerce să impună reguli, să facă ordine. Ne-am aşezat, care pe unde, grupaţi totuşi, pe criterii de cunoştinţe: moldovenii de o parte, bucureştenii, de alta, timişorenii, la fel. Se pare că eram şi cei mai puţini, doar patru. Număr total, în jur de treizeci, toţi având condamnări mari, marea majoritate, foşti şefi de loturi. Printre ei: Costache Oprişan, scund, astenic, având privirile neastâmpărate, şef al Frăţiilor de

Cruce pe ţară, student la filosofie -profesorul meu, D.D. Roşca, 1-a avut, pentru o scurtă perioadă, elev şi îi păstra o amintire deosebită ; Florică Dumitrescu, înalt, delicat, aproape transparent, adjunct al lui Oprişan, student la medicină; Vasile Pătraşcu, moldovean,avea o mână accidentată; Dinu Mateescu, constructor bucureştean, George Chivulescu, bucureştean, rămas în închisoare din vremea Iui Antonescu; Nicolae Chivulescu, profesor de matematică, muntean, repatriat din lagărul de prizonieri de război Vorkuta, întrucât a refuzat să se înscrie în divizia Tudor Vladimirescu - nu mai avea dinţi în gură, îşi mesteca hrana cu greu şi îndelung, până şi noaptea ; Dr. Ioniţă Nicolae, proaspăt absolvent al medicinii ieşene, şef al unui grup F.D.C. dizident; Munteanu Alexandru, student la Teologia din Sibiu; Gherasim Ioan, student la Agronomia din Cluj; Dan Dumitrescu, printre cei mai vârstnici, fugar prin Munţii Vrancei; Vasiliu, politehnician din Bucureşti, implicat într-o acţiune controversată, jefuirea caseriei centrale C.F.R. şi mulţi alţii. Mi-au reţinut atenţia un grup de trei tineri, Blăgescu, Mărculescu şi Stănescu, primii moldoveni, al treilea bucureştean, prin aceea că erau abia în primul an de facultate şi aveau pedepse mici, sub cinci ani, în contrast flagrant cu noi, toţi ceilalţi. O simplă întâmplare? În închisoare nimic nu e întâmplător.

In decursul a două, trei zile, viaţa noastră s-a reaşezat. S-au creat grupuri, s-au înfiripat discuţii, se prefigura un program. Sunt totuşi precaut, şi nu numai eu. Ascult pe oricine, doar ascult, şi nu numai din prudenţă. În fond, sunt un timid. Nu-mi lipsesc nici complexele. Am încercat totuşi să mă apropii de Costache Oprişan. Consideram că aşa e firesc. Nu realizam încă un fapt esenţial: în socialismul real, comportarea firească, normalitatea, e cel mai frecvent cap de acuză adus zecilor de mii de împricinaţi. Oprişan mi-a fost şef. Mă interesau şi cunoştinţele lui filosofice şi eventualele relatări despre viaţa din lagărele nemţeşti, prin care a trecut. Din raţiuni pe care, atunci, nu le bănuiam, nu s-a lăsat convins. A ocolit cu grijă provocările. E prudent, mi-am zis. Ştie el de ce, aşa că, eu, unul, nu am mai insistat. M-am retras în mine, asemeni melcului în propria-i cochilie, complăcându-mă în reverii. Din când în când, măsurăm camera, în lung, cu paşii. Mâncarea, între timp, s-a îmbunătăţit brusc, s-a revenit la pâinea românească, fiertura era ceva mai consistentă, aproape zilnic ni se dădea salam şi nu doar simbolic. Concluzia? Ne pregătesc de muncă. Erau printre noi studenţi constructori, cărora proiectul canalului Dunăre - Marea Neagră le era cunoscut. Li se vorbise de el în şcoală şi erau convinşi, mai ales că adevăratul iniţiator al proiectului aparţinea lumii interbelice, că realizarea lui ar fi o treabă bună. Prin urmare, sunt semne că vom merge la Canal sau, cine ştie? Poate pe un alt şantier, la muncă în orice caz. Vom merge, fie şi împotriva voinţei noastre? De ce nu? Robul nu are posibilitatea de a alege. Ei ne vor întreba totuşi, aşa, de ochii lumii, iar noi vom zice da, în speranţa că ne va fi mai bine decât între aceşti patru pereţi.

O vară liniştită. La intervale mici, unii dintre noi erau scoşi, sub diverse pretexte, ba la grefă, ba la un supliment de anchetă, ba la cabinetul medical, pe care eu, şi ca mine mulţi alţii, nu l-am văzut niciodată, poate şi la ofiţerul politic, fapt ce, evident nu se recunoştea, se putea, cel mult, bănui. Cu ce consecinţe? Aparent cu absolut nici una, felul nostru de a fi, felul de a ne comporta şi de a vorbi, pe termen lung, rămânând acelaşi.

Mai spre toamnă, un eveniment deosebit. Este introdus în cameră Alexandru Mărtinuş, student ieşean, nu ştiu la ce facultate, originar din Basarabia, după alte surse, ceangău. Cunoşteam câte ceva despre activitatea lui; în închisoarea Suceava, despre prietenia lui cu Ţurcanu, despre O.D.C.C. (Organizaţia Deţinuţilor cu Convingeri Comuniste). Părea mai vârstnic decât noi. Înalt, brunet, bine legat, nu purta, ca noi, semnele privaţiunilor de tot felul. Muşchii, puternici, tenul, bronzat, mişcările, sigure, trădau mai degrabă sănătate şi o condiţie fizică de invidiat în contrast izbitor cu starea noastră de distrofici. De faptul că aducerea sau coborârea lui printre noi însemna apropierea zilei fatale, nu se mai îndoia nimeni, după cum nu se îndoia nimeni nici de faptul că cele ce vor urma aveau binecuvântarea Administraţiei. Odată cu Mărtinuş au fost aduse şi două paturi metalice suprapuse, aduse şi aşezate în

preajma uşii, izolate adică, pentru a fi ocupate, fără îndoială, de el. De ce două? Pentru a-şi putea improviza un fel de baldachin, în vederea unor discuţii confidenţiale. Vom realiza aceasta ceva mai târziu. Deocamdată omul s-a prezentat în mod civilizat, şi-a declinat calitatea de deţinut cu convingeri comuniste, precum şi disponibilitatea de a discuta, cu oricare dintre noi, adică dintre cei dispuşi să discute atari probleme.

Câteva zile nu 1-a deranjat nimeni. Noi ne-am văzut de ale noastre, el de ale lui. Nu se amesteca în discuţii, mulţumindu-se să privească, până într-o zi, când unul dintre noi, Blăgescu sau Mărculescu, a spart gheaţa. Au urmat apoi alţii, nu mulţi. Avea, în sfârşit cu ce să-şi umple zilele. După o altă perioadă de timp, a mai făcut un pas. Ieşind din izolare, a început să provoace discuţii publice: "Ce avem de gând? Ne facem iluzii sperând că o să vină americanii. Schimbările ce au loc în ţară sunt ireversibile. Dreptatea e a celor ce muncesc, e a celor ce nu vor să se mai lase exploataţi. Am fost minţiţi de şefii noştri, aşa după cum, noi înşine i-am minţit pe cei ce au făcut greşeala să ne asculte şi pe care, iată unde i-am adus. Avem, prin urmare, datoria să . . ." Reacţiile au fost sub aşteptări. Nu s-a găsit nimeni să-1 aprobe, nu a încercat să-1 combată nimeni. A fost lăsat să clameze în pustiu. Intre timp, câte unii dintre noi erau scoşi de gardian, ca şi până acum, şi duşi, pentru o oră sau două, nu se ştie unde. O dată, de două ori, a fost scos şi Mărtinuş. Cu privire la rostul acestor chemări, nu încăpeau dubii; dar nici reacţii făţişe nu se înregistrau, nici din partea noastră, nici din partea Administraţiei. Un singur lucru era cert, acela că ni se pregăteşte ceva.

Decembrie, 1950. Aparent, o zi ca toate celelalte. În jurul orei 10, uşa se deschide într-o manieră vădit ostentativă. Gardianul se retrage. În pervaz, Ţurcanu. Îl vedeam pentru prima oară. Asemănarea cu Mărtinuş, în ce priveşte trupul, era izbitoare: puternic, bine hrănit scrutător. După ce, în urma lui, uşa se închide, face câţiva paşi, ne măsoară dispreţuitor cu privirea, pe toţi şi pe fiecare, apoi începe: "Noi, un grup de deţinuţi cu convingeri comuniste, nu mai putem tolera printre noi bandiţi. (Se murmură). Nu murmuraţi, suntem hotărâţi să smulgem răul din rădăcină. Mişcarea Legionară, această adunătură de criminali şi degeneraţi, a fost înfiinţată de un bucovinean. Ea va fi distrusă definitiv, tot de un bucovinean. Ridicându-vă împotriva comunismului, v-aţi ridicat împotriva clasei muncitoare, în generozitatea ei, clasa muncitoare v-a condamnat la închisoare. Ar fi trebuit să vă împuşte pe toţi. Nu a făcut-o. Aveţi, prin urmare, obligaţia morală să vă reconsideraţi atitudinea faţă de această clasă muncitoare, nu pentru a beneficia de clemenţă, ci pentru a deveni din bandiţi, oameni, aveţi obligaţia să vă faceţi reeducarea. E bine să ştiţi că, acceptând reeducarea, nu veţi beneficia nici de hrană mai bună, nici de legături cu familia, nici de alt regim decât cel de până acum şi, cu atât mai puţin, de reduceri de pedepse. Să nu vă faceţi, prin urmare, calcule oportuniste. Şi iarăşi, trebuie să ştiţi că reeducarea presupune ruperea tuturor legăturilor cu trecutul vostru criminal. Nu puteţi deveni oameni, înainte de a vă lepăda de credinţa voastră, de faptele voastre, de oamenii alături de care le-aţi săvârşit, de oamenii care v-au ajutat să le săvârşiţi. Reeducarea nu poate fi concepută fără să vă faceţi demascarea, adică fără să dezvăluiţi tot ceea ce ştiţi despre voi, tot ceea ce ştiţi despre ceilalţi duşmani ai poporului, indiferent dacă vă sunt apropiaţi sau rude. Tot ce nu aţi mărturisit în timpul anchetei, va trebui să mărturisiţi acum. Anchetatorii nu au avut timp să aştepte. Noi avem. Nu va fi uşor. Noi, care am trecut prin acest proces, ştim aceasta. Totul , e să doriţi să vă eliberaţi de povara crimelor săvârşite. Reeducarea, de altfel, e problemă de conştiinţă. Dacă vreţi, o faceţi, dacă nu, nu. Demascarea, în schimb, vreţi, nu vreţi, va trebui să o faceţi. Vă obligăm noi!" Şi aşa, deodată, are loc o învălmăşeală pe care nu o întrevăzusem. De unde au apărut ciomegele, vanele de bou, bucăţile de scândură şi cablurile, nu ştiu. Cum şi când şi-au ales torţionarii victimele, de asemenea nu ştiu. Loviturile cădeau fără menajamente şi fără discernământ, peste cap, peste faţă, de-a lungul spinării, peste mâinile ridicate pentru a-ţi proteja ochii, în ritm drăcesc, pentru a nu avea răgaz să vezi cine loveşte, de unde curge sângele, ce oase ţi-s fracturate. Şocul a fost paralizant. Durerea, confuză, un fel de implozie, de prăbuşire în sine, buimăcitoare, fapt ce explică lipsa

oricărei împotriviri. Până şi pe Oprişan l-am văzut lovind. Nu am fost însă în măsură să judec, să caut explicaţii, să condamn sau să scuz. Nici vorbă. Aşteptam loviturile, încercam să parez, executam comenzile: "Sub prici! Afară! Sub prici! Afară!" Şi asta ore în şir, până la totala noastră istovire. Godea era lângă mine. Mai bine făcut, mă ajuta uneori, câtă vreme mai avea pe cine.

Într-un târziu, grindina a încetat. Am fost culeşi de pe unde eram, ni s-a făcut o percheziţie la sânge, ni s-a indicat, fiecăruia dintre cei bătuţi, locul pe prici, ni s-a indicat poziţia; în şezut, picioarele întinse, ochii aţintiţi asupra degetului mare. Nici o mişcare, alta decât cea comandată. Au fost rânduiţi supraveghetori. Orice abatere e adusă la cunoştinţa comitetului de reeducare pe cameră, compus, în cazul nostru, din: Ivlârtinuş, Blăgescu, Mărculescu şi Stănescu, deci, adus la cunoştinţă şi drastic sancţionat. Cuvântul de ordine: să se gândească fiecare la ceea ce a ascuns. Când se va hotăra să vorbească, să ridice două degete.

Ţurcanu părăsise între timp încăperea. Operaţiunea fusese declanşată, în aceeaşi zi, în mai multe camere, toate la subsol, şi-i urmărea desfăşurarea. Comanda era acum la Mărtinuş. Prima lui precizare: "Atenţie, bandiţi! Să ţineţi bine minte! Reeducarea; ca şi demascarea, sunt iniţiative ale noastre, ale deţinuţilor. Administraţia închisorii nu are nici un amestec. Să nu care cumva să încercaţi a o implica. Cine încearcă va plăti cu viaţa!" Ameninţarea, reluată pe parcurs şi de Ţurcanu, dovedea exact contrariul.

A trecut mai bine de o săptămână de când stau în poziţie. Scândura e tare, oasele, ţepene, durerea continuă. Mai greu de suportat decât durerea e însă încordarea nervoasă, rezultată din dorinţa continuă de a te supune, de a te stăpâni, de a nu le da prilej torţionarilor, în fond propriilor tăi camarazi, să te lovească, să te supună la munci, prilej pe care, dealtfel, ei îl găseau ori de câte ori o doreau. Chiar fără bătaie, întreaga ta existenţă trebuia să fie un chin. Chin, masa, pe care trebuia să o îngurgitezi, fie prea fierbinte, fie prea repede, fie în poziţie de animal în patru labe; chin, somnul, pe o parte, cu schimbări la comandă, şi mâinile la vedere; chin, necesităţile fiziologice care, fie că îţi erau interzise, fie că trebuiau făcute pe jumătate ori în poziţii cu totul nefireşti; chin, până şi respiraţia când, culcat pe spate, trebuia să-ţi ţii capul ridicat, până ce, din cauza efortului, transpirai până la a deveni leoarcă. Şoldurile îmi erau o rană, spatele, vânăt, deşi nu mai fusesem bătut. Nu mai vorbesc de alte suplicii imaginate pentru bandiţi, la grămadă. Ţi se cerea să te culci pe burtă. Peste tine trebuia să se culce altul şi altul până când simţeai că eşti strivit ca un vierme sub călcâi. Peste îngrămădirea aceasta de trupuri schiloade aruncau apoi pături, multe pături, aşa fel ca respiraţia să devină cvasi-imposibilă. Şi eram ţinuţi aşa, în starea aceasta de sufocare, până se ajungea la leşin. La securitate, în timpul anchetelor, ţi se împuţina somnul, erai adus în stare de epuizare fizică prin manej, erai obligat să alergi în jurul pereţilor unei camere goale, neîntrerupt, zi şi noapte, sub ameninţarea biciului sau a câinilor dresaţi, până te prăbuşeai, căzând, pur şi simplu, în nesimţire. Aici nu era loc pentru manej. A fost găsită, în schimb, o altă soluţie. Ore întregi, uneori zi şi noapte, erai obligat să freci mozaicul, efectele fiind aceleaşi. Frecatul devenise chiar un fel de semnal. Cel pus să frece mozaicul, urma să treacă pe la patul lui Mărtinuş, pentru demascarea efectivă.

Câteva zile nu s-a găsit nimeni care, să ceară el, să-şi facă demascarea. Au urmat noi ameninţări, noi presiuni. Au urmat apoi provocări individuale. Am fost chemat, am fost somat, am fost înjurat. De obicei aceste chemări se încheiau cu palme peste obraz, pumni în stomac, sau ficat, cu bătăi la tălpi, sau la spate, şi nu se încheiau cu propriile-ţi suplicii. Obligat să asişti la torturarea camaradului tău, participai alături de cel stâlcit, la întreaga lui suferinţă. Când eşti torturat tu, reacţiile sunt ale trupului, ţin de fiziologie. Când torturatul e altul, reacţiile sunt psihologice, durerea e imaginară şi e mult amplificată de propria-ţi sensibilitate specifică, atât ca durată, cât şi ca intensitate. Torturile pe care eu le-am îndurat au fost uitate. Bătaia pe care a suportat-o Chivulescu Gheorghe, nu am reuşit să o uit, iată, nici după mai bine de patruzeci de ani. Chivulescu Gheorghe era în închisoare din timpul lui Antonescu.

Trup sănătos, minte sănătoasă, nervi sănătoşi. Nu vorbea, realmente, decât foarte puţin şi numai când era necesar. Nu se interesa de politică, nu-şi elabora planuri, nu-i aştepta pe americani şi parcă se ferea să-şi facă simţită până şi prezenţa. Îşi făcuse rost de nişte andrele de sârmă şi tricota cât era ziua de mare, cu o îndemânare ieşită din comun. Desfăcea şi refăcea pulovere, ciorapi, fulare, pentru a le reface sau pentru a face ştiu şi eu ce alte lucruri utile, genunchere îndeosebi. Îşi umplea în felul acesta şi timpul, evadând într-un anume fel. De demascat, ce să demaşte un om ca el? Şi totuşi, comitetul a decis să fie torturat, ca nu cumva ţinuta lui, pe cât de discretă, pe atât de demnă, să se transforme în mit. L-au întins, prin urmare, chiar în faţa mea, l-au imobilizat şi au început să-1 bată metodic, la tălpi. De lovit, lovea doar Mărtinuş, cu o fostă coadă de mătură, bandajată la unul din capete, ca să nu-i alunece din mână, rar, calculat, alegând cu grijă degetele, adică locurile cele mai dureroase. Urletele îl lăsau rece. Nu părea a fi o fire pasională. După un număr, oarecare de lovituri, carnea dintre două degete s-a rupt pur şi simplu. Rana sângera. Mărtinuş continua să lovească, rar, calm, căutând locurile cele mai dureroase.

Ca fiecare, stând în poziţie, când în preajmă-mi nu se urla, iar Mărtinuş se lăsa pentru o oră pradă somnului, mi-am făcut şi eu socotelile: ce am spus la Securitate, ce nu am spus, ce s-ar putea să ştie şi alţii, din cele nespuse? Cât mai puţine nume, deci. Singura zonă delicată, în ce mă priveşte, e perioada cât am stat fugar. Aceasta trebuie evitată. De spus, îmi dau seama că trebuie, totuşi, să spun ceva, şi nu ştiu ce, lucruri, oricum, puţin relevante, din perioada cât am fost soldat, din perioada detenţiei antonesciene, din perioada cât am fost la Sărata. Când sunt chemat, vorbesc. Îmi dau seama că Mărtinuş nu deţine informaţii care să probeze nesinceritatea mea. Nu e însă nici prost, încât să se mulţumească doar cu ce am dat aşa, de bună voie, aşa că trece la măsuri mai hotărâte. O primă bătaie, sistematică, la spate şi un nou timp de gândire, se soldează cu acelaşi efect, până într-o dimineaţă, înainte de ieşirea la program, când, fără nici un aviz prealabil, din câteva lovituri, mă trânteşte la pământ, îşi înfige ghearele în propria-mi beregată şi începe să joace cu genunchii de namilă pe coşul pieptului. A fost clipa când am văzut efectiv moartea şi când, într-o încordare supraomenească, trupul meu s-a zbătut scâncind lamentabil: Nu vreau să mor!" Gândul sinuciderii mi-a trecut prin minte cu săptămâni în urmă. Acum însă nu era timp de gândire. Reacţia, cum am mai spus, nu era a trestiei care gândeşte, ci a unui trup care altceva nu ştie, decât să se opună neantizării: "Nu vreau să mor!" Când m-a slăbit din cleşte, horcăiam. M-a lovit cu piciorul, să mă ridic, şi, clătinându-mă, am fost dus la W.C. În gură aveam sânge, îi simţeam gustul sărat. De-a lungul şirei spinării mi-au turnat apoi apă rece, era iarnă, şi m-au readus în cameră, vânăt complect. De ce această răbufnire, nu ştiu. De întrebat, nu m-a întrebat nimic.

Demascările făcute verbal, în faţa comitetului, verificate şi acceptate de acesta, urmau să fie trecute pe hârtie. Operaţia se făcea noaptea, în Camera 4 Spital. Mi-a venit şi mie rândul. La masă, nu eram singur, eram mulţi, veniţi din camere diferite. Ni se dă hârtie, ni se dă toc şi cerneală, ni se explică ce şi cum să procedăm. Nu încep bine să scriu, că în spatele meu se şi opreşte cineva. Nu întorc privirea. O mână mă apasă pe umăr. "Ridică-te!" Mă ridic şi dau cu ochii de Ţurcanu. "Vino!" îl urmez, nu prea departe. "Descalţă-te!" Mă descalţ. El îmi înghesuie căciula în gură, mă trânteşte pe prici şi începe să mă lovească, secundat de încă doi căţei, până se satură. Şi iarăşi, fără nici o întrebare şi nici un reproş. "Şi acum, marş la scris!" Scena nu a fost singulară. Mi s-a mai întâmplat, exact în aceleaşi condiţii, la o zi sau două după. De ce? Poate din sadism, poate pentru a menţine vie atmosfera de neîntreruptă teroare. Să nu care cumva să credem că, dacă ne-am făcut demascarea, s-a şi terminat. Modul specific de a exista în noua societate socialistă e teroarea. Fără teroare nu se poate, fără ea nu există socialism, incubatorul acestuia fiind închisoarea, coloniile de muncă, lagărele de exterminare.

Spuneam, ceva mai înainte, că am avut-momente când m-am gândit la sinucidere, şi nu doar pentru a pune capăt suferinţelor fizice, cât pentru a evita o eventuală cădere, cu consecinţe nedorite pentru alţii, pentru oamenii care m-au ajutat, pentru oamenii care au fost alături de mine. La ce bun o supravieţuire vinovată şi, pe deasupra, şi incertă? În sinea mea căutam împrejurarea şi mijloacele. Cum? Măsurile de

supraveghere erau atât de stricte, încât orice asemenea încercare devenea imposibilă. Tentative au fost totuşi: tăieri de vene, opăriri, îngurgitări de săpun, parate în cele din urmă. Singur, din câte ştiu, studentul Şerban Gheorghe, din Murfatlar, sărind în golul de la casa scării a reuşit. În numărul 3 al revistei MEMORIA, Grigore Dumitrescu prezintă o altă versiune a sinuciderii studentului Gheorghe Şerban, prin tăierea venelor în Camera 4 Spital. Reeducarea era la început. Acum noi suntem ultima serie. Măsurile de prevenire a unor asemenea tentative erau, prin urmare, altele. În ce mă priveşte, mai intervenea un fapt. Sinuciderea e considerată de Biserică păcat împotriva firii. Nu cred totuşi că acest fapt a fost şi cel decisiv. Mai mult, drept contrapondere, a trecut prin inima mea şi un fel de revoltă. Dacă există Dumnezeu, cum de îngăduie încercări ce depăşesc mult capacitatea omului de a îndura? Pentru ce se lasă batjocorit? Gândul va mai reveni, ca şi explicaţiile teologale dealtfel. Ciudat e faptul că ţipătul unui schingiuit era de ajuns să mă trezească din această bălăcăreală teologică, insidioasă, să mă facă să tremur şi să-mi readucă în suflet murmurul rugăciunii isihaste "Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul". Instinctul de conservare, pentru că, în cele din urmă, mutaţia semnalată era o clară respingere a ideii de sinucidere, îşi găsea, iată, cel mai preţios aliat în mistica unei profunde şi continue rugăciuni, rugăciunea inimii, în rugăciunea consubstanţială ritmului bătăilor ei.

Se apropia primăvara. Semnele nu ajungeau până în infernul nostru. Le presimţeam totuşi. Demascarea propriu-zisă fiind oarecum încheiata, în realitate ea nu se va încheia niciodată, regimul de teroare îşi mai slăbise corzile. Se bătea mai rar, în schimb, se batjocorea mai mult. Se derula, în fond, cea de a doua fază a reeducării, zdruncinarea personalităţii prin negarea explicită a tuturor valorilor ce-i stau la temelie: familie, comunitate religioasă, comunitate naţională, cultură. Nimic, dar absolut nimic din ceea ce înseamnă trecut nu trebuie să rămână neîntinat, nici viaţa intimă, nici viaţa spirituală cu valorile ei. Se urmărea insinuarea ideii că fiecare dintre noi este un criminal real ori în devenire. Demolarea trebuia să înceapă cu sfărâmarea miturilor: al Căpitanului, Al Comandantului, al comandanţilor, al tuturor legionarilor care aveau un nume, şi se recurgea pentru aceasta, la ce altceva dacă nu la mărturisiri publice. "Spune Ionescule, ce ştii despre familia Codreanu?" "Ştiu domnule Martinuş -despre sursa de informaţie nici un cuvânt- ştiu că nu avea nici un strop de sânge românesc (omul nu realiza că săvârşeşte delictul de discriminare rasială), că după tată, e polonez, după mamă, e neamţ şi că această familie a fost o familie de criminali. Bunicul a fost pădurar şi a ucis, cu toporul, pe nu ştiu cine. Tatăl a fost profesor şi a trădat, în nu ştiu ce împrejurare, ţara, Codreanu 1-a împuşcat pe Manciu. Asasinatul, prin urmare, le era în sânge şi l-au impus, ca metodă de luptă, întregii Mişcări Legionare. Dovadă, cazurile Vernichescu, I.G. Duca, Stelescu, Armând Călinescu, Iorga, Madgearu şi încă a multor altora." O singură mărturie nu este însă de ajuns. Bandiţii, toţi trebuie să ştie câte ceva, toţi trebuie să vorbească. Şi oamenii vorbesc, unii chiar supralicitează. "Generalul Cantacuzino? Un grecotei înfumurat. Ca orice boier, a exploatat ţăranul român, pe care îl silea la munci, cu biciul, iar în timpul culesului de struguri, îi punea botniţă la gură, ca nu cumva să guste şi el din roadă. Ca ofiţer al Regimentului de Gardă, a fost amantul Reginei Măria. Se spune că tatăl Regelui Carol al Il-lea ar fi el, nu Regele Ferdinand. La Jilava, după asasinarea lui I.G. Duca, legionarii îi purtau din mână în mână ţucalul." "Dar pe moşiile voastre, prinţule, cum era?" Cel vizat, adică Sandu Ghica, reia şi el povestea cu ţăranii exploataţi şi cu botniţa, adăugând: "Viaţa noastră era o ipocrizie fără margini. Mergeam cu bunica, la biserică, sărutam icoanele, îngenuncheam cu ţăranii, de ochii ţăranilor, pentru că de crezut nu credeam, nici noi copiii, şi nici părinţii noştri. Era în Vinerea Mare. Slugile trebuiau să reţină că boierul posteşte. La masă, ciorbă de fasole uscată. În realitate, claponăreasa trecuse pe la conac, iar noi ne înfruptam din obolul cocoşilor." "Despre Regele Mihai - intervenea un altul - ştiu că era de o zgârcenie inimaginabilă. Însemna, cu un creion, nivelul sifonului din sticlă, pentru a vedea dacă nu cumva servitorii îl fură." "Dumitrescule, - e vorba de Dumitrescu Dan - tu nu erai zgârcit. Tăiai viţelul, te

înfruptai şi mai lăsai şi altora, că nu era al tău viţelul. Al cui era?" "Al poporului, al cui să fie. Luptam pentru popor şi era firesc şi drept ca el să ne hrănească." Cei din comitet râd. Râd şi reeducaţii; râs mânzesc. În ziua următoare se ia în derâdere credinţa. E rândul teologilor şi al feciorilor de preoţi sâ vorbească: Dănilă Mihai, Pău-nescu Ioan, Munteanu Alexandru. "Tata, deşi preot, era ateu. Nu s-a sfiit să-şi posede amanta de ocazie, pe Masa Sfântului Altar." "Ce sfânt, măi, ce sfânt?" "A, da, pe masa altarului, vreau să zic. Post, rugăciune? În casa noastră nici vorbă de aşa ceva. Îmi dădea bani şi mă trimitea la curve." Un altul, zice-se mai cult: "Aţi văzut *Cina cea de taină,* fresca lui Leonardo da Vinci? Cel mai tânăr dintre apostoli stă cu mâna pe inima lui Hristos. Pentru ce? Simplu, pentru că erau homosexuali." Şi alte asemenea aberaţii erau debitate, de unii dintre noi, în silă, de alţii, aparent cel puţin, cu zel. Batjocorirea a tot ce e sacru, nu se rezumă însă, doar la atât. Propria-ţi nimicnicie trebuia şi ea exhibată. Unul pretinde că a trăit cu propria lui soră, e, prin urmare, un incestuos. Altul, că s-a împreunat cu nu ştiu ce animal din gospodărie. Perversiuni, violuri, orgii. Despre ce curăţenie sufletească mai poate fi vorba? Şi ca tabloul înjosirilor să fie deplin, s-au conceput şi scenete, evident, obscene. Autor şi regizor... fiind vorba de o presupunere, nu-i amintesc numele. Interpret principal, un student în teologie, astăzi, poate, preot şi nu dintre cei de circumstanţă. În genunchi, de o parte şi de cealaltă a lui, doisprezece apostoli. Se rosteşte o rugăciune, în sens de blasfemie, se răspunde în cor, cu vulgarităţi greţoase, se sărută aripa Sfântului Duh, sub formă de falus modelat din săpun. Cum a fost cu putinţă? E o întrebare pe care, atunci, nimeni nu şi-a pus-o. Deşi îi neg rostul, o percep ca având un uşor iz satanic. *Ce au simţit, în clipele acelea, protagoniştii?* E o întrebare, zic eu, mai legitimă. S-au lepădat efectiv de credinţă? Mă îndoiesc. Cei a căror credinţă, în trecut, a fost doar convenţională, au avut de luptat mai mult cu greaţa, o senzaţie ce, în cele din urmă, se poate învinge. În situaţii extreme, oamenii au reuşit să mănânce şi şobolani şi lăcuste. Cei ce au crezut efectiv, aceia s-au înspăimântat realizând cât de slabă le este voinţa, cât de mare teama de moarte, cât de adâncă nimicnicia şi, în sinea lor, au devenit mai credincioşi, dobândind conştiinţa necesităţii harului. Oricum, apostaziile acestea şi blasfemiile rostite în condiţii de silnicie, nu au fost luate de nimeni în seamă, nici de torţionari, nici de victime. Că nu am fost la înălţimea martirilor Bisericii Creştine, este adevărat. Am fost oameni, nu sfinţi şi ne-am comportat ca atare, fiecare pe măsura harului (puterilor) primite de la Dumnezeu. Am fost slabi? Se poate. Ticăloşi însă, cu oarecari excepţii, n-am fost, or, acest lucru rămâne esenţial. Blasfemia, dealtfel, era însoţită, de obicei, de murmurul concomitent al unei rugăciuni profunde: "Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul", taină neînţeleasă de victimă, nebănuită de torţionari.

O prejudecată - prejudecată pentru torţionari - ce trebuia cu orice preţ distrusă era aceea a luptei dezinteresate. În camera 1 subsol, bandiţii, în marea lor majoritate, erau foşti şefi de lot, oameni cu iniţiative, oameni care au organizat, oameni care au condus şi care, de la sine înţeles, i-au minţit pe cei aflaţi în subordine. Foştii subordonaţi erau puşi, sau aveau acum posibilitatea, de a ne cere socoteală, nouă, pentru propria lor suferinţă. Numai că aceia, acum, cu una sau două excepţii, nu mai eram noi. Unii se eliberaseră, cei mai mulţi erau la Canal. Aşa stând lucrurile, socoteala ne-o cerea Comitetul. "Construcţie de oase moi -aşa mă batjocorea Mărtinuş- ia vino tu mai aproape, (Ceilalţi şedeau pe marginea patului. Unii râdeau, alţii se sileau să râdă) şi spune-ne ce funcţie ai avut tu în organizaţie?" "Am fost şef de grup F.D.C." "Bun. Şi ce ai urmărit prin organizarea acestui grup?" "Ce să urmăresc? Un ideal educativ." Două perechi de palme îmi zguduie creierul. "Auziţi! Auziţi ce spune banditul? Şi asta după luni de reeducare! Să nu îl calci în picioare? A urmărit un ideal de educaţie. Mai are, iată, curajul să ne mintă cu neruşinare. Pană când să-1 mai răbdăm printre noi?" Şi, ca la un semn, fraţii sar de pe prici să-şi manifeste indignarea, cu pumnii, cu picioarele, la grămadă, care pe unde apucă. "Destul! Şi zici, banditule, că nu te-ai visat prefect?" La orice m-aş fi putut gândi, numai la aşa ceva nu. Să zic

da? Să zic nu? Mai bine tac. "Dar şef al judeţului te-ai visat? Ba bine că nu. Funcţia de prefect era prea mică pentru camaradul Gheorghiţă." Alte huiduieli, alte înjurături, altă indignare colectivă. "Şef de judeţ, da? Vorbeşte!" în sinea mea, îmi zic: Dacă aşa doriţi, aşa să fie. Apoi, cu voce tare: "Da!"

La rând, au urmat apoi alţii. Trebuia, de acum să devin şi eu indignat. Pentru a nu mă expune am încercat să simulez şi eu revolta. Degeaba. Gura îmi rămânea încleştată, braţele, ţepene, ca într-o paralizie generalizată. Faptul nu a rămas neobservat. Se pare însă că timpul presa, lucrurile urmând să se clarifice cu un alt prilej.

Mai, 1950. Pe coridoare, paşi suspecţi. Miliţieni? Deţinuţi? Uşa se deschide. Cineva comandă : Drepţi! Mândruţă nu are timp de fasoane. "Atenţie! Fiecare îşi adună bagajul, se încolonează, iese pe sală şi se aşează cu faţa la perete! S-a înţeles?

Executarea! Surpriza e totală. De aproape un an, nu mai văzusem miliţieni. Ţurcanu şi ai lui erau totul. Un grup de miliţieni pătrunde în cameră, un altul ne controlează bagajele şi execută percheziţia corporală. Ceva mai la o parte, supraveghetor de rang înalt, colonelul Zeller, cel care, nu după mult timp, se va sinucide, împuşcându-se lângă mormântul fiului lui. Oamenii îşi fac meseria profesional şi fără bruscările obişnuite. Se adună, din cameră, plăcuţe de săpun, unele scrise, ace, sârme ciomege. Nu se stabilesc apartenenţe. Se aruncă totul la grămadă, într-un colţ. Preţ de o oră, treaba a fost făcută, iar noi suntem, din nou, în cameră, dar fără Mărtinuş. Când a dispărut? Unde? De bună seamă e la raport. La raportul cui? Era limpede că Zeller, cel ce a asistat reeducarea, din partea Securităţii, de la bun început participarea lui la această percheziţie fiind o dovadă, a venit de la Bucureşti cu ordine clare. Ceva deosebit se întâmplă, dar ce?

În aceeaşi zi, am fost mutaţi prin alte camere. Am nimerit la parter, întâlnind acolo puţini cunoscuţi. Printre ei, Şeful mediciniştilor de la Cluj, Munteanu Ioan, Suciu Silviu, student la drept, originar din judeţul Arad. Cu fratele lui Ioan Munteanu am stat în celulă, la Arad, cu prilejul primei mele condamnări. De la el ştiam câte ceva despre Ioan. Pe Silviu l-am cunoscut la Cluj. Comitetul de reeducare nu lipsea nici aici. Preşedinte, Munteanu. Printre adjuncţi, Silviu. Nu se mai făceau însă demascări sistematice, se purtau doar discuţii, la care ascultam cu toţii, de participat, participau doar unii, cei evoluaţi. A intervenit apoi o schimbare şi în ce priveşte regimul, alimentaţia. Căpitanul Dumitrescu, în persoană, a coborât printre noi, ne-a vorbit mieros, ne-a întrebat dacă vrem ca masa de prânz să fie alcătuită din două feluri de mîncare, sau doar din unul, consistent şi mult. Am rămas la un fel, gamela plină, alcătuită din cartilagii, copite de vită sau deşeuri presate, numite jumări. Era să uit ciorba de burtă. O masă, oricum, mai bună, dar nu mai bună ca aceea, cu salam, ce a premers reeducarea abia încheiată. Surprinzător era apoi faptul că, pentru prima oară de la venirea noastră la Piteşti, eram scoşi în curte şi lăsaţi să ne tolănim la soare timp îndelungat. Curtea era pavată, în lungul rosturilor dintre dalele de beton, iarba era verde, iar din loc în loc se răsfăţau, e drept cam strâmtorate, fire de păpădie înflorită. Pe zid ciripeau vrăbii, pe cer se dezlânau nori. Natura, deşi claustrată şi ea, pentru privirile noastre flămânde, era încă mirifică, şi vai, nespus de reconfortantă. Închideam ochii şi mi se părea că plutesc. Simţeam, că nu mai am trup. Mă simţeam liber, derobat de tot ce e îngândurare lumească, în curs de spiritualizare, şi asta în timp ce mi se propovăduia, nu mai vorbesc de manieră, materialismul cel mai vulgar. Se pare că în cazul nostru, al celor din Camera 1 Subsol, tortura nu a fost dusă până la capăt . Martinuş, fire mai impulsivă, şi-a rezervat, în exclusivitate, dreptul de a tortura, de a bate. Şi a făcut-o cu metodă, avea experienţă bogată, fără să depăşească o anumită limită, numai de el ştiută. Cert e faptul că teama, chiar dacă a ajuns să fie viscerală, nu a ajuns să se şi substituie fiinţei. Mi-e teamă de oameni, trecutul imediat mă înspăimântă, mi-e teamă de necunoscut, de viitor, dar nu şi de propriile mele gânduri. Inima mai zvâcneşte încă, în ritm de rugăciune nerostită. Mai sunt încă om; şi, lucru deosebit de important, pentru mine, simt încă Providenţa. Ea m-a ferit de o prăbuşire fără întoarcere.

Cât am stat la Piteşti, am primit o singură scrisoare, o carte poştală, pentru a cere familiei lenjerie de corp. În scurt timp după, pachetele au început să sosească. Ni s-a dat lenjeria. Alimentele, medicamentele, scrisorile, dacă au fost, nu. Aceasta s-a întâmplat de mult. E acum momentul prielnic, şi-au zis unii dintre noi, să încercăm Aş fi dorit, de bună seamă, să aflu veşti de la ai mei.„Ei înşişi ar fi dorit să ştie, sunt sigur, dacă mai trăiesc sau nu. Speranţa revederilor apropiate era acum risipită. În faţă, mai erau mulţi ani de temniţă, iar pentru a supravieţui, ajutorul celor de acasă s-ar fi putut să aibă un rost hotărâtor. Aşadar, cerem pachete cu alimente şi scrisori, potrivit regulamentului care, juridic vorbind, nu putea să fie diferit de cel ce se aplică deţinuţilor de drept comun. "În ce mă priveşte, - îl aud pe Munteanu - eu mă opun. După ce am pricinuit părinţilor mei atâtea necazuri, să le iau acum şi pâinea de la gură? Tatăl meu e, dacă mai e, un mic funcţionar, în Orşova. Ştiu câte sacrificii a trebuit să facă pentru ca eu şi fratele meu să putem studia. Amândoi suntem în închisoare. Din ce să ne trimită pachet? Din salariul lui? Nu e drept şi nu e moral." Gândeam la fel, şi, în sinea mea, eram împăcat cu această măsură discriminatorie. Sărmana mamă, bietul meu tată! De s-ar putea să mă uite, ce bine ar fi! Necazuri, sunt sigur, au destule. La ce să li se adauge şi ale mele? Mă gândeam adesea la ei, la caznele zilnice, la suferinţa lor mocnită, la dumnezeiasca lor resemnare. Nişte sfinţi. Nu, nu e un cuvânt necugetat, nu e o extravaganţă, e convingerea mea intimă: au fost nişte sfinţi.

Gherla şi Baia Sprie

La începutul lunii septembrie, o nouă cotitură: plecarea la Gherla. Ultimii studenţi părăsesc închisoarea Piteşti cu oarecari speranţe, înşelate, în cele din urmă, şi acestea. Am ajuns spre seară. Am parcurs drumul pe jos. Închisoarea se vedea de departe. Domina orăşelul, atât prin înălţime, cât şi prin arhitectura-i monumentală. Semăna mai puţin cu un loc de claustrare şi mai mult cu un colegiu austriac, grefat pe un complex de ruine medievale. Ca la mai toate închisorile, poarta de la intrare era metalică. Când am văzut-o, în sinea mea am cabrat, asemeni unui cal nărăvaş, ce nu mai vrea să intre. Când am mai auzit-o şi scârţâind din toate încheieturile, sub propria-i greutate, am simţit de-a lungul şirei spinării un şuvoi rece, un fel de cutremurare. Pentru un întemniţat, plecările sunt, întotdeauna, generatoare de stări sufleteşti confuze, un amestec de speranţă de mai bine şi teamă de mai rău. Poate că adevărata stare de libertate în aceasta şi constă, în neputinţa de a preve-dea ziua de mâine, în imposibilitatea de a lua hotărâri, oricât de neînsemnate ar fi ele, în cunoştinţă de cauză, în imposibilitatea de a prevedea şi de a para loviturile. Gherla! Ce va să însemne, pentru mine, Gherla? Am pătruns într-o primă curte, nu prea mare. Am trecut, printr-un gang, în a doua curte, mărginită, spre dreapta, de celularul mare, în formă de U, în stânga, de un fost castel medieval, din nu ştiu ce secol, în spate, clădiri administrative, în faţă, un zid şi o poartă, ce despart curtea de atelierele închisorii. Din curte, încă vreo câţiva paşi şi suntem în holul mare, de la parterul închisorii. Ne întâmpină comandantul, căpitanul Gheorghiu, cu un discurs confuz, arogant şi agresiv, ca de fiecare dată. "Aţi fost studenţi. Gherla e şi ea o universitate, în care ... urmează vorbe fără sens, fără nici o logică, pentru ca încheierea să fie ca o lovitură de măciucă. Noi nu avem nevoie de munca voastră. Sau vă vor veni minţile la cap, sau vă Vom înmormânta, pe toţi, aici!" Şi noi care credeam că ... Suntem obosiţi. E noapte, e linişte. Stăm pe bagaje şi aşteptăm să ne auzim numele. Se formează grupuri şi astfel suntem încarceraţi, cei mai mulţi în camera cu numărul 99, de la etajul trei.

E o cameră mare, imensă, cu ferestre mari, cu pardoseală din rumeguş şi ipsos, având la intrare o altă cameră, cu rol de grup sanitar. În interior, nici un fel de dotare, în afara unor rogojini aşezate de jur împrejur, direct pe pardoseală. Fiind noapte, ne-am aciuat care pe unde, până a doua zi, când, în vederea numărătorii, am încercat un fel de organizare. Omul cu iniţiativa, pentru mine, era un necunoscut. A urmat terciul şi, în cele din urmă, inevitabilele regăsiri. Nu m-am apropiat de nimeni. S-a apropiat de

mine, în schimb, un tânăr, pe nume Popescu, student medicinist, pe care l-am cunoscut şi încurajat în preziua plecării lotului nostru, la închisoarea Militară din Timişoara. Părea, atunci, o fire delicată, fragilă, imaculată, un artist visător, înzestrat realmente, după câte am aflat mult mai târziu, cu foarte multe daruri. Privindu-1, mi s-a părut a fi rămas acelaşi. Surprinzătoare doar, după doi ani de grele privaţiuni, condiţia lui fizică, bujorii din obraji. Mi-a amintit despărţirea, m-a pus la curent cu procesul şi condamnarea, ca, în cele din urmă, să mă întrebe cum mă simt şi pe unde am fost. Am răspuns cu precauţie şi, fără a deveni ostentativ, am lăsat să se înţeleagă faptul că nu am ce să-i spun. A mai încercat să mă ispitească, o dată, de două ori, ca în cele din urmă să se retragă. Nu ştiam dacă face ceea ce face, din ordin, din proprie , iniţiativă, sau, pur şi simplu, din naivitate, motiv pentru care eu nu am încercat să-1 previn, aşa cum o făcusem la Timişoara.

Câteva zile, nimic deosebit. Se vorbea că cei mai mulţi dintre studenţii veniţi odată cu noi au fost, sau vor fi scoşi la muncă. Închisoarea avea o anexă productivă: atelier mecanic, atelier de tâmplărie, fabrică de nasturi. Cu noi ce vor face? Suntem consideraţi cumva o categorie diferită de a celor dintâi? Observ apoi, că şi aici, prezenţa gardienilor e mai mult simbolică, seara, la numărătoare, dimineaţa, la deschidere şi cam atât. Existând grupuri sanitare în fiecare cameră, obişnuitul program nu mai era. Plantoanele, pe sală, erau dintre deţinuţi. Mare maestru, Livinschi Mihai, a cărui faimă îmi era, în mare, cunoscută. El împărţea masa, el repartiza oamenii la diferite corvezi, el ţinea locul şefului de secţie. În momentele lui de răgaz, venea printre noi, intra în vorbă di unul sau cu altul, cunoştinţe mai vechi, printre ele, Măgirescu Eugen, Calciu Gheorghe, Bordeianu Virgil, inocentul Popescu. Nu-şi tăinuia colaborarea şi-şi va deconspira, curând, şi alte calităţi.

Se serveşte terciul. "E bun? Să-1 vedeţi pe cel al celor ce lucrează în fabrică. E îndoit cu marmeladă, e roşu." Miluţă, aşa i se adresează prietenii, ne priveşte cu subînţelesuri, apoi trage după el hârdăul şi pleacă precipitat, ca să se reîntoarcă după foarte scurt timp. "Ia fiţi atenţi! Printre noi sunt încă destul de mulţi bandiţi. Cutare, cutare, cutare, şi tu prinţule - i se adresează lui Sandu Ghica - în poziţie, marş!" Vizaţii se execută. Îmi era limpede, acum, că reeducarea continuă şi că cele câteva zile de relaxare nu erau câtuşi de puţin întâmplătoare. "Şi acum tu -nu-1 cunoşteam pe cel vizat- vino mai aproape!" Omul se apropie tremurând. Se reia o operaţie, întâmplător, întreruptă. "Culcat!" Omul se culcă, suspect de grăbit. Cu o iuţeală ce trăda un exerciţiu îndelungat Măgirescu i se aşează cu toată greutatea între omoplaţi, îi ridică picioarele în poziţie verticală, i le leagă - de unde o fi scos frânghia? - mai face un belciug, mai leagă o sfoară pentru ca să le poată menţine imobilizate, de la oarecare distanţă. În timpul cât Livinschi şi inocentul Popescu, fiecare cu câte o coadă de mătură, lovesc la tălpi într-un ritm drăcesc: un-doi, un-doi, fără să aleagă unde, mecanic şi uluitor de repede, altfel de cum lovea Mărtinuş, dovedind îndemânare, nu glumă. Îmi va veni şi mie rândul? Voi lua-o de la început? Tot ce se poate, de vreme ce, cel puţin deocamdată, în loc să fiu la muncă, sunt aici, martor la torturarea fratelui meu, fie el şi fără de nume, situaţie câtuşi de puţin uşor de suportat. În cele din urmă, a fost să fie altfel. Sunt mutat în camera 107. Pauza de respiraţie se dilată. Se vede că suspiciunile celor ce mă urmăreau s-au mai risipit, nu însă în aşa măsură încât să mi se acorde încrederea necesară pentru a fi acceptat la muncă.

De muncit, munceam totuşi. Eram scos, cu încă vreo trei camarazi, la spălatul rufelor, în curte. Nu eram recompensat, pentru aceasta, cu nimic, adică nu primeam raţia de mâncare a celor ce munceau în fabrică, la normă. Respiram, în schimb, aer, îmi umpleam timpul şi, lucrul cel mai important, mă socoteam scos în afara pericolului de a fi repus pe rol, cum am mai spus, fie şi ca martor.

Nu a fost singura muncă prestată în cele câteva luni cât am mai rămas la Gherla. Am cusut nasturi pe cartoane, am însăilat zale de lanţ, pentru obiecte sanitare, am lucrat, o scurtă perioadă de timp, chiar şi în fabrică, la început, la circularul pentru despicat copite, în vederea lăţirii lor la cald, punct de lucru deosebit de periculos, mulţi din cei ce l-au deservit rămânând fără degete, apoi la un ministrung, pentru finisat nasturii de cămăşi. Normele erau mari, strungul meu, dereglat, aşa că nu am reuşit să fac norma.

Nefăcând norma, nu beneficiam nici de regimul alimentar acordat muncitorilor. De munca mea şi nu numai de a mea, în situaţii asemănătoare se găseau mulţi, cineva beneficia totuşi. De ochii lumii; reeducatorii afişau o corectitudine ostentativă, muncitorească. Principiul neexploatării omului de către om îi obliga. În realitate exploatau pe oricine şi, nu arare ori, se exploatau chiar între ei. Nu o dată l-am văzut pe Stănescu spălând batistele şi ciorapii şefului lui, Ţurcanu, sau Mărtinuş. Rezultatele muncii neplătite se contabilizau în contul unor oameni care, fără să producă, munceau, munceau din greu, desfigurând semeni.

Din cele întâmplate în puţinul timp cât am stat la Gherla, se cuvine să mai relev încă două situaţii dramatice, cu toate că protagonistul nu am fost eu. Cei în cauză le vor relata poate ei. Mărturia mea se vrea o simplă confirmare. E vorba de cazul Rodas şi cazul Timaru.

Rodas, după câte îmi aduc aminte, nu era student, era elev. A trecut totuşi prin reeducarea de la Piteşti, era acum la Gherla şi lucra în fabrică. A întâlnit acolo cunoscuţi şi s-a considerat obligat moral să-i avertizeze asupra pericolului pe care-1 reprezintă studenţii. Reeducaţii fiind peste tot, a fost repede demascat şi sancţionat ca atare. Cât de scump şi-a plătit buna credinţă, e greu de exprimat în cuvinte, e greu chiar şi de închipuit. A fost pur şi simplu desfigurat bestial, a fost transformat într-o rană şi purtat apoi, din celulă în celulă, cu scopul expres de a înspăimânta, cu precizarea că un al doilea deconspirator nu va mai fi. Am zis, din celulă în celulă. Nu chiar în toate celulele, ci numai în acelea în care se găseau oameni reeducaţi, sau în curs de reeducare.

Cea de a doua situaţie la care mă gândesc, priveşte întâlnirea cu Mihai Timaru, în camera 107. Despre grupul Paragină, despre rezistenţa din Munţii Vrancei, ştiam unele lucruri din timpul demascărilor de la Piteşti. Realizam că e un personaj important, căruia i se întindeau curse. Roiau în jurul lui ţânţari bipezi, cu sarcini precise, câştigarea încrederii. Aceştia simulau respectul, îi solicitau auspiciile, îl provocau la mărturisiri. Şi Mihai Timaru a muşcat. A acceptat să patroneze un program, educativ desigur, să rostească rugăciuni publice, să povestească întâmplări, să dea sfaturi, adică exact ceea ce Ţurcanu va numi şedinţă legionară. Ştiam, cu destulă precizie, ce o să urmeze: la început un şantaj, apoi o represiune brutală. M-am ţinut departe. Exemplul Rodas şi nu numai, m-au paralizat. Nu am îndrăznit să-1 avertizez în vreun fel. De înşelat, nu m-am înşelat. Eu voi pleca la Baia Sprie, înainte ca supliciile să înceapă. Le voi cunoaşte, târziu, după 1989, citindu-i cartea de mărturisiri.

"Cine îşi aude numele, îşi face bagajul şi iese pe sală! Gherasim Ioan, Gheorghiţă Viorel..." şi lista continuă. În faţa unei alte celule, o măsuţă, dosare, căpitanul Gheorghiu, doctorul Bărbosu, miliţieni. Ni se face un consult medical, pur formal, ni se verifică identitatea şi condamnările. E limpede. Se pregăteşte un lot, dată fiind severitatea condamnărilor, pentru mină. Cum toţi eram trecuţi prin reeducare, comunicarea dintre noi era minimă. Cine sau care va fi tartorul? Nici o figură nu putea fi identificată ca atare. Se pare că eram, în totalitate, reeducaţi suspecţi, înţelepţi totuşi, adică pe jumătate muţi.

Drumul până la Baia Sprie, apoi de la gară la Colonie, ca toate asemenea drumuri: înghesuială, sete, foame, bucurie amestecată cu teamă şi uneori, cu mici incidente nesemnificative.

Colonia, un careu alcătuit din vreo patru barăci de lemn, împrejmuit cu zonă de securitate şi gard de sârmă ghimpată, era amplasată într-un peisaj deluros, împădurit, nu departe de intrarea în mină. Nu am fost introduşi în colonia propriu-zisă. În afara vechiului careu, o baracă şi un alt gard de sârma ghimpată, înconjurând un bot de deal, prefigura spaţiul unei extinderi. În această baracă am fost cazaţi noi, în scop de refacere. Eram prea sleiţi pentru a putea intra direct în subteran.

Zile ca de vacantă; somn cât se poate, plimbare nelimitată, aer curat, soare blând, de toamnă. Drept, suntem încă flămânzi, în pofida faptului că masa era relativ bună, diferită, oricum, de cum arăta ea în închisori. Plimbându-ne liberi, nu a fost greu de luat legătura cu deţinuţii care lucrau în mină. La început cu teama, apoi; din ce în ce mai sistematic, mai hotărât. Nu ştiu dacă vechii deţinuţi bănuiau ceva în

legătură cu statutul nostru de reeducaţi. Nu ştiu dacă au fost puşi în gardă. Cert e faptul că ne strecurau, prin gardul de sârmă ghimpată, ba câte o felie de pâine îndulcită cu marmeladă sau halva, ba câte un pachet de ţigări ordinare. O zi, două, am ezitat, în cele din urmă, am acceptat şi eu ajutorul. Venea, din câte îmi amintesc, din partea lui Procopovici sau a Părintelui Bej, pe care nu aveam cum să-i refuz, refuzul putând însemna un mod ceva mai subtil de atenţionare: fiţi cu băgare de seamă fraţilor, că noi am trecut prin Infern şi nu mai suntem chiar aşa cum am fost şi cum ne-aţi cunoscut. Declanşarea unui proces de reeducare, aici, în colonie, nu mi se părea totuşi posibilă. Oamenii ar fi putut fi însă dirijaţi spre un centru, unde acest lucru să fie posibil. Se impunea, prin urmare, prudenţă.

După mai puţin de o săptămână, perioada de adaptare s-a încheiat. Suntem adunaţi în careu şi ni se comunică sarcinile. O face însuşi comandantul Coloniei, locotenentul major Venciu, flancat de ofiţerul politic, locotenentul Alexandru. Promotoriul, cel împrejmuit cu sârmă ghimpată, urmează să dispară, pentru a crea condiţii de extindere a coloniei. O linie de vagonet, plecând de sub buza dealului, înainta departe, în vale, sprijinită pe eşafodaje de lemn, la prima vedere, puţin sigure. Fusese construită de o echipă de deţinuţi, vechi în" colonie, sub conducerea inginerului Solcan şi a unui maistru de origine maghiară. Munca noastră, constând din săparea dealului, încărcarea materialului în vagoneţi, transportarea şi răsturnarea lui în hăul de sub linia ferată, la început nenormată, era plăcută, mai puţin bascularea vagoneţilor ce, de fiecare dată, prilejuia emoţii, securitatea muncii fiind derizorie. Am surprins, chiar o discuţie a lui Gabriel Balănescu, pe care îl cunoşteam, cu inginerul Solcan. Îl atenţiona cu privire la responsabilitatea ce şi-o asumă, în caz de accidente, producerea acestora, dat fiind caracterul improvizat al dispozitivului, fiind foarte proba- bilă. În ce mă priveşte, am evitat transportul, profilându-mă pe încărcat vagonete. Nu era uşor, dar nici peste puteri nu era. Timpul era frumos, pădurea din preajmă oferea un spectacol coloristic extraordinar, asemănător aceluia ce mi-a încântat, ani mulţi, copilăria, iar ingerinţele Administraţiei, suportabile. Turnători, printre noi, fie că nu existau, fie că nu apucaseră încă să-şi facă simţită prezenţa.

După câteva săptămâni de muncă, platforma începea să prindă contur. Lucrarea era totuşi departe de a fi terminată, când ni s-a comunicat că, de săptămâna viitoare, vom intra în mină. Am fost trecuţi în colonia veche, am fost examinaţi medical, de medicii deţinuţi Marcoci şi Veselovschi, acesta din urme legionar, ni s-a indicat[1] un dormitor, am fost repartizaţi pe schimburi şi puncte de lucru. Nu ştiam nimic, nici despre lucrul în mină; nici despre dedesubturile vieţii în colonie. Ar fi fost firesc să ni se facă un instructaj privind protecţia muncii, să fim atenţionaţi asupra pericolelor, asupra a ceea ce avem de făcut. Nimic din toate acestea. Iniţierea urmau să ne-o facă minerii cei vechi. Pe inginerul Bujoiu, pe inginerul Balş, nume cu rezonanţă în lumea mineritului, nu-mi amintesc să-i fi văzut, deşi locuiau cu noi. Lucrau în aşa-zisul Birou tehnic. Nici de Steanţă, nici de Petrescu, oameni ai Administraţiei, neacoperiţi, primul, *fac totum* în colonie, al doilea, *fac totum* în subteran, nu mi-i amintesc. Eram prea neînsemnaţi, ca să se ocupe de noi, sau, cine ştie, poate că numelui nostru de studenţi să, i se fi dus buhul. Oricum, cei pe care i-am cunoscut Gabriel Bălănescu, Virgil Procopovici, Teodor Bej, m-au primit cu multă dragoste, fără să mă întrebe în vreun fel, despre cele petrecute la Piteşti sau Gherla, fără a lăsa să se înţeleagă dacă mă suspicionează sau nu, dar şi fără o deschidere necondiţionată, fără efuziune. O primire corectă, altfel spus. Sunt sigur că aveau rezerve, după cum rezerve aveam şi eu. Comunicam puţin, simţindu-mă mai sigur, mai bine, în bârlogul propriei mele singurătăţi. Experienţa penitenciară de până acum, îmi era suficientă pentru a realiza că numele bun, nu mai vorbesc de renume, e o primejdie reală şi evitam situaţiile ce m-ar fi putut proiecta într-o asemenea perspectivă. E, poate, şi motivul pentru care reţin puţine figuri, nume şi mai puţine, din nesfârşitul şir de deţinuţi, vrând, nevrând, întâlniţi. Nu-mi amintesc, pentru a da un singur exemplu, numele omului alături de care am trudit, în cele câteva săptămâni cât am coborât în subteran, ca rulător, numele omului care, mai în glumă, mai în serios, când

am intrat în corfă, pentru a cobora la orizontul 11 est, m-a îndemnat să iau o pietricică în gură, ca să îmi meargă bine. "Superstiţie, nesuperstiţie, aşa am făcut şi eu, aşa te sfătuiesc şi pe tine să faci."

Aşadar, iată-mă miner, în zeghe, cu bocanci scâlciaţi, fără cască de protecţie, în mână cu o lampă de carbid. La ieşirea din corfă, un spaţiu boltit, câteva ateliere de întreţinere, intrarea în galeriile principale. La început, câteva sute de metri, galeria era zidită, asemeni unui tunel. Sărurile diferitelor minerale, precipitând de-a lungul timpului, pe la rosturile zidăriei de piatră, ofereau privirii un tablou de-a dreptul fascinant: flori albe, flori roşii, flori albastre şi violete îngrămădite de-a valma, asemeni vopselelor pe paleta unui pictor de geniu, în continuare, galeria, nezidită acum, se prelungeşte mult, lungimi de ordinul kilometrilor. Nu mai sunt flori, în unele zone picură apă acidă, apar suitorile, apar rostogoalele. Se simte, uneori, mirosul gazelor toxice, rezultând din explozii. Nu sunt singur. Omul din faţă mă atenţionează: "Am ajuns. Vom urca în abataj. Să fii atent la fuşteii scării. S-ar putea să lipsească vreunul." Nu fără emoţii, urc. La capăt, un spaţiu ceva mai larg, un morman de minereu căzut, şi, nu departe, abatajul, frontul de lucru, peretele în care urmează să se perforeze. Înainte de începerea lucrului, are loc capturarea, adică desprinderea blocurilor de minereu, din tavan şi pereţi, dislocate de explozie, dar necăzute, cu ajutorul unui ciocan şi a unei pârghii. Efortul e deosebit. Blocurile mari de minereu sau steril, urmeză a fi sparte cu barosul. Cele ce pot fi ridicate cu braţele, sunt purtate şi aruncate direct în rostogol; pietrişul e încărcat într-o covată metalică şi transportat până la gura rostogolului, cu ajutorul acesteia. Poziţia incomodă, mereu încovoiat, efortul mecanic, propriu-zis, şi nu în ultimul rând, căldura - lucram
complet despuiaţi - şi lipsa de aer erau epuizante. După o oarecare ezitare, îndrăznesc să-mi atenţionez însoţitorul, şef într-un anumit sens. Tac tot ceea ce îmi stă în putinţă. Mă îndoiesc însă că voi reuşi să şi fac faţă." Omul încearcă să mă liniştească: "Nu e cazul să deznădăjduieşti. Se vor găsi soluţii. In subteran, unităţile de măsură diferă de cele ce se întâlnesc la suprafaţă."

Sfârşitul şutului e anunţat prin bătăi în conducta de aer comprimat. Tot prin bătăi, de un anumit fel, se dă şi alarma, în cazul rămânerii în întuneric, urmare a stingerii întâmplătoare a lămpii. Am fost prevenit, pericolul fiind deosebit. În abataj, sudoarea curge într-una, şiroaie. Uneori se umplu până şi bocancii. Revenit în galerie, curentul de aer te înfioară. Trecerea sau schimbarea e plăcută, dar şi pneumoniile, ca urmare, sunt frecvente. E important deci să punem câte ceva pe umeri. Din galerie, în corfă, din corfă, la baie, din baie, în colonie, apoi în sala de mese. Noi, cei proaspăt sosiţi, avem încă poftă de mâncare. Cei vechi, mai puţin. Şi nu pentru că ar fi ajuns la nu ştiu ce saturaţie, ci ca urmare a unei lente, dar şi necruţătoare intoxicări cu emanaţii ale plumbului. Dacă şederea va fi îndelungă, sfârşitul, pentru supravieţuitori, va fi saturnismul. Tratamentul, în colonie, pare acceptabil, cel puţin deocamdată; el nu transcede totuşi scopul care, de la bun început, a fost şi va rămâne exterminarea noastră.

Deşi reţinut, aflu, cu fiecare zi ce trece, câte ceva din viaţa de ieri şi de azi a coloniei. Aşa, de Sfintele Paşti, în mină, la toate orizonturile, s-a oficiat Slujba învierii. Printre protagonişti, preoţii Teodor Bej, Aurel Lascarov, Părintele Antal din Topliţa, Părintele Grebenea. Evenimentul, pregătit din timp, a scăpat vigilenţei informatorilor, care, solidari cu cei mulţi, au contribuit ei înşişi la buna lui desfăşurare. La ora zero, bătăi în ţeava. De prin cotloane, minerii vin la locul dinainte stabilit. Exceptând lampa preotului, toate celelalte lămpi se sting. Tăcere deplină. Apoi, deodată, răsună, reverberând, cuvântul preotului: "Veniţi de luaţi lumină!" Şi robii se apropie, şi lămpile se reaprind, una câte una, şi serviciul religios continuă cu ecteniile, rugăciunile şi cântările de rigoare. Mulţimea cântă "Hristos a înviat" cu tot năduful şi cu toată bucuria, nesocotind riscurile. Oricare ar fi repercursiunile, merită. Momentul e prea înălţător ca cineva să mai facă şi calcule. Cum spuneam, până şi turnătorii notorii şi-au asumat riscul. Tony Voiculescu, ştiut ca atare de întreaga colonie, a organizat orga de sfredele, improvizând un adevărat oratoriu. Avea talent muzical şi punea pasiune. Pornind din patru puncte ale

celor două orizonturi, imnul de biruinţă asupra morţii a umplut întregul subteran: "Hristos a înviat! Hristos a înviat!" Şi, în timp ce oamenii adâncurilor se îmbrăţişau, a sosit ordinul de ieşire din mină. Gică Petrescu, surprins de amploarea manifestaţiei, a dat alarma. Conducerea coloniei, neştiind exact despre ce este vorba, a sesizat, la rându-i, Securitatea. Era ora două, după miezul nopţii. Nu s-a recurs la brutalităţi. A doua zi, prima zi de Paşti, în curtea coloniei, adunare generală. Ofiţerul politic, Alexandru, îşi drege glasul. Încearcă să explice absurditatea credinţei, inutilitatea ei. Argumente nu are. Auditoriul e prea elevat, pentru a putea fi convins cu lozinci, aşa că, realizând ridicolul, după câteva fraze şchioape, renunţă. "La urma urmei, noi nu vă putem împiedeca să credeţi, nu vă interzicem să vă rugaţi. E treaba voastră. Ceea ce noi vâ interzicem, e să vă rugaţi în comun."

Cronica evenimentelor deosebite petrecute la minele de la Baia Sprie, în dreptul anului 1951, aminteşte şi o întâmplare tragică. Părintele Gheorghe Şerban, cardiac, nemaiputând suporta condiţiile muncii în subteran, într-una din zile, refuză să mai intre în mină. Administraţia se formalizează, se fac presiuni, dar degeaba. În cele din urmă, se cade de acord ca, până la lămurirea definitivă a cazului, părintele să lucreze la suprafaţă, adică în colonie, la fel şi fel de corvezi. Aparent, un incident rezolvat. Numai că Administraţia, ofiţerul politic în orice caz, nu poate uita afrontul. Precedentul poate deveni apoi periculos. Câţi dintre deţinuţii aflaţi în colonie sunt cu adevărat sănătoşi? Dacă li se năzare şi altora să refuze intrarea în mină? Se impun măsuri de intimidare. Şi ele nu întârzie. E o zi de toamnă frumoasă. Schimbul unu, e la muncă, schimbul doi, la odihnă. Părintele mătură curtea. La un ordin dat, aşa, ca din întâmplare, de ofiţerul politic, miliţianul care îl supraveghea îl trimite să rânduiască, te miri ce, în imediata apropiere a gardului de
sârmă ghimpată. Nebănuind nimic, omul se duce, pentru ca, din prepeleac, un caporal, pe nume Faur, să tragă fără somaţie. Miliţianul încearcă să intervină, verbal. Caporalul, drept răspuns, repetă tragerea, desăvârşind, astfel, un asasinat pus la cale cu sânge rece. Reacţiile? Au fost şi reacţii, din păcate de scurtă durată şi fără consecinţe imediate. Pentru Administraţie un punct câştigat, cel puţin deocamdată.

Se spune că umorul e benefic, îndeosebi pentru omul obidit. Se poate. În timpul reeducării, oricum, eu nu l-am gustat şi o bună bucată de vreme, nici după. Între umor şi însingurare interveneau incompatibilităţi, or eu mă complăceam încă în însingurare. Timpul necesar îndepărtării atâtor sechele, ramase de pe urma încercărilor recente, nu se scurseseră încă. Alta era starea de spirit a celorlalţi deţinuţi. Pentru cei mai mulţi dintre ei, umorul era benefic. Şi situaţii care să-1 stârnească nu lipseau.

Era în colonie, printre deţinuţii vechi, un turc din Dobrogea, care, surprinzător, nu cunoştea limba română. Se străduia, în schimb, să înveţe. Răbdători, camarazii se ocupau de el, cu rezultate notabile, unele semănând a stereotipii. "Ce mai faci, turcule?" Răspunsul, invariabil, acelaşi: "Bine, mersi."

Rar, comandantul Vanciu, însoţit de unu, doi miliţieni, precum şi de atotprezentul turnător Gică Popescu, descindea în mină, să-şi inspecteze robii, prilej de a-şi mai îmbogăţi colecţia de flori, adică de cristale. Obosit, sau numai şiret, turcul nostru, cu târnăcopul şi lampa alături, moţăia, aşteptând să se sfârşească şutul. Apropierea suitei îl trezeşte, prea târziu totuşi ca Vanciu să nu realizeze chiulul. "Ce faci aici, banditule? Dormi?" Turcul se face că nu aude. "Nu auzi, bă? Ce faci aici?" "Să trăieşti, domnul comandant, bine mersi." Inevitabila înjurătură ce a urmat: "Mersi în aia mă-tii" a stins incidentul. Nu şi mirarea turcului care, vedea că lumea râde de ceea ce i s-a întâmplat, şi nu putea înţelege, de ce?

Duminecă, seara. Masa a fost servită. În dormitorul X, zumzet, foiala. În mare formă, Tony Voiculescu, având pe cap o cască, asemănătoare celei de motociclist, îndrugă verzi şi uscate. Turnătorul nu era un ursuz, se vroia în relaţii amicale cu toată lumea. Ce Dracu, bună, rea, cum o fi, viaţa se cere trăită. Turnătoria face şi ea parte din context. Numai că timpul trece şi uşa dormitorului se deschide, în vederea raportului de seară. Prezent, chiar Vanciu, cu suita. Cu destulă prezenţă de spirit, Tony Voiculescu, deşi nu era el şeful camerei, strigă: "Atenţiune, drepţi! Domnule comandant, dormitorul X, cu un efectiv de N deţinuţi, e gata pentru numărătoare." Siguranţa de sine şi tonul milităresc

impresionează, impresionează plăcut. Vanciu se umflă în pene, face înconjurul dormitorului, în vreme ce unul din însoţitori numără, dar, când să părăsească încăperea, observă că Tony Voiculescu, el singur, nu are capul descoperit. "Ce-i cu . . - nu găseşte cuvântul - cu drăcia aia la tine pe cap, Voiculescule?" "Să trăiţi domnule comandant, capul... Am o durere cumplită de cap. Mă înebuneşte. Sufăr de nevralgie intercostală stângă, domnule comandant." "Bine, bine Voiculescule. Vezi de te caută la doctor." Uşa apoi se închide, iar râsetele, cu greu stăpânite, izbucnesc. "Mai tăceţi Dracului, ca nu cumva, auzind să se reîntoarcă. Deocamdată am scăpat. Dacă se reîntoarce, pe unde scot cămaşa?"

Treptat, iarna şi-a intrat în drepturi, fără vânt, fără zăpadă, doar cu ger şi chiciură din plin. Ciudat, soarele, în loc să reverse căldura, sporeşte parcă frigul şi strălucirea pădurii care, fără nici cea mai mică exagerare, pare alcătuită, în totalitate, din stearină şi fildeş. Un tablou mai nelumesc şi mai fascinant nu am văzut. Adevărată fantasmă alb-lăptoasâ, scăldată în lumină şi azur, neînsufleţită din păcate. Încremenirea era deplină. De teamă ca nu cumva să o tulbur, evitam sa închid până şi ochii.

Din contemplare m-a trezit o voce dogită de miliţian: "Care eşti, bă, Gheorghiţă Viorel?" "Eu, domnule miliţian." Bagajul şi vino cu mine, că ai să pleci." "Să plec? Dar unde?" "Asta nu mai e treaba mea."

Îmi adun puţinele, lucruri, îmi iau rămas bun, un fel de gest reflex, şi rup astfel încă o filă din calendarul vieţii mele de puşcăriaş. Presupun că vizita medicală, din preziua intrării mele în mină, nu a fost formală, cum, în forul meu intim, am socotit-o. Doctorul Veselovschi, sau poate Marcoci, reţinând probabil starea sănătăţii mele, a avut grijă să nu pierd acest prilej de reîntoarcere la vatră. Şi, iată-mă, împreună cu un grup restrâns de mineri mai vechi, bolnavi de bună seamă în drum spre Aiud.

AIUD: Oameni şi întâmplări

Intre zidurile Aiudului am pătimit ani mulţi. Multe au fost evenimentele, mulţi oamenii întâlniţi, multă râvna mea de a uita, din motive diverse, printre altele şi acela de a mă apăra de efectele nocive ale stării de disconfort spiritual prelungit. Teroarea de după teroare nu e cu nimic mai uşor suportabilă. Nu întrevedeam apoi raţiunea neuitării. Poate şi pentru faptul că, urmare a reeducării, mă consideram un supravieţuitor, învins totuşi. Aşa gândeam atunci. Acum, când scriu, stau lucrurile altfel? Sunt, oricum, mai complexe, mai greu de surmontat, întrucât, din probleme ale fiecăruia dintre cei ce au trecut prin Infern, problemele au devenit de interes public. Nu se mai întreabă nimeni dacă e moral, dacă e bine, dacă e creştineşte să se uite, aşa, la modul general. O problemă de conştiinţă, care, prin definiţie nu poate fi decât personală, e convertită în una teoretică, impersonală, interesantă în sine, nerelevantâ în fond. Şi cât de mult, şi cât de sterp se mai dezbate, vai! Mai exact, oameni, care nu au cunoscut închisorile, problematizează, discută, cei ce le-au cunoscut, exhibă, şi aproape nimeni nu-şi asumă înţelegerea şi consecinţele. E drept, feţele uitării, ;ca,şi ale memoriei de altfel, sunt numeroase. E acest fapt un motiv suficient de dezamăgire? Mi-e teamă că da. Oricum, iată un exemplu, o confirmare.

A.F.D.P. filiala Timiş, obişnuieşte, an de an, să comemoreze mişcările studenţeşti prilejuite de revolta maghiarilor din toamna anului 1956. Spiritul acestor comemorări, mie unul, mi s-a părut, în mare măsură, sectar, în sensul că invitaţii erau doar ei, între ei, în sensul că se reiterau aceleaşi evenimente, într-o manieră exclusivistă, ca şi cum rezistenţa anticomunistă, în România, ar fi început şi ar fi sfârşit cu ei, ocultându-se, nu doar mai vechii luptători ci, mai ales, analiza pertinentă a semnificaţiilor. Motivul? Menajarea susceptibilităţilor oamenilor aflaţi la putere, a oamenilor politici în general. Consecinţele? îndepărtarea tineretului universitar, interesat mai mult de altceva decât de ceea ce a făcut X sau Y. Hotărât să încerc o schimbare de atmosferă, la ediţia din 1993 am susţinut următorul referat, primit cu interes de o parte din public, dar cu ostilitate şi iritare de către organizatori. Îl reproduc

întocmai, socotind că observaţiile făcute pe parcurs au relevanţă. La urma urmei, memoria are menirea de a servi viitorul.

NEAMUL ACESTA NU ARE VOIE SA PIARĂ. Elie Wiesel, supravieţuitor al lagărelor naziste de exterminare, în discursul rostit la 11 decembrie, 1989, cu prilejul festivităţilor de decernare a premiului Nobel pentru pace, relevând puterea mistică a memoriei, ca şi pe aceea a necesităţii vitale de a uita, după o descriere percutantă a ororilor prin care el însuşi a trecut, ridică un număr de întrebări esenţiale: Care e sensul celor întâmplate? Cum să înţelegem procesul de metamorfozare a omului în bestie? Cum să înţelegem pasivitatea privitorilor la spectacol?, în cazul evreilor, pasivitatea puterilor aliate. (De ce nu şi în cazul nostru?) în sfârşit, tulburătoarea întrebare: Când se petreceau toate aceste sau acele abominabile crime, unde era Dumnezeu? Elie Wiesel nu răspunde. Nu voi răspunde nici eu, deşi nu pot să nu remarc următoarele:

1. Ca unul care am trecut prin experienţe asemănătoare, asemenea întrebări mi-am pus şi eu, v-aţi pus, sunt sigur, şi dumneavoastră (e vorba de auditoriu) şi, într-un fel sau altul, am şi răspuns. Mai mult, asemenea întrebări vin din vremuri imemoriale, din vremuri biblice şi vor dăinui, se pare, cât va dăinui şi omul pe întinsul acestui pământ, întrucât, un sfârşit al ororilor nu se întrevede.

2. "Refuzul memoriei - citez din discurs - devine blestemul lui Dumnezeu, care ne urmăreşte, făcându-ne să repetăm la nesfârşit dezastrele trecute, războaiele trecute, greşelile trecute." Mi-e teamă că da, şi aceasta chiar în ipoteza că memoria ne va rămâne trează. Explicaţia e cât se poate de simplă. Obiectul memoriei sunt eu însumi, întâmplările vieţii mele; obiectul suferinţei e lumea întreagă. Când vorbeşte de memorie, Elie Wiesel are în vedere pătimirile poporului evreu, nu şi pătimirile noastre, dovadă faptul că pentru el şi pentru copleşitoarea majoritate a apostolilor de ieri şi de azi ai drepturilor omului, există doar Gulagul Naţional Socialist, nu şi cel bolşevic, există doar crimele naziste, nu şi cele comuniste, şi, cu atât mai puţin, cele ale aliaţilor învingători. În ce-i priveşte pe aliaţi, iată şi câteva mărturii ce înlătură prezumţia de necunoaştere, adesea invocată în apărare.

"Devreme, în aprilie 1943, Sikorsky a venit la mine, la Number 10. Mi-a spus că avea dovezi că guvernul sovietic omorâse 15000 de ofiţeri poloni şi că au fost îngropaţi în imense morminte, în pădurile din preajma Katyn-ului. Avea o abundenţă de dovezi. I-am răspuns: Dacă sunt morţi, orice ai face, morţi rămân." (Winston Churchill - The hinge of fate) ca şi cum problema ar fi fost aceea a învierii morţilor şi nu a condamnării asasinilor care trăiau şi alături de care decidea soarta a milioane de oameni.

"Puteţi să-i aveţi. Dar vă rog să nu divulgaţi aceste concesiuni înainte de sfârşitul viitoarelor alegeri. Avem în Statele Unite milioane de polonezi, lituanieni, estonieni, etc şi, ca om practic, nu vreau să pierd votul lor." Franklin Roosevelt - în momentul când conceda la Teheran ucigaşului Stalin, în decembrie 1943, toate teritoriile, provinciile şi ţările ce le reclama. (Teheran documents, publicate de State Departement).

"Hârtia era între noi, pe masă (e vorba de hârtia pe care erau notate procentele sferelor de influenţă). În sfârşit i-am spus: Nu s-ar părea cam cinic din partea noastră de a fi dispus de soarta atâtor milioane de oameni într-un mod atât de uşuratic? Să ardem această hârtie. Nu, păstraţi-o, a răspuns Stalin." (Winston Churchill - Triumph of Tragedy)

în aceeaşi ordine a cinismului şi crimei se situează şi predarea armatei lui Vlasoff - peste 350000 de suflete trimise la moarte sigură.

Exemplele sunt nenumărate şi, ca urmare, legitimitatea şi moralitatea unui tribunal, ca cel de la Nuremberg şi chiar a unei instituţii ca ONU, pot fi puse, pe drept cuvânt, sub semn de întrebare.

Faptele amintite s-ar putea să pledeze împotriva eficienţei chatartice a memoriei. S-ar putea ca lucrurile chiar aşa să şi stea. A ţine minte nu înseamnă, implicit, şi a eradica răul. Numai că legea morală nu e condiţionată de eficienţă. Ea e obligatorie prin sine. Să nu uităm, nu pentru a putea, cândva, depune

mărturie, ci pentru ca modelul dumnezeesc al conştiinţei noastre, să nu se deterioreze; să nu uităm pentru a putea rămâne, împotriva vicisitudinilor, oameni făcuţi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu.

Uitarea, dealtfel, nu este rezultatul unui act de voinţă. Deşi necesară, voinţa nu e factorul hotărâtor, tot aşa după cum actele de protest care ne-au adus pe băncile de acuzare ale atâtor tribunale nedrepte, nu au fost nici ele simple gesturi opţionale. Dimpotrivă. Evenimentele care alcătuiesc faţa văzută a istoriei unui popor, nu sunt nici unice, nici de sine stătătoare. Ele se succed periodic, prilejuite de circumstanţe exterioare, determinate însă de legi profunde ale fiinţei naţionale, ca un fel de instinct, guvernat el însuşi de Providenţă. Împotrivirea generaţiei mele la comunism ar putea fi explicată, eventual, ca efect al educaţiei primite. Dumneavoastră, studenţii anului 1957, şi, cu atât mai puţin cei din decembrie 1989, nu puteţi face recurs la un asemenea fapt. Şi totuşi v-aţi împotrivit, pe cât de ferm, pe atât de spontan. Momentul (momentele) a fost unul de iluminare, unul de răzvrătire a fondului nostru sufletesc, funciar ostil barbariei, la fel cum s-a întâmplat la 1-decembrie 1918,1a 10 decembrie 1922, în februarie 1937, la 6 septembrie 1040, la 8 noiembrie 1945, în decembrie 1989, aşa după cum se va mai întâmpla, am această credinţă, ori de câte ori fiinţa neamului acestuia va fi primejduită. Evenimente, aparent diferite, în fond unul şi acelaşi protest, una şi aceeaşi împotrivire anticomunistă, soldată, de fiecare dată, cu suferinţă şi sânge şi, ceea ce e cu adevărat tragic, de foarte multe ori, sânge vărsat de cei ce ne erau într-un anume fel, părinţi şi dascăli. Nici o exagerare în ceea ce afirm. Şi, pentru ca lucrurile să fie cât mai clare, mă voi referi la un fapt şi câteva mărturii.

În anul 1919, urmare, a dezagregării Imperiului Habsburgic, în Ungaria izbucneşte revoluţia lui Bela Kuhn. Intervenţia armatei române, împotriva voinţei puterilor aliate, biruitoare, salvează Europa. Şi totuşi, toate recriminările Consiliului Suprem - ne spune contele de Saint-Aulair, în cartea sa *Geneve contre la paix* - erau îndreptate nu împotriva bolşevicilor unguri, ci împotriva soldatului român care salvase civilizaţia occidentală, măturând din centrul Europei acest focar de infecţie comunistă."

Luând atitudine faţă de politica externă de apropiere a ţării noastre de Rusia, dusă de Nicolae Titulescu şi Regele Carol al II-lea, Corneliu Codreanu, într-o circulară datată 30 , mai 1936, scrie: "De vor intra trupele ruseşti la noi şi vor ieşi învingătoare în numele Diavolului, cine poate să creadă, unde este mintea care să susţină, că ele vor pleca de la noi, înainte de a ne sataniza, adică bolşeviza. Consecinţele? Inutil a le discuta." Astăzi o putem face, pentru că, iată, câtă dreptate a avut.

La 5 noiembrie 1936, acelaşi Corneliu Z. Codreanu, adresează Regelui Carol al II-lea şi oamenilor politici răspunzători de aceeaşi politică externă, un Memoriu, din care citez: "Este cutremurător să ne gândim că noi, tineretul de astăzi ar fi să fim condamnaţi a asista la împărţirea sau ciuntirea României Mari, pentru a plăti păcatele unei infame politici externe". Şi au plătit, unii cu viaţa, alţii cu propria lor libertate. Au plătit ei, am plătit noi, aţi plătit dumneavoastră, plătesc, în chiar zilele acestea, urmaşii.

Şi încă o dovadă a trădării. Citez din lucrarea *România şi sfârşitul Europei* de Mihail Sturdza, diplomat de carieră vreme de mulţi ani, fost ministru al Afacerilor Străirie în perioada 1940-1941: "În ziua de 28 octombrie, 1956, patrioţii maghiari controlau situaţia în Budapesta şi într-o mare parte a teritoriului naţional. În acest moment, guvernul de la Washington a cerut telegrafic prietenului său Tito să informeze guvernul sovietic că Statele Unite niciodată nu vor da reazemul lor unui guvern ostil Sovietelor, într-una din ţările apropiate graniţelor ruseşti (on the border of). Transmisiunea acestei informaţii a fost primită, probabil, la Moscova, în ziua de 3 noiembrie; fapt este că în ziua de 4. Sovietele, sigure finalmente de neintervenţia Statelor Unite, au trimis diviziile şi tancurile lor împotriva Budapestei şi a luptătorilor dezarmaţi ai acestei alte revoluţii pentru libertate, părăsiţi cum fuseseră părăsiţi vreme mai înainte luptătorii romani, germani şi poloni." (p.332) Şi, ca să nu se spună că punctul acesta de vedere e al unui om ce îşi pledează cauza, iată şi câteva recunoaşteri explicite a unor americani, de data aceasta.

Profesorul Laurence Denis de la Harvard University, economistul cel mai autorizat din brain trust-ul Administraţiei Kennedy, scria în 1963, în revista Closed Up: "Adevărul este că între noi şi Moscova nu există altceva decât o bună şi strânsă prietenie. O prietenie care trebuie să fie prezentată ca o duşmănie de către specialiştii noştri în propagandă belică, cu scopul de a ascunde adevărul, cu scopul ca el să nu fie descoperit de mulţime ... Pentru a păstra această aparenţă, am fost siliţi să comitem acţiuni de trădare în stil mare, începând cu pretinsul furt de secrete atomice, şi terminând cu pregătirea înfrângerilor în Coreea şi Laos. Aceasta ne-a obligat la trădarea premeditată a încrederii luptătorilor pentru libertate în Ungaria şi Cuba."

Profesorul Hans I. Morgenthan, director al Centrului de Studii Internaţionale de la Universitatea din Chicago, scrie şi domnia sa în publicaţia *Commentary* din noiembrie 1958: "Este absolut necesar să ne dăm seama că Guvernul Internaţional al Naţiunilor Unite, despuiat de ornamentele sale legale, nu este altceva decât Guvernul Statelor Unite şi al Rusiei Sovietice, lucrând în deplină înţelegere".

Aşadar, lucrurile au stat aşa. Nimic surprinzător. Noi le-am crezut ca stând altfel, întrucât am fost, de ce să nu o recunoaştem nişte naivi. Am crezut în existenţa unei politici structurate pe principii morale. În schimb, învingătorii, dintotdeauna, au fost şi cinici şi nedrepţi. Întrebarea inevitabilă e însă alta: Din 1957 şi până în prezent s-a schimbat ceva? Şi dacă da, avem acum, măcar acum, dreptul la speranţă? În ce mă priveşte, sunt sceptic şi nu e bine. M-aş bucura mult să pot decela optimismul firesc în atitudinea noilor generaţii. Neamul acesta nu trebuie să piară! Sunt sceptic nu doar din cauza atitudinii occidentalilor, fie ei învingători sau învinşi. La urma urmelor, nu are nimeni obligaţia să lupte pentru supravieţuirea noastră şi, cu atât mai puţin, pentru afirmarea noastră în lume. Ceea ce mă îngrijorează e lipsa de onestitate a unor oameni politici care au suferit alături de noi, aceiaşi care poartă şi o parte din vina dezastrului în care a fost aruncată ţara în nefastul an 1940, în nu mai puţin nefastul an 1944, aceiaşi care refuză azi cu obstinaţie, analiza critică. Războaiele nu sunt niciodată consecinţa unei singure voinţe. Răspunzător, prin urmare, nu e niciodată doar unul dintre beligeranţi. Începuturile lui nu sunt identice cu momentul declanşării lui efective. Războiul e o stare continuă, războiul e o stare permanentă, e o succesiune alternantă, de replieri şi puseuri. A face răspunzător pentru dezastrul celui de al doilea război mondial pe Hitler şi poporul german în exclusivitate, înseamnă mai mult decât a fi nedrept, înseamnă a creea premizele unei alte conflagraţii. Nu altfel stau lucrurile când e vorba despre antisemitism. A acuza şi numai a acuza, fără să-ţi asumi nici cea mai mică responsabilitate pentru cele întâmplate, înseamnă a pregăti resurecţia. Drept sau nedrept, principiul biblic, ebraic în fond, potrivit căruia părinţii mănâncă agurida şi strepezesc dinţii copiilor, e cât se poate de real.

Nimic retoric în ceea ce spun, nimic nejustificat în îngrijorare. Istoria se repetă, chiar dacă nu eveniment cu eveniment.

Înaintea acestui poate prea lung excurs la Aiud, sau în drum spre Aiud, spuneam că nu întrevăd raţiunea neuitării. Şi iată că, acum când scriu, aş vrea să-mi reamintesc prin câte celule am trecut, alături de cine am stat, prin ce situaţii critice am navigat şi aşa mai departe. Aş vrea. Uneori efortul îmi este răsplătit, alteori nu. Certitudinile nu sunt însă niciodată depline, mai ales în ce priveşte oamenii şi situarea evenimentelor petrecute în spaţiu şi timp. Relativitatea demersului nu ajunge însă până acolo încât să altereze semnificaţiile. Dincolo de circumstanţe, adevărul mărturisirilor, rămâne adevăr.

Aşadar, trimiterea mea la Aiud să fie un act de bunăvoinţă? Constituţia mea congenital astenică, debilă, handicap îndeajuns de grav, mi-a fost, nu de puţine ori, şi un atu. Acum acesta să fie cazul, sau se pregăteşte ceva pentru căpeteniile legionare, pentru bandiţii cei mari? Nu ştiam încă nimic despre sistarea reeducării şi ridicarea grupului Ţurcanu. Şi chiar dacă aş fi ştiut, starea mea sufletească nu mi-ar fi îngăduit să fiu altfel decât circumspect, retras în propria-mi carapace, incapabil de comunicare reală, simplul schimb de replici provocate, în vederile mele, neînsemnând aşa ceva. Ritualul încarcerării nu

mă mai impresionează, nici mărimea construcţiilor, nici plopii cu ciorile. Spaţiul rezervat mie, acelaşi, mai puţin de doi metri pătraţi. Fiertura? Ei da, fiertura suscită un oarecare interes. La Baia Sprie începusem să scap de spectrul foamei. Aici? Încă nu ştiu.

Prin martie-aprilie 1952 sunt scos din izolare şi repartizat pe celular. O primă surpriză. Colegii de cameră lucrează în fabrică, semn că voi lucra şi eu, chiar de a doua zi. Printre ei, un bărbat apropiat de mine ca vârstă, mic de stat, uscăţiv, neastâmpărat, bihorean de origine, pe nume Stana, altul decât fraţii Stana, ţărani din Şepreuşul Aradului. De meserie e electrician. Vorbeşte mult, vorbeşte deschis, nu-şi ocoleşte viaţa. Are o condamnare de 25 ani m.s. Motivul, crime de război. Ani de închisoare executaţi, cu cel puţin doi mai mulţi decât mine. Nu s-a încheiat bine războiul şi a şi fost arestat, arestat ca membru al unui batalion de voluntari ardeleni, Batalionul Iuliu Maniu, dar nu numai. Acest batalion, constituit imediat după 23 august 1944, a urmat din aproape armata română, în luptele de dezrobire a Ardealului, ca trupă de ocupaţie. În această calitate s-au îndeletnicit şi cu represiunea. El, Stana, în cadrul Batalionului, a executat câteva sentinţe, pronunţate, nu ştiu de cine, de condamnare la moarte, prin decapita; e. Victimele erau maghiari, vinovate ele înşile de omucidere. Nu face paradă de patriotism. Nu-şi simte conştiinţa încărcata: Nici măcar călău nu se consideră. "Am fost soldat, am executat un ordin, considerat în sinea mea, atunci ca şi acum, corect. Ceea ce am făcut era, mai presus de orice, un lucru drept." Nu are opţiuni politice. Batalionul, o fi purtat el numele Iuliu Maniu, el însă nu se consideră ţărănist, ci numai român, român şi ardelean, nimic altceva. Începutul calvarului a fost greu: foame, frig, înjurături, mai ales înjurăturile. Legionarii, cei întemniţaţi de Antonescu, l-au ajutat mult. L-a ajutat, ceva mai târziu, şi Administraţia. Fiind muncitor şi pirpiriu pe deasupra, se folosea de el pentru te miri ce: să pună un bec, să instaleze o priză şi nu doar în incintă, ci şi prin apartamentele tovarăşilor. Nu se statorniciseră încă noile reglementări privind modul de executare a pedepselor. Soţia comandantului de atunci îl chiar compătimea şi nu o dată l-a mai servit cu câte ceva: o prăjitură, o pară, un măr. Acum? Alţi comandanţi, alte năravuri. Deţinuţii au dispărut şi ei, închisoarea fiind populată acum cu bandiţi. Şi câţi mai sunt, Doamne! Pe morţi cine să-i mai pună la socoteală?

În Aiud, la ora aceea, Stana nu era singurul om condamnat pentru faptul, de a fi fost "călău". Mult mai celebru era Ladislau Lax, un evreu din partea de nord a Ardealului. Construcţie robustă, înalt, pistruiat, cu păr cârlionţat şi roşu, fizionomie tipică de evreu galiţian. Începând cu anul 1943 sau 1944, a fost internat, alături de conaţionalii lui din Ungaria, la Auschwitz, unde a fost folosit, de către Administraţia lagărului, ca lucrător la băi, sau crematorii. Evita relatările. Ce se cunoştea, se cunoştea din depoziţiile făcute la proces. Se spune că şi-a incinerat membri din chiar propria-i familie, părinţi sau fraţi. Se socotea totuşi nevinovat. "Alţii au condamnat, eu am executat. Ce aş fi putut face? Să pier eu în locul lor?" Administraţia închisorii Aiud a continuat sâ-1 folosească şi ea, la începui ca frizer, apoi ca şef de echipă la întreţinerea exterioară a construcţiilor. Tencuia ziduri, curăţa coşurile de fum ale Zărcii, întreţinea canalizarea incintei. A devenit celebru în războiul cu ciorile. Acestea obişnuiau să-şi facă cuiburi, nu doar în plopii din apropiere, ci şi în hornuri. După ce îşi depuneau ouăle şi îşi scoteau puii, Lax obişnuia şi el să urce pe acoperiş, acoperişul Zărcii, să smulgă gâtul puilor, să le bea sângele, la propriu, şi să le strice culcuşul. Ciorile de acum îl cunoşteau. Şi era destul ca Lax să treacă prin curtea închisorii, ca să se agite, să se cheme, să se adune stol şi să-1 atace, aproape ca în filmul lui Hitchcock. Am fost martor al unor asemenea scene incredibile. Ciorile nu sunt indiferente faţă de ceea ce se întâmplă uneia sau alteia dintre suratele lor. Mamiferele , zice-se mai evoluate, da. Când leoaica, sau un alt animal de pradă. Îşi urmăreşte victima desprinsă de turmă, turma de ierbivore nu reacţionează, continuă să pască. Despre om, nu mai vorbesc. Indiferenţa lui, uneori, e de-a dreptul scandaloasă. Scandaliza şi Lax, pentru că bea sânge, fie el şi de pui de cioară, pentru că, indubitabil, furniza informaţii. L-am cunoscut, ceva mai târziu şi nu mi s-a părut întru totul neom. Era informator, nu-şi ascundea statutul şi nici nu şi-1 exhiba în mod ostentativ. Ba sigur de sine şi în acelaşi timp rezonabil,

adică nepericulos. Se putea apoi conta pe cuvântul lui. Nu se sfia să spună că regimul nostru de detenţie era mai inuman ca cel de la Auschwitz. Şi nu o făcea pro forma. Era convingerea lui intimă, izvorâtă din consideraţia ce o avea pentru spiritul poporului german, şi un motiv în plus să facă ce face. Până şi în relaţiile cu propriile lor victime, nemţii rămâneau nemţi, adică instrumente de mare precizie. Clişeele propagandistice, cu soldaţi care schingiuiesc, violează, jefuiesc prizonierii, rămân clişee, nemţii nu au imaginaţie, nu au inimă, dar, în schimb, ştiu să execute un ordin. Torţionarii noştri au imaginaţie, au şi inimă, şi ca orice slugă, linguşesc şi supralicitează.

Nu mai e zăpadă, nu e nici prea frumos. Pomii încă nu au înflorit. Căldura soarelui e îmbietoare, pământul musteşte, înainte de a fi repartizat la o secţie anume, împreună cu încă vreo câţiva necunoscuţi, sunt folosit ca om de corvoadă. Perioadă de adaptare: aer, hrană ceva mai bună, mişcare, pe o arie ceva mai largă şi muncă nenormată, muncă diversă. Fabrica avea şi o secţie, "Căruţe", în cadrul căreia se foloseau trunchiuri de copaci. De unde erau aduse, nu ştiu. Soseau oricum cu căruţe ţărăneşti. În închisoare ţăranii nu aveau însă acces. Atelajele erau preluate de miliţieni şi conduse până la locul de depozitare, pentru a fi descărcate de noi. Lipsa unui drum, cât de cât practicabil, umezeala, lipsa unor unelte specifice, ca şi lipsa de experienţă a oamenilor, făceau munca acestora şi grea şi riscantă. Subzista, îndeosebi, primejdia accidentării, ca urmare a rostogolirii buştenilor peste, neîndemânaticii şi firavii lor manipulatori. În cele din urmă, un prim transport a fost descărcat. Cu cel de al doilea, lucrurile s-au complicat. La intrarea în depozit roţile căruţei au intrat în glod, până aproape de butuc, iar caii, cu toate înjurăturile şi şfichiuirile de bici ale miliţianului, nu voiau să mai tragă. Suntem chemaţi în ajutor, noi. Încercăm să degajăm roţile, să ridicăm osia din spate, să împingem. Degeaba. Caii nu mai vor să colaboreze. Suntem înjuraţi şi noi, suntem făcuţi boşorogi, incapabili, mă rog, tot tacâmul. Tot degeaba. O nouă încercare şi încă una. În disperare de cauză, miliţianul abandonează. "Domnule miliţian, permiteţi-mi să încerc şi eu." Mă priveşte, la început cu ură, apoi cu năduf. "Încearcă!" Mă adresez apoi oamenilor, fără să îmi fac prea multe iluzii. Erau şi slăbiţi şi fără o elementară dorinţă de a rezolva situaţia: Totuşi. "Când vă voi spune, vă rog să împingeţi. Doar atât." Mă apropii apoi de cai. Miliţianul îmi întinde biciul. "Mulţumesc Nu e nevoie." Mângâi caii pe frunte, îi îmbrăţişez, le spun câteva vorbe, aşa, la întâmplare, le strâng, pe rând, între degete, vârful urechilor. Mă privesc, de bună seamă surprinşi, şi răspund afecţiunii mele închizând ochii şi înclinând din capete. Şi acum, la treabă. Apuc dârlogii şi rostesc moale: "Noa, hai!" Nu exagerez. Caii se opintesc de parcă, mi-ar fi înţeles vorbele şi mai ales gândul, şi într-un efort suprem de solidaritate a robilor între ei, muşcă zăbala, îşi încoardă muşchii şi urnesc din loc întreaga povară. Până în dreptul stivei nu s-au oprit. Îi îmbrăţişez încă o dată în semn de mulţumire. Respir şi eu, respiră şi ei, greu. O bucată de zahăr, ori un pumn de ovăz li s-ar cuveni, dar de unde? Sau, ştiu eu, poate că mângâierea mea, în cazul robilor, şi ei sunt tot nişte robi, la un stăpân mai mult sau mai puţin cumsecade, e mai de preţ. Oricum, în timp ce patrupedele închideau ochii a înţelegere şi complicitate, din ochii mei se prelingeau lacrimi, şterse pe furiş. Clipa a fost una de evadare. În caii pe care i-am sărutat atunci, erau, la modul mistic, şi caii tatălui meu, caii copilăriei mele, alături de care am răscolit pământul, am semănat grâul, am urcat dealul, spre seară, caii pe care i-am ţesălat, cărora le-am umplut ieslea cu fân, traista, cu grăunţe, jgheabul, cu apă, caii pe care i-am scăldat în apa Crişului şi alături de care m-am simţit liber şi tânăr. Caii de faţă, ai cui or fi fost, au înţeles acest lucru., Oamenii oraşelor şi el, ţăranul acesta schimonosit de uniformă şi desfigurat de lecţiile de îndobitocire, sunt sigur că nu. Dacă ar fi înţeles ceva, cât de cât, din răutate sau teamă, nu m-ar fi lăsat să mă apropii. Pentru mine, oricum, a fost o zi deosebită.

Atelierul la care sunt repartizat e unul de tâmplărie, lucrări de mare serie. Hala e spaţioasă, lumina, suficientă, climat acceptabil. Muncitori, până la douăzeci. Nu cunosc pe nimeni. Şeful, un aviator cu nume de polonez, mă lasă în seama unui om mai vechi, să mă înveţe meseria. Nu aveam cine ştie ce de făcut. Fixam juguri în lăzi pentru bombe şi proiectile. Mi se cerea precizie şi, bineînţeles, îndeplinirea

unei norme substanţial mai mare decât a unui muncitor liber, ca şi cum deţinutul nu ar avea şi el, ca tot omul, doar două mâini. Cu efort, când materialul introdus în operă, în speţă holtzşumburile erau corespunzătoare, a se înţelege maghiare, germane sau cehe, reuşeam să mă achit de sarcini. Când erau româneşti, nu. Fără nici o exagerare, şi scriu acest lucru cu o reală tristeţe, jumătate din holtzşuruburile româneşti, sau nu aveau vârf, sau nu erau integral strunjite, sau nu aveau făgaşul pentru a putea fi înşurubate. Bătutul cu ciocanul era interzis. Presiuni, pentru a forţa ritmul muncii, altele decât privarea de cartelă, adică de simulacrul de retribuţie şi trecere pe tabelul codaşilor, nu se făceau. Probabil, pentru a nu compromite calitatea produselor. Beneficiarul a tot ce se producea în fabrică era "Fratele" nostru din răsărit şi chiar dacă, la vremea aceea exigenţele nu erau excesive, sub un anume prag de calitate nu se putea cobora, "întrecerea socialistă" funcţiona şi ea. La intrarea în fabrică, te întâmpinau panouri mari, cu angajamente, grafice şi nume de secţii fruntaşe. La fel, cu nume de oameni. Lucruri noi pentru mine, deşi veneam de la mină. Le voi reîntâlni şi le voi înţelege mai bine după eliberare. Un incident survenit, mă va intriga totuşi. Întruna din zile, directorul fabricii, Mariş şi ofiţerul politic, probabil Iordache, înconjuraţi de oamenii Biroului Tehnic, de şefii de secţii şi normatori, analizează un caz. E vorba de "fruntaşul" între fruntaşi în întrecerea socialistă, deţinutul Busuioc. Îl ştiu după nume. E din Arad, ucenic la U. V. A., e tânăr şi condamnat ani mulţi, pentru implicare în cazul asasinării, prin anul 1946 sau 1947, a activistului Nedici. Cum era să se lase el, bărbat în putere, mai prejos decât ţesătoarele, mai prejos decât filatoarele, în general mai prejos decât femeile! Şi nu s-a lăsat. A înjurat, a instigat, a lovit. Dacă din cauza loviturilor lui a decedat comunistul, care de altfel îşi merita - zice Busuioc -soarta, nu ştie. Cert e că procurorul 1-a acuzat de participare la asasinat, iar tribunalul 1-a condamnat ca atare. Minte de fluşturatic. Acum regretă şi, întrucât, presupun, i s-a promis indulgenţă din partea clasei muncitoare, că doar e şi el muncitor, omul face orice pentru a dovedi că merită clemenţă. Munceşte adică. Dacă face şi altceva, nu pot spune. Ceea ce face e însă de ajuns ca lumea să-1 evite. Sparge adică normele. Şi nu trişează. Munceşte efectiv, cu unghiile, cu dinţii, până peste poate şi asta zi de zi. Până când? Până când, iată, învins de propria-i necugetare, cade grămadă. E de câteva zile la spital, de unde nu se va întoarce curând. Ori, "tocmai aceasta e problema" insistă directorul. "Care e câştigul pentru unitate? Sporul de producţie realizat, vreau să spun contravaloarea acestui spor, se duce pe medicamente, se duce pe apa sâmbetei, sub formă de cheltuieli de spitalizare. Concluzia? Să nu exagerăm. Un punct de vedere ce, din păcate, va fi, foarte curând, călcat în picioare.

Lipsa unui proiect al lucrării, detaliat cât de cât, îmi crează probleme. Fraza s-a încheiat, s-a încheiat şi episodul, cu ce să continui? Şi nu doar că nu ştiu. Aparatul de radio mă bruiază şi el mai ales când se vorbeşte, nu se cântă, ca acum. Vocea mi se pare cunoscută. Sunt chiar sigur. Rar, uneori poticnit, disimulând cu greu efortul de lămurire a unor lucruri greu de lămurit, vorbeşte Doinaş, despre cartea lui Martin Bube, "Eu şi Tu". Nu am citit-o, un motiv în plus să întrerup, pentru o clipă, scrisul, pentru a-1 putea urmări: sincretismul iudeo-creştin, ontologizarea conceptului de relaţie, dialogul Eu şi Tu mai real decât Eu, mai real decât Tu, în afara acesteia neputând să fiinţeze nici Eu, nici Tu, dar nici relaţia, zic eu, Om-Dumnezeu, imanent-transcendent, tot atâtea trimiteri la un existenţialism religios, chiar la o filosofie mistică. Ceea ce mă preocupă e însă altceva. Atunci, în fabrică, la Aiud, în ce mă priveşte, relaţia Eu-Tu nu funcţiona, sau funcţiona după alte legi decât cele avute în vedere de Martin Bube, de vreme ce nu-mi amintesc să-mi fi pierdut, nici pentru o singură clipă, identitatea A fost o stare de graţie continuă? O, nu. În singurătatea mea, Tu îmi era totuşi alături, dar nuca semen, ci ca transcendent şi, uneori, ca Eu cel din trecut. Relaţia cu Dumnezeu, ca şi aceea cu mine, cel din trecut, nu a fost ruptă, efectiv, niciodată, ceea ce nu e puţin lucru, salvarea mea în aceasta constând, ca dealtfel şi nereuşita reeducării. Puteam să exist, altfel spus, şi fără să intru în dialog existenţial cu omul de lângă mine. Nici o iniţiativă, deci, din parte-mi. Dar şi nici un refuz. Starea nu era firească, eram conştient de acest lucru şi

aşteptam ca "Tu" să aibă el iniţiativa. Suspiciunea nu era a mea, era a acelui Tu" devenit "Eu" ce auzise ceva sau câte ceva despre studenţii trecuţi prin Piteşti şi, ca urmare, se menţine în expectativă.

Lucra, la acea dată, în fabrică şi Ionel Moldovân, fost Şeful Centrului Studenţesc (legionar) Bucureşti. Ne cunoşteam de pe vremea când eram elev, la Arad, el însuşi fiind arădean de origine. Acum ne evitam. Mai greu mi-a fost să-1 evit pe Ioan Bohotici, Şeful Centrului Studenţesc din Cluj. Se desprimăvărase. Robii căutau soarele. Pe parcursul activităţii eu nu aveam cum să o fac. Eram legat de bancul de lucru, eram legat de atelier. Ioan, maramureşean, fecior sărac, obişnuit cu efortul, nu doar intelectual, ci şi fizic, pe cât de înzestrat, pe atât de modest, îşi organizase un loc de muncă-în aer liber. Atât la ieşire, cât şi la intrarea mea în atelier, treceam pe lângă el. Ne cunoşteam de la Cluj. Şi oricât aş fi vrut să simulez contrariul, nu aveam cum, nu eram în stare. Stând pe un scăunel, improvizat şi acela, sculpta piese de şah, cai îndeosebi. Era îndemânatic, lucra de unul singur şi se bucura de căldura astrului celui mare. Un fel de compensare, mi-am zis. În timpul anchetelor a fost atât de torturat încât supravieţuirea lui a fost considerată un miracol. Şi nu de neiniţiaţi, ci chiar de marii profesori ai medicinii clujene, Haţiegariu şi Goia. În extremis, aveau nevoie de el viu pentru proces, l-au scos din beciul Securităţii şi l-au internat în Clinica Universitară. Prea multe speranţe nu mai erau. Şi dacă a fost, în cele din. urmă, salvat, faptul se explică, nu doar prin competenţa şi probitatea morală a medicilor, ci şi prin intervenţia unei puteri ce scapă omului lipsit de credinţă. Nelu Bohotici era însă un credincios.

Aşadar, trec azi, trec mâine, trec zilnic pe lângă Nelu Bohotici. Mă salută, îl salut. E limpede că nu mă ocoleşte dar nici nu mă încurajează. Până într-o zi când potriveşte aşa fel lucrurile, că mă însoţeşte la masă. Nu am discutat cine ştie ce. Aparent, lucruri fără importanţă. "Cum stai cu sănătatea? Ai veşti de acasă? Pe unde ai colindat?" Important era însă gestul, tentativa de a intra în "relaţie". Cu mine se întâmplă însă ceva ciudat. Sunt incapabil de iniţiativă. Sunt, însă, incapabil şi de refuz. Nu caut primejdia, dar nici-nu o evit, pentru simplul motiv că nu pot fi altfel decât sunt. Starea aceasta e profundă, e chiar structurală şi nu se lasă instrumentată de nimic, nici de gândire, nici de voinţă, ca şi cum cel care reacţionează, dacă şi când reacţionează, nu aş fi eu ci un altul, un locuitor străin trupului meu. Bohotici îşi dă, probabil, seama în ce stare mă aflu, şi face încă un pas. "Vezi, eu nu te suspicionez, eu nu mă feresc." "Şi pentru ce nu o faci?" Nu, nu am pus întrebarea, am gândit-o doar. Răspunsul a venit, totuşi: "Nu mă feresc pentru că ştiu prin ce ai trecut." Mă simt din nou provocat: *Dar de unde ştii?* Sunt lucruri pe care, chiar dacă ai fost martor, e greu să le nţelegi. "Şi mai ştiu, dar vezi să nu care cumva să cazi în păcatul mândriei, că ai avut o comportare dintre cele mai demne. Mi-a spus-o Munteanu." Care Munteanu? Cu Ion, cel din Orşova, student în ultimul an la Medicina din Cluj, colaborator apropiat a lui Bohotici, în timpul reeducării de la Piteşti am stat puţine zile împreună şi asta după ce furtuna părea trecută. Relaţiile lui cu Ţurcanu, la data aceea, păreau bune. Cu mine, dimpotrivă. Şi apoi, ce ştia el despre mine. Şi când 1-a întâlnit pe Bohotici? Nu mai vorbesc de faptul că a vorbi despre Piteşti mi se părea o îndrăzneală greu de acceptat. La Piteşti am trecut prin reeducare cu un alt Munteanu, Alexandru, student la teologie. Să fi vorbit el? Cât despre frumoasa mea comportare ... E bine că vorbesc alţii. Dar e şi mai bine că eu nu mă simt câtuşi de puţin măgulit. E aceasta o problemă de conştiinţă, incomunicabilă, a fiecăruia dintre cei ce am trecut prin Infern.

Deţinuţii care lucrau în fabrică, serveau masa în curtea Zarcii, care era şi curtea bucătăriei şi a băii. Priveam zidurile cu o discreţie obligatorie, scrutam ferestrele oblonite ale acelei vechi închisori, încercând, nu atât să-mi imaginez regimul de detenţie impus de zbiri, cât pe cel creat de calitatea intelectuală şi morală a oamenilor aflaţi îndărătul gratiilor: generali, miniştrii, profesori universitari, scriitori, arhitecţi, comandanţi legionari şi chiar nat de rând. După o atât de lungă înfometare, după atât de mult frig, după o atât de cumplită teroare, o mai fi rămas, fie şi fărâme, din aura academică a acestei instituţii blestemate? Despre ce s-a petrecut în Zarcă, despre ce se petrece în Zarcă, despre actualii ei

locatari, ştiam puţine lucruri, îndeajuns totuşi pentru a realiza că e un loc de exterminare a marilor indezirabili, îndeosebi legionari, şi, nu mai puţin, un mijloc de şantaj: "Crâcneşti? Zarea te mănâncă!"

Deocamdată eu nu sunt în Zarcă. Stau la rând, cu gamela în mână, îmi primesc porţia şi mă aşez pe unde apuc, să mi-o sorb în linişte. Când vremea e frumoasă, merge. Când plouă, când ninge, nu prea. În mijlocul curţii se află o construcţie, relativ simplă, dreptunghiulară, suprafaţă construită, mare, ridicată în vremea lui Antonescu, dacă nu cumva mai devreme, ca sală de spectacol. Sub comunişti a fost folosită, când ca sală de mese, când ca uscătorie pentru cheresteaua necesară prelucrării. O scurtă perioadă de timp am servit şi eu masa în această sală. A fost o perioadă ceva mai destinsă. Masa era consistentă. Multă carne de cal, muşchi sec, fibros, dulce, multe organe: ficat, inimă, rinichi. Explicaţia? Vreo conferinţă internaţională sau, simplu, cabalinocid. Sărmanele animale. Vina lor? Mănâncă şi când nu muncesc.

Se întâmpla des ca la masă să stau alături de profesorul Sebastian Mocanu. Îl cunoşteam de la Baia Sprie. E cel de al doilea om care încerca să se apropie de mine. Moţ, din ţara, dacă nu chiar din satul lui Avram Iancu, astenic, blond, colţuros, potolit. Cunoşteam fizionomia moţilor încă din copilărie. La şcoală, eu însumi eram socotit a fi moţ. Drumul unora dintre ei, spre oraşele şi satele pustei, treceau prin satul meu, socotit loc de înnoptare. Căruţele cu coviltir, caii mărunţi, lampasul, ciuberele, uneori mirosul de fân şi mere coapte, bulzăneşti. Însoţite de vagi conotaţii compătimitoare, îmi erau imagini dragi. "Munţii noştri aur poartă, /Noi cerşim din poartă-n poartă". Mi s-au părut, de când îi ştiu, mai mult trişti decât eroici, o tristeţe îndărătul căreia puteai uşor decela o oarecare dârzenie. Îmi plăcea mult "ţarina" lor, cântată la clarinet, pe la nedei, în poiene. Aşadar, Sebastian Mocanu, venit din Germania, potrivea lucrurile aşa fel încât să stăm la masă alături. De vorbit, ce să vorbim? Erau prea multe urechi prin preajmă. Şi nici nu ştiu ce anume aş fi avut să-i spun? Iar el, şi el, ce să-mi comunice? Vecinătatea în sine era totuşi, pentru mine, importantă. Nu eram intrusul, nu eram singur şi, cine ştie, într-un moment de criză aş fi îndrăznit sa-1 solicit. Până atunci, reţin stânjeneala, a mea de bună seamă. Nu se aşeza la masă fără să-şi facă semnul crucii, riscând, nu neapărat dezaprobarea, rezerva în orice caz, a multor comeseni, care se simţeau într-un anume fel, mustraţi. Ispita de a-i considera gestul drept ostentativ era mare. În ce mă priveşte, mă simţeam îmboldit" să procedez ca el, pentru a nu-1 jigni, şi o făceam, nu însă fără o anume dificultate. Imboldul nu era lăuntric. Rugăciunea mi s-a părut întotdeauna ca aparţinând zonelor celor de taină ale sufletului omenesc. Se vede însă că nevoia de a păstra şansa intrării în comuniune cu unii din semeni e cel puţin tot atât de presantă. După Piteşti, iată, redescopeream un sentiment esenţial, esenţial deşi încă firav, ca orice mijire.

Potrivit Codului Penal, pedepsele privative de libertate pot fi: închisoarea corecţională, temniţa grea şi munca silnică.

Aceasta departajare graduală a pedepselor, în închisorile şi lagărele comuniste nu a funcţionat, severitatea regimului de detenţie fluctuând în raport de evenimente şi factori politici externi şi interni şi, nu arare ori, în raport de capriciile câte unui şef. Aşa se explică faptul că oameni condamnaţi la muncă silnică nu au fost scoşi niciodată la muncă, în vreme ce, oameni condamnaţi la închisoare corecţională au fost supuşi la munci, nu silnice, ci de-a dreptul exterminatorii. Lozincard vorbind, scoaterea la muncă a fost prezentată şi, uneori, chiar socotită, drept o favoare. Şi, pentru scurte perioade de timp, a şi fost. Muncind, altfel trecea timpul, alta era hrana, altele relaţiile interumane ce se puteau înfiripa. Altele . . . Din păcate, nu întotdeauna şi neapărat în sens bun. Munca, în Gulagul comunist a fost folosită, mai puţin pentru a produce şi mai mult pentru a extermina.

În perioada cât eu am lucrat în fabrică, la Aiud, munca a fost totuşi acceptabilă. Exista o conducere a fabricii, alta decât aceea a închisorii. Exista un director, Mariş, altul decât comandantul temniţei, căpitanul Dorobanţu. Pentru conducerea fabricii, problema reeducării deţinuţilor nu exista. Interesa eficienţa economică a muncii, motiv pentru care a preconizat o reorientare a întregii activităţi. Pentru o

asemenea întreprindere erau necesari însă specialişti. Şi ei existau. Pentru redarea în exploatare a minelor de la Baia Sprie s-a recurs la inginerii Bujoiu şi Balş. Aiudul funcţiona în virtutea unei mai vechi inerţii, fabrica având o oarecare tradiţie. Nemulţumitoare însă. S-a recurs prin urmare, într-o primă fază, la serviciile unui grup de deţinuţi, aleşi după criterii nu tocmai profesionale, fapt ce s-a răsfrânt, în mod negativ, asupra producţiei. Implicarea deţinuţilor în conducerea fabricii era un fapt benefic. Se dorea totuşi o corecţie, se spera la mai mult. În consecinţă, l-au solicitat pe Inginerul Alexandru Pop, fost Director General al Uzinelor şi Domeniilor Reşiţa. Competenţa acestuia era mai presus de orice discuţie şi, pe deasupra, avea şi meritul de a nu fi fost legionar. L-au scos deci din Zarcă, l-au dus la Biroul Tehnic al fabricii, l-au plimbat prin ateliere, pentru a lua contact nemijlocit cu realitatea, resurse, spaţii, utilaje, mână calificată, şi i-au cerut să elaboreze un proiect de restructurare. Vestea a transpirat repede. A fost dealtfel văzut în compania comandantului, a directorului, a altor mărimi. Întrebarea de pe buzele noastre, ale tuturor, era firească: "Ce se urmăreşte? Ce va urma?" Răspunsul nu va întârzia. Om hotărât şi demn, Inginerul Pop a întocmit un raport al cărui prim capitol se referea, nu la reorganizarea fluxului tehnologic, ci la reconsiderarea atitudinii faţă de muncitori, fie ei deţinuţi sau nu. În fabrică, deţinutul nu e deţinut, ci om. Să fie prin urmare considerat ca atare. Aceasta nu neapărat, din considerente umanitare, ci, mai ales, din considerente manageriale. Reacţiile Administraţiei au fost violente: "Bandit, bestie, exploatator ticălos. Cine ne dă nouă lecţii de umanitarism, un capitalist veros, om care a exploatat, până la sânge, munca miilor de muncitori de la Reşiţa, ani în şir. Să fie izolat din nou, la Zarcă!" Şi a fost, întrucât făţarnicii apărători ai clasei muncitoare nu puteau înţelege un lucru elementar, acela că exploatarea capitalistă a muncii nu putea trece peste un anume prag, impus de chiar legile eficienţei, respectiv de propriul interes. Exploatarea socialistă a muncii nu cunoaşte asemenea impuneri, nu cunoaşte concurenţa internă, nu acordă prioritate eficienţei economice, nu are limită, şi aceasta, nu doar în întreprinderile afiliate închisorilor, ci în întreaga economie. De unde falimentul şi mizeria.

A fost vara? Mie aşa mi se pare. A fost la 22 decembrie, 1952, cum precizează doctorul Matei, care de fapt nu e doctor, întrucât, fiind arestat, nu a apucat să-şi termine anul ultim de facultate? Faptul e fără relevanţă, cert e că înainte de a se da deşteptarea. În celular se deschid uşi, se aud paşi zoriţi, se aud înjurături înfundate. Ceva s-a întâmplat, ceva se întâmplă, dar ce?

Programul de dimineaţă e marcat şi el de o nervozitate râu prevestitoare. "Repede! Mai repede, bandiţilor!" în drum spre locul de servire a mesei, masa de dinainte de intrarea în fabrică, cordoane de miliţieni. Înainte de a fi terminat de sorbit fiertura, se dă-ordin de încolonare. Stupoare, un mare număr de deţinuţi au lanţuri la picioare. Printre ei, Ionel Moldovan, doctorul Matei, doctorul Cociu, ing. Antonescu Gheorghe, profesor la Politehnica bucureşteanâ, Groza Dumitru, fostul Şef al Corpului Muncitoresc, toţi legionari. Între curtea bucătăriei şi poarta de intrare în fabrică, două rânduri de miliţieni, cu ciomege în mâini şi foarte mulţi ofiţeri necunoscuţi. Trecerea pe sub furcile caudine, devenite ciomege, urmează să se facă în pas alergător, loviturile cad. cum cade grindina, fără nici un fel de precauţie, aşa, la nimereală, peste cap, pe spinare, peste fluierele picioarelor. "Vă vom ucide, bandiţilor, mama voastră de criminali!" Simt o lovitură în umărul drept. Îmi acopăr faţa cu mâinile. În sfârşit, am ajuns, cu vânătăi relativ puţine. Adevăratele ţinte sunt oamenii în lanţuri.

În fabrică, linişte. Mă apuc de treabă, dar fără spor. Ce să însemne dezlănţuirea aceasta? Scena se repetă la ieşirea din schimb, se repetă a doua zi, a treia, o săptămână întreagă, dacă nu cumva vreme mai îndelungă. Între timp se află şi explicaţia. Trei deţinuţi, Şirianu, Spulbatu şi Tudor Grecianu au evadat, după ce, în prealabil l-au ucis, cu lovituri de rangă, pe comandorul Tăutu, aflat în prezilele eliberării.

Pe Şirianu l-am cunoscut personal. Era din Arad, avea o pregătire intelectuală medie şi lucra ca electrician. Nu aparţinea nici unui partid politic. În mod cert, nici el, nici Spulbatu şi nici Grecianu nu au fost legionari. Organizaţia înjghebată de Şirianu, nu ştiu în ce măsură i-a aparţinut ca iniţiativă, sau a

fost sugerată de chiar Securitatea din Arad, cu scopul depistării elementelor virtual duşmănoase. Procedeul era obişnuit. În închisoare, muncitor fiind, i s-a acordat o oarecare încredere. În schimbul de noapte, în echipe de întreţinere, cu posibilitate de mişcare în incintă, nu era acceptat orice deţinut. De unde se vede cât de relative erau criteriile de selecţie a oamenilor aşa-zişi de încredere. Profitând, aşadar, de libertatea de mişcare, legaţi între ei printr-un indiscutabil sentiment de încredere, cei trei au proiectat totul, până în cele mai mici amănunte. Vor provoca o pană de curent, vor simula o intervenţie pe reţeaua zidului împrejmuitor, vor profita de întuneric, vor escalada zidul şi se vor despărţi, urmând ca fiecare să-şi urmeze destinul, salvându-se cum poate, de unul singur. Din păcate, a intervenit neprevăzutul. În sala hidroforului şi a tabloului general, au imobilizat supraveghetorul, au întrerupt curentul, dar când să iasă, au fost surprinşi de Comandorul Tăutu, şeful schimbului trei pe fabrică, un om socotit la locul lui. Reacţia a fost violentă. Să bată în retragere, nu mai era cu putinţă. Să-1 imobilizeze nu erau pregătiţi şi nu era nici timp: în consecinţă l-au lovit cu ranga până ce a căzut, apoi şi-au văzut de treabă, s-au îndreptat adică spre zidul împrejmuitor, l-au escaladat cu ajutorul unei scări şi, până să se dezmeticească santinela, s-au făcut nevăzuţi. Numai că, Tudor Grecianu, din săritură, s-a ales cu o fractură deschisă de tibie şi a rămas la rădăcina zidului, unde a şi fost prins, la foarte scurt timp. Spulbatu a apucat să se îndepărteze, dar nu prea mult. O zi sau două mai târziu a fost prins şi el. Singurul care a reuşit să ajungă, să zicem, la destinaţia propusă, a fost Şirianu. În cele din urmă, a fost prins şi acesta, după câteva săptămâni, într-un sat din pusta Aradului, în casa logodnicei lui, care pur şi simplu 1-a trădat. Se spune că era încurcată cu un ofiţer de securitate.

Ancheta a fost zorită, ca şi procesul, care s-a desfăşurat în Aiud şi s-a soldat cu două condamnări la moarte, Şirianu şi Spulbatu, şi o condamnare la muncă silnică pe viaţă, Teodor Grecianu. Sentinţele capitale au fost executate la fel de precipitat. Cadavrele, ciuruite, au fost depuse la morga închisorii. S-a iniţiat strângere de semnături, pentru condamnarea la moarte a criminalilor şi au fost duşi oameni din fabrică şi celular să vadă că braţul înarmat al clasei muncitoare nu şovăie.

Represiunea a continuat în întreg penitenciarul. Au continuat şi discuţiile şoptite, pe marginea celor întâmplate. "Nişte descreieraţi. Din cauza lor tragem noi scurta." Şi mai în şoapta "Ce curaj, domnule, ce curaj!" Uciderea lui Tăutu era, oricum, îndeobşte regretată şi exploatată, în acelaşi timp, de Administraţie, de ofiţerul politic, de uneltele lui, în scopul discreditării deţinuţilor politici în ansamblu, ca şi în acela al justificării represiunilor ce au urmat şi care vor continua odată cu instalarea noului comandant, colonelul Koller: izolări, percheziţii, înrăutăţirea mesei, sistarea asistenţei medicale, bătaia sistematică, bestială, cu frânghia udă, în subsolul celularului. Pretextele? Derizorii: ai vorbit la geam, ai bătut Morse, ai fost nerespectuos cu miliţianul, ai avut atitudine duşmănoasă. Călăul preferat, plutonierul Olteanu, pentru masivitate şi zel. Coordonator? Colonelul însuşi. Motivaţia? În acelaşi timp, ideologică şi sadică. După fizionomie, Koller era evreu spaniol, masiv, brunet, tăcut, neştiind ce e acela un zâmbet. A luptat în Spania Frontului Popular, unde a şi fost rănit. Acum e şchiop, răzbunător şi cinic. Un comportament atavic, accentuat de infirmitatea dobândită, aşadar. Evident, nu e un credincios. Are în schimb prescripţiile Talmudului topite în sânge. După 1989, se pare că a emigrat în S.U.A., în ţara tuturor libertăţilor, aşa, ca un om nevinovat, şi nu 1-a întrebat nimeni câţi români a ucis. În schimb, Episcopul Valeriu Trifa, care nu a ucis pe nimeni, a fost întrebat şi expulzat în cele din urmă, după mai bine de trei decenii de păstorire şi viaţă ireproşabilă, sub pretextul că a minţit, el, Episcopul român, nu excelenţa sa Moses Rosen, cel care 1-a acuzat, din ordin şi fără nici un fel de temei.

În martie, 1953, moare Stalin. Vestea ajunge la urechile noastre, ale deţinuţilor aflaţi la Aiud, cu destulă întârziere. Mai mult, evenimentul, contrar a ceea ce nouă ni se părea inerent, nu a fost marcat de vreo schimbare de atitudine a Administraţiei. Schimbare a fost, anterior evenimentului şi ca urmare a evadării lui Şirianu, ceea ce e cu totul altceva. Noi mai speram totuşi. Destalinizarea nu a intervenit însă nici în ţară, cum era să survină în închisori? Îndepărtarea grupului Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari

Georgescu, numai destalinizare nu poate fi numită. Fiind anterioară morţii dictatorului şi efectuată cu aprobarea lui expresă, semnificaţia acestei îndepărtări nu poate fi decât contrară. În acest sens, o scenă petrecută la Gherla, am aflat despre întâmplare ceva mai târziu, mi se pare relevantă. Noul ministru de Interne, Drăghici, cu suita de rigoare, inspectează închisoarea. Deţinuţii sunt scoşi în curte, unde li se citeşte noul regulament de executare a pedepselor. Potrivit acestuia, în închisorile din România, bătaia e interzisă. "Auziţi, bandiţilor. Clasa Muncitoare e generoasă. Să nu vi se urce însă nebunia la cap. Nu de frică interzice regulamentul bătaia şi nici pentru că aşa vor americanii, ci pentru că aşa vrem noi." Dovada nu a întârziat. La un semn, miliţienii, toţi pregătiţi cu cele trebuitoare, cu ciomegele, cozile de mături, centurile, în cele din urmă cu pumnii şi cizmele, au prins să lovească ţipând: "Culcat! Drepţi! Culcat! Drepţi! Dumnezeii mamelor voastre de bandiţi! Reţineţi bine. Acesta este regulamentul, nu ceea ce vi s-a citit aici. Aţi înţeles?"

Alţi oameni, alte întâmplări şi câte ceva despre poezie

Sfârşit de octombrie. Timpul e încă frumos, starea mea sufletească, bună. Din închisoare plecau deţinuţi pe la diferite anchete, alţii se reîntorceau şi, în acest fel, ajungeau până la noi şi unele informaţii. In ce mă priveşte, indiferenţa îmi era totală. În venirea americanilor nu mai credeam de mult. La triumful comuniştilor în China, de ce să reflectez? Pentru a agonisi argumente că occidentul e, sau inconştient, sau neputincios? Mă surprindeam, uneori, gândind cu maliţiozitate la ziua când comunismul victorios se va instala, confortabil, în Statele Unite. Cât priveşte Europa, floare la ureche. Era singurul meu protest, singura mea răzbunare imaginară, împotriva acelora care ne-au vândut, pe preţ de nimic.

Întors din schimb, pe marginea patului, mă bucur de ultimele prune cumpărate, în temeiul cartelei. Se deschide uşa "Gheorghiţă Viorel!" Prezent!" "Adună-ţi bagajul şi ieşi!" Mă supun, fără prea mare îngrijorare, îmi iau rămas bun de la cine era în celulă şi ies. Urmând miliţianul, cobor scările, părăsesc celularul, traversez curtea şi intru în Secţia I-a, ultima cameră pe dreapta, lângă morgă. Fără nici un fel de comentariu, în urma mea se trage zăvorul. Nu sunt singur: "Bună seara, şi să facem cunoştinţă. Mă numesc Gheorghiţă Viorel, sunt din Arad, vin de pe celular." Camera era mare; opusă intrării, fereastra, cu oblon; de-a lungul peretelui, priciul cu etaj. Dau mâna cu fiecare din deţinuţii prezenţi: Mael Petru, din judeţul Caras, student sau absolvent al Facultăţii de Medicină din Bucureşti, întrucât nu a trecut prin Piteşti. Drăgoi Traian, profesor de germană, din Suceava. Tânăr, scund, brunet, cu ochi magnetici. Adept al practicilor Yoga. Ion Maxim "Şi tu, Ioane?" Ne cunoaştem de mult, adică de la Cluj. Ne îmbrăţişăm, urmând să depănăm amintiri în zilele ce urmează. Tonea Ioan, inginer, ardelean, mic de stat şi, dacă-mi amintesc bine, purtător de mustaţă. Mitoi Dumitru, preot, om mai în vârstă, om aşezat. Baciu şi mai nu ştiu cum, avocat. Cociu Ifrim, medic, de undeva de prin Dobrogea. Medrea Victor, fost şef de protocol la Ministerul Afacerilor Externe sau la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, în timpul guvernării legionare. Olariu Blazius, medic, bănăţean. Unele nume nu mi le mai amintesc. Suntem toţi legionari. Sunt ultimul sosit. Mi se oferă un loc oarecare, pe priciul de jos. Locuri sunt destule. Se poate deci alege. Întrebarea este însă alta: de ce ne-au scos din fabrică? Pentru ce ne-au izolat? În afara faptului că toţi suntem legionari, nici un alt indiciu, care să ne pună pe vreun făgaş. Mi se năzare ceva ce mă înspăimântă: reeducarea. Cam aşa au început lucrurile şi la Piteşti. Nu. Asta, nu. Sunt singurul din camera care am trecut pe acolo şi îmi dau seama că nu poate fi vorba de aşa ceva. Cel puţin deocamdată. Să mai aşteptăm şi vom vedea.

A doua zi nici o schimbare. Nici în a treia şi nici în zilele următoare. Se încheagă în schimb prietenii, se înfiripă discuţii. Supravegherea e cea obişnuită. Masa, acceptabilă. Aşadar, nimic de regretat. Un program după modelul celor de la Jilava nu se încheagă. Printre noi nu e nici o personalitate, să zic, deosebită, în jurul căreia să se graviteze. Discuţiile au mai mult un caracter întâmplător, bilateral, de

interes restrâns. Ceva mai aparte sunt povestirile lui Victor Medrea, despre Mareşal, despre vizitele acestuia în Germania, despre Hitler, despre succesul sarmalelor cu mămăliguţă - de ce nu mămăligă? - despre dificultatea stabilirii locului fiecărui invitat la masă. Ascult şi nu mă implic. Încerc doar să aflu, de la Ion Maxim, ce s-a petrecut la Cluj, după plecarea mea. Pentru atâta lucru nu sunt necesare însă săptămâni, aşa că aria mărturisirilor noastre, mai corect spus, a mărturisirilor lui, se extinde, incluzând familia, războiul, meseria, cunoscuţii comuni. Tatăl lui, dascăl, undeva în Ardealul de Nord; un frate mai mare, preot greco-catolic; o soră, Mărioara, studentă la Cluj, căsătorită ulterior cu Ilie Măduţa. El a apucat să-şi ia licenţa în filosofie, în toamna anului 1948, la D.D. Roşca. La solemnitatea decernării titlului, în sală era doar el şi profesorul. A primit şi repartiţie, la nu ştiu ce liceu. A fost ridicat de Securitate, de la catedră, anchetat, judecat şi condamnat la 10 ani m.s., la fel ca şi mine. E de câţiva ani în Aiud, a lucrat în fabrică, a deprins meseria de strungar în fier, şi încă bine de tot. Nu pare îngrijorat. O bună parte din zi şi-o petrece în meditaţie. E un om credincios, neaşteptat de credincios, dată fiindu-i firea maliţioasă, cunoscută mie. De la el am aflat circumstanţele desfiinţării Bisericii Române Unite. Împotriva Bisericii Ortodoxe Române, ghimpele e mare. O acuză de pactizare cu Diavolul şi era decis să treacă la romano-catolici. Nu ştiu dacă până la ora aceea i-a întâlnit, undeva, prin închisori, pe Monseniorul Gyka sau pe domnul Horia Cosmovici, ambii propovăduitori zeloşi ai catolicizării. Ştiu însă că am încercat o contracarare fermă, dar fără succes, în ce-1 priveşte. Teza mea era cât se poate de simplă: nu ai dreptul să acuzi câtă vreme, ca Biserică, tu însăţi ai procedat la fel, în anul 1700. Aceeaşi motivaţie extrareligioasă, aceleaşi ingerinţe ale politicului, aceeaşi represiune barbară. Înclin chiar să cred că ne aflăm în faţa unui act compensator, ceea ce nu înseamnă că şi aprob gestul. A sărit ca ars. Nu am mai insistat şi am schimbat subiectul.

24 august, 1944, 1-a surprins student la Facultatea de Medicină, aflată la Sibiu. A părăsit Facultatea şi s-a înrolat voluntar, în Batalionul Iuliu Maniu, deşi nu era ţărănist. Nu a fost combatant. A lucrat ca asistent medical, calitate în care a fost pus în situaţia, cu totul nefirească, nu doar de a pansa răni, ci şi de a folosi mobilă stil, de mare preţ, pentru încălzirea saloanelor. Faptele s-au petrecut aievea, în nu ştiu ce reşedinţă de grof, undeva, în pusta maghiară şi presupun că 1-a marcat, între a nu preface în scrum obiecte de artă şi a alina suferinţa unor muribunzi, fie şi numai pentru o clipă, a ales alinarea, chiar dacă, după ce luptele se vor fi terminat şi se va fi instituit pacea, se vor găsi voci care să acuze: "Pe aici au trecut barbarii" ca şi cum războiul ar putea fi altfel decât inuman şi barbar.

Crăciunul anului 1953 l-am petrecut pe secţie, fără manifestări ostentative, dar şi fără spaime. Izolarea în care ne găsem, în cele din urmă, era reconfortantă. Numai că nu a durat. A treia zi de Crăciun, 27 decembrie, suntem repartizaţi pe celular. Nimeresc la etajul II, într-o celulă cu încă şapte deţinuţi, deci, câte doi într-un pat. Timp de aproximativ patru ani, sunt strămutat, periodic, dintr-o celulă în alta, probabil pentru a nu se putea consolida prietenii. Oameni noi, suspiciuni noi, şi, nu de puţine ori, chiar tensiuni. E ceea ce ţine de dezavantajul schimbării. Strămutările comportau însă şi avantaje, şi nu doar în plan informaţional. Ştirile, dealtfel, circulau, cu ajutorul alfabetului Morse, în tot celularul. Se spărgeau, în schimb stereotipii, dispăreau pentru o vreme, animozităţile, pentru a face loc altora, se împrospăta atmosfera, aceasta, evident, dacă nu nimereai în vreo cloacă. Într-o celulă supraaglomerată e deajuns un ticălos, ca să-ţi facă existenţa zilnică un coşmar. Teroarea, exercitată de unul ca acesta, e mai cumplită decât a tuturor gardienilor, luată la un loc.

O primă surpriză. Construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră a fost sistată. Motivele invocate ţin de dezinformare şi nu mă interesează. Deţinuţii au fost retraşi în închisori. Studenţii brigăzilor, de rău renume, 13 şi 14, în frunte cu Bogdanovici, respectiv Enăchescu, sunt în Aiud. Aceştia nu mai sunt brigadieri. Lucrează, se pare, ca normatori în cadrul Biroului Tehnic. De ce să se renunţe la nişte unelte atât de devotate?

În celulă cu mine, Alecu Ungureanu, medicinist, din Iaşi, şi Surdu, probabil, Vasile, student veterinar, mai tânăr şi netrecut prin Piteşti. Alecu e volubil. Nu pare marcat de reeducare. Nu se aşteaptă la un nou proces. De la el aflu că Ţurcanu, Livinschi, Mărtinuş, Popescu Aristotel, Gigi Popescu, Popa Ţanu, Calciu Dumitreasa, Pop Cornel şi încă mulţi alţii, toţi foşti torţionari, au fost ridicaţi de la Gherla, puşi în lanţuri şi duşi la Ministerul de Interne, pentru anchetă. Se aşteptau la o binemeritată răsplată, pentru serviciile aduse, la graţiere, la promovări. Se spune că Ţurcanu a crezut într-o asemenea utopie până în ultima clipă. Mai realist, mâna lui dreaptă, Mărtinuş, şi-a pus capăt zilelor. Alţii, ca Gheorghe Calciu Dumitreasa şi Eugen Magirescu, mai prudenţi, nu s-au lăsat seduşi, au protestat, au acuzat şi au scăpat de condamnarea la moarte. Adevărul, cine îl ştie! Supravieţuitorii, nu ştiu să fi făcut vreo mărturisire. De la cel de al doilea proces al reeducării, cel al comandanţilor legionari, învinuiţi de conceperea acţiunii de compromitere a Partidului, prin crimele săvârşite la Piteşti şi Gherla, există mărturia, indirectă, a lui Marcel Petrişor. De necrezut, ce poate concepe o minte furajată cu ură, nu neapărat de clasă, cu o ură cultivată neîntrerupt, nu ani, nu secole, milenii, cu o ură devenită atavică. În numele clasei muncitoare au vorbit, cel mai adesea, impostorii, oameni care nu au sădit un pom, nu au aşezat două cărămizi una peste alta, nu au strunjit un şurub şi care, bătrâni acum, privesc în urmă nostalgic şi surâd înţelept şi bine dispuşi, în vreme ce noi...

Şi tot de la el, câteva date despre împuşcarea doctorului Simionescu, date întregite ulterior de către Raica Aurel, martor ocular.

Toamna anului 1951, octombrie-noiembrie. In Colonia Peninsula, brigăzile studenţilor reeducaţi nu cunosc odihnă. Îngenuncherea tuturor banditilor e încă un deziderat. Sunt încă mulţi şi Bogdănescu, împreună cu ai lui, înţelege să fie încontinuu activ şi vigilent. Într-una din seri este adus în brigadă, disciplinar, doctorul Simionescu, lider necontestat al generaţiei 22. Nu a fost legionar, a fost doar naţionalist şi trebuie să ştie multe. Şi nu atât informaţii actuale, cât informaţii vechi, compromiţătoare. Începuturile mişcării studenţeşti trebuiau şi ele, cu orice preţ, murdărite, reprezentau doar rădăcina răului. Mai mult, doctorul Simionescu reprezenta el însuşi un mit ce se cerea sfărâmat. Şi s-au apucat brigadierii noştrii de treabă. Ziua, muncă, peste puteri, pe Şantierul Fabricii de Cărămidă Năvodari. Seara, jigniri, corvoadă, torturi. Astăzi aşa, mâine aşa, săptămâni în şir, până când capacitatea de a răbda a cedat, în plin program, după un proiect stabilit mental, se desprinde din grupă, calm şi se îndreaptă spre zona interzisă, fără să ezite, oricum, hotărât. Oamenii din grupă nu intervin. Santinela îl somează. El continuă. Se trage o rafală în aer. Nu se opreşte. Trece chiar de gardul de sârmă ghimpată. Înaintează. Alarmat, caporalul de schimb urcă în foişor, ocheşte şi trage în plin, doborându-1. Între timp s-a dat alarma. Se întrerupe lucrul, deţinuţii sunt culcaţi la pământ şi călcaţi cu cizmele, de către miliţieni şi soldaţi, ca şi cum ar fi avut vreo vină. Unul pentru toţi? Na. Doar toţi pentru unul sau, mai exact, toţi pentru ceea ce i se năzare tovarăşului şef.

Împuşcatul a fost transportat şi el în Colonie. A doua noapte, a fost înmormântat în cimitirul satului Valea Neagră, de către patru studenţi ajunşi în pragul eliberării. Printre ei şi Raica Aurel, cel ce depune, prin mine, mărturia.

Surdu e cu totul altă fire, un ardelean introvertit şi, pe deasupra, şi unit. Tace toată ziua, se roagă mult şi răspunde la provocări cu oarecare zgârcenie. Aflu că a fost student la Facultatea de Medicină Veterinară din Arad. Aradul, aşadar, a ajuns centru universitar Faptul mă bucură. Patriotism local. Patriotism totuşi, adică detaşare de mine însumi. Interes pentru un viitor ce nu e al meu şi nici al urmaşilor mei. În pespectiva morală, semn bun! Şi totuşi, cât de departe sunt de ceea ce se cheamă normalitate! Pe Ungureanu, Surdu nu-1 suferă. I se pare amoral, religios indiferent. E Surdu un intolerant? Se poate. De sancţionat nu are cum să-1 sancţioneze. Se mulţumeşte, prin urmare, să-1 ignore. Dar cum, când suntem atât de îngrămădiţi? Să taci încontinuu, zile şi săptămâni, e greu. Să vorbeşti, ce? Printre noi, nici un magistru. Aproape toată ziua stăm întinşi, ceea ce e semn de

bunăvoinţă, şi ne mângâiem obsesiile, îndeosebi foamea. Nu ca în 1948-1949, dar nici prea departe. Cunosc primejdia, dar şi lupt, pe cât mi-e cu putinţă, cu nălucile, nu pentru a le risipi, ci pentru a le sublima. Fără ele, adică fără reflexele vieţii, fie ele şi vegetative, existenţa neagră ar fi cuprinsă de prostraţie şi ar duhni a cadavru aflat în descompunere. Rugăciunea, prin urmare se impune. Numai că rugăciunea presupune credinţă, credinţa e har, iar harul e selectiv, nu e la îndemâna tuturor oamenilor, nu coboară când vrei. Intoleranţa religioasă îşi are rădăcinile în necunoaşterea sau în nesocotirea acestui adevăr. Dar eu, sunt eu un credincios? De ce nu aş recunoaşte-o, nu îndeajuns de fervent. Desprinderea de contingent, la mine, ia adesea forma unei visări. Lumea în care plonjez e o lume a ideilor ce pe măsură ce insist se sustrage înţelegerii, e o lume alcătuită din cuvinte percepute acustic. Mă învăluie ca o muzică, surprind rumuri, sensuri mai puţin. Numai că eu am nevoie de sensuri şi întrucât nu le surprind, în mod constant, le caut cu tot dinadinsul şi sfârşesc prin a încropi un vers, o strofă, un poem. Nu caut de la bun început percepţia poemului întreg. În sinea mea îl repet o dată. de două ori şi constat că îmi place, bucuria rămânând o taină pe care, cel puţin deocamdată, nu o împărtăşesc nimănui. Nu mai sunt o simplă fiinţă, cu atât mai puţin un simplu obiect, sunt o stare, care se constituie în merit al meu. Precizarea e importantă, întrucât explică perseverarea, zic eu, deloc diabolică, deşi mi s-a întâmplat, nu o dată, ca din starea de rugăciune să alunec în aceea de poezie. Să fie vorba de vreun amestec discret al Satanei? Nu cred şi nu o voi crede niciodată. Fără a fi întru totul un adept al Abatelui Bremond, sunt convins, în ce mă priveşte, că poezia nu e străină de rugăciune, în sine, şi nu mai puţin în efecte. Mă umple, mă linişteşte. Cu mulţi ani în urmă, când am scris şi am publicat prima mea poezie, motivaţia şi efectul erau altele. Alături de încântare, veghea şi orgoliul. Iată, pot face şi eu ceea ce fac ei, consacraţii. Orgoliul acum a murit. Nu mă confrunt cu cineva anume şi nici nu-mi fac iluzii, chiar dacă mă încăpăţânez cu tot dinadinsul să reţin. Să reţin, pentru ce? Comportamentul mi-e contradictoriu. Nu cred că ceea ce isc va vedea vreodată lumina tiparului, nu cred că va ajunge bun de notorietate, nu cred ca mă va consacra. Şi totuşi, repet, mă încăpăţânez să reţin totul, absolut totul, chiar şi nerealizările, ca şi cum mâine sau poimâine, în vitrinele marilor librării, cartea mea cu poeme, cartea celui care a trădat poezia pentru o mai seducătoare zeiţă, aceea a înţelepciunii, va străluci. Sărmana mea vanitate, tu nu mă părăseşti nici aici? Sau, poate că ăsta ţi-e rostul, să ţii mereu în cumpănă, cu sensul tău profan, încărcătura de sublim a lucrurilor sacre. Mai e de reţinut apoi un fapt. Poezia, chiar şi în sens de entitate, în sens de poem, e fiinţă, nu e obiect şi, ca orice fiinţă, se împotriveşte morţii cu orice preţ. Problema raţiunii de a fi, e o problemă de alt ordin o problemă ce se pune, dacă se pune, întotdeauna aposteriori.

Într-o altă celulă, cu alţi camarazi. Printre ei, Eugen Gheorghiu.. E un bărbat mai în vârstă, înalt, bine legat, adus puţin de spate, cu mişcări lente. În timpul guvernării antonesciene, a fost director de cabinet al ministrului de finanţe, Mir-cea Cancicov. Liberal deci, în mijlocul unui grup de legionari tineri, iscoditori. Dar nu numai. Nu evită discuţiile, nu ocoleşte răspunsurile. E originar din Brăila, fecior de negustor angrosist. Tatăl lui a apucat să dea o "lovitură" cu o cantitate imensă de cafea. A cumpărat-o azi, să zicem, în Brazilia, a vândut-o, după câteva zile, într-o altă ţară, cu o mare diferenţă de preţ, câşti-gul 1-a investit apoi în industria de morărit şi panificaţie din Bucureşti. Fecior de bani gata şi nu puţini, şi-a permis studii universitare în Franţa şi s-a implicat în politică. Nu mai ştiu daca a fost condamnat pentru activitatea din cadrul Ministerului sau pentru spionaj sau şi pentru una şi pentru alta. După arestarea ministrului Mircea Caricicov, el a mal rămas, oricum, în funcţie, de unde a furnizat informaţii privind exploatarea economiei româneşti de către ruşi, direct sau prin sovromuri. Cert este că a avut loc un proces al principalilor masoni de la noi şi că, în timpul procesului, pe masa completului de judecată zăceau zeci de dosare cuprinzând informaţiile economice furnizate occidentului. La un prim excurs, situaţia mi se părea paradoxală. Ştiam că masoneria a susţinut comunismul, pe toată durata existenţei acestuia, că 1-a născocit chiar, pentru a-1 folosi ca mijloc de dominare a lumii. Cum să înţeleg conflictul de acum? Eugen Gheorghiu nu neagă nici el premisa. Numai că schimbarea suferită nu e a masoneriei,

faţă de comunism, ci a comunismului, faţade masonerie, un fel de răzvrătire a uneltei. Stalin e cel care a răsturnat perspectiva. Procese antimasonice au avut loc în toate ţările înfeudate şi s-au soldat cu sentinţe de condamnare la moarte. Norocul masonilor noştri a fost că procesul lor s-a judecat după ce Stalin a murit. De condamnat, au fost condamnaţi, dar nu la pedeapsa capitală, ci la recluziune. Punţile, prin urmare, nu au fost în totalitate tăiate, o revenire la relaţii amiabile fiind astfel posibilă oricând. Deşi organizaţie anticlericală, în rândurile ei se vor găsi prelaţi. Antimonarhismul nu o va împiedica să coopteze monarhi. Declarat antinaţionalistă, îl are, printre maeştrii, pe Octavian Goga. Ştiam acest lucru de pe vremea când eram elev. La Baia Sprie fiind mi 1-a reconfirmat şi ing. Pantiş, fratele colegului meu, Pantiş Crăciun. Ocolul silvic de care a răspuns, până la arestare, îşi avea sediul în castelul poetului de la Ciucea. Doamna Veturia locuia şi ea la castel şi nu s-a sfiit să-i arate documente şi însemne revelatorii.

Interlocutorul zâmbeşte cu subînţelesuri: "Masoneria e încă puternică şi va fi şi mai puternică, mâine. E o nebunie să cauţi o confruntare cu ea." Domnul Gheorghiu e de altfel convins că, la noi, lucrurile vor reveni la situaţia lor interbelică. Discuţia se animă, se fac proiecte, se prevăd reparaţii. Ţăranii îşi vor reprimi terenurile. În sinea mea zâmbesc şi eu. Colectivizarea e în plină desfăşurare. Cineva încuviinţează şi adaugă: "Nouă, anii de detenţie să ni se socotească ani munciţi, vechime neîntreruptă în muncă şi încă dublu. Să ni se acorde despăgubiri," Să ... Să ..". Să! "Dar ce facem cu băncile? Ce facem cu marea industrie naţionalizată?" În această chestiune părerile se împart. "A, nu, marea industrie să rămână şi pe mai departe industrie de stat." "Ar fi nedrept." "Dimpotrivă." Şi discuţia capătă accente dramatice. Încerc să temperez lucrurile, "Ce ştim noi despre economie? Ce competenţă avem? E cazul să fim mai oneşti, mai ales că, iată, eu unul nu cred că lucrurile se vor schimba peste noapte. Americanii nu vor veni. Un nou război, pentru noi? Să fim serioşi." Şi mi-a fost dat să aud, pe parcursul unor asemenea discuţii, un avertisment de neimaginat. Din partea unui ţărănist, din câte îmi aduc aminte. "Nu domnilor - domni de data aceasta eram noi, legionarii - americanii vor veni şi ne vor elibera, dar nu pe toţi. Voi, legionarii, veţi rămâne pe mai departe în închisori, pentru că nu aveţi prieteni. Comuniştii vă urăsc, americanii nu vă agrează." E şi punctul de vedere al profesorului universitar Nicolae Mărgineanu. Intervenţia mea, într-un fel, a surprins şi m-a surprins. Ce se întâmplă cu mine? Am uitat una din legile comportării demne? "Vorbeşte puţin, vorbeşte când trebuie, vorbeşte ce trebuie. Oratoria ta să fie oratoria faptei. Tu făptuieşte. Lasă-i pe alţii să vorbească!" Dar teama? Chiar nu îmi mai este teamă?

Comunicarea prin Morse, surprinderea în flagrant, scrisul pe săpun sau perete, izolările, percheziţiile umilitoare şi pritocirea sunt evenimente atât de obişnuite încât, chiar dacă ai vrea, nu le poţi pe toate reţine. Ţin de cotidian şi de firescul nefirescului în care trăim în celulă cu mine, undeva la etajul I, pe aripa mică a T-ulul înspre W.C. trei camarazi: domnul Gali un bătrânel vioi, funcţionar superior de bancă, povesteşte admirabil viaţa lui Napoleaon Bonaparte şi asta săptămâni în şir. Dacă e dispus. Dacă nu, stăruinţele devin zadarnice. E şi un bun cunoscător al istoriei artelor plastice. In patul de deasupra mea, un inginer din Brăila. Tânăr, morocănos, îndemânatic. Din te miri ce, confecţionează ace, ustensile de scris, ori de reparat îmbrăcăminte. Viaţa lui e facerea şi utilul. E necăsătorit şi-şi aminteşte, zâmbind, de o vizită făcută unei prezumtive logodnice, ingineră şi ea, dar din Ardeal. L-au impresionat mult şuncile afumate, din cămară şi, într-un cu totul alt mod, faptul că a fost servit cu sarmale îndulcite. "Auzi domnule, sarmale cu zahăr! Influenţă săsească!" "Poate, ardei umpluţi" mi-am zis în sinea mea. Alături, un bucureştean cu activitate anticomunistă îndelungată. A cunoscut lagărele germane, a fost paraşutat. Nu vorbeşte despre toate acestea. Se mulţumeşte doar să povestească întâmplări de pe vremea când, în clandestinitate fiind, cumpăra prune şi fierbea magiun. În celulă atmosferă plăcută, încredere deplină. Paznicii, acceptabili şi ei. Suntem scoşi la plimbare, chiar dacă nu zilnic. Asistenţa medicala, relativ, existentă şi ea. În ce mă priveşte, condiţii prielnice pentru a "scrie" poezie şi chiar pentru a o comunica.

Încă un pas în sensul descătuşării. Cu toate riscurile pe care le portă faptul, o parte din poeziile mele circulă, unele sub nume propriu, altele sub nume străin. Circulă şi se diversifică. O primă baladă, "Brâncoveanu Constantin", e pe sfârşite. M-ar interesa părerea unui om de meserie. Sunt în legătură cu Ion Maxim. Cum să fac să ajungă textul la el? Prin intermediul caloriferului e greu. Balada e mult prea lungă, să poată fi astfel transmisă. În cele din urmă, brăileanul găseşte el soluţia. Mai puţin vigilent decât în trecut, mai puţin prevăzător de cum va

fi, într-un viitor nu prea îndepărtat, medicul cabinetului din celular nu reţine ambalajul medicamentelor. Etichetele de pe sticluţe, cutiile de carton ale granulelor, devin astfel hârtie de scris. Cerneala se rezolvă şi ea: permanganat sau albastru de metil, medicamente curente în închisori. De unde însă pana? Inventivul nostru inginer rezolvă însă şi problema aceasta: un băţ, un simplu beţigaş cu vârful ascuţit ca acul. Scrib, tot el. Şi ce scrib! Nu mi-aş fi putut închipui, în ruptul capului, că pe câteva cartonaşe pot fi scrise, citeţ, atât de multe strofe. Se convine apoi asupra unei modalităţi de transmitere, în timpul programului de dimineaţă. Riscurile sunt enorme. Ni le asumăm ş avem satisfacţia, eu şi camaradul meu, de a fi reuşit. Ion Maxim nu e un critic binevoitor. Nu cunoaşte menajamentul. Pare uneori chiar cinic. In ce priveşte competenţa, nu încape discuţie. Aştept, prin urmare, verdictul, cu interes. El nu întârzie şi e nesperat de favorabil. Mă simt, pentru o clipă, măgulit. De unde se vede că orgoliul rezistă bine şi la foame şi la frig şi, în mod paradoxal, chiar şi la umilinţă. Nu ştiu daca vreun sfânt a realizat vreodată faptul că rugăciunea poate fi şi orgolioasă, adică vinovată. Cum, pentru mine, poezia era un fel de rugăciune, am înţeles aceasta şi m-am tulburat. Să fiu deci cu băgare de seamă, ca nu cumva ceea ce menit să fie. Cuvânt, să se preschimbe în pâine amară.

Pentru poeţii Eladei, aflaţi în relaţie nemijlocită cu Zeii, poezia avea caracter sacru, de sărbătoare cereasca. Plecând de la această constatare tulburătoare, Holderlin, comparând circumstanţele, în poemul de largă respiraţie *Pâine şi Vin,* îşi asumă, cu profundă tristeţe, condiţia profană "... prietene, noi venim prea târziu". Chiar dacă Zeii trăiesc, ei nu mai sunt printre noi. Şansa realizării poeziei noastre, prin urmare e cvasinulă. Şi nu numai din cauza despărţirii de Zei, ci şi din acea a fragilităţii noastre, întrucât..." întrucât, numai rar poate un om plinătatea divină să-ndure". Or, dacă lucrurile stau aşa, răspunsul la inevitabila întrebare: ce e de făcut? Se desprinde de la sine: "Eu nu ştiu, şi apoi, la ce bun poeţii în vremi derestrişte?" Pentru mine, acest celebru vers, de o actualitate evident e o mai veche obsesie a mea şi nu mai puţin o gravă nedumerire. Câtă interogaţie, câte îndoieli, câtă afirmaţie şi câte incertitudini se află condensate în el? La ce bun poeţii, dacă cărţile lor nu pot să apară sau, dacă apar, nu se citesc? La ce bun poeţii, când interesul pentru poezie e copleşit în occident de huzur, la noi de sărăcie, pretutindeni de isteria muzicii sau rock? Aserţiunea că poezia, cultura în general, e un apanaj al aleşilor, nu mi se pare de acceptat. Dimpotrivă. Statutul ei e unul ontologic, dovadă amploarea la care a ajuns fenomenul în puşcării. Iată. Fac o afirmaţie scandaloasă: nu omul face cultura, cultura îl face pe om; nu poetul iscă poezia, poezia zămisleşte poeţii, aşa după cum adevărul zămisleşte libertatea, aşa după cum pâinea cea de toate zilele ne condiţionează, ne susţine trupeşte. Experienţa anilor de detenţie mi-a revelat această taină a mântuirii prin poezie, a mântuirii prin cuvântul rostit. Nu e vorba de vreo retorică sau figură de stil, menite să impresioneze. Cum ar putea-o face? E vorba de o realitate existenţială, în ce mă priveşte, de netăgăduit . În urma demascărilor de la Piteşti şi Gherla, retras în mine însumi ca într-o inexpugnabilă carapace, ca într-o criptă, mi-am acceptat condiţia de mormânt încă viu. Clinic, nu eram mort. Antropologic, având în vedere refuzul, devenit funciar de a comunica, atât cu exteriorul, presupus a fi irefutabil primejdios, ostil, saturat, ca un burete ud, de violenţă şi delaţiune, cât şi cu propriile mele amintiri, cu propriul meu trecut, da! Nu e, prin urmare, deplasată afirmaţia că în ziua în care, somat de nu ştiu ce demon, la Aiud fiind, am încropit primul meu vers arestat, m-am născut a doua oară, prin poezie, eu care, liber fiind, nu am slujit poezia, mai mult, am trădat-o. Primele lanţuri care au cedat au fost acelea care mă ţineau răstignit, pe crucea fără speranţă a unui prezent perpetuu, împiedecându-mă

să-mi simt rădăcinile şi să-mi asum trecutul Efectul: introspecţia lirică, prin mijlocirea poemului scurt, de formă fixă, sau evaziunea, aparent epică, prin intermediul baladei extrapolate. Treptat, treptat, în interiorul universului concentraţionar, pe de o parte, în întunericul în care vegetam, pe ele alta, prindea consistenţă un alt univers, cel poetic, pe cât de inefabil pe atât de reconfortant. Reconfortant întrucât nu era nici artificios, nici de împrumut; îmi aparţinea în totalitate, fiindu-mi consubstanţial. Atâta doar că, pentru a-1 descoperi au fost necesare suferinţa şi timpul şi ispita Satanei. Nevoia de a comunica versurile, în circumstanţele date, un impuls cu totul nou, nu doar pentru a fi memorate, cât pentru a fi confirmate, a reîntemeiat apoi încrederea în semeni, în buna lor credinţă. Cu fiecare strofă învăţată de omul de lângă mine, cu fiecare lovitură de piatră, în ţeava caloriferului, prin intermediul căruia versurile, cu sutele, ajungeau la urechile altor şi altor camarazi, teama se risipea, ca ceara în para focului, iar eu redeveneam om capabil să mă bucur, capabil să răspândesc bucurie (uneori şi invidie) şi nu în ultimul rând, capabil să îmi asum riscuri, şi nu puţine. În temniţă, poezia şi-a răscumpărat dreptul de a exista, nu o dată, cu sângele credincioşilor ei, urmărirea vinovaţilor cutezători prelungindu-se până în zilele revoluţiei din 1989 şi, într-o anume măsură, şi după. La interval de peste un deceniu, anchete, tracasări, confiscări de manuscrise şi, poate, chiar ruguri. Câte din manuscrisele confiscate vor mai fi existând, cine ştie? Ceea ce ştiu însă e faptul că ne găsim în faţa unui mister ce nu poate fi în nici un fel zădărnicit, întrucât raţiunea de a fi a poeziei universului concentraţionar rezida, nu în obiect, ci în act Faptul de a o fi scris - impropriu spus, despre creion şi hârtie neputând fi vorba - ca şi acela de a o fi memorizat, e relevant nu poemul ca atare. Actul modifică sufletul. Poemul poate fi confiscat, poate fi tezaurizat, poate fi ars; actul, odată produs, nu. Subzistă în această stare de lucruri paradoxul oricărei taine, în speţă acela de a scrie şi de a învăţa, fără speranţa explicită de a-ţi vedea poemele în situaţia de a putea fi şi publicate. Aveam o condamnare, la început de 10, apoi de 25 de ani m.s. şi nu-mi făceam iluzii că mă va absolvi cineva de pedeapsă, după cum nu întrevedeam nici evenimente de genul celor ce se vor petrece în decembrie 1989. Dimpotrivă. Consideram socotelile mele cu lumea definitiv încheiate. Logica era simplă. In lume fiind, îţi asumi vieţuirea şi nimeni nu te va putea învinui pentru aceasta. Temniţa, într-un anume fel, e în afara lumii. Oricum, zbaterea pentru bucata de pâine, oricât de puţină şi neagră ar fi ea, nu-ţi aparţine. Grija e a altora. A ta e aşteptarea, o aşteptare chinuitoare, capabilă totuşi să creeze disponibilităţi. Asemănarea cu ceea ce Evanghelia relatează ea ispitirea lui Iisus e deplină: "Atunci Iisus a fost dus de Duhul în pustie, ca să fie ispitit de către Diavol. Şi după ce a postit patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, la urmă a flămânzit. Şi apropiindu-se ispititorul a zis către El: *De eşti Tu Fiul lui Dumnezeu, zi ca pietrele acestea să se facă pâine.* Iar El răspunzând a zis: *Scris este Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu.* (Mat. Cap.4, 1--41). În umbra celulei, sub bolta fără lumină a minelor de plumb, în mlaştina Deltei, în clipa de răgaz sau fierbinţeală malignă, alături de libărci şi trupuri schiloade, neînsufleţite uneori, împreuna cu rugăciunea, poezia a fost un asemenea cuvânt, nu mântuit, prin rostire, cum spune Lucian Blaga, ci mântuitor. Un omagiu mai deplin decât acesta, adus poeziei, consider ca nu e cu putinţă. Poeţii, şi vechi şi noi, în chiar aceste vremi de răstrişte, pot să se bucure cum, la timpul său, nu s-a putut bucura Holderlin. În temniţele comuniste din România, poezia a fost convertită - în intimitatea lui, procesul îmi scapă - în pâine şi vin, în trup şi sânge sacru. Şi cât de bine şi frumos ar fi ca această convertire să rămână un bun câştigat.

La telegraf un mesaj pentru, mine. Un tânăr, dintr-o celulă apropiată, îmi trimite câteva poeme, cu rugămintea de a mă pronunţa asupra calităţii lor. Tânărul se numeşte Dan Staicu, iar ciclul de poezii, că e vorba de un ciclu, "Don Quijote".

Un simbol frecvent, o substituire adecvată. Numai că, împotriva intenţiilor probabile, tânărul meu, un adolescent încă, se regăsea, mai puţin în Don Quijote şi mai mult în Sancho, un Sancho virtual îmbujorat, aflat la intersecţia dintre senzualitate şi inocenţă. Reţin încă din versurile citite sau ascultate

atunci: "O, cârnăciorii degetelor mici / îmi umplu biata piele cu sute de furnici; / Iar chicotul (când o ciupesc de şoldul plin) / E clinchet de pahare cristalin / Şi ce bucate ştie să gătească! / O fericire e, împărătească, / Ce aromate sosuri şi nectare . . ." Talent indiscutabil acest Dan Staicu, ce, din păcate, nu s-a realizat. După mai bine de trei decenii, mi-a remis, dactilografiat de data aceasta, acelaşi ciclu de poeme, cu aceleaşi imperfecţiuni, dar şi cu aceeaşi inocenţă, pentru că numai un inocent e capabil ca, după decenii de inactivitate poetică, să reînsufleţească năluci, de unde se vede că prima iubire, împlinită sau nu, nu se uită niciodată.

Perioada 1954-1958 a fost marcată, în exterior, de forţarea colectivizării şi revoluţia maghiară (oct. 1956), în interior, de asasinarea deţinutului Ioan Popa Teiuş, (1956), de greva generală (1957, martie), de o nouă anchetă la securitatea din Arad, (oct. 1957), de izolarea la Zarcă; (sept. 1958). şi de internarea în lagărul "9 Culme"; (nov. 1958). Dincolo de aceste evenimente şi numeroase şi dramatice, subzistă însă o constantă: poezia ca stare şi act, în derulare continuă. Nu cred să fi trecut o zi, o singură zi, în care să nu repet un poem, să nu dăltuiesc un vers, ori o strofă, până şi în somn. Ajuns în inconştient, ajuns sau născut, germenele poeziei rodea acolo, uneori chiar împotriva voinţei mele. Depindeam, altfel spus, de poezie, aşa cum depinde tabagicul de otrăvitorul fum al buruienii aurii. Şi mă simţeam bine în acest nou univers, pentru mine mai real decât cel real. Numărul poeziilor? Nu-1 ştiu. Cel al baladelor? Până la zece. Respiraţia lor era însă largă, totalizând versuri de ordinul miilor: Constantin Brâncoveanu, Fata din turn, Ciuta, Balada fratelui de cruce, Geoda, Amanta Maiestăţii Sale, Balada unei temniţe cumplite ş.a.m.d. Din păcate, deşi salvate în 1964 - metode eficiente de percheziţionare a creierului nu se cunosc încă - azi mai supravieţuiesc doar două. E vorba de balade. Soarta poemelor. În marea lor majoritate sonete, a fost mai bună. Nu greşesc spunând, ele m-au impus.

Despre ucideri, sinucideri şi greva generală

Spaţiul concentraţionar, mai exact, universul concentraţionar e un univers neaşezat, fără legi imuabile, în stare de continuă bulversare, lipsit de frumuseţe, îndeosebi; e o lume a răului, e un univers al suferinţei. Potrivit unor esteţi, o crimă poate fi şi frumoasă. În viziunea poporului român, moartea poate fi frumoasă şi ea. În schimb, nu ştiu ca undeva, pe întinderea acestui însângerat pământ, suferinţa să fie percepută de cineva ca fiind, pentru o clipă măcar, şi frumoasă. Şi totuşi, suferinţa, şi, implicit, universul concentraţionar, a generat şi frumuseţe, cu precădere morală, a generat rugăciune şi poezie. Fără rugăciune şi fără poezie, Târgşorul şi Piteştiul, Mislea şi Târgu-Ocna, Jilava şi Poarta Albă, Gherla şi, îndeosebi, Aiudul sunt de neimaginat. Ca lume a răului, ca spaţiu al suferinţei, universul concentraţionar e incompatibil cu omul cel făcut după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, chiar dacă răul a pătruns în lume ca urmare a neascultării omului. De unde imperioasa nevoie de a ieşi din el. "Pentru a ieşi dintr-un univers concentraţionar - scrie N. Steinhardt, în Jurnalul Fericirii - şi nu e neapărat nevoie să fie un lagăr, o temniţă ori o altă formă de încarcerare, teoria se aplică oricărui tip de totalitarism, există soluţia (mistică) a credinţei", o soluţie pe care Părintele Nicolae de la Mănăstirea Rohia, din Ţara Lăpuşului, considerând-o drept o consecinţă a Harului, prin esenţă selectiv, deci ne la îndemâna oricui, nu o are în vedere, preferând să insiste asupra altor trei căi, socotite lumeşti. Printre acestea, soluţia Soljeniţîn - gândul mă duce la Dante - adică aceea a renunţării premeditate la orice speranţă, aceea a învoirii cu moartea; un fel de sinucidere deci. Tentative au fost, unele, reuşite. Numărul lor, raportat la zecile de mii de deţinuţi politici, rămâne însă nesemnificativ, cu totul şi cu totul nesemnificativ. Soluţia dealtfel nu presupune, neapărat, moartea biologică. E vorba doar de acceptarea conştientă a morţii eventuale, e vorba de neîmpotrivire, e vorba de împăcare, în cele din urmă, e vorba de subordonarea până la anihilare a unui instinct primar, proces deloc simplu, deloc uşor. Şi rămân surprins că N. Steinhardt îl consideră strict lumesc. În fond, această soluţie, Soljeniţîn, e calea mântuirii

creştine, sintetizată de Nae Ionescu astfel: "În faţa faptului brut al durerii care străbate nu cosmosul, ci neamul omenesc, el (e vorba de creştinism) nu ia atitudini potrivnice, nu neagă, nu ignoră, ci dimpotrivă, este tocmai reacţia omenirii înşelate în nădejdile ei de mântuire, dornică de libertatea de a-şi plânge durerea". Şi mai departe: "O intuiţie profundă a îmbinării noastre sufleteşti, a înlesnit creştinismului să stăpânească adevărul acesta, fundamental, că nu durerea sau plăcerea, ca stare, sunt dătătoare de seamă pentru suferinţa sau fericirea noastră, ci atitudinea pe care în faţa lor o păstrează personalitatea noastră spirituală; că durerea însăşi poate deveni izvor de nesfârşită bucurie, dacă ea îşi găseşte pentru această personalitate spirituală a noastră o semnificaţie. Această înaltă semnificaţie morală a durerii a găsit-o tot creştinismul în acţiunea ei purificatoare asupra sufletului." Gradul de însuşire a acestei înalte semnificaţii morale şi, în acelaşi timp, de promovare a efectelor chatartice ce decurg din ea, diferă de la om la om. Traiectoria e lungă, începe cu decenţa şi sfârşeşte cu sfinţenia. Locul poeziei, şi ca act şi ca stare, e undeva pe parcurs. Mişcarea ei e una ascendentă. Începe şi ea, ca simplă preocupare, pentru a sfârşi în rugăciune, într-o rugăciune nerostită, capabilă să-şi umple întreaga fiinţă, asemeni unui ecou continuu.

Semnificaţia creştină a suferinţei e uneori împuţinată de perpetuarea mentalităţii Vechiului Testament, de ingerinţa planului juridic, vindicativ, în treburile planului moral. Explicarea sau acceptarea suferinţei, ca preţ al păcatului propriu sau colectiv, e mai la îndemâna firii noastre omeneşti. Numai că, în cazul nostru, al deţinuţilor politici, sentimentul vinovăţiei nu opera. Faptele pentru care pătimeam, nici cele reale, nici cele reţinute de instanţele judecătoreşti, pentru noi nu reprezentau păcate. Dimpotrivă, ele erau percepute ca împlinire a unor obligaţii morale, ca merite deci, iar pedeapsa, respectiv, suferinţa, ca abuz ca nedreptate, nu preţ al vreunei răscumpărări în sens juridic. În ce mă priveşte, am refuzat cu încăpăţânare, atât statutul de vinovat, cât şi pe acela de victimă, pentru a-1 accep-ta pe acela de binecuvântat, adică de om cu un destin al lui. Peste faptul că, în absenţa semnificaţiilor, suferinţa înrăieşte, satanizează, trec.

În absenţa semnificaţiilor, suferinţa înrăieşte. Prin urmare, nu e de-ajuns să suferi, ci este necesar să conferi acestei suferinţe un sens. E însă la îndemâna omului să o şi facă? Răspunsul nu poate fi unul general, răspunsul nu poate fi decât al fiecărui pătimitor în parte şi indisolubil legat de speranţă, adică de o virtute teologică, pe care noi suntem frecvent ispitiţi să o reducem la statutul de simplu sentiment. Biserica socoteşte lipsa de speranţă păcat capital, smulgere din stratul fiinţării, sinucidere în cele din urmă. Sinuciderea, consecinţă firească a lipsei de speranţă, e un act, presupune voinţă; dar speranţa sau lipsa de speranţă depind ele de liberul meu arbitru, pentru ca să poată fi considerate virtute (nu teologică, morală) sau păcat? E aceasta o întrebare care mă preocupa, pentru că, iată, am văzut oameni sinucigându-se, împotriva cărora eu nu am curajul să ridic piatra. Au suferit atât de mult, au suferit mai mult decât poate un om să îndure şi, pentru că, în cele din urmă, şi trupul şi cerbicia lor au cedat, să fie condamnaţi veşnic? Ştiu. Nu voi rezolva eu această problemă. Mă mulţumesc doar să relatez faptele.

Popa Ioan, muncitor feroviar la staţia Teiuş, se află în închisoare de peste cincisprezece ani, adică din timpul lui Antonescu. Nu a furat, nu a ucis, nu a necinstit casa nici-unui semen şi nici ţara nu şi-a trădat-o. A fost legionar, a crezut în Căpitan, şi-a urmat Comandantul, a crezut în dreptatea neamului lui, a fost demn, a refuzat compromisul şi, ca urmare, a îndurat mult, nespus de mult. Foamea, frigul şi bolile au muşcat din trupul şi sufletul lui, fără milă. În ultimele luni, un ulcer gastric acutizat, extrem de dureros, a fost un ultim strop. I se refuză tratamentul, i se refuză un minim regim alimentar. Ajuns la capătul răbdării, a optat pentru o soluţie extremă. Zi de vară, senină. În aşteptarea rândului, urmăream, printr-o spărtură a jaluzelelor, plimbarea deţinuţilor, în cerc, sperând să pot recunoaşte pe cineva, pe oricine. Văd bine sau mă înşel? Fără să ridice capul, fără să-şi schimbe ritmul, un om se desprinde din cerc, şi se îndreaptă spre gardul de sârmă ghimpată. Nimeni nu încearcă să-1 oprească, de parcă nu ar fi remarcat nimeni nefirescul. Miliţianul se dezmeticeşte târziu: "Ce ai de gând să faci, bă?"

Imperturbabil, omul înaintează. Alertată, santinela din foişor îl somează şi ea. Între timp, deţinuţii, buluciţi în ferestre, prind să strige din răsputeri: "Nu trage! Nu trage! E vorba de un om bolnav." Moment de cumpănă pentru santinelă, moment de cumpănă pentru miliţian, de exasperare pentru deţinuţi, numai pentru Popa, nu. Hipnotizat parcă, escaladează gardul de sârmă ghimpată, îşi ridică privirea cu greu, geme şi strigă: "Trage odată, ce mai aştepţi!" Şi santinela trage în plin. O ultimă încordare a trupului ciuruit, o ultimă închircire, şi Popa T. Ioan se prăbuşeşte. Se dă alarma. Celularul vuieşte: "Călăi! Asasini!" Apoi se lasă o tăcere de moarte. În sufletele noastre, revolta se stinge treptat, iar vorba noastră devine şoaptă, în semn de respect pentru cel ce s-a dus. Dumnezeu să-1 odihnească! Emoţia a fost puternică. Şi se va face vers, şi versul se va face strofă, şi strofa se va face baladă: Balada unei temniţe cumplite. Substituindu-mă, o bucată de vreme, acestui om, îi voi asuma destinul. Şi nu voi uita că în zilele acelea în ţară se desfăşura nu ştiu ce festival internaţional al tineretului, că se lupta pentru pace şi că oraşul era pavoazat cu drapele albe. Grotescă ironie. Şi nu singura. Întregul sistem e o ţesătură de astfel de ironii şi minciuni instituţionalizate. Episodul la care mă gândesc nu s-a petrecut la Aiud. Contextul, în schimb, e asemănător, dacă nu cumva identic. În toamna anului 1953, a fost organizat, în Bucureşti, *Festivalul Mondial al Tineretului.* Zaiafet mare, butaforie, lozinci. În vitrine, abundenţă. În ţară şi în puşcării, mai ales, foamete pe măsură. Şaptesprezece studenţi, în frunte cu Ionel Buda, originar de prin părţile mele, ca să nu zic consătean, născut în localitatea Bonţeşti, judeţul Arad, rămas orfan de tată, apoi de mamă, absolvent strălucit al Facultăţii de Medicină din Cluj, urmărit de Securitate de câţiva ani buni, pentru participare la greva generală a studenţilor din anul 1946, grevă la declanşarea şi desfăşurarea căreia, legionarii din Centrul Studenţesc Cluj, din toate Centrele Studenţeşti, au dus în spinare aproape tot greul, concep, multiplică şi răspândesc printre studenţii străini, un manifest menit să atragă atenţia asupra adevăratelor stări de lucruri de la noi. Erau invitaţi, altfel spus, să privească şi dincolo de ceea ce li se oferea, în cadrul organizat, adică dincolo de minciuna drapată. Unii poate că au şi făcut-o. Alţii vor fi rămas impasibili, indiferenţi.

S-au găsit însă şi binevoitori, de unde se vede că delaţiunea nu e apanajul exclusiv al românilor. Au fost, prin urmare, denunţaţi, arestaţi, anchetaţi în regim de urgenţă, judecaţi şi condamnaţi la moarte toţi şaptesprezece. În luna octombrie, 1953, Valea Piersicilor îşi adjudeca un nou tribut de sânge tânăr, românesc. Şi nu mă îndoiesc de fel că, în timp ce sângele acestor legionari îmbiba pământul, lozincile luptei pentru pace şi progres mai stăruiau pe la răscruci de drumuri, în pofida ploilor reci, ale toamnei.

Iată, sunt în Aiud de câţiva ani buni, şi nu s-a nimerit să fiu împreună cu vreunul din camarazii mei apropiaţi. Poate că nu ar trebui să existe grade de comparaţie, când e vorba de camaraderie. Poate. Ele însă există şi nu aş fi cinstit daca nu aş recunoaşte că faptul mă afectează. E drept, cei mai mulţi, dacă nu cumva toţi camarazii mei din lot sunt risipiţi prin alte temniţe, în schimb, o parte din timişoreni sunt aici şi mi-ar fi făcut plăcere întâlnirea cu ei, cu Zaharie Marineasa, spre exemplu. E în celular, ca şi mine, undeva pe coada T-ului. Vorbim la geam. Uneori, şi-1 aud zilnic rostind versete, ştiute pe de rost, din Evanghelii. A fost frate de cruce. În intervalul 1941 -1946 a fost închis. În perioada 1946-1948 a luptat în rezistenţa din Munţii Banatului, cu arma în mână, alături de Spiru Blănaru şi cunoscutul comandor Domăşneanu. O primă confruntare cu Securitatea s-a consumat în gara Băile Herculane, în vara anului 1948. Urmează altele. În cele din urmă e arestat şi condamnat la 15 ani m.s. Va executa 16, cumulând şi anii de dinainte, 21 de ani. Cam mult, deşi s-ar fi putut să fie şi mai rău. Dacă arestarea s-ar fi produs un an mai târziu, condamnarea la moarte ar fi fost sigură. Se pare însă că există un destin, că cineva a hotărât altfel. Marineasa Zaharie supravieţuieşte şi e chiar încrezător. Încrezător şi neînduplecat. De azi e în grevă. Doleanţele, surprinzătoare: asistenţă religioasă, preot, împărtăşanie, Noul Testament. Vestea se răspândeşte repede. Comentariile nu lipsesc. După o zi sau două de la declarare, e izolat. Se fac asupră-i presiuni să renunţe, dar nu excesive. E atât de slăbit, încât Administraţia aproape că-1 înţelege. Sfârşitul e iminent şi omul îşi, vrea dezlegarea. În cel mai bun caz, o iluzie, îşi zic necredincioşii. Iluzie,

neiluzie, treaba lui. Şi într-un moment de prefăcută generozitate, în a şaptea zi de grevă a foamei, i-au dat hârtie şi creion să-şi motiveze gestul. Preţul, renunţarea la gest, aşa că, după o absenţă de o săptămână, s-a reîntors între ai săi. Asistenţă religioasă, se înţelege, nimeni nu i-a oferit. Gest gratuit, se va zice. Suferinţă inutilă. Adevărat.

Numai că sufletul omenesc are nevoie, uneori, în mod imperios, şi de asemenea gesturi inutile, cu valoare de exorcism.

Supunerea necondiţionată la care e constrâns robul, din când în când se cere infirmată, pentru a-şi dovedi sieşi ca a rămas încă om.

După mai puţin de o lună, celularul freamătă iarăşi. Deţinuţii din Zarcă. În totalitate, sunt în grevă. Noi ce facem? Informaţiile circulă, oamenii se agită, întreabă, aşteaptă sugestii. Ne solidarizăm sau nu cu cei aflaţi în grevă? Ce rost ar avea? Tot nu se va obţine nimic, nimic în afară de o înrăutăţire a condiţiilor noastre de viaţă. Pe de altă parte, cum să rămâi indiferent ia ceea ce se întâmplă alături? Ar fi o mare ruşine, în temniţă, supravieţuirea de unul singur e imposibilă, deşi, Administraţia o asemenea atitudine încearcă să ne impună. Să nu vorbeşti, să nu acţionezi decât în numele tău. Nimic nu o înspăimântă în mai mare măsură ca solidaritatea umană. Şi solidaritatea, în cele din urmă, triumfă. În dimineţa zilei de (?), deţinuţii din câteva celule refuză masa. La prânz se adaugă alţii. Seara e în grevă întreg sau aproape întreg celularul, legionari, ţărănişti, militari. Până şi colaboratorilor le e greu să reziste. Cei ce o fac totuşi, puţini la număr, foarte puţini, sunt izolaţi, probabil pe una din secţii. Asupra grosului încep presiunile: munca de lămurire, ameninţările cu procese, pentru răzvrătire, ademenirea. Nu se înregistrează cedări. Dimpotrivă, când deţinuţii din Zarcă îndepărtează obloanele, când sunt aduse trupe de intervenţie şi se trag focuri de intimidare, celularul reacţionează în consecinţă, adică la fel. Sunt smulse obloanele, se bate cu pumnii în uşi, se-strigă de la ferestre: "Criminalii! Criminalii! Vrem condiţii de viaţă omeneşti!" între timp, pe străzile din preajma penitenciarului s-a adunat mulţime de oameni. Evenimentul nu va mai putea fi tăinuit.

Greva a durat şapte zile. S-a stins aşa cum a şi început, ca şi cum cineva ar fi avut autoritatea şi posibilitatea să ordone. E ceea ce Administraţia a şi presupus, învinuindu-1 de organizare pe Nistor Chioreanu. Nu a reuşit însă să şi dovedească sau, nu s-a ostenit îndeajuns. Aşteptam, oricum, urmări. În afara faptului că o seamă de deţinuţi, în jurul a 150, au fost transferaţi la Gherla, nimic de reţinut.

Viaţa de privaţiuni, la care sunt supuşi deţinuţii, e o viaţă ascetică. Structural, deţinuţii nu sunt însă, decât cu rare excepţii, asceţi. De unde interesul, nu întotdeauna mărturisit, pentru întâmplări comune, pentru întâmplări aşa zis omeneşti, în lipsa magistrilor, un om care să-ţi amintească, zâmbind sau cu umor, păţanii, într-o celulă saturată de preocupări grave, e o adevărată binefacere. Varga Gheorghe, ţăran ceva mai răsărit, în fapt negustor de textile, în localitatea Chişineu Criş, jud. Arad, a fost un astfel de om Mai în vârstă de cât mine, sfătos, a trecut prin multe. Avea ce povesti. Ca prunc, greutăţile inerente familiilor sărace. Remarcabil, cavalerismul rustic al flăcăului, intrat în conflict cu satul, pentru un "drac de fată". S-a căsătorit devreme. Ca ginere, a intrat în conflict şi cu soacra, geloasă, din cauză că îşi iubea prea mult nevasta. Pentru a-şi salva căsătoria, a părăsit casa, lăsând-o de izbelişte, cu soacră cu tot. În preajma războiului, s-a apucat de comerţ. Lipsit de concurenţa evreilor, a prosperat, cu tot tainul plătit inspectorilor financiari, la fel de corupţi ca şi în zilele noastre. Pe front nu a fost. Şi-a crescut şi măritat fetele. Acum e vremea puşcăriilor. Îi e greu, dar nu mai greu decât altora. Ancheta a fost dură. L-au închis, printre altele, într-o cameră, potrivită ca mărime, în care, în afara unui scaun, uitat într-un colţ, nu mai era nimic. Era singur şi trebuia să alerge, fără întrerupere, jur, împrejur. Ca să nu trişeze, un câine lup. dresat, îşi arăta în permanenţă colţii. A alergat el o oră, poate două, apoi a început să se clatine. Îl treceau sudori reci, îi vâjâiau urechile. S-a îndreptat spre scaun. Câinele s-a repezit să-1 sfâşie. Un reflex, puternic şi, nici el nu ştie cum, a apucat scaunul de spătar şi rotindu-se, a lovit dulăul peste bot, cu toată puterea. Un scheunat prelung, apoi s-a făcut linişte. Câinele tremura, într-un colţ; anchetatul

moţăia, întins pe duşumea. Ce a urmat după, se poate imagina. Scoaterea unui câine dresat din funcţie, nu e un fapt ce poate trece nepedepsit.

E iarnă. Nu după mult timp de la întâmplarea povestită, a fost scos din celulă, dus într-o cameră de baie, neîncălzită, dezbrăcat la piele, legat, spate către spate, de un alt arestat, acesta tuciuriu şi aşezat sub duşul rece. La început s-a scuturat, ca fulgerat de trăsnet. A prins apoi să tremure, să clănţăne, să geamă. În cele din urmă, a leşinat. A doua zi, temperatura a săltat la peste 40° C Avea dublă pneumonie.

Procesul, ca toate procesele. Condamnarea, severă, dacă nu mă înşel, 7 ani temniţă grea. A fost trimis pe Canal. Dar cum să lucreze? încheieturile toate i se anchilozaseră. Suferea cumplit şi se deplasa în cârje. I s-a îngăduit să rămână în colonie, unde, să se ocupe de curăţenia câtorva dormitoare. Presupunând că simulează, că nu e chiar atât de bolnav, ofiţerul politic şi-a pus în gând să-1 verifice, spionându-1. L-a urmărit prin fereastră, a intrat, pe nesimţite, în baracă, apoi în dormitor, şi l-a surprins întins. "Ce faci aici, banditule? Dormi?" Şi fără să aştepte vreun răspuns, l-a lovit peste genunchi cu cravaşa. Durerea a fost cumplită, ca de pumnal înfipt în articulaţie, iar reflexul de apărare, prompt, în sensul că a ridicat una din cârje şi a aruncat-o, cu toată puterea, înspre ofiţer. Surprins, neştiind cum să reacţioneze, ofiţerul a părăsit încăperea, înjurând. Desmeticit, după defulare, omul nostru nu ştia ce să mai facă. Fapta era gravă. Şi nu atât consecinţele juridice îl înspăimântau, cât cele represive. Săvârşise, mai mult decât un ultragiu. Săvârşise o agresiune ce nu putea rămâne nepedepsită. Şi, întradevăr, a doua zi, e chemat la grefa lagărului, pentru anchetă, socotea el, dar nu a fost aşa. L-au îmbarcat într-o dubă, l-au transportat la Bucureşti şi l-au internat într-un spital de nebuni.

Nu l-a consultat nimeni. Îmbrăcat cu o cămaşă lungă, l-au introdus într-un salon fără paturi, în care se mai găseau patru sau cinci bolnavi. La intrare, din partea acestora nici o reacţie. Îşi vedea fiecare de" ale lui, ignorându-1. Era înainte de masă, şi el era obosit, şi ar fi vrut să doarmă. Imposibil. Din cauza incertitudinilor, în primul rând. Unde mă aflu? Într-un spital, se vede, dar ce fel de spital? Se deschide uşa şi doi vlăjgani, în halate albe, cam ponosite ele, împing din urmă un pacient. E, ca şi el, ca şi ceilalţi, în cămaşă lungă, are ochii imobili, de om speriat, şi tremură. "I s-au administrat şocuri electrice. E limpede. Spitalul e de nebuni." Confirmarea nu a întârziat într-un moment de pierdere a controlului asupra propriilor simţuri, aţipeşte pentru câteva secunde. Îşi revine însă repede şi, stupoare. Unul dintre bolnavi, cu un bocanc în mână, e gata să-1 lovească. Ţipă, se ridică, nu intervine nimeni. A doua zi, la cabinetul medical. Prima consultaţie. El nu e nebun şi trebuie să dovedească doctorului acest lucru. Îşi stăpâneşte emoţiile cu greu. "Stai jos!" Deşi era, nu vede scaunul şi se aşează pe duşumea. Nu remarcă nici faptul că i s-a ridicat cămaşa deasupra genunchilor şi că şi-a dezvelit goliciunea. I se pun câteva întrebări. Nu le surprinde sensul. Privirile îi sunt atrase de ceva ce seamănă a maşinărie electrică, în fapt un tensiometru şi nimic altceva. "Priveşte-mă în, ochi!" Degeaba insistă doctorul. "Ridică-te!" Se ridică şi doctorul, cu intenţia clară de a-i lua tensiunea. Bolnavul, crezând că e vorba de şocuri electrice, reacţionează violent: "Nu sunt nebun, lăsaţi-mă în pace, că nu sunt nebun!" Numai că, iată, în contextul dat, se comporta ca atare. Şi, poate că în timp, ar fi şi ajuns să se îmbolnăvească psihic, de-a binelea. Salvarea i-a fost o asistentă medicală, mamă a unei fetiţe, care, intuind adevărul, singură ea îl tratează ca pe un om normal, îngăduindu-i să-i îmbrăţişeze copila şi să ciocnească un ou roşu cu ea. Erau zilele Sfintelor Paşti, şi ca o minune, fetiţa îl îndrăgise.

Din nou în arestul Securităţii din Arad

Toamna anului 1957. Sunt transportat la Securitatea din Arad, pentru o nouă anchetă, aşteptată dealtfel, consecinţă a demascărilor din timpul reeducării. Îmi cunoşteam dezvăluirile. Nu le cunoşteam pe ale celorlalţi. Lucruri grave nu puteau fi, de vreme ce au trecut opt ani, fără anchete. Eram, prin

urmare, îndeajuns de liniştit. În drum spre Arad, cu mine în dubă, lume puţină. Reţin figura astenică, a doctorului în filosofie, Ciorogaru. O fi din neamul Episcopului Roman Ciorogaru? Nu l-am întrebat. Hrana noastră, 250g pâine şi puţină slănină râncedă. Foamea ne însoţeşte pretutindeni. Ca să uităm, ne mai luăm cu vorba. Schimb de informaţii, îngrijorări, poezie. Da, poezie. Recit "Fata din turn". Se declară entuziasmat. Cât adevăr? Câtă convenienţă? Faptul rămâne fără importanţă, dintr-un anume punct de vedere, pentru că, din altul, el nu e câtuşi de puţin de neglijat. Deschide drum spre suflete. Drum sau ferestre. Aşa că, de la poezie, am trecut la filosofie. Mă obseda un proiect, din păcate irealizabil, o "Schiţă pentru o axiologie generală" şi am îndrăznit să-1 pun în discuţie. Nu pentru a mă verifica într-un fel. Din simplă plăcere. Dialogul nu e doar un mijloc de clarificare, cum se spune, e şi o plăcere în sine, şi, pentru că aveam acum prilejul, am socotit că e bine să mi-o îngădui. O primă întrebare deci: "Ce este adevărul?" O asemenea întrebare şi-a pus şi Pilat. Numai că el nu aştepta nici un răspuns, răspunsul fiind însăşi întrebarea. Adevărul, nu adevăratul. Disjungerea îmi aparţine şi se vrea un fel de despărţire a apelor de uscat. Adevărul ţine de existenţă. Are consistenţă ontologică. *Este ceea* ce este, definiţie ce se confundă cu definiţia biblică, dată lui Dumnezeu: *"Eu sunt cel ce sunt."* Adevăra-tul ţine de cunoaştere, e *adecvatio,* e consonanţă, e o ecuaţie rezolvată, alcătuită din cel puţin doi termeni, de cunoscutul şi cunoscătorul. Modul de rezolvare a unei asemenea ecuaţii, concluziile nu ţin de axiologie, aparţin epistemologiei şi nu interesează în acest context.

A doua întrebare: "Ce este binele?" Greu de răspuns. O diferenţiere între bine ca substantiv şi bine (bun) ca adjectiv, se poate face. Este chiar necesar să se facă. Relevanţa e totuşi greu de sesizat întrucât, "binele", în plan ontologic, se confundă cu "adevărul", după cum "bunul" se confundă cu "adevăratul", fiind tot o *adecvatio,* de data aceasta a existenţei cu proiectul.

Nu altfel stau lucrurile când e vorba de cea de a treia întrebare: "Ce este frumosul?" O definiţie posibilă: "Faţa văzută a binelui."

Răspunsuri vagi. Ştia. Alte concepte, ca cel de relativitate sau cel de autonomie, nu simt de natură să limpezească lucrurile. Mi se pare, totuşi, evident faptul că tendinţa de autonomizare a valorilor e un nonsens şi că modelul de abordare a problematicii ar putea fi cel teologic, respectiv acela al modului de explicitare a dogmei Sfintei treimi. O voi face vreodată? Poate.

Staţionăm de câteva ore. În ce gară, nu ştiu, şi nici pentru ce. Cerul pare să fie senin, iar lumea, îmbrăcată de sărbătoare. Jaluzelele metalice mă împiedică să văd. Aud în schimb muzică populară şi trag concluzii. Îmi imaginez lumea de dincolo de gratii, ca lume liberă. Comparativ cu lumea noastră, poate. Libertatea e însă şi ea de mai multe feluri. La care sau la ce fel de libertate mă gândesc? Şi acest detaliu îmi scapă. Dar, aud oare bine? Se cântă "Hora Unirii". Frazarea melodică e clară, o recunosc după atâţia ani, acordurile pur şi simplu mă copleşesc. În trupul meu vlăguit face explozie copilăria. Uitându-mi condiţia, sunt numai exuberanţă şi lacrimile mă năpădesc de-a valma cu bucuria. Asemeni unei viori, amplific emoţia până dincolo de firesc. Dumnezeule, ce altceva poate să fie decât o sărbătoare oarecare, confiscată şi aceea, confiscată şi convertita în clişeu propagandistic? Otrava e bine să fie servită în glazuri. Ei asta fac, şi eu, ca un om fără minte, mă bucur. Şi iarăşi zic, poate. Reflecţiile sunt însă post festum. Cutremurul s-a produs, ca urmare a unei întâlniri cu mine însumi, e real, doar pentru mine, şi mi se pare deosebit de edificator. Nu m-au degradat carii. Vibrez ca în urmă cu douăzeci de ani.

Localul Securităţii din Arad, nu mai e cel de pe strada 7 Noiembrie, cel pe care l-am cunoscut, cu ani în urmă.

Clădirea de acum, pe strada Vârful cu Dor, tot veche, are două nivele, un arest cu mai multe celule şi un corp, nou construit cuprinzând birourile de. anchetă. Mâi are şi o curte interioară, pentru scoaterea la aer a deţinuţilor, din exterior, greu de bănuit.

Arestul mi se pare aproape gol. În celula de la intrare, un singur arestat, sosit odată cu mine, Ionel Moldovan. Urmează un număr de celule goale, apoi celula în care mă aflu eu. Sunt singur şi încerc să mă fixez asupra unui scenariu. Cum să-mi explic prezenţa lui Ionel? Din 1942-1943 nu am mai avut cu el nici un fel de relaţie. Voi vedea. Celula, cu două paturi suprapuse, e curată. Saltea, cearceaf, perină, pătură. De când nu am mai dormit într-un pat cu cearceaf? Regimul, relativ sever. Statul pe marginea patului, wc.-ul de două ori pe zi, dormitul cu mâinile peste pătură. Hrana, acceptabilă. Oricum, mai consistentă decât la Aiud. Câteva zile, linişte. Apoi, anchete şi dimineaţa şi după-amiază. Anchetator, un locotenent tânăr, blond, pâr ondulat, pe nume Rada. Ne cunoaştem de pe vremea când eram elevi la Şcoala Normală din Arad. Nu simulăm necunoaşterea, dar nici nu o folosim ca pretext de apropiere. Ne jucăm fiecare rolul. "Cum stai cu sănătatea, D-le Gheorghiţă? Pe la Aiud cum e? Cum a fost la Piteşti? Vezi, pe la noi s-au schimbat multe. Rafila nu mai e, nu mai are de cine să-ţi fie frică. Le cunoşti?" Îmi arată declaraţiile de la Piteşti. Apoi continuă: "Ce a fost între voi, nu ne interesează. Ar însemna însă să fim proşti, dacă nu le-am lua în considerare (e vorba de declaraţii). Prin urmare, le vom analiza pe îndelete şi le vom da o formă legală. Timp avem, aşa că.." Prea multe lucruri nu erau de lămurit. Nu l-am luat pe NU în braţe. Mi se părea inutil să neg lucruri uşor verificabile şi fără consecinţe previzibile, deocamdată, în plan juridic. Şi nu m-am înşelat. Dovadă faptul că nimeni nu a fost arestat în urma acestei anchete.

Poticnirile nu au lipsit totuşi. Şi nici presiunile, e drept, nonviolente: anchete prelungite, întreruperi de durată, singurătate, insinuări şi, în cele din urmă, frig. La aer eram scos, 15-20 minute, doar duminica seara. De jur împrejurul curţii, ziduri. Pe una din laturi, un şir de plopi. Lângă unul dintre ei, cuşca unui câine lup. Pe prundiş, frunze uscate. Mi s-a întâmplat să văd şi cer înstelat .Linişte şi frumuseţe. După săptămâni şi luni de exasperare, prilejuite de celulă şi anchete, uluitoare reconfortare. "*Două lucruri umplu sufletul de admiraţie: cerul înstelat deasupra mea şi legea, morală din mine."* Niciodată nu l-am înţeles pe Kant mai exact ca în acele câteva seri binecuvântate, cu aură de sărbătoare şi sublim.

A trecut o săptămână şi nu am mai fost scos la anchetă. Mesajul să fie acela că îmi verifică spusele? Posibil. Oricum, eu sunt singur şi încerc să recapitulez evenimentele, cele legate de Gligor Cantemir, îndeosebi, nu atât pentru a stabili o strategie, cât pentru a umple timpul. Cu prilejul anchetei din toamna anului 1948, miza era mare: capul lui Cantemir. Acum nu mai surprind nici una. Anchetă de rutină Cel puţin deocamdată. Nu ştiam apoi prea multe lucruri noi - le voi afla mult mai târziu - iar ceea ce ştiam era de natură să intereseze Securitatea în mică măsură. E vorba de circumstanţele arestării lui Cantemir, or cine era mai în măsură să le cunoască decât cei ce au întreprins acţiunea? Subzistă totuşi un ghimpe, menit să menţină rana în stare sângerândă. Cantemir a căzut datorită unei defecţiuni organizatorice şi a unei cedări. Mă feresc să recurg la cuvinte excesive, cum ar fi cel de trădare. Cei ce au deconspirat locul unde era Cantemir ascuns şi modalitatea de a ajunge la el, nu au fost nişte trădători, ci doar oameni care, fie nu au mai putut îndura tortura, fie nu au avut tăria să moară. Or, acest lucru i se reproşează mai mult sau mai puţin şi lui Gligor Cantemir. O face, cu osebire, pădurarul Ciucur Ilie, din Cil, în prezenţa căruia el a şi fost arestat. Concret, îl acuză că nu a făcut uz de armamentul pe care îl avea asupră-şi. Trebuia să arunce grenada, atunci când locotenentul Maier a tras şi să dispară sau să piară, rănit de schije. Ar fi fost răniţi şi alţi oameni? Ar fi fost rănit Jurcuţa, de faţă şi el, ar fi fost rănit chiar el, Ciucur Ilie? Şi ce dacă? În luptă se şi moare. Cantemir a gândit însă, dacă în asemenea împrejurări se poate şi gândi, altfel. S-a predat fără să opună rezistenţă, în pofida faptului că împotriva lui s-a tras, pentru a nu-şi încărca conştiinţa şi, poate, şi pentru că socotea bătălia pierdută.

Nu la fel au gândit însă unii dintre oamenii lui, în marea majoritate săraci, dar demni. Intuind primejdia, fiind cu un pas înaintea securităţii, s-au sustras arestărilor, s-au retras în pădure, au acceptat confruntarea armată. Cei arestaţi nu au mai avut cum să o facă. Confruntarea fără arme, în închisori, nu a fost însă cu nimic mai puţin eroică, iar preţul, în foarte multe cazuri, a fost acelaşi: moartea.

Ciucur Ilie, ţăran din localitatea Cil, jud. Arad, fost pădurar, arestat în noaptea în care a fost arestat şi Cantemir, condamnat de tribunalul militar din Timişoara, la 5 ani î.c.,. legionar, cunoaşte rigorile Aiudului şi ale Gherlei, este trimis în colonia penitenciară Peninsula, unde, în 1952, în urma muncii istovitoare şi a alimentaţiei insuficiente, se îmbolnăveşte şi moare. Ţăranii nu ştiu eschiva, nu ştiu să trişeze şi nici să simuleze. Nu i se cunoaşte mormântul.

Roşu Ioan, ţăran din comuna Dezna, satul Laz, un an mai târziu, piere în aceleaşi condiţii.

Pucia Florian, muncitor, originar din comuna Buteni, legionar, reuşeşte să evite arestarea. Împreună cu soţia, în toamna anului 1948, trece graniţa în Iugoslavia. Sunt extrădaţi, anchetaţi şi condamnaţi, el la 10 ani ms., soţia la 5 ani î.c. El moare, bolnav de tuberculoză, în închisoarea de la Târgu Ocna.

Părintele Ioja Sinesie, din Rănuşa, legionar, e arestat, anchetat şi condamnat la 15 ani m.s. Moare, bolnav de T.B.C., la închisoarea de la Târgu Ocna.

Pavel Oarcea, ţăran, din comuna Dieci, legionar, moare la Gherla, probabil în timpul reeducării.

Părintele profesor Dr. Ilarion V. Felea, rector al Academiei Teologice din Arad, condamnat la 28 oct. 1949, de către Tribunalul Militar Timişoara, la 1 an î.c, pentru omisiune de denunţ, condamnat a doua oară, în 14 martie, 1959, de către Tribunalul Militar din Cluj, la 20 ani m.s., pentru activitate intensă contra clasei muncitoare şi mişcării revoluţionare, trece la cele veşnice în data de 18 septembrie, 1951. se pare, în urma unei ocluzii intestinale şi a refuzului de acordare a unei minime asistenţe medicale. Crimă premeditată. Nu i se putea trece cu vederea exemplaritatea. Amintirile lăsate celor ce l-au cunoscut, în timpul detenţiei, sunt de neuitat

Mi-a fost dat să aud, nu o dată, din partea credincioşilor greco-catolici, dar nu numai, remarca: preoţii ortodocşi nu au suferit pentru credinţă, ci pentru convingeri politice; nu s-au jertfit pentru Hristos Dumnezeu, ci pentru interese egoiste, materiale, lumeşti. "Există o deosebire între noi, (noi, greco-catolicii) şi adversarii politici ai regimului", scrie un prelat, socotind că precizarea relevă un merit, un statut aparte, deosebit. " Nu eram revoltaţi contra securităţii.. . Marxismul, exceptând partea ateistă, este o filosofie umanitară" reiterează aceeaşi înaltă faţă bisericească, pledând, fără să sesizeze consecinţele, cauza "coexistenţei paşnice" cu Răul. Provocarea e ispititoare. Nu voi răspunde, cel puţin deocamdată, printre altele şi pentru faptul că nu mă aflu în faţa unui discurs coerent şi nici în faţa unei mărturisiri de credinţă, ci în prezenţa unor reacţii viscerale, de genul reflexelor condiţionate. O mărturiseşte chiar omul: "Când auzeam de securitate, închisoare sau Biserica Ortodoxă, care toate împreună au dat o entitate invizibilă, simţeam o repulsie fizică şi o aversiune instinctivă greu de stăpânit". Probabil o mai simte şi astăzi. E treaba P. S. S-ale. În ce mă priveşte, mă mulţumesc să constat imposibilitatea dialogului, eşuarea într-un compromis de substanţă, nu de circumstanţă, şi cu atât mai puţin formal, şi abdicarea de la obligaţia morală de a lupta cu Răul, fie el dinlăuntru sau din afară, adică, de la obligaţia Bisericii de a se implica în viaţa de zi cu zi, în politica, altfel spus. "Când va veni Fiul Omului întru slava Sa, şi toţi sfinţii îngeri cu El, atunci va şedea pe tronul slavei Sale. Şi se vor aduna înaintea Lui toate neamurile şi-i va despărţii pe unii de alţii, precum desparte păstorul oile de capre, Şi va pune oile de-a dreapta Sa, iar caprele de-a stânga. Atunci va zice împăratul celor de-a dreapta Lui: Veniţi, binecuvântaţii Tatălui Meu, moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămând am fost şi Mi-aţi dat să mănânc; însetat am fost şi Mi-aţi dat să beau; străin am fost şi M-aţi primit; gol am fost şi M-aţi îmbrăcat; bolnav am fost şi M-aţi cercetat; în temniţă am fost şi aţi venit la Mine. Atunci drepţii Ii vor răspunde, zicând: Doamne, când Te-am văzut flămând şi Te-am hrănit? Sau însetat şi Ţi-am dat să bei? Sau când te-am văzut străin şi Te-am primit sau gol şi Te-am îmbrăcat? Sau când Te-am văzut bolnav sau în temniţă şi am venit la Tine? Iar împăratul, răspunzând, va zice către ei: Adevăr zic vouă, întrucât aţi făcut unuia dintre aceşti fraţi ai Mei, prea mici, Mie Mi-aţi făcut." (Matei 25, 31-39)

Criteriul departajării celor drepţi, de cei nedrepţi, prin urmare, nu e dogma - a cărei importanţă nu o neg - nu e Filioque, nu e Infailibilitatea papală, credinţa în Purgatoriu sau cuminecarea cu pâine nedospită, ci fapta. "Tu făptuieşte! Lasă-i pe alţii să vorbească." Ştiu. Mi s-ar putea reproşa, de către un eventual cunoscător al textelor biblice, că nesocotesc preferinţele lui Iisus pentru atitudinea contemplativă a Măriei, în raport cu aceea practică, activă, a Martei. S-ar putea. Numai că această preferinţă nu are nici pe departe caracter exclusivist. Măria şi Marta sunt surori: atitudinile lor sunt complementare şi, deopotrivă, necesare. Iisus a binecuvântat-o pe Măria. În acelaşi timp a stat însă la masă, aşteptând după obicei să fie servit. Ciudat. În, tinereţe, mi s-a indus părerea că Biserica Ortodoxă e contemplativă, un fel de Mărie, în vreme ce Biserica Romană e practică, e activă, adică un fel de Martă. Şi iată, acum se încearcă a mi se dovedi contrariul. Unde e eroarea? În exacerbarea unei singure atitudini. Ca trup al lui Hristos, Biserica nu poate fi decât Marta şi Măria împreună.

Spuneam că o parte dintre oamenii care l-au urmat pe Gligor au reuşit să se sustragă arestării, pentru o vreme. Inevitabil, au survenit confruntările şi, odată cu ele, şi morţii. O primă confruntare a avut loc în satul Iosăşel, la moara lui Ţighertu, loc de întâlnire pentru o parte din membrii grupului, 12 aprilie, 1949. Se aflau la moară şase fugari: Ioan Jurcuţa, din Cil, tânărul, nu cel care a participat la arestarea lui Gligor, Ioan Lupei, din Baltele, Igna Darău, din Cil, Ioan Pasăre, din Revetiş, Pavel Luluşa, din Pescari, altul decât cel din Revetiş, în casa căruia am dormit o noapte, înainte de arestare, Iulian Hagea, din Talagi. Nu erau toţi legionari, după cum nu era legionar nici morarul Motorca Ioan. În schimb, erau toţi ţărani. Vânduţi, nu ştiu de cine, sunt înconjuraţi de forţe ale Securităţii,comandate de locotenentul Maier Avram, cel care m-a anchetat şi pe mine. Sunt somaţi să se predea. Se trag focuri, de armă, dintr-o parte şi din cealaltă. Locotenentul Maier e rănit. A fost rănit şi Ioan Jurcuţa care, la scurt timp a şi decedat, şi se pare că şi Ioan Lupei. Iulian Hagea se refugiază în podul grajdului, de unde continuă să tragă. Constrâns, feciorul morarului, cel mai tânăr, că avea doi, incendiază clădirea. Nemaiavând scăpare, partizanul se împuşcă.

În acelaşi an, 1949, luna august, Mercea Gheorghe din Chisindia, Luluşa Ioan, zis Heşcu, din Revetiş, Dobre Pavel, tot din Revetiş, Birău Zaharie, zis Liu, din Bârsa şi Ienciu Teodor, din Revetiş, toţi legionari, se constituie în unitate de partizani, mai exact, continuă acţiunea pentru care îi pregătise Gligor. Mai făcea parte din grup şi un oarecare Pantea, din Minişul Mic, acesta cooptat pe parcurs, de fapt, o iscoadă, un om infiltrat. Urmare trădării, în acest caz e vorba, în mod cert, de trădare, sunt urmăriţi de oamenii Securităţii şi ai Miliţiei, conduşi de comandantul Securităţii raionale, Iatzko - tâmplar de meserie - respectiv de locotenentul Popa Nicolae, în timp ce părăseau Chisindia. Îndreptându-se spre Păiuşeni. Confruntarea a avut loc în lungul pârâului Ciuad, în ziua de 4 noiembrie, 1950, durează de dimineţa până seara târziu şi se soldează cu împuşcarea mortală a lui Luluşa Ioan şi arestarea lui Ienciu . Dobre, Birău şi Mercea reuşesc să scape din încercuire şi-şi pierd urma prin pădure. Pe Luluşa l-au înmormântat, tâlhăreşte, undeva în marginea localităţii Sebiş. În urma lui a rămas o nevastă şi o fetiţă de 6-7 ani.

Următorul care va cădea va fi Birău Zaharie. Viaţa de fugar e grea, presupune relaţii, acestea se încheagă anevoie şi nu sunt întotdeauna sigure. O astfel de relaţie a fost Mureşan, zis Bimbo, socrul lui Pâiuşan Rusalim, zis Niocu. Prin aceştia, partizanii rămaşi încă în viaţă, păstrează legătura cu familiile, prin ei se aprovizionează cu alimente. A fost dibuit de Securitate sau socrul lui a făcut-o din proprie iniţiativă? Nu ştiu. Cert e că, în luna aprilie, 1952, îl dau prins pe Birău Zaharie. În timp ce acesta şedea la masă, este imobilizat de doi securişti, ascunşi pe aproape, se pare, şi cu ajutorul soacrei lui Niocu. Este anchetat, judecat şi condamnat. Ajunge să se şi elibereze. Moare, cum se spune, în patul lui.

De arestarea lui Liu, Dobre şi Mercea nu ştiu nimic. Continuă să aibă încredere în Niocu. La 28 mai, acelaşi an, seara, după câte un pahar de ţuică otrăvită cu narcotice, sunt înconjuraţi de securişti şi miliţieni. Lupta e disperată. Mercea e împuşcat în picior. Reuşeşte totuşi să se strecoare, nu prea departe,

până la un oarecare Ioan Iustin, căruia îi cere adăpost. În mod făţarnic, i se oferă. Denunţat de ospitaliera gazdă, a doua zi e arestat şi internat, sub pază severă, la spitalul din Ineu. Salvat cu eforturi, după o lună ajunge în arestul Securităţii din Arad. E anchetat pe targa, vreme îndelungată. A suferit cumplit. În cele din urmă, cu o condamnare de 18 ani m.s., ajunge la Gherla, unde îl aşteaptă o nouă încercare, la fel de cumplită: reeducarea. S-a eliberat în anul 1964, traumatizat pentru întreaga viaţă. Traumatizat, dar nu învins. Mut, în sens figurat, dar nu ticăloşit, sfârşeşte tragic, fiind ucis de secretarul O.B. din Livada, un german, acum repatriat, în anul 1978.

În aceeaşi luptă, Dobre a fost împuşcat şi el, mortal. Circulă şi versiunea, potrivit căreia, s-ar fi aruncat asupra unei grenade, pentru a nu cădea în mâinile Securităţii, viu. A fost înmormântat la locul zis Dragoş. În anul 1953 a fost exhumat, de familie. Martorii spun că era învelit într-o pătură cazonă, şi că prezenta semne, din care se putea deduce că a fost înmormântat de viu.

În sfârşit, reîncepe povestea. Numai că nu sunt dus în biroul anchetatorului meu - deşi cu ochelari de tablă pe ochi, remarc faptul - ci în biroul comandantului, un bărbat de vârstă mijlocie, cu mustaţă şi accent străin, probabil ungur. "Ia loc!" Mă aşez. "Ei, cum merge? Cum te simţi? Ce mai gândești?" Şi aşa se înfiripă, mai puţin un dialog, mai mult un discurs al tovarăşului căpitan, exact pe ideea că cei mai frumoşi ani ai vieţii i-am pierdut în închisoare, că nu e vina lor şi că ei, comuniştii, nu vor cu orice preţ să ne determine pe noi, deţinuţii politici, să ne schimbăm părerile. Nici vorbă. Ei construiesc o societate nouă şi vor ca noi să nu le punem piedici. Cât se poate de rezonabil, mi-am zis, numai să fie aşa. Nu m-am antrenat în discuţii, ocolind provocările. În cele din urmă, o întrebare expresă, căreia trebuia să-i răspund: "Dacă vei fi pus în libertate, peste o săptămână, o lună sau două, ce ai face?" "Nu m-am gândit la o asemenea eventualitate." "Totuşi." "M-aş duce la mănăstire. M-aş călugări." A schiţat un zâmbet. "Se poate? Eşti încă un om în putere şi nu ţi se cere decât să respecţi legile ţării." Discuţia a lunecat apoi spre alte subiecte, cum ar fi cazul fostului comandant, Rafila, îndepărtat, se spune, pentru abuz şi incorectitudini în relaţiile cu arestaţii pentru deţinere de valută, sau cazul Terbancea Zeno, despre a cărui soartă nu mai ştiam nimic. Despre ancheta în curs de desfăşurare, nici un cuvânt.

Nu ştiu ce se petrece cu mine. O stare febrilă mă surescită, îmi simt gura uscată, mâncarea nu mă ademeneşte, gândurile nu mi se adună. În fond, ce a urmărit comandantul? Dar dacă? Americanii nu au venit. Ei, comuniştii, acum sunt puternici, nu mai au a se teme, pot fi generoşi sau, mai exact, se pot debarasa de o problemă incomodă, aceea a deţinuţilor politici. Toate regimurile procedează aşa. Un decret de graţiere, prin urmare, nu ar fi exclus. Şi, dacă va să fie, eu ce voi face? Mă voi recunoaşte învins şi mă voi supune. De bună seamă, vor fi şi oameni care mă vor acuza de ... de nu ştiu ce. Şi iarăşi nu mă mai pot aduna. Mi se năzar tot felul de ispite. Mă ridic de pe marginea patului, ca să mă liniştesc, fac doi, trei paşi, mă reaşez. Degeaba. Instinctul mă încolţeşte, obsesiile cresc. Senzualitatea devine obstinantă. Aşa ceva nu mi s-a mai întâmplat nici măcar în somn. Sunt eu, şi nu mă pot despărţi de mine, şi m-am aprins, şi sângele mă furnică, şi... ăştia mi-au pus ceva în mâncare. De ce?

A doua zi, aceeaşi bulversare. Îmi amintesc apoi, din lecturi, că prin asemenea stări trec tuberculoşii. Când sunt dus din nou la anchetă, solicit un consult medical. În mod surprinzător, ca să nu zic suspect, mi se acordă. Urcat într-o Volga neagra, însoţit de comandant, fără cătuşe la mâini, sunt dus la Policlinica Specială. Recunosc traseul. Malul Mureşului pur şi simplu mă înfioară. Recunosc şi clădirea. Lumea dată la o parte. Ochii preacurioşilor sunt îndepărtaţi. În cabinetul de radiologie, comandantul, doctorul şi eu. Expunerea e scurtă, rezultatul, secret. Mie nu mi se comunică nimic. Doctorul cunoaşte regula.

În ziua următoare, o nouă deplasare, de data aceasta spre aeroport, la Sanatoriul T.B.C. Mi se recoltează sânge pentru V.S.H.

După încă o zi, poate două, în biroul comandantului, o discuţie specifică. "Ai mai fost bolnav? Starea sănătăţii tale e... -nu mi se spune cum-. Noi avem posibilitatea să te ajutăm cu medicamente, cu

hrană, cu odihnă. Depinde de modul în care ne ajuţi." Totul e vag, totul e insinuare. "Te reîntorci în celulă, te mai gândeşti, şi când te-ai hotărât, ne spui."

.. Din nou, câteva zile, nu m-a deranjat nimeni. Binevoitoarea ofertă a rămas în biroul celui ce a făcut-o. Starea de surescitare, pare să se fi mai potolit şi ea. În schimb, gândul că s-ar putea să fiu bolnav de T.B.C., fără să mă înspăimânte, mi-a rămas înşurubat în minte, asemeni unui vierme.

După alte câteva zile, o nouă mişcare. Sunt mutat pe o altă aripă a arestului, într-o celulă întunecată şi rece, din cale afară de rece. Mi-e imposibil să cred că între această mutare şi oferta făcută nu e nici o legătură. Strâng şurubul, fără să înţeleg prea bine de ce. La urma urmei, ce vor de la mine? Simt că am ajuns la o limită, dincolo de care eu nu mai sunt eu, o limită care nu e a răbdării fizice - am pătimit eu incomparabil mai mult - o limită a tensiunii nervoase. Ceva trebuie să întreprind. Trebuie. Şi aşa am declarat greva foamei. După trei sau patru zile, din nou la comandant. "Pentru ce refuzi masa?" "Pentru că am ajuns la capătul răbdării. Sunt sătul." "De ce?" "De toate. De foame, de frig, de singurătate, de întuneric, de ironii şi jigniri, de ameninţări şi lipsă de perspectivă, de toate." "Faci râu. Îţi periclitezi sănătatea, şi aşa şubredă, îţi încarci dosarul." Apoi, după un minut de tăcere. "Nu răspunzi? Treaba ta. De mâine vei fi alimentat cu forţa." Şi aşa a fost. În cele din urmă, sunt transferat la închisoarea judeţeană, cunoscută mie, pe malul Mureşului. Deşi fizic greva nu m-a afectat prea mult, medicul închisorii, Dr. Ugrin, se pare că a fost prevenit. Nu ştiam atunci că îmi este rudă, prin, alianţă.

În noua celulă, multă lumină, încă trei deţinuţi, de drept comun, cumsecade, căldură, hrană acceptabilă şi un şoricel domesticit. Când nu cotrobăieşte prin bocanci, se amuză ciugulind dintr-un boţ de mămăligă, legat cu sfoară, de rama patului, şi asta ziua în amiaza mare. Aflu şi câteva noutăţi. Decretul presupus de mine, în timpul anchetei, s-a dat. Nu însă şi pentru deţinuţii politici.

M-am bucurat, aproape zilnic, şi de câteva minute de plimbare. Curtea, cunoscută. Atelierul de împletit coşuri, neschimbat. Curiozitatea deţinuţilor, aceeaşi. E cineva care mă şi recunoaşte. Îmi şi face semne. "Ancăş Zaharie. Ancăş Zaharie." Îmi amintesc. E din satul meu, Gurahonţ, implicat în lotul normaliştilor, arestat acum, sub un alt pretext. Se va libera în curând şi va duce alor mei vestea că trăiesc.

În Zarcă

Din nou acasă, arde-o-ar focul. La început, pe celular, apoi într-o celulă din Zarcă. Sunt singur. Nu ştiu cine îmi sunt vecinii şi nici nu încerc să aflu. Încă zece, unsprezece luni şi pedeapsa îmi va fi expirată. Mă voi elibera? Nu cred. O schimbare, nu neapărat în bine, se va produce totuşi. Până atunci, clipe de înseninare, cu poezia. Cu poezia şi umbrele. Zarea nu avea încălzire centrală. Timp de jumătate de oră, flăcările câtorva aşchii de lemn, erau toată căldura. Numai că nu o strângeam în braţe, ca pe o femeie. E vorba de sobă. Voluptate molcomă. Amintiri. Altfel spus, tot un fel de poezie, un fel de nălucire, o variantă de proiect.

Un sentiment mai vechi, acela al vinovăţiei mele faţă de copiii smulşi de pe băncile şcolilor şi "târâţi" - expresia nu-mi aparţine - prin închisori, se cere sublimat. Un model posibil: "Cruciadă copiilor" de Lucian Blaga. Există şi în această dramă un călugăr care îşi asumă răspunderea antrenării copiilor pe un drum fără întoarcere, nu însă şi complexul culpei. Or. În ce mă priveşte, acest complex mi se pare esenţial. Cu ochii închişi, în poziţie orizontală sau deşirând, în mod mecanic, paşii prin celulă, imaginez fel şi fel de peisaje şi situaţii. Fiind vorba de o dramă, caut un context: Modern? Renascentist? Medieval? Un spaţiu geografic: Occident? Orient? Un univers spiritual: Catolic? Ortodox? îmi par la îndemână doar personajele. Pe scurt: O cetate oarecare, cu un guvernator atotputernic, un Episcop cărunt, negustori, ţărani şi soldaţi. Peisaj accidentat. Jocuri de copii. În fruntea grupului, fiul

guvernatorului sau, poate, un tânăr necunoscut. Această opţiune alterează, întrucâtva analogia. Un drum pietruit ocoleşte un promotoriu străjuit de o cruce de lemn, de care atârnă un Hrist de tinichea. Pe platoul din apropiere, un pluton de soldaţi, în repaus. La un moment dat, un soldat se ridică şi, mai în glumă, mai în serios, trage în obrazul Celui răstignit, poate cu arcul, poate cu sineaţa. O săgeată, două . . . Şi apoi minunea. Hristos cel de tablă îşi smulge din cuie palmele, îşi smulge picioarele din piroane, coboară de pe cruce, tăcut şi prinde să urce culmea dealului împădurit.

Odată cu coborârea, s-a făcut şi seară. Soldaţii îşi văd de ale lor, copiii nu se pot desprinde. Privesc fascinaţi omul Hristos depărtându-se, şi-1 urmează, ca şi cum ceva sau cineva i-ar soma să o facă. Urmează o cumplită confruntare cu forţe[1] potrivnice. Copiii cad, unul câte unul. Află familiile. Împrejurimile sunt cercetate de soldaţi. Cercul se strânge. Hristos şi băiatul din fruntea cetei sunt prinşi.

Judecata se va ţine în Piaţa Mare a cetăţii. Judecător, guvernatorul. Acuzatori, dregătorii şi mamele copiilor căzuţi. Învinuiţi, la început tânărul, apoi însuşi Hristos. Capetele de acuză: seducţia şi ca urmare, pierderile de vieţi omeneşti. Îi şi aud vorbind, noaptea, la lumina făcliilor, în liziera tainei, pe înţelepţii cetăţii, îmbâcsiţi de concepte, pe mamele cele îndurerate, pe apărătorii neînduplecaţi ai interesului general, care de care mai convingător.

Acuzaţii, fie şi de formă, se cer şi ei apăraţi. Cine să o facă? Fiind vorba de însuşi Hristos sau şi de Hristos, o va face Arhiereul. Dar cum? Ce argumente se pot opune lacrimilor de mamă şi ţipătului copiilor din Rama? Dumnezeu îşi salvează Pruncul, dar nu şi pruncii oamenilor, ucişi de Irod. "Glas în Rama s-a auzit, plângere şi tânguire multă; Rahela îşi plânge copiii şi nu voieşte să fie mângâiată pentru că nu sunt." (Mat. 2.18) Gând blestemat, îşi zice Episcopul. Omeneşte judecând, pruncii au pierit. În plan divin, egoismul salvării Pruncului, e dragoste supremă, întrucât, prin El e salvată omenirea, iar pruncii ucişi de Irod, nu sunt morţi, trăiesc în eternitate. Numai că întreg acest raţionament nu e în măsură să potolească durerea părinţilor şi nici să clintească împietrirea guvernatorului, îndoindu-se deci, bătrânul Episcop întâlneşte privirile învinuitului şi se luminează. "Să mi se aducă o suliţă!" I se aduce: O ia, se apropie de Hristos, cel care nu a rostit nici un cuvânt, şi I-o înfige în inimă. Din rană izvorăşte sânge şi apă. "Învinuitul e mort. Pe cine judecaţi?".

Reacţia Guvernatorului, reacţia acuzatorilor, reacţia mulţimii a fost neaşteptată. Mulţi nu înţelegeau ce se petrece. Altora li s-a făcut frică şi s-au retras. În cele din urmă, S-a retras şi Hristos şi S-a urcat la locul Lui, pe cruce. S-a retras şi Arhiereul. Rămas singur, plângând, tânărul a intrat în biserica aflată în piaţă, a îngenunchiat şi a închis ochii. L-au trezit clopotele şi un cor de copii ce cânta "Hristos a înviat." A înviat şi s-a reîntors printre noi, şi oamenii, prin chiar slujitorii Bisericii, îl vor răstigni din nou, ca jertfa, şi a lui şi a oamenilor, să nu aibă sfârşit.

După câteva săptămâni, nu voi mai fi singur. Noul camarad, Ciaca Liviu, mai tânăr decât mine, e un ardelean aşezat, puţin comunicativ, nu însă şi rece. Stă multă vreme nemişcat şi îşi rosteşte, în gând, rozarul. E greco-catolic. Nu angajez discuţii având caracter confesional şi nici discuţii politice. A fost agent la poliţia de moravuri din Cluj. Ar avea ce să povestească. E, însă, prea sobru, ca să o facă, aşa că ne petrecem timpul mai mult în tăcere. E bine şi aşa, mult mai bine decât singur. Simpla prezenţă a unui om bun, e pentru mine benefică. O nouă perioadă de singurătate. Pe Ciaca Liviu l-au scos. Îl vor aduce, după câteva săptămâni pe Popşor, nume cunoscut mie, de la Piteşti. Şef al Frăţiilor de Cruce, aparţinând dizidentei, slab reprezentată la nivel de ţară. Temeiurile, educaţia, erau aceleaşi. Singura deosebire, rezervele faţă de Horia Sima. Cum o asemenea problemă nu era în nici un fel de competenţa noastră, a celor din Frăţiile de Cruce, am ignorat-o cu bună ştiinţă. Dealtfel, nici timp să ne cunoaştem, să ne apropiem, nu prea am avut, întrucât, un al treilea sosit a tulburat totul.

În general vorbind, eu nu am suferit de pe urma informatorilor, nu sunt suspicios, nu mă revoltă, îi accept ca pe un dat, ca să nu spun, ca pe un rău inevitabil. Cu omul acesta - nici măcar nu-i reţin numele

- lucrurile stau altfel. Omul acesta, mai exact neomul acesta, provoca, neomul acesta teroriza, neomul acesta, marcat lombrozian, remarcă făcută până şi de sergentul de pe sală, e în stare să ucidă. A fost introdus, nu pentru a spiona, nu avea cum să o facă, ci pentru a ne face viaţa imposibilă. Din momentul sosirii lui am renunţat, nu doar la încercarea de a intra în legătură cu vecinii, ci şi la comunicarea dintre noi. Faptul îl enerva la culme. Lichea de mahala, nu suporta tăcerea. Socotea că în spatele ei se ascundea nu ştiu ce conspiraţie, evident, împotrivă-i, şi reacţiona, de foarte multe ori, violent. Gardianul, presupun, ştia că e un psihopat. Ne supraveghea, oricum, cu mult mai susţinută insistenţă decât până la venirea lui, intervenind nu o dată. După atari
intervenţii, omul se mai linişte. Încerca să fie chiar sociabil. Se oferea să povestească întâmplări, şi chiar romane. Şi nu aş zice că o făcea fără talent. Evident, nu lipseau obsesiile sexuale, insinuările, impertinenţa esccrocului de duzină. Pretindea că a ajuns printre condamnaţii politici dintr-o eroare, a cărei corectare aştepta să o obţină. Era susceptibil şi greţos. Cum să comunici cu un asemenea neom? Intuia repulsia şi reacţiona violent. Mă aşteptam, aşa, din senin, într-un moment de criză, să ne sară în gât. Preferatul era Popşor. Ajunsese să nu se mai stăpânească. În cele din urmă, cere paznicului să fie scos la raport. Zadarnic, mi-am zis. Dar nu a fost aşa. La ora prânzului, Koller ne aştepta în cabinetul medical. Primul chemat a fost împricinatul. Al doilea, reclamantul Popşor. Ultimul am fost eu, în calitate de martor, aşa socoteam. Koller, pe scaun, picior peste picior. "Noa, cum a fost?" Am prezentat, stând în picioare, întreaga situaţie, obiectiv şi fără dramatizări. Părea că mă ascultă. Era pentru prima dată când îl vedeam de aproape: negru, strâmb, cu priviri tulburi, asemănătoare celor ale delatorului. Nu a reacţionat în nici un fel la cele spuse, "Poţi să pleci." Nu exagerez. Aveam impresia ca mă alungă, din urmă, scârba. Eram din nou, toţi trei, împreună. Muţi. Aşteptam verdictul Câta naivitate! Inadmisibilă, după aproape zece ani de temniţă. Cu privirile acoperite de mantale, Popşor şi cu mine am fost duşi la izolare, bine că împreună, într-o celulă de la subsolul celularului. Zarea nu avea subsol. Am fost percheziţionaţi la piele. Ni s-au luat centurile, ni s-au luat şireturile, ni s-au luat puloverele şi am fost zăvorâţi în spatele unei uşi din metal. Cu excepţia unei tinete pentru urină, şi aceea fără capac, în interior, nici un obiect. Camera, boltită, nu avea ferestre. Un bec anemic risipea, dintr-o nişă, o lumină mai palidă decât feţele noastre. Igrasie, mucegai, mici gângănii miriapode, specifice haznalelor. La ora stingerii, ni se aducea câte un pat de fier, fără saltea, fără rogojină, fără scânduri, doar plasa metalică, şi aceea rară. La deşteptare, paturile, devenite obiecte de tortură nocturnă, erau scoase. Hrana, o dată la trei zile. Până şi obligatoria apă caldă ne era interzisă. Încerc să înţeleg ce se petrece. Pentru ce suntem pedepsiţi. "Va spus ceva Koller, domnule Popşor?" "Nimic. Absolut nimic." "Nici mie." Şi pentru că era imposibil de găsit un răspuns, am renunţat, nu fără a reţine concluzia că, la judecata duşmanului tău, e un nonsens să recurgi. Nu îţi va face niciodată dreptate. Protecţia lui oprimă.

Greu. După câteva zile, picioarele: îmi erau ca butucii. Nu mai simţeam foamea. Aşteptam doar patul, obiect de tortură, aşa cum era. Ca să treacă timpul, aş fi vrut să întreprind ceva, să întreb, să ascult, doar eram doi. Degeaba. Tăceam din lipsă de resurse fizice. Până şi rugăciunile, rostite în gând, curgeau poticnit. Asistam la propria noastră stingere, lentă, fără sincope fără convulsii, la propria noastră topire, nedisperată, asemeni lumânării. Şi, ceea ce mi se pare ciudat, e faptul că nu ceream Dumnezeului meu, nici putere, ca să înfrunt, nici dezlegare, ca totul să se sfârşească. În schimb, îmi repetam poeziile. De ce? După trei sau patru săptămâni de izolare, barba ne crescuse ca blana pe jivine, o vizită simandicoasă. Singura de altfel în tot acest interval. În pragul uşii, doi colonei. Koller, ceva mai la o parte. "De câte zile sunteţi aici?" "Nu ştiu." "Pentru ce?" "Nu ştiu nici aceasta. Am fost aduşi, fără să ni se spună de ce." Koller se apropie, şuşoteşte ceva la urechea celui ce pare că e superiorul, acesta aprobă şi uşa e zăvorâtă din nou.

În total, am socotit ulterior, am stat la izolare patruzeci de zile. Când am fost scoşi, ne ridicam anevoie butucii. Mă obosea aerul, mă descumpănea lumina. Ne-au fost restituite puloverele. Centura, o

aveam de la tata, mi-a dispărut. Deşi eram legat afectiv de ea, nu am insistat să fie căutată. Mi s-ar fi răspuns sec: "Ce centură, bă? Nu ai avut nici o centură." În celula de la Zarcă, unde am fost readuşi, delatorul nu mai era. Ar fi trebuit să facem o baie. Miroseam a stârv. De bărbierit, ne-au bărbierit. Ni s-a dat şi ceva de mâncare, fiertura obişnuită, dar de spus, nu ne-a spus nimeni de ce am fost pedepsiţi, nici chiar sergentul Alexa, omul lui Dumnezeu, căruia ar trebui să i se ridice statuie, pentru cât bine a făcut, pentru cât a suferit el însuşi ca om condamnat pentru încălcare de consemn -cine vor fi fost martorii? - şi, nu în ultimul rând, pentru felul ieşit din comun, cum ştia să doinească.

După câteva zile sunt anunţat că voi părăsi Aiudul. Pedeapsa îmi era expirată şi au primit dispoziţie să mă trimită, via Jilava, în lagărul dobrogean 9 Culmea.

Prin Jilava şi 9 Culmea, la Timişoara, sau uri nou proces

Jilava nu mai era acum închisoare depozit, era închisoare de tranzit şi, pe deasupra, şi slab populată. Aşa mi s-a părut. A rămas, în schimb, acelaşi barometru al urii şi fărădelegilor, acelaşi emiţător de semnale. Ce ne aşteaptă, se putea deduce din ceea ce ni se oferea aici. Şi semnele nu erau bune. Printre altele, bătaia era din. nou la loc de cinste şi nu ca sancţiune, ci pur şi simplu ca mijloc de timorare. "Măi, tu ăla de colo, ia vino încoa!" Vizat era un ţăran tânăr, din Vrancea, pe nume Sârbu. Şedea pe marginea priciului, într-o rână, din cauza unui abces, în curs de colectare, apărut la una din fese. "Pentru ce domnule sergent?" "Auzi la el, mai şi întreabă! Las că ai să vezi!" Cum trece pragul, i se aruncă o pătură în cap, este condus, nici el nu ştie în ce hrubă, este întins pe un pat, dezbrăcat cu forţa şi bătut la spate, fără nici un fel de explicaţie. După ce criteriu l-au ales, dacă a existat vreun criteriu, nu va şti nimeni, niciodată. A fost doar o întâmplare faptul că nu am fost eu acela, eu sau altul. Cel puţin câte unul din fiecare lot aflat în trecere, era supus acestei cazne, ca nu cumva, bandiţii să uite că vigilenţa clasei muncitoare e pururea trează.

înainte de îmbarcare, potrivit uzanţelor, am fost izolaţi, scoşi adică din cameră şi strămutaţi într-o încăpere imensă, un fel de grotă, fostă cameră de muniţii pentru tunul de deasupra. Nu are ferestre. Din tavan picură într-una. Jos, apa trece de gleznă. Nici vorbă să te poţi aşeza în vreun fel. Şi nici de mişcat nu poate fi vorba. Spate la spate, aşteptam ca timpul să treacă. Încă vreo treizeci de ore de chin. Asta aşa, ca să nu uităm că am trecut, din nou, prin Jilava.

Dobrogea, iarna. Ger potrivit, întâmplător fără vânt, fără zăpadă, doar brumă. Lagărul, aproape pustiu. Deţinuţi, reţinuţi, nu mai ştiu cum să le spun, doar într-o baracă. Paznicii, mă refer la cei dinlăuntrul coloniei, puţini şi ei, dar cu însemnele meseriei în mână: bastoanele de cauciuc improvizate, confecţionate adică din anvelope de tractor abandonate. În baracă, oameni puţini, până la douăzeci. Nu cunosc nici unul. Toţi au pedepsele expirate, unii aduşi de prin Bărăgan, unde fuseseră cu domiciliu obligatoriu. E frig. Raţia zilnică de lemne, insuficientă. Timpul trece totuşi. Se comunică, se vehiculează informaţii. Aflu, spre exemplu, detalii privitoare la revoluţia din Ungaria, din 1956, aflu despre felul cum s-a făcut colectivizarea, despre felul cum s-a încheiat, aflu despre eşuarea nu ştiu cărei conferinţe ţinute la Paris. Printre noi, cei mai mulţi sunt ţărani şi încă tineri, câţiva din Vrancea, alţii din Făgăraş. Intelectuali, puţini. Ce vor fi vrând să facă? Pentru ce ne adună? Despre venirea americanilor nu mai vorbeşte nimeni. Şi totuşi. Din când în când, unii dintre noi suntem chemaţi la anchete. Mi s-a întâmplat şi mie. La un birou, mai mult improvizat, aflat într-o încăpere a aceleaşi barăci, un ofiţer tânăr. "Ia loc." Scoate apoi un pachet de ţigări, cam nepoliticos, se serveşte, apoi îmi oferă şi mie. "Vă mulţumesc. Nu fumez." Pare surprins. Urmează câteva întrebări formale, pentru câştigarea bunăvoinţei, apoi trece la obiect. Îmi pune în faţă o fotografie. "Cunoşti pe cineva? Priveşte atent." "Nu. Nu recunosc pe nimeni." "Se poate? E unitatea F.D.C. de pe lângă Liceul Avram Iancu din Brad" mă informează el. "Se poate. Eu nu am fost elev al Liceului din Brad, ci al Şcolii Normale din Arad." Omul insistă. Eu neg în continuare,

deşi, pe patru dintre elevii fotografiaţi, în anul 1941-, în cămaşă verde, în faţa bustului lui Avram Iancu, îi cunoşteam: pe Şerb Gheorghe, ajuns preot, pe Lungu Ioan, profesor universitar la Cluj, şi încă de marxism, căzut apoi în dizgraţie, pe Bogdan Eugen, medic şi pe Bulz Virgil, dacă îmi aduc bine aminte, fecior de moţ, poate chiar de miner, cu degetele mâinii stângi anchilozate ca urmare a unui accident suferit în copilărie, ajuns ofiţer de securitate, în cele din urmă, spun gurile rele, şi el demis. Aşadar, cel puţin doi dintre fraţii de cruce în cauză au trecut de partea adversarului, un intelectual orgolios, recuzat de propriul lui tată, ţăran onest, şi un altul; coleric şi impulsiv. Orice s-ar spune, omul rămâne un animal imprevizibil. Se pare că imprevizibilul e chiar nota prin care se deosebeşte de animalul-animal.

Rămânerea mea în colonia de la 9 Culme, a fost de scurtă durată. După nici trei săptămâni, îmbarcat într-un ARO, legat la ochi şi cu cătuşe la mâini, sunt transportat la Securitatea din Timişoara, pentru întocmirea unui nou dosar. În drum, un popas de o noapte, în arestul Securităţii din Ploieşti. Deşi obosit, mi-e greu să aţipesc. Aici, ca dealtfel pretutindeni în ţară, se lucrează şi noaptea. O bună parte din noapte, au torturat o femeie. Auzeam nu doar urletele ci şi înjurăturile, ba chiar şi unele întrebări. Aşadar, nimic nou în domeniu. Asta mă aşteaptă probabil şi pe mine.

Anchetator al meu, la Timişoara, locotenent Sorbun Aurelian. În celulă sunt singur. Metodele, aceleaşi sau, poate; ceva mai rafinate, în ce mă priveşte cel puţin. Asupra mea nu se fac presiuni să recunosc cine ştie ce neadevăruri. Atâta doar, să recunosc faptul că, în urmă cu zece ani, la despărţire, am dat dispoziţie fraţilor de cruce de atunci, să reziste. Mă aşteptam să pedaleze pe activitatea educativă desfăşurată în închisoarea Militară din Timişoara, în iarna anului 1948 spre 1949. Nu a insistat. Era interesat să găsească o modalitate, fie ea şi derizorie, de a mă acroşa lotului deja constituit, nu ştiam din cine. Am reţinut doar faptul că în aceeaşi maşină, în care mă aflam, a mai fost îmbarcat, pe parcurs, şi Horvat Gheorghe. Ne cunoaştem, e în arest şi nu mă îndoiesc, va face parte din lot, deşi, în timpul anchetei, despre el, nu m-a întrebat nimeni, nimic, după cum nici despre altcineva, anume, nu am fost întrebat. Mi s-au pus doar întrebări generale şi ambigui. Dealtfel, cu declaraţia mea, dosarul pare să fi fost încheiat.

După o pauză de câteva zile, anchetatorul îmi cere să semnez actul de trimitere în judecată. Un nou proces deci. Învinuirea? Cea veche: uneltire contra ordinei sociale. Încadrarea, aceeaşi, articolul 209/III litera nu o mai ştiu. Faptele? Nu mi se permite să studiez dosarul, nici măcar să-1 răsfoiesc. "Le ştii tu, iar ce nu ştii, vei afla la proces." Să refuz? La ce bun; la ce mi-ar folosi? în sinea mea eram demult împăcat cu gândul. Mă tulbura doar suferinţa pricinuită, iarăşi şi iarăşi, părinţilor mei.

Iunie, 1959. Din arestul Securităţii, sunt transportat direct în boxă, ultimul introdus. Trebuie că arătam cumplit. Remarc sala, aproape plină, îşi reţine respiraţia. Undeva, în asistenţă, murmure şi plâns înăbuşit. O recunosc pe mama, cu batista la gură, îl recunosc pe tata, cărunt, îmi recunosc surorile.

Fratele meu, Ştefan, nu a venit. Cineva trebuia să rămână acasă. Cum or fi aflat? Nu caut să aflu. Îmi ocup locul şi aştept să înceapă procesul. Cele simţite în acele momente, nu se pot povesti.

"Gheorghiţă Viorel!" Mă ridic în picioare cu oarecare dificultate. Sunt palid, adus de spate, străveziu. Stafie îmbrăcată în haine uzate. O ciudăţenie.

"Oprea Teodor!" S-a mai împlinit. Pare a fi timorat.

"Nădăban Fredolin!" Aceeaşi privire scrutătoare, aceeaşi voinţă fermă.

"Ruja Nicolae!" Indecis, neputând să aleagă intre supunere şi sfidare.

"Horvat Gheorghe!" Ne cunoaştem din 1949 sau chiar mai demult. Om cu un oarecare trecut. Ce o fi căutând printre noi?

"Paraschiv Petru!" Greu de intuit ce ascunde îndărătul figurii lui uşor asiatice. De cunoscut, l-am cunoscut, ca basarabean, refugiat cu întreaga familie, în satul meu natal. Ca frate de cruce, nu.

"Sâpătoru Gheorghe!" Moldovean, pe care îl văd pentru prima oară, acum.

"Luca Cornel!" A fost, ca şi mine, elev al Şcolii Normale din Arad. M-a cunoscut. Eu, fiind el mai mic, nu.

Actul de trimitere în judecată, stereotip, găunos, absurd. "Cei mai sus numiţi, după eliberarea din închisoare. În loc să regrete crimele săvârşite, din ordinul şefului lor Gheorghiţă Viorel, au continuat să uneltească împotriva orânduirii noastre, prin aceea că s-au organizat, s-au întâlnit periodic, zilnic aproape, la *Carcasă,* -casă conspirativă- în realitate camera în care locuiau, cu acte în regulă, Spătaru şi Paraschiv, pe str. I.CFrimu, nr.15, dovedindu-se a fi duşmani înrăiţi" ş.a.m.d. Nici un cuvânt despre faptul că aceste întâlniri le erau impuse oamenilor, de condiţiile de fiare hăituite în care erau obligate să trăiască. Despre nenumăratele obstrucţii ridicate de Partid în calea integrării lor sociale, nici un cuvânt. Într-o altă încăpere, alăturată, locuia un oarecare Borlea Viorel, se pare, omul securităţii. Ca pretutindeni, tinereţea e generoasă şi imprudentă. Şi apoi, ce se putea discuta la asemenea întâlniri, niciodată planificate? Lucruri specifice, gesturi ale unui comportament social normal. Nimic altceva. Şi totuşi, actul de acuzare cuprindea şi relatări despre fapte şi atitudini semnificative politic. Angajaţi sporadic şi concediaţi de fiecare dată, din fiecare loc de muncă, sub diferite pretexte, aceşti tineri, foşti deţinuţi politici, împiedicaţi, în mod sistematic, să-şi facă un rost, împiedicaţi să trăiască, erau împinşi, în mod premeditat. În prăpastie. Am impresia că regimul i-ar fi vrut pe toţi, infractori de drept comun, discreditaţi moral. E meritul acestor tineri că au reuşit să rămână demni, prin solidarizare. Atât cât au rămas, pentru că desăvârşit nu e nimeni. Inchizitorii ştiu foarte bine acest lucru şi, în funcţie de ceea ce urmăresc, exploatează şi păcatele şi virtuţile adversarilor lor reali sau prezumtivi. Drept dovadă, iată câteva itinerarii, schiţate doar, ale câtorva din coinculpaţii din boxă.

Ruja Nicolae. În 1948, elev în ultimul an al Liceului Moise Nicoară. Emotivitate labilă. Talentat. Un virtual artist plastic. În procesul din 1949 s-a implicat singur. A fost pus în libertate, după aproximativ un an. S-a căsătorit, relativ timpuriu. Au intervenit copiii, copiii soţiei, cu un alt bărbat, copiii proprii. S-au aglomerat responsabilităţile. Ostilitatea Puterii 1-a dus la disperare. Copiii cer pâine. Imaginează soluţii. Pătrunde pe piaţă, ca vânzător improvizat de ceai. "Teia, nană; teia!" Era iarnă, era frig, clienţi se găseau, efortul nu era zadarnic. Numai că Puterea nu concepe concurenţa, comerţul particular. I se ridică autorizaţia, i se interzice să continue. Ajunge să ceară Securităţii rearestarea. I se râde în faţă. Faţă de cine să-şi reverse năduful? Şi unde? Evident, la "Carcasă".

Ghiţă Săpătoru. Băcăuan. A fost pus în libertate după moartea lui Stalin. Vine la Arad, pentru a-şi pierde urma, dar şi pentru că legase prietenii cu arădenii, la Tîrgşor. Îl caută pe Paraschiv. Prin acesta ajunge la doamna Moga, îl cunoaşte pe Hedeş Dumitru, fost comandant adjunct. Urmare maltratărilor la care a fost supus, e vorba de Hedeş, prin 1938-1939, de Siguranţa Regelui Carol al Il-lea, a devenit încă de pe atunci, o epavă. Mai şi orbise între timp. Nu avea nici un mijloc de subzistenţă. Trăia din milă. Din mila celor care l-au cunoscut. Uneori vindea, în faţa bisericii romano-catolice, ziare. Alteori, era ridicat, de acasă, de către, un birjar, evident, fără plată, dus până la Tribunal, unde i se strecura în buzunar, în mod discret, ,ceva mărunţiş, şi readus acasă, de acelaşi binevoitor anonim, om cu suflet şi prezumtiv infractor politic. Hedeş Dumitru a decedat în 1953. Înmormântarea a fost oficiată de Părintele Caceu. Au participat câţiva prieteni: Horvat Gheorghe, Remus Moldovan, Petrică Paraschiv şi Ghiţâ Săpâtoru - aceştia din urmă locuiau la aceeaşi doamnă Moga - şi nu ştiu cum, şi Ruja Nicolae. Sicriul a fost purtat, până la carul mortuar, apoi de la car până la groapă, de tineri, din motive cu totul şi cu totul obiective. Securitatea, prezentă şi ea, va exploata evenimentul: înmormântare legionară. Tinerii legionari, în văzul lumii, poartă pe umeri sicriul comandantului legionar Hedeş Dumitru. E singurul fapt concret, răstălmăcit şi acesta, din întregul dosar al cauzei, dacă se trece peste învinuirea adusă lui Săpătoru, cum că a organizat o unitate F.D.C în cadrul Liceului Industrial Nr,. 1, unde funcţiona ca pedagog. Nu ştiu cât de dură a fost ancheta condusă de lt. Sorbun. Actul de acuzare reţine însă, în sarcina lui Ruja Nicolae

şi un incident grav, o încercare de molestare a unui gardian, lovit cu un capac de tablă, în timp ce se întorcea de la W.C. Gest de disperare? Mai degrabă tulburare de comportament, din păcate nu singura.

Oprea Teodor. S-a eliberat de la Canal. În anul 1955. I s-a fixat domiciliu obligatoriu în raionul Gurahonţ, adică acasă. Un anume timp, a locuit la părinţi. După şapte ani de închisoare, nu mai era însă un adolescent visător. Era bărbat în toată puterea cuvântului, care se împăca greu cu aberantele condiţii în care era constrâns să trăiască. Mai ales nu putea să suporte aroganţa agresiva, a satrapilor de tot felul, umilinţele la care îi erau supuşi părinţii, obstrucţiile insurmontabile ridicate în calea integrării lui sociale. Nu-1 angaja nimeni. Lâncezea în cârca părinţilor lui şi îi era ruşine. Viaţa, în temniţă, i se părea, din multe puncte de vedere, mai firească, mai demnă. Şi, nemaipu-tându-se stăpâni, într-una din zile, când nu ştiu ce parazit local sau raional intrând în curte, strigă în gura mare: "Hei, morăriţă, vezi că suntem patru!" adică, adu băutură, taie găina şi pregăteşte masa. Teodor al meu răbufneşte: "Ascultă nemernicule, ce e mama mea, slujnica voastră? Poftiţi numai la masă, poftiţi, că o să vă satur eu." "Todoruţ, dragă, - intervine bătrânica - lasă", şi încercă să-1 tragă de o parte. "Ce să las mamă, ce să las! Nu vedeţi cum vă umilesc şi acum când sunt de faţă?"

Nu a fost singurul incident. L-a înfruntat până şi pe Primul Secretar raional, în aceeaşi manieră, şi-a înfruntat şi părinţii, dornici de pace, până ce. În cele din urmă, Primul Secretar i-a dat dezlegare să părăsească raionul, iar al lui l-au somat să-şi facă un rost, cum o şti, în altă parte, iar pe ei să-i lase cu propriile lor necazuri. E oare cineva, din cei ce nu au cunoscut o asemenea sfâşiere, în stare să înţeleagă? Loviturile adversarului le suporţi, pentru că sunt ale adversarului, din partea căruia nu aştepţi, nici înţelegere, nici bunăvoinţă. Respingerea alor tăi însă, cum să o suporţi? Nu. Nu putea crede că e vorba de o respingere sau o dezavuare reală. E cu neputinţă ca dragostea părinţilor lui să se fi topit, şi cu atât mai puţin, să se fi preschimbat în ură. Drama nu e numai a lui, e şi a lor, în cel puţin aceeaşi măsură. În cele din urmă, şi-a adunat un minim de lucruri personale, şi-a îmbrăţişat mama şi dus a fost.

La Arad, aceeaşi viaţă de câine. Oraşul fiind însă mare, sfidarea satrapilor i se părea însă mai puţin exasperantă. În mulţime, te pierzi. Şi apoi, nevoia unui pat, în care să-ţi odihneşti oasele, şi a unei bucăţi de pâine, ca să îţi astâmpere foamea, te obligă să treci peste subtilităţi şi orgolii şi să ceri ajutor. . L-au ajutat camarazii, l-au ajutat unii profesori, dintre cei ce l-au cunoscut ca elev, cum ar fi profesorul Ţăranu sau fostul, director al Liceului Aurel Vlaicu, ing. Cărpinişan, s-a mai ajutat şi singur, luând-o de jos, ca reparator de lăzi de zarzavat. Şi-a terminat apoi studiile liceale, şi-a susţinut bacalaureatul, s-a înscris la Politehnica Muncitorească. Directoarea liceului, doamna Bej, văduvă de război, socotită a fi o comunistă intransigentă, l-a înţeles şi sprijinit. Nu acelaşi lucru poate spune despre directorul adjunct, Barbu Liviu sau despre profesorul Nacht. Aceştia l-ar fi vrut exmatriculat. Un bărbat tânăr, mai are apoi şi sentimente. În preajma primei arestări, era în floare şi prima lui dragoste, cu Pârvu Viorica. A cunoscut şi ea rigorile anchetelor. A fost pusa în libertate şi a continuat să-1 aştepte. Cu doar câteva zile înainte de punerea lui în libertate, ea s-a căsătorit. Pentru Teodor, o noua dezamăgire, nu întru, totul justificată însă. În cursul unei întâlniri, cea de pe urmă, lucrurile au fost lămurite. "Ştiam că te vei elibera, ştiam că nu m-ai uitat şi că mă vei cere în căsătorie. Ştiam că nu te voi putea refuza. Mai ştiam însă şi aceea că zilele mele sunt numărate. Boala contractată în beciurile Securităţii din Oradea, nu iartă şi nu am vrut ca tu să suferi." Şi aşa a şi fost. La foarte scurt timp, Viorica a decedat. Pentru Teodor durerea nu a fost cu nimic mai uşoară. S-a resemnat totuşi. A intervenit apoi o nouă dragoste şi, în cele din urmă, căsătoria. Implicarea lui, prin urmare, în aşa zisa uneltire, a fost minimă, restrângându-se la câteva contacte, cu toate că procurorul, în baza unor note din jurnalul descoperit la Ruja, îl acuză de conflict pentru şefie, cu acesta. De reţinut, la înmormântarea, lui Hedeş. Oprea nu a participat.

Nădăban Fredolin. Ştiu prea puţine lucruri despre el. Eliberat cam în acelaşi timp cu Oprea, a început, ca şi el, de jos: muncitor necalificat, apoi strungar la Centrul Mecanic. Apreciat de maistru, respins de politruc. În cele din urmă, şi-a finalizat studiile liceale şi s-a înscris la Facultatea de Medicină

din Timişoara fiind repede, remarcat de profesori. I se prevedea un viitor profesional de excepţie. Nu a participat nici el la înmormântarea lui Hedeş. De acuzat, a fost însă acuzat, fapt care 1-a şi determinat să riposteze, pe jumătate ironic, pe jumătate revoltat: "Nu puteam, domnilor, să fiu, în acelaşi timp, şi pe Canal. În cabina excavatorului, şi la înmormântarea unui om pe care nici măcar nu l-am cunoscut, decât dacă comandantul lagărului mi-ar fi dat bilet de voie!" Preşedintele completului de judecată, maiorul Daydu, i-a retezat-o însă scurt: "Să taci, că de nu, te scot din sala!"

A urmat audierea martorilor. Oprea Crăciun, fostul meu adjunct. Abia i se aude depoziţia. E evident tulburat. Bănuiesc ce sentimente îl încearcă şi nu-1 condamn. Cu sau fără mărturia lui şi a altora, la fel de timoraţi, situaţia era aceeaşi. Procesul e o simplă formalitate , ştiu de mult acest lucru, iar sentinţele sunt date în altă parte, şi rămân surprins de faptul că ne e mai la îndemână sa condamnăm uneltele, adică victimele, decât pe cei care în fapt-decid. Au mai depus: Ruja Gavrilă, Moţocan Mircea. Un coleg de-al lui Săpâtoru, elevi. Nu insist. Toţi şi-au menţinut declaraţiile date în timpul anchetei. Toţi s-ar fi putut să fie alături de noi. Tuturor le era teamă că vor urma. Teroarea şi şantajul le va fi de acum mereu în preajmă. Singurul martor care a încercat să retracteze, a fost Ursu Sever. A fost pe loc reţinut, sub pretextul mărturiei false. Din nou, Nădăban Fredolin nu se poate stăpâni. "Recunoaşte, Severe, că şi aşa soarta ne este pecetluită!" O nouă punere la punct a nedisciplinatului, noi ameninţări la adresa lui Sever şi în cele din urmă Ursu îşi menţine şi el declaraţia iniţială.

Procurorul reia lozincile din actul de acuzare. Nu simte nevoia să argumenteze, să ne dovedească vinovăţia, cât de cât. Apărarea, din oficiu, şi ea, o simplă formalitate. Pentru Oprea şi Nădăban, familiile au angajat avocaţi plătiţi. Întrevederea cu aceştia s-a consumat într-o pauză a şedinţei. Singuri, într-o cameră alăturată celei de aşteptare, în cele câteva minute avute la dispoziţie, ce se putea lămuri? Nădăban dealtfel, nu avea de gând să stea de vorbă, nu concepea discriminări în sânul lotului, era apoi nervos şi franc: "Escrocilor. Cât aţi stors de la părinţii noştrii? Ştiţi că nu ne puteţi apăra, că nu vă e în putere să faceţi ceva. Pentru ce îi minţiţi?" Era atât de congestionat, încât avocaţii l-au crezut pur şi simplu nebun şi s-au retras, fără, să mau spună a vorbă. La proces, avocaţii nu au mai pledat.

Nu urmăresc cine şi ce vorbeşte. Mă gândesc doar la ai mei, la neputinţa de a face ceva, orice, pentru liniştirea lor. La ultimul cuvânt, doar câteva fraze: "De peste zece ani, între mine şi coinculpaţi, nu a existat nici un fel de contact. Pe unii nici măcar nu-i cunosc. Faptele ce li se pun în sarcină. Cum ar fi întrajutorarea, întâlnirile, participarea la înmormântarea unui comandant legionar, nu au nimic de-a face cu uneltirea şi, în nici un caz, nu pot fi socotite ca fiind săvârşite din ordin. Faptele ce ni se impută sunt simple pretexte. Adevărata motivaţie a acestui proces e una politică. Suntem judecaţi, nu pentru ceea ce am făcut, ci pentru ceea ce suntem. Cineva socoteşte că nu e bine ca noi să fim liberi şi... Preşedintele mă întrerupe. Când mi se redă cuvântul, mulţumesc: "Eu nu mai am nimic de spus."

Pronunţarea sentinţei se amână pentru a doua sau a treia zi. Şedinţa se ridică. Suntem încarceraţi, adică nu ne mai înapoiem la Securitate, fără să putem schimba, cu familiile, nici măcar un singur cuvânt. În urmă iar, plânset stăpânit cu greu, dar şi un scâncet, poate chiar ţipăt, de prunc. Petrică Paraschiv era tatăl unui copil pe care nu apucase să-1 vadă. Şi nu numai el. În timpul celor zece ani de când nu ne-am văzut, elevii mei au devenit bărbaţi.

În sfârşit, singuri. Ne putem îmbrăţişa, ne putem şterge lacrimile. Ne putem chiar bucura ca urmare a constatărilor că am rămas aceiaşi. Sincer să fiu mi-a fost teamă de reîntâlnirea aceasta. M-am simţit, multă vreme, vinovat faţă de aceşti copii, a căror viaţă, iată, este, pentru a doua oară, sfărâmată. Mă vor învinui? Nu au făcut-o, deocamdată, în mod explicit. Dar în adâncul sufletului lor?

Pronunţarea sentinţei nu s-a făcut în prezenţa noastră. Au fost în sală doar unii, dintre membrii familiilor noastre. Noua, hotărârile ni s-au comunicat într-o încăpere din închisoare, o cameră cu două şiruri de paturi suprapuse. Am vrea să părem indiferenţi. Tensiunea e totuşi mare, iar în cazul unora dintre noi, ma gândesc la Oprea, rezistenţa e gata sa cedeze. Eu, Teodor, Fredolin şi Cucu (Ruja), câte

25 de ani m.s. Ceilalţi, între 20 şi 15 ani. Neaşteptat de severe. 25 de ani. Pentru ce?. Întrebare,în circumstanţele date, fără nici un sens. Şi nu e vorba doar de caracterul nedrept al pedepsei, ci şi de lipsa de perspectivă a unei reparaţii în timp. În anul 1949, nu credeam că voi executa în totalitate sentinţa. Acum nu cred că nu o voi executa.

Încerc să surprind impactul şi asupra celorlalţi. Teodor e pământiu. Îşi înăbuşe cu dificultate disperarea. Mi-o va mărturisi mai târziu. 25 de ani. Am măsurat cu privirea înălţimea patului metalic. Mi-am potrivit tâmpla. Mă voi îndepărta şi mă voi repezi apoi cu toată puterea în punctul de intersecţie a muchiilor cornierului din care era făcut. La ce să mai trăiesc? Todore, curaj! Numai că acest curaj nu l-am avut. Cu toată jena, recunosc, în clipele acelea am fost un laş. Nu teama că săvârşesc un păcat m-a împiedicat să-mi duc până la capăt gândul, nici teama de necunoscutul de după expiere, ci laşitatea, otrava aceasta paralizantă. Simplu, nici nervii, nici muşchii nu mai răspundeau comenzilor mele. Avea ochii plini de lacrimi şi aştepta, din parte-mi, înţelegere. "Fii liniştit. Prin asemenea situaţii am trecut şi eu."

Şi acum, ce facem? Declarăm recurs? Punctul meu de vedere: da. Nu pentru că aş avea o speranţă, ci pentru a prelungi, cu câteva luni de zile, amăgirea familiilor. Şi încă pentru ceva. În aşteptarea definitivării sentinţei, vom beneficia de regimul închisorii Militare din Timişoara; diferit, oricum, de cel ce ne aşteaptă la Aiud. Suntem, apoi, şi mai aproape de casă. Oamenii ni se par mai cunoscuţi, cerul mai albastru, aerul mai prielnic.

Iar unul dintre făcătorii de rele răstignit, îl hulea zicând: Nu eşti Tu Hristosul? Mântuieşte-Te pe Tine însuţi şi pe noi. Şi celălalt, răspunzând, îl certa, zicând: Nu te temi tu de Dumnezeu, că eşti în aceeaşi osândă? Şi noi pe drept, căci noi primim cele cuvenite după faptele noastre: Acesta însă nu a făcut nici un rău." (Luca. 23,39-41) Asemănarea Gulagului românesc, şi nu numai, cu o Golgotă, cu o răstignire. În ultimă instanţă, e frecventă şi nu fără temei." Şi ca amploare, şi ca intensitate a suferinţei, pătimirile noastre, iertată fie-mi trufia, dacă este fărâmă de trufie în ceea ce spun, surit comparabile. Se greşeşte, totuşi, atunci când e vorba de ales modelul. Golgota e una. Răstignirile, că motivaţie, sunt multiple. Unii am fost răstigniţi, ca urmare a faptelor noastre, ceea ce nu înseamnă, neapărat, că şi pe drept, asemeni tâlharilor. Alţii, ca urmare a ceea ce suntem sau ca urmare a ceea ce am fost, asemenea lui Hristos. "8 ani am stat arestat - spune domnul Coposu - fără sentinţă. Nu săvârşisem nimic potrivnic legii. În cele din urmă, pentru a justifica reţinerea abuzivă, cât şi pentru faptul că am fost secretar al marelui patriot Iuliu Maniu, mi s-a înscenat un proces. Reţineţi, după 8 ani." Prelaţii şi credincioşii greco-catolici, am mai spus-o, recurg şi ei la această disjungere. "Există o deosebire între noi şi adversarii politici ai regimului" scrie un episcop supravieţuitor, în sensul că ei au suferit pentru credinţă. În vreme ce preoţii ortodocşi, asimilabili tâlharilor, nu. Admiţând că lucrurile stau chiar aşa, cum nu realizează aceşti oameni că se discreditează singuri? Sau, nu e mai demn bărbatul sau femeia care ia atitudine activă, adică politică, faţă de RĂU, decât acela (sau aceea) care îşi vede de propriile griji, până în clipa în care RĂUL devine agresiv? E **coexistenţa paşnică,** acest concept, această soluţie comunistă, din timpul războiului rece, o soluţie? Statutul de victimă pură e preferabil celui de luptător şi erou? Răspunsul să şi-l dea fieştecare. În ce ne priveşte, noi, legionarii, am fost luptători, unii chiar eroi, puţini, foarte puţini, doar victime. Noi am săvârşit fapte, multe, puţine, obişnuite sau mai puţin obişnuite, fapt fără relevanţă, noi am făptuit şi am fost răstigniţi ca, tâlhari. ■ ■/.--. •

Treptat, treptat, şocul condamnărilor aberante s-a stins. Viaţa şi-a reluat cursul. Nu rătăceam în necunoscut. Eram deţinuţi cu stagiu. Cunoşteam valoarea comuniunii. Inimile ne erau din nou înfiorate, ne simţeam aproape şi apropierea noastră descătuşa energii. În cameră cu noi la "Popa Şapcă" încăperile erau mari. un grup de "Martori ai lui Iehova" şi altul "Ostaşi ai Domnului". În marea lor majoritate, ţărari cu mult bun simţ, resemnaţi. Pătimeau pentru credinţă, aşa cum o înţelegeau ei aşa cum o înţelegea

fiecare. Ispita de a angaja discuţii de lămurire cu Gorunovici, şeful primului grup m-a încercat. Ştiam că sunt unelte inconştiente ale unei acţiuni de sfărâmare a unităţii Bisericii Creştine dinlăuntru. Dar mai ştiam şi că, în felul lor, sunt oameni de bună credinţă, că nu am nici o şansă de a-i convinge şi că. Într-un anume sens. pot fi de folos Bisericii însăşi, militantismul lor obligând-o să fie trează. Am renunţat deci. Cu inginerul silvic Cuna Stelian, şeful -îmi displace cuvântul- celui de al doilea grup, şansele înfiripării unui dialog erau reale. Oastea Domnului îşi desfăşura activitatea în cadrul Bisericii Ortodoxe şi viza doar o mai autentică viaţă religioasă. Nu m-am antrenat în discuţii nici cu el. Eram prea preocupat să aflu mai în adânc felul cum mi-au evoluat elevii pe care, acum nu-i mai consideram elevi. A fost primul gând pe care am încercat să li-l transmit. "Eu nu vă mai sunt şef nu mă consider şef. Şi aceasta nu pentru a evita eventuale neplăceri, consecinţă a supoziţiei de reorganizare (ierarhie) faptul ar fi tardiv, ci pentru că sunteţi acum în măsură să decideţi singuri, asumându-vă responsabilităţile ce decurg din act.

Un caz aparte mi s-a părut a fi Nădăban Fredolin. Ca student la Facultatea de Medicină din Timişoara, s-a întâlnit şi cu marxismul. Unele argumente aduse în sprijinul tezelor lui, în plan teoretic, i se păreau valide. Exploatarea omului de către om. În societatea capitalistă, i se părea reală. Împotriva exploatării luptau apoi şi legionarii. Că în realitate lucrurile se petreceau altfel, era limpede. Nu teoria e însă vinovată de inadvertenţe, ci oamenii care o aplică, distorsionând-o. A ajuns la discuţii tranşante cu propriul lui tată. "Unde greşesc?" mă întreabă el. "Unde?" "În aceea că ai în vedere, în argumentările tale un om abstract: un om care nu există sau, poate, în aceea că pierzi din vedere faptul că rădăcinile-luptei de clasă sunt comune cu acelea care generează exploatarea. Acelaşi spirit rapace, acelaşi rapt egoist, aceeaşi nesimţire imorală. Aspiratorii la statutul de exploatatori cer îndepărtarea violentă a exploatatorilor, a vechilor exploatatori. Desfiinţarea exploatării e doar o lozincă. Râvna e orientată nu spre desfiinţarea exploatării ci spre schimbarea respectiv substituirea, exploatatorilor. Recunosc, atitudinea ta mă descumpăneşte. O spun fără să pun sub semn de întrebare buna ta credinţă." Nu au lipsit nici interogaţiile privind credinţa. Spirit critic excesiv, Fredolin al meu avea îndoieli. Deşi neconformă cu spiritul legionar, atitudinea aceasta mi se pare de înţeles. Îndoiala e totuşi omenească. Indiferenţa e diabolică. Cine se îndoieşte, păstrează încă şansele dobândirii sau redobândirii credinţei. În îndoială Dumnezeu este încă prezent. În indiferenţă, nu. Pentru ca un om care se îndoieşte să se poată regăsi însă, este imperios necesară întâlnirea cu altul, binecuvântat cu har, cu un altul care crede. Sunt eu acela?

Şi iarăşi Aiudul

Din nou la drum. În graba mare, întregul lot, ne pregătim pentru plecare. Pedepsele fiind mari, ni se pun lanţuri, în fapt, un dispozitiv artizanal, alcătuit din două brăţări, trei inele şi două bare metalice, mult mai incomod decât clasicele lanţuri. Drumul până la gară îl parcurgem pe jos, ca şi cu zece ani în urmă, atâta doar că acum noi suntem împiedicaţi, iar lumea nu mai e curioasă. Lucrurile, între timp, s-au aşezat. Morţii cu morţii, vii cu vii. Surpriza nu a lipsit totuşi. Ne aşteptam să fim transportaţi la Aiud şi am nimerit la Arad. Abia după o lună am ajuns la Aiud, la început în carantina, apoi pe una din secţii, unde l-am întâlnit, printre alţii, pe scriitorul şi militantul de stânga, Petre Pandrea. Îmi împărţeam timpul între oblojirea rănilor de la picioare, provocate de lanţuri, şi discuţiile angajate cu acest intelectual marcat de scepticism, de îndoieli. Paşi spre clarificare au fost făcuţi totuşi. De la preocuparea de a elabora o gramatică a limbii ţigăneşti, la aceea de a se salva, prin credinţă, calea e lungă. Interesul manifestat, nu atât faţă de subtilităţile dogmatice, cât pentru viaţa religioasă personală, la un om care a profesat indiferentismul, ca să nu spun ateismul, e remarcabil. Mă întreb, totuşi, dacă acest interes nu e cumva conjunctura determinat, adică, de statutul de om aflat în suferinţă şi, prin urmare, pasager.

Optimismul nostru, al legionarilor, nu în sens de speranţă în schimbare, ci de acceptare, a stărilor de fapt, îl contraria. Cum de nu ne revoltăm? Cum reuşim să transcendem temporalitatea, imensul cortegiu al suferinţelor, şi să ancorăm într-o altă realitate? Atitudinea noastră 1-a obligat, oricum, să-şi revizuiască părerile, în ce ne priveşte. Nu mai eram posedaţii, complexaţii, manipulaţii, nici chiar idealişti naivi nu mai eram, ci oameni religioşi. Cunoştea un număr mare de legionari, intelectuali de primă mărime, mai puţini legionari obişnuiţi, le aprecia *fair-play-ul*, în discuţii, nu şi convingerile. Recluziunea avea însă alte dimensiuni, alte caracteristici. Lua cunoştinţă de ele abia acum. Nu avea cum să le ignore şi, mai ales, nu avea cum să-şi înăbuşe sentimentul marilor nedreptăţi ce li se făceau oamenilor, legionarilor, îndeosebi. Îşi aprecia situaţia ca fiind mai uşoară. Uşor naiv, credea într-o apropiată schimbare, în bine, a lucrurilor. Se vedea liber şi făgăduia că o să ne apere. Era doar avocat. Avocat şi om de onoare. Şi-a clamat această disponibilitate, aveam să aflu mult mai târziu, faţă de mai mulţi cunoscuţi. Mă gândesc la Nistor Chioreanu şi Gabriel Bălănescu. Îndeosebi. A şi făcut-o? Nu ştiu. Un lucru, cel puţin, un lucru avea obligaţia morală să-1 facă, anume, să reconfirme, în stare de libertate, afirmaţiile făcute în închisoare, cu privire la aşa-zisele crime ale legionarilor, de la abator. În volumul II al lucrării de dezinformare şi de calomniere a Mişcării Legionare "Pe marginea prăpastiei", scrisă, se pare, de M. Antonescu sau Eugen Cristescu şi publicată, la suspect de scurt interval, după lovitura de stat din 21-23 ianuarie, 1941, sub egida Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, există o fotografie, reprezentând un număr de cadavre atârnate în cârligele abatorului bucureştean, cu specificaţia: de evrei. Autorul cărţii nu oferă însă nici un alt argument de documente nu mai vorbesc, în sprijinul afirmaţiei sale. Şi se găsesc oameni, unii cu pretenţii de istorici, să acrediteze infamia, fără să se întrebe, cine a stabilit şi sub ce formă, că acele cadavre au existat efectiv că au fost cadavre ale unor evrei, şi că au fost atârnate în cârlige de către legionari? Nici un proces verbal de constatare a evenimentului, de stabilire a circumstanţelor, de precizare a cauzelor decesului, de identificare a persoanelor, nimic. Dacă au existat aceste cadavre, cine le-a ridicat, cine a întocmit actele de deces unde au fost înmormântate, de către cine? Unde e rezultatul anchetei, întrucât e de neconceput ca autorităţile, interesate în prigonirea legionarilor, să nu fi întreprins nimic. Ei bine, Gabriel Bălănescu, în lucrarea "Din împărăţia morţii", Ed. Dacia. Madrid, 1981, relatează că a stat şi el, la Zar că, în celulă cu Petre Pandrea şi că a avut cu el o discuţie, din care reproduc: "Planează asupra legionarilor o mare acuzaţie. Aceea că la abator, la rebeliune, au ucis evrei şi i-au agăţat în cârlige. Ei bine, nu este adevărat şi asta o spune Petre Pandrea, un adversar, care v-a fost adversar şi va este încă. Am făcut parte dintr-o comisie internaţională de ziarişti englezi, francezi şi americani, care a făcut chiar în ziua aceea o anchetă la abator. Nu am găsit nici un evreu agăţat în cârlige, dar am găsit unul ucis nu departe de abator, care a fost adus de pe stradă, unde a fost ucis şi băgat într-o gură de canal. Cine 1-a ucis? Nu se putea şti, dar bănuielile cădeau asupra unei bande de ţigani, care operau în acele zile de revoluţie şi nesiguranţă. Astăzi este uşor să le dea toata lumea la cap legionarilor, care nu pot vorbi. Eu vă voi apăra." (Op. cit. p. 512) Mă întreb încă o dată: a făcut-o?

De pe secţie, pe celular. În celulă suntem opt: eu, Cucu şi Ghiţă Săpătoru din propriul lot. Regret despărţirea de Fredolin şi Teodor. Intrarea în atmosferă şi ritm se face fără dificultate. Suntem toţi puşcăriaşi cu experienţă îndelungată. Cunoaştem regulile. Telegraful funcţionează, micile disfuncţii ale dispozitivului de pază, cum ar fi obiceiul oamenilor în uniformă, modalităţile de a privi cerul, Mureşul sau Mirăslăul, prin imperfecţiunile obloanelor, sunt depistate repede. Şi propriile noastre imperfecţiuni ies în vileag, la fel de repede. Că nu sunt de natură să tulbure armonia, e bine. Până într-o zi, când Cucu izbucneşte. Pretextul, absolut nesemnificativ. Manifestarea, paranoică. O invectivă în dreapta, alta în stânga, apoi atacul frontal. Refuz să reproduc întocmai calificativele pe care mi le aruncă în obraz. Sunt ale unui om ce şi-a pierdut măsura. Reţin în schimb substratul, în formă de verdict: vinovat pentru toate nenorocirile ce s-au abătut asupra lui. O veche rană e redeschisă. Argumente raţionale împotriva unui

atare verdict, nu lipsesc mai ales când e vorba de el. Nu eu l-am recrutat, nu a fost nici măcar încadrat în vreun mănunchi de prieteni. Am mai spus-o, s-a implicat singur. Motivaţia psihologică a acestei implicări explică totul: nevoia de afirmare cu orice preţ, nevoia de a fi mereu în centrul interesului celor din jur. Ceea ce de fapt îmi reproşa şi nu putea să-mi ierte era "bunul nume". De ce eu şi nu el? Şi acest nume bun trebuia exfoliat. Reacţia mea a fost tăcerea, încercarea de a-1 ignora. Pentru el, nimic mai inacceptabil. Suferea fizic; se perpelea, devenea agresiv, situaţie aidoma celei din Zarcă. Dacă nu ar fi intervenit o nouă schimbare, nu ştiu la ce s-ar fi ajuns. Oricum, eu îmi asumasem vina cu mult timp înaintea penibilului incident.

De-a lungul celor şaisprezece ani de recluziune, Aiudul a avut trei comandanţi: Dorobanţu, Koller şi Crăciun, fiecare cu specificul lui. Mic de stat. astenic, ţigănos, fire precipitată, nume românesc, origine incertă, Dorobanţu reprezintă epoca terorii generalizate, nediscriminatorie, prin foame, prin frig şi prin boli. Nu se implica nemijlocit. Maşinăria funcţiona în virtutea inerţiei şi a ordinelor primite de sus, era rodată şi nu prezenta semne de oboseală sau îmbătrânire prematură. Instalarea colonelului Koller a însemnat instituirea unui alt tip de teroare, mai elaborată, dozată diferenţiat, savurată în mod pervers, Koller implicându-se nemijlocit în exercitarea ei. Asista la torturi, fără să clipească. Neîndoielnic, executa şi el dispoziţii. Marja lui de manevră era însă mult mai mare. El nu era un simplu executant. El participa la elaborare. Avea un trecut de combatant, în războiul din Spania şi implicit, sentimentul inamovibilităţii. Nu era un colonel oarecare. Când strategia politică a Partidului a impus o nouă, schimbare, în locul lui Koller au fost instalaţi trei colonei: Crăciun, comandant suprem, Iacob, director politic, Ivan, răspunzător cu producţia. Faptul îşi are semnificaţia lui. Încă din timpul lui Koller, Aiudul era rezervat, aproape în exclusivitate, legionarilor. Trei colonei acolo unde, cu ani în urmă, guverna un simplu căpitan. Ceva se pregăteşte, dar ce?

Rezumându-mă, deocamdată, doar la cele percepute de mine, remarc: hrana acceptabilă, o relativă libertate de mişcare, explicabilă şi prin aceea că activitatea productivă nu mai era circumscrisă unui spaţiu limitat, fabrica, ci se desfăşura, practic, în întreaga incintă, în celular, pe secţii, în curte şi chiar în afară, prin pavilioanele arondate închisorii, şi, ceva mai târziu, un efort de informare controlată, cărţi, uneori ziare şi filme artistice, lucru, cu totul şi cu totul nou. O precizare se impune totuşi. Acest regim nu era al tuturor deţinuţilor. Viaţa celor izolaţi în Zarcă, în aceeaşi perioadă, era cumplită. În Zarcă erau ucişi oameni.

Am fost scos la lucru, mutat apoi din celular, pe secţie, ca muncitor necalificat, într-o brigadă de construcţii. Comea Corneliu era un fel de maistru, mai apoi tehnician, ne cunoşteam încă din vremea liceului şi presupun că la scoaterea mea, o anume contribuţie a. avut şi el. Se construia, în incintă, un corp de birouri, pentru anchete ocazionale. Amestecam, manual, betoane, transportam cărămizi, încărcăm pământ în roabe.

Muncă istovitoare, nenormată totuşi. A urmat apoi iniţierea mea în meseria de instalator apă, încălzire şi gaze. Nu mă pricepeam la sudură. Am învăţat în schimb să montez brăţări şi console, să execut filete, curbe şi coturi, să asamblez elemente de radiator, să stimuiesc tuburi de fontă ş.a.md. Lucrările de instalaţii prinse în plan erau vaste: o centrală termică, în subsolul celularului, instalaţii interioare, în tot celularul, pe secţii şi în pavilioanele administrative; bucătării pe abur, introducere de gaze naturale. Începuse să-mi placă, mai ales că, în paralel îmi însuşeam şi unele cunoştinţe teoretice. Munca fizică, dacă nu e şi silnică, poate fi şi ea izvor al multor satisfacţii, chiar şi în condiţiile în care mă aflam. Eram destins, efortul îmi făcea plăcere, deprindeam îndemânări noi şi, poate cel mai important lucru, aveam sentimentul că fac totuşi un lucru util. Nu e de neglijat nici atitudinea deţinuţilor meseriaşi, răbdarea şi bunăvoinţa lor. Mă gândesc la ardeleanul Lupu, la prahoveanul Radu Vasile, la moldoveanul Iacob. De la fiecare am învăţat câte ceva: meserie şi demnitate şi bun simţ, şi cele învăţate îmi vor fi de folos o viaţă întreagă.

Ca instalator, la început în execuţie, apoi de întreţinere, alături de Radu Vasile, posibilităţile mele de mişcare erau relativ mari. Am ajuns în spital, pentru verificarea periodică a arzătoarelor, prilej să fiu servit cu o cană de lapte, am ajuns la secţia T.B.C unde am schimbat câteva cuvinte cu Valeriu Anania, am participat la probele tehnologice ale nou createi bucătării, la moară, la depozitul de legume şi zarzavaturi am ajuns. Singure Zarea şi fabrica îmi erau interzise.

La început, deţinuţii care munceau în fabrică dormeau în celular şi serveau masa în curtea din faţa bucătăriei. Mai târziu, numărul lor împuţinându-se, au fost strămutaţi şi cu dormitul în fabrică, posibilitatea contactării lor fiind astfel zădărnicită, în perioada cât serveau masa în curte, era vară, l-am cunoscut pe Nichifor Crainic. Era scos din Zarcă şi se îndeletnicea cu spălarea veselei. Era un om contestat, chiar hulit. I se puneau în sarcină tot felul de fărădelegi: că e turnător; că e apostat, lepădându-se de credinţă pentru un polonic de mâncare, că a ajuns să-i dezguste până şi pe torţionari. Care e adevărul, nu ştiu. Ceea ce ştiu e că am vorbit cu el, nu o dată, că era un om care accepta munca, aceea de spălător de veselă, fără să o considere incompatibilă cu statutul lui anterior, de intelectual de marcă, şi că accepta dialogul în mod deschis, cu oricine. Prilejul apropierii noastre a fost unul aparte. "Domnule Profesor, eu sunt acela care urma să vă faciliteze strămutarea de la familia pretorului care vă găzduia, la Mănăstirea Hodoş Bodrog. "S-a uitat lung la mine şi a oftat. "Nu a fost să fie." Am vorbit apoi despre literatură, despre "Cercul literar" de la Sibiu, despre resurecţia baladei. I-am recitat "Mistreţul cu colţi de argint". Era impresionat. Părea sensibil - era chiar - şi părea gata să se şi căiască. Încă o dată, nu ştiu ce e adevărat şi ce nu, din cele ce i se pun în sarcină şi nici nu mă interesează. În condiţii anormale şi oamenii, mai devreme sau mai târziu, devin anormali. Cazul Crainic e însă unul aparte. Mi-a fost dat să-1 întâlnesc la baie, complet dezbrăcat. Alcătuire disproporţionată. Capul, mare; trunchiul şi mai ales abdomenul şi cele de sub el, nefireşti; membrele inferioare, scurte; pielea, căzută în şorţuri. Văzându-1, într-o fărâmă de clipă ara realizat un fapt. Fiziologia omului acestuia, ca şi inteligenţa lui, sunt deosebite de ale noastre. Metabolismul lui e altul, necesităţile lui sunt altele, suferinţa lui e alta. Nimeni nu are dreptul să-1 judece ca om al instinctelor. Că instinctele i-au fost puternice, nu mă îndoiesc. Instinctele nu sunt însă subsumabile planului etic. Ele nu sunt morale sau imorale, după cum nu este morală sau imorală culoarea ochilor. Dimpotrivă, ele reprezintă firescul legea pusă de Dumnezeu în adâncul fiinţei. Că există şi devieri ale instinctelor, nu mai frecvente decât cele ale raţiunii, este adevărat. Aceasta e însă o altă problemă, fără vreo legătură cu Nichifor Crainic.

De bună seamă, Nichifor Crainic nu poate fi dat exemplu de probitate morală. Nu voi putea uita totuşi faptul mărturisit de Nistor Chioreanu, cum că acest om, potrivit cu el.

În celulă pentru a-1 iscodi în legătură cu apartenenţa lui Lucian Blaga la Mişcarea Legionară, noaptea, când socotea că ceilalţi deţinuţi din celulă dorm, se cobora din pat, îngenunchia şi se ruga, plângând cu, suspine.

Noapte de vară, cu cer senin şi cu o adiere de vânt abia perceptibilă. În curtea fabricii, mulţi, foarte mulţi deţinuţi, unii stând pe jos, cei mai mulţi în picioare. În faţa unui ecran cinematografic improvizat, o masă, câteva scaune pregătite ca pentru un eventual prezidiu. Marea surpriză rezida în faptul că nu eram supravegheaţi din aproape, ne puteam mişca, puteam comunica, noi, cei veniţi de pe secţii, cu deţinuţii care lucrau în fabrica. Ce se petrece? La început ca zvon, apoi ca certitudine, răspunsul e: reeducare. Au să ne vorbească foşti comandanţi. Murmur, ca de piaţă, apoi tăcere. Intră în scenă mărimile: coloneii Crăciun şi Iacob, urmaţi de patru sau cinci deţinuţi. "V-am adunat - cel care vorbeşte e colonelul Crăciun - ca să aflaţi din gura comandanţilor voştri, pe de o parte, pe cine aţi servit, pentru ce staţi în puşcărie, pe de alta, ce s-a mai întâmplat în ţara asta, de când aţi fost arestaţi. Luaţi aminte şi vă gândiţi bine ce faceţi. De felul cum veţi înţelege să vă reeducaţi depinde viitorul vostru. În continuare are cuvântul.:." nu aş putea spune cine: Victor Biriş, rămas în închisoare din timpul lui Antonescu, Mitică Groza, fostul şef al "Corpului Muncitoresc", Radu Mironovici, Comandant al Bunei Vestiri, fapt,

dealtfel, fără nici o relevanţă, întrucât toţi vor spune, aproximativ aceleaşi lucruri: Mişcarea Legionară a fost o organizaţie teroristă, creată de industriaşi şi moşieri, prin racolarea de lumpenproletariat intelectual, în scopul combaterii comunismului. A devenit, pe parcurs, coloana a cincea a nazismului, iar după cel de al doilea război mondial, oficină de spionaj şi atentate criminale, în slujba serviciilor secrete americane. Vigilenţa clasei muncitoare ne-a demascat şi pedepsit aşa cum meritam. Iată însă că această clasă muncitoare, acum când se află la adăpost de uneltirile exploatatorilor occidentali, acum când e puternică, atât în plan economic cât şi politic, înţelege să fie generoasă ... Urmează descrieri de realizări, de lucruri văzute: blocuri pastelat colorate, fabrici cu mii de muncitori, cooperative agricole, prospere. Peste tot, numai bucurie, bucuria de a munci, bucuria de a beneficia de roadele muncii tale, bucuria de a trăi într-o societate socialistă, din care exploatarea a dispărut. Ca să putem fi acceptaţi de această societate nouă, este necesar să dovedim că merităm, este necesar să ne schimbăm concepţia despre viaţă, este necesar să ne modificăm atitudinea. Cunoşteam placa. Am ascultat-o, de atâtea ori, în timpul reeducării de la Piteşti şi Gherla, încât mi s-a făcut lehamite. Numai că acum nu îmi mai era teamă. Presiunile exercitate, la Aiud, de colonelul Crăciun, nu erau brutale, erau rafinate, mai mult psihologice, reductibile la două: uzarea nervoasă, prin izolarea la Zarcă şi şantajul: "Nu vă faceţi reeducarea, nu veţi gusta libertatea. Veţi sucomba aici. Mai mult, veţi fi blestemaţi de camarazii voştri, întrucât, vor rămâne şi ei, pe mai departe, în temniţa în care voi i-aţi adus." Pierdut în mulţimea natului de rând, nu mă simţeam vizat. La Aiud, apoi, nu se urmărea implicarea unor oameni din afară, nu se avea în vedere deschiderea de procese noi, or acest fapt era de natură să înlesnească cedarea. Un sentiment de tristeţe m-a încercat totuşi. Ţurcanu a dorit mult să fie pus în situaţia de a face reeducarea "marilor vinovaţi" aflaţi la Aiud. Întrevedea succese uluitoare. Au existat însă şi sceptici. "La Aiud? Ar fi fost sfâşiat cu dinţii." Ei bine, la Aiud capitulările au fost aceleaşi, la fel de numeroase, la fel de diversificate. Amprentele vârstelor nu au fost de natură să modifice, in esenţă, comportamentul uman, desfăşurat în limitele a doi parametri: ticăloşia laşă şi eroismul sublim.

Nu a fost singura întâlnire de acest gen. Au urmat altele, cu alte măşti aceeaşi piesă. S-au organizat cluburi, cluburi mari, cluburi restrânse, pentru o mai largă şi-eficientă participare. Ni s-au pus la dispoziţie cărţi. Ni s-au proiectat filme, unele remarcabile, premerse, evident, de nelipsitele jurnale, cu problematica lor stereotipă: tractoare arând, secerătoarele culcând valurile mării de spice, muncitori ridicând baraje. Am vizionat, la Aiud, filme ca: Lupeni '29, Străinul, Setea, Codin Darclee, Procesul maimuţelor. Descopeream, cu plăcere, persuasiunea peliculei. Partizanatul, pledoariile pro domo, erau evidente. Reale erau şi respingerile lăuntrice. Crăciun ştia acest lucru. El mai ştia însă şi aceea că, în cele din urmă, ceva tot va rămâne. Emoţiile premerg discernământul şi lasă urme, uneori influenţ-ându-1 chiar.

Amploare procesului de reeducare îmi era necunoscut. Nu cunoşteam nici constrângerile, şantajul teroarea împinsă până la crima de omucidere, la care erau supuşi deţinuţii care nu acceptau. Locuiam pe secţie, într-o cameră mare, fosta capelă ortodoxă. Eram mulţi, marea majoritate muncitori. Şeful camerei, în acelaşi timp şi şeful clubului, tot muncitor. Nefiind printre noi lideri cu ascendent moral asupra oamenilor de rând, interesul Administraţiei pentru ceea ce se petrecea în această cameră, seara, după încetarea lucrului, era minim. O singură dată am fost deranjaţi de vizita unor civili, care, în timpul unui schimb de vorbe, şi-au arătat bunăvoinţa spunând: "Voi, legionarii, nu aţi fost oameni răi. Aţi fost însă minţiţi de şefii voştri rău intenţionaţi. E timpul să nu mai fiţi creduli şi să vă desolidarizaţi de ei." Era dealtfel, aceasta, tema mai tuturor luărilor de cuvânt, rostite cu jenă, formale, neluate în seamă de cei prezenţi, un fel de corvoadă, accentuată pe măsură ce dovezile , că oamenii sunt puşi în libertate deveneau mai numeroase.

Personal, nu am fost pus în situaţia de a ţine un asemenea discurs. Poate pentru faptul că trecusem prin Piteşti. Dar nu numai. Clubul nostru era subordonat unui alt club, mai mare, cuprinzând întreaga

secţie. Nu reţin numele conducătorului, un ziarist din Bucureşti, relativ tânăr. Îndeajuns de ponderat. De către acesta am fost rugat să vorbesc, cluburilor reunite, despre "Poemul pedagogic" al lui Makarenko. Să accept? Să nu accept? În cele din urmă am acceptat, motivându-mi gestul, faţă de mine însumi. În următorul fel voi expune punctul de vedere al unui pedagog comunist. Al lui, nu al meu. Nimeni nu e obligat să şi-1 însuşească. Refuzarea apriori a oricărei lecturi de sorginte comunistă e o greşeală. La urma urmei, pentru ce avem discernământ? Prin hotărârea de la Yalta, noi am fost abandonaţi. Puterile occidentale nu vor întreprinde nimic pentru recuperarea noastră. Prin noi înşine, o schimbare nu mai e cu putinţă. Suntem învinşi, eu, cel puţin, mă consider învins şi am de ales între a accepta starea de fapt, între a-mi accepta statutul şi a mă sinucide. Am acceptat statutul de învins, ceea ce nu înseamnă ca mi-am schimbat şi convingerile şi, ca urmare, evit gesturile ostentative, intransigente. E şi acesta un compromis, mi se va spune şi nu o voi nega. Ştiu, pentru colonelul Crăciun, aceste compromisuri, aceste desolidarizări, urmau să se constituie în tot atâtea acte de deces moral. Nu altfel s-au petrecut lucrurile în timpul prigoanei lui Armând Călinescu, nu altfel au fost considerate desolidarizările de atunci şi cu ce efect? Declaraţiile smulse cu cleştele şi fierul roşu, gesturile lipsite de o motivaţie liber consimţită sunt nule şi neavenite, nu doar în plan juridic ci, mai ales, în plan moral. Mai mult, intensitatea constrângerilor din care s-au născut acele gesturi indică măsura forţei noastre prezente şi viitoare, validitatea idealului pe care l-am servit. Căderea celor mai mulţi dintre noi, spectaculoasă sau nu, poartă în adâncul ei un sâmbure de jertfă tăinuită. Cine va putea despărţi suferinţa anilor de supliciu, de prăbuşirea, câtă a fost, din final? Aşa că, cele câteva mii de certificate de deces moral, adunate cu zel şi legate cu grijă între coperţi proteguitoare de carte unică, sunt iată, tot atâtea mii de acte acuzatoare, la adresa regimului şi a oamenilor care sau din ale căror dispoziţii au fost întocmite. În cazul dat, fiecare certificat de deces moral incriminează un asasin şi relevă un mucenic. Despre ceea ce cu adevărat am fost şi încă suntem, vorbeşte efortul acesta considerabil de a ne ucide.

Am citit "Poemul pedagogic", pe cât mi-a fost posibil, fără prejudecăţi. Ideea că cele petrecute la Piteşti ar fi avut ca spiritus rector pe Makarenko, părea acreditată. Un motiv în plus să fiu precaut. Ei bine, această supoziţie, în ce mă priveşte, nu s-a confirmat. Analogii se pot face. Conceptele "colectiv primar" (grup restrâns) şi "colectiv general" (totalitatea membrilor unei colectivităţi) pot fi regăsite în modul de organizare a procesului de reeducare sub forma "comitet de cameră" - "cameră propriu-zisă". Tactica permutării poate fi luată şi ea în considerare. "Reeducatul" devine, în cele din urmă, "reeducator". Numai că toate aceste analogii sunt pur formale. Las la o parte faptul că unele din ideile atribuite lui Makarenko, adjudecate de el, nu sunt ale lui. De la bun început, pedagogia modernă, întrucât viza un învăţământ de masă, a fost obligată să ţină seama de realitatea de bază a acestui proces, colectivul. Makarenko accentuează doar ideea împrumutată de la Pestalozzi, adaptând-o unor condiţii specifice, create de revoluţia bolşevică. Makarenko apoi, orice s-ar spune, urmărea recuperarea unor copii rămaşi fără rost. La Piteşti scopul a fost cu totul altul: stoarcerea de informaţii şi anihilarea morală a tineretului ostil comunismului. Problema recuperării noastre nu a fost avută în vedere de nimeni, denominativul "reeducare" fiind o simplă lozincă, un tic al limbii de lemn.

Am citit aşadar "Poemul pedagogic", l-am rezumat şi l-am prezentat unui auditoriu heterogen, în cea mai mare măsură neavizat. Nu s-au purtat discuţii. Evenimentul s-a desfăşurat în curte, într-o zi de duminică, în restul zilelor eram la lucru. În plin soare şi, zic eu, spre satisfacţia celor ce au avut răbdarea să mă asculte, satisfacţie izvorâtă şi din faptul că am evitat, cu grijă, orice politizare. Nefiind vizat în mod expres de Administraţie, faptul a fost posibil.

Munca din timpul săptămânii, întâlnirile, tot mai puţin supravegheate, din zilele de duminică, nu lăsau răgaz proceselor de conştiinţă. Şi totuşi întrebările nu lipseau. S-ar putea ca. În curând, să fim liberi. Merită preţul? Eu sunt, aşa cum sunt. Dar ceilalţi? Teodor şi Fredplin, Cornel şi Cucu? Nu ştiam

despre ei aproape nimic. Presupuneam că lucrează în fabrică. Ei cum văd lucrurile? Voi afla-o ceva mai târziu şi dacă, iată, consemnez câte ceva din cele aflate, o fac pentru că mă consider a fi una cu ei.

În timpul cât eu eram pe celular, împreună cu Săpătoru şi Ruja, Teodor era şi el, pe o altă aripă a celularului, la acelaşi etaj. Împreună cu profesorul de istorie bisericească, la Facultatea de Teologie din Bucureşti, Tudor Popescu, precum şi cu Gheorghe Popescu, învăţător, om al ofiţerului politic, şi Matei Marin, muncitor, originar din Ploieşti. Trecut de 72 de ani, condamnat la 15 ani m.s. pentru un articol "De la Nero la Stalin", scris înainte de 1945, profesorul Tudor Popescu, deşi resemnat, se lupta din greu cu slăbiciunile trupului. Şi, ca şi cum frigul, foamea şi bolile nu ar fi fost de ajuns, celălalt Popescu îl mai agresa şi el. Azi aşa, mâine aşa, până când Teodor nu a mai suportat: "Ascultă, ticălosule, dacă nu încetezi cu provocările şi cu jignirile aduse unui om venerabil, să ştii că îţi sfărâm capul!" A urmat o altercaţie, apoi, o încăierare în toată legea şi, în cele din urmă, intervenţia plutonierului Sturza: raport şi izolare. La întoarcerea din izolare, profesorul Tudor Popescu era în stare gravă, bolnav de dizenterie. Bolnavul nu mai putea îngurgita nimic. În consecinţă, i-a rupt proteza, 1-a hrănit cu forţa, 1-a spălat ca pe un copil în scutece şi, adevărată minune, 1-a salvat. Sunt fapte de dăruire ce nu se pot uita. Aşa se face că după 1964, trecând prin Bucureşti, a făcut profesorului o vizită.

"De ce nu v-am cunoscut mai devreme, de ce nu v-am cunoscut!" era laitmotivul mai tuturor intervenţiilor acestui om, în discuţiile cu cel ce îl salvase de la moarte. A înnoptat la el Şi nu puţină i-a fost mirarea când, înainte de culcare, s-a pomenit, în camera ce îi fusese oferită, cu doamna Sofia, soţia profesorului, purtând un lighean cu apă şi un prosop, hotărâtă să-i spele picioarele. Un asemenea obicei cu aură biblică, pe la noi nu e. Bun înţeles, a refuzat, lucru nu tocmai simplu. Insistenţele erau deosebite şi nu ar fi vrut să jignească. Dar nici să accepte nu putea. A urmat apoi cererea de a accepta să fie înfiat. Soţii Popescu nu aveau copii, erau bătrâni şi s-ar fi lăsat cu plăcere în grija unui tânăr de bună credinţă, ca Teodor. Numai că Teodor nu avea nici el cum să accepte. Unde e Bucureştiul şi unde Aradul? Avea apoi şi el părinţi. Aşa că, în cele din urmă, s-au despărţit cu lacrimi în ochi. "Pentru ce nu v-am cunoscut mai de mult, pentru ce!"

Fire agitată, Teodor suporta greu celula. Ori de câte ori plutonierul Sturza deschidea vizeta să întrebe dacă printre deţinuţi este vreunul care cunoaşte o meserie anume. Teodor, în speranţa că o să fie scos la muncă, răspundea afirmativ. El era şi zidar, şi strungar şi electrician, mă rog, de toate, era adică atât de multilateral priceput, încât nu-1 mai credea nimeni. Chiar dacă neîndeplinită, dorinţa de a scăpa de celulă era socotită un fapt pozitiv ce, odată şi odată, îşi va găsi soluţionarea potrivită. "Este printre voi vreunul care să se priceapă la spoit?" "Eu, domnule plutonier!" Nu fără să zâmbească, plutonierul deschide uşa. "Unde ai mai învăţat şi meseria asta?" Se bâlbâie Teodor, nu înţelege prea bine despre ce meserie e vorba, spoitor de cazane?, spoitor în sens de zugrav?, îngaimă ceva şi aşteaptă. Cum era cam tuciuriu, s-o fi gândit plutonierul că a deprins meseria la uşa cortului, mai zâmbeşte o dată şi zice: "Bagajul şi hai!" Aşa a ajuns Teodor în fabrică, ucenic al unui spoitor adevărat. Se înţelegeau bine. În fabrică s-a întâlnit cu unii cunoscuţi, dar şi cu reeducarea, condusă atunci şi acolo, de profesorul de filosofie Strelicofschi, de la Liceul Moise Nicoară, din Arad. De la acesta a aflat că Fredolin, fost elev al profesorului, e la Zarcă, bolnav şi îndărătnic.

Despre felul cum s-a comportat Teodor, în timpul reeducării, prea multe nu ştiu. Un gest al lui mi s-a părut însă puţin obişnuit. Legat sufleteşte de Fredolin, din vorba căruia nu ar fi ieşit, se simte obligat să întreprindă ceva. Cere adică să fie scos la raportul ofiţerului politic, locotenentul Chirilă. Deşi în treacăt, este primit, "Domnule locotenent, eu am un prieten. E în Zarcă. Sunt dispus să colaborez, dacă îl scoateţi din izolare şi îl internaţi în spital." Chirilă rămâne stupefiat. Aşa ceva nu i s-a mai întâmplat. "Şi cum se numeşte?" "Nădăban Fredolin." "A, e un bandit!". Şi pleacă. De chemat, nu 1-a mai chemat. Fredolin, în cele din urmă, a fost internat, totuşi, în spital. Era grav bolnav.

În perioada aceea Cornel Luca, era şeful uneia din secţiile fabricii. Explicaţia mi se pare la îndemână. Era meseriaş bun şi avea, probabil, consemnată şi experienţa de la Gherla, unde a fost mecanic de întreţinere. Sub conducerea lui, secţia mergea bine. Erau mulţumiţi şi muncitorii (deţinuţii) şi Administraţia. Un singur lucru era distonant. Cornel refuza în mod sistematic să ia cuvântul la club. Refuzul lui era, de pe acum, cunoscut şi trebuia curmat într-un fel. Este chemat la Crăciun. "Ce ai de gând, banditule? Îţi faci sau nu reeducarea?" "Domnule colonel, eu am trecut prin reeducarea de la Piteşti şi îmi ajunge." "Cum adică - se înfurie colonelul - compari bestialităţile voastre cu ceea ce se petrece aici!" Cornel are vorba, pe cât de poticnită şi domoală, pe atât de hotărâtă. "Eu ştiu un singur lucru, la Piteşti, în afară de Ţurcanu, omul care m-a strâns de gât, m-a lovit şi m-a adus în situaţia de a fi aruncat printre cadavre, la morga închisorii, purta uniformă, aşa ca dumneavoastră." A fost prea mult pentru Crăciun. "Să-ţi faci imediat bagajul!" Scena se petrecea în faţa frontului. La plecare, Crăciun a uitat sau s-a prefăcut că uită, să dea alte dispoziţii, iar Cornel a rămas în continuare şef de secţie.

Incidentul se impune a fi subliniat. Prin grija binevoitoare a organelor de dezinformare, a fost acreditată ideea că la Piteşti, studenţii legionari s-au sfâşiat între ei. Noi înşine, victimele, nu am făcut mare lucru, ca adevărul să iasă la lumină. E singurul caz cunoscut de mine, când un martor şi un pătimitor afirmă răspicat că a fost snopit în bătaie de însuşi comandantul închisorii, căpitanul Dumitrescu. Scena e cutremurătoare: întins pe o masă, studentul, unul oarecare, e lovit la spate de miliţieni, cu beţele de transportat hârdaie. Alţii, tremurând, îşi aşteaptă rândul. Alături, căpitanul Dumitrescu, transpirat şi roşu, bate la palme cu nuiaua, pare-se de corn. În vecinătatea lui, Ţurcanu; în braţe cu un snop de nuiele (fascii); el şi emulii, privesc satisfăcuţi, intervin când nefericitul încearcă instinctiv să se sustragă, schimbă unealta când aceasta se rupe, pe scurt se iniţiază, fac ucenicie. Aşa a fost la început. Retragerea administraţiei penitenciarului din prim-planul reeducării de la Piteşti s-a petrecut treptat şi numai după ce numărul torţionarilor a fost suficient de mare, iar profesionalismul lor, în ale schingiuirii şi în ale crimei, îndeajuns de bine consolidat.

Fermitatea acestui om m-a impresionat, ca şi modestia lui dealtfel. Comportare tipică de "ţăran", de prin părţile noastre. Un motiv în plus să consemnez următoarea informaţie: şi Cornel şi Costache Oprişan, la Gherla, în fabrică, aveau posibilitatea unei relative mişcări. Reeducarea lor era considerată deplină şi, prin urmare, nu erau strict supravegheaţi. Puteau comunica între ei. Costache, pe deasupra, era şi bolnav de tuberculoză. Ştia acest lucru şi nu spera, nici să se însănătoşească, nici să se mai vadă liber. Cornel, în schimb, avea o condamnare mică şi urma să fie pus în libertate. E motivul pentru care Costache Oprişan, într-un moment de îndrăzneală, i-a mărturisit succint: "Te rog să reţii şi să comunici cui vei crede tu de cuviinţă, că eu m-am îmbolnăvit, şi că voi pieri în temniţă, datorită lui Gheorghe Mătasă", unul dintre torţionarii de la Piteşti.

Cu Ruja Nicolae lucrurile s-au petrecut altfel. Pentru el reeducarea a însemnat mult. Avea în sfârşit prilejul de a fi vioara întâia. Săptămâni în şir, poate luni, s-a îndeletnicit cu "redactarea unor memorii", demascări, autodemascări, nimeni nu ştie. Avea pentru aceasta un spaţiu rezervat, i se servea mâncarea de la popotă, i s-a acordat până şi vorbitor cu membrii din familie. La club era neîndurător. Incrimina cu dezinvoltură. Umilea cu plăcere şi se pare că o făcea din convingere, îşi permitea, oricum, să facă abstracţie de statutul lui de proscris. Se considera, asemeni lui Jurcanu. În temeiul serviciilor aduse şi al inteligenţei presupuse, în drept să dea chiar lecţii.

Frontul e încheiat. Crăciun împarte bilete de eliberare. Printre beneficiari, şi Nădăban Fredolin. "Faceţi o greşeală, domnule colonel - intervine Cucu - Nădăban Fredolin e un reacţionar incorigibil. Aparţine unei familii de exploatatori şi reprezintă un pericol real pentru societatea socialistă." Era totuşi prea mult. "Vezi. Ruja - intervine Crăciun - voi, legionarii, aţi ajuns unde aţi ajuns pentru că nu sunteţi solidari. În timp ce în Zarea, oamenii, camarazii voştri, suferă, tu ai tot ce-ţi doreşte inima. Când te-am întrebat ce dorinţe mai ai, mi-ai răspuns sec: femei. Să o lăsăm baltă."

După 1964, tăcerea în jurul cazului a devenit totală. Ruja suporta greu. Iluziile, din zilele "bune" de la Aiud, s-au spulberat repede. Securitatea nu 1-a mai luat în braţe, aşa că, în cele din urmă, nu ştiu dacă legal sau nu, a emigrat. S-ar putea ca soarele meridional al Italiei să fi redeşteptat în el pasiuni ceva mai benefice. La urma urmei, el nu era nici legionar, nici om politic, ci pictor.

La Aiud, evenimentele se precipită. Periodic megafoanele transmit discursurile şi angajamentele celor ce sunt puşi în libertate. În sala clubului mare, o expoziţie heterogenă, caricaturi, desene şi mărturii ale desolidarizării. În sfârşit, Mişcarea Legionară a murit. Coloneii au îndrituite motive să jubileze. Dar noi? Noi, protagoniştii?

Gândul că voi fi în curând liber, nu luneca peste mine, ca apa de munte peste rotunjimea pietrelor. Nu eram indiferent, nu eram bucuros din cale afară, ci, mai degrabă, îngândurat. Motive? Fără de număr: un trup şubrezit, o viaţă ce va trebui luată de la capăt, în circumstanţe necunoscute, ostile oricum.

Visând, aşa, de unul singur, mă pomenesc strigat. E un prieten ce doreşte să mă prezinte unui alt deţinut, recent adus pe secţie, om înalt, mai vârstnic decât mine, scheletic, dar vioi. "Domnule profesor, vi-1 prezint pe Viorel Gheorghiţâ". Necunoscutul îmi întinde mâna: "Grigore Popa." "Cel care a prezentat publicului românesc filosofia lui Soren Kirkergaard, filosofia existenţialistă?" "Întocmai." A urmat apoi, în mod firesc, un schimb de informaţii menite să lămurească surpriza, întrucât, până în clipa aceea, noi nu ne-am cunoscut. "După arestarea dumitale, am trecut de mai multe ori prin Cluj, să-1 întâlnesc pe D.D. Roşca. Atât de frumos mi-a vorbit despre dumneata, cu atâta părere de rău că s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat - e vorba de arestare- şi nu o singură dată, încât, auzind pomenindu-vi-se numele, mi-am exprimat dorinţa să vă cunosc." "Domnule profesor, îmi spuneţi lucruri măgulitoare, lucruri care nu mă lasă indiferent, mai ales în condiţiile imensului dispreţ de care avem parte. Din păcate, ele aparţin trecutului."

În condiţii asemănătoare l-am reîntâlnit şi pe Valeriu Anania. L-am contactat eu. Se plimba singur, i-am cerut permisiunea să-1 însoţesc şi nu m-a refuzat. Nu ştiam nimic despre gradul de implicare a lui în procesul reeducării şi nici că redactează o carte a capitulărilor noastre, pe care Nistor Chioreanu şi Nicolae Petraşcu au semnat-o, cu menţiunea că nu au citit-o şi că nu ştiu ce cuprinde. Interesul meu viza cu totul altceva, era nostalgic şi izvora din nevoia de a mă confrunta, în plan estetic, în plan literar, cu un om avizat. Nevoie legitimă, gest imprudent. Valeriu Anania era poet şi i-am cerut îngăduinţa să recit un poem, socotit de mine reprezentativ şi neincriminabil politic. Am recitat "Balada fetei din turn", un fel de replică la poemul "Luceafărul". A ascultat cu răbdare cele peste două sute de strofe. Trec peste ceea ce s-ar putea numi laudă, pentru a menţiona o singură remarcă: "Mi-a plăcut mult, poemul dumitale, pentru senzualitatea imaginilor." Un fapt la care eu nici o singură clipă nu m-am gândit şi a cărui sorginte s-ar putea să fie în alcătuirea aparte a receptorului, eu nefiind câtuşi de puţin un om senzual.

Deşi, cum spuneam, lucrurile se precipitau de la o zi la alta, activitatea productivă, în tot acest timp, nu a încetat. În apropierea secţiei în care mă aflam, se construia un decantor menit să purifice apele uzate ale întregii închisori. Lucrarea, din punct de vedere tehnic, nu era simplă. Radierul şi o parte a decantorului urmau a fi turnate la o cotă mult inferioară celei a pânzei freatice, fapt ce, în lipsa unor utilaje sau instalaţii adecvate, ridica mari probleme. Oricum, eu, împreună cu un muncitor bucureştean, pe nume Nicolau, noapte de noapte, supravegheam pompele de evacuare a apei ce izvora în interiorul decantorului. Mă remarcasem, fără voia mea. ca priceput în manevrarea unor, utilaje de construcţii şi acum trăgeam ponoasele. Dar şi satisfacţiile. Nopţile erau senine, nopţi de vară, de natură să mă răpească în al nu ştiu câtelea cer. Mă simţeam liber, liber ca în vremea copilăriei, când desluşeam cu înfrigurare constelaţiile. Deşi la doar câţiva metri distanţă, zidurile nu mi se mai păreau ziduri, libertatea de mişcare, în spaţiul imaginar, nelimitată, ziua de mâine, la zeci de ani depărtare. Stare de reverie prelungită până în zori, când începea lupta cu somnul. Aşa a fost şi ultima mea noapte petrecută la Aiud.

Liber, după 16 ani

Aiud, 25 iunie, 1964. După şaisprezece ani de detenţie neîntreruptă, în sfârşit, liber, aşezat pe o bancă, aştept sosirea trenului. Alături, câţiva foşti deţinuţi, unii cunoscuţi, alţii nu, aşteaptă şi ei. În curând ne vom despărţi. Şi, iată, nimeni nu întreabă nimic.

În compartiment, lume pestriţă. Privesc prin geamul murdar, un peisaj în mişcare, încercând să mă sustrag curiozităţii călătorilor. Cu neputinţă. Bocancii, ca ai vânătorilor de munte, hainele, din pătură de lână în patru iţe, ţesută în casă, părul tuns şi căciula, în plină vară, nu îngăduie nici un dubiu. Ştiu cu toţii de unde vin. Şi nimeni nu întreabă nimic.

Să fie ora cinci, după-masa. Am ajuns. Coboară lume destulă. Cobor şi eu. În faţă, gara, aceeaşi. În spate Dealul Boilor şi Dealul Cremănoasa, pleşuve. Crişul Alb... şerpuieşte. Mă simt moleşit. Grăbiţi, oamenii mă ocolesc. Nu cunosc, nu recunosc, nu mă cunoaşte, nu mă recunoaşte nimeni. Drumul până acasă e scurt, două-trei sute de metri. Uliţa, schimbată. Au dezrădăcinat frasinii. "Viorel!" Ivită de nu ştiu unde, o femeie mă prinde de braţ. "Aşadar, nu m-am înşelat. Mă grăbesc să o previn pe mătuşa." Îmi era verişoară primară. Şi nu m-a întrebat nimic.

Curtea, aşa cum am lăsat-o. Vite, în bătătură, nu mai sunt. Prundişul e năpădit de iarbă. Păsările se vor fi ascuns prin cotloane, din cauza căldurii. Nu-mi sare în piept nici un câine, care să schelăie a întrebare. Urc cele câteva trepte de piatră, abia acum gândindu-mă la mama. Să nu o doboare emoţia. Doamne fereşte! Florile de cercei şi muşcate mă îndeamnă. Deschid uşa precaut. În bucătărie (tindă), semiîntuneric. Miroase a răcoare, a curat. O întrezăresc prin deschizătura uşii dintre camere. E limpede că abia s-a deşteptat. Nu o ştiam cu obiceiul de a se odihni după-masă. Verişoara, alături. Sprijinită de trupul ei firav, o fetiţă neuro-handicapată, fiica uneia dintre surorile mele, despre a cărei existenţă nu apucasem să aflu. Intru. Se apropie şi mama, cu un vădit efort de stăpânire. Mă îmbrăţişează şi plânge, un plâns liniştit. Puternică fire. De întrebat, nu m-a întrebat nimic.

La fel a fost şi întâlnirea cu tata. Vestit de nu ştiu cine, a venit într-un suflet, din ţarină. M-a sărutat, lăcrimând. Şi iarăşi nici o întrebare. După cină, în schimb, ca şi cum cei şaisprezece ani de absenţă ar fi fost condensaţi într-o singură zi, îmi spune doar atât: "Să ţi se facă patul. Te du, te odihneşte, că mâine, în zori, vom merge la coasă. Ne zoreşte otava". Surprinzătoare reînodare a firului.

Şi aşa a şi fost. A doua zi, la locul ce se cheamă Gregoş, tata coseşte, eu împrăştii brazdele sau le întorc pe cele cosite anterior. Alături, un alt consătean, taie şi el iarbă. ."Merge treaba, merge?" E tot ce a avut de spus şi acest ţăran, atât de asemănător, ca atitudine, cu tata. Se comportă aşa din respect, din pudoare, din teamă? Copil fiind, îi auzeam povestind dezinvolţi, întâmplări de pe frontul sau din prizonieratul primului război mondial. Acum, intervalul de şaisprezece ani e ca şi cum nu ar fi fost. Parcă ne-am văzut ieri, ne vedem azi, ne vom vedea şi mâine, dacă ne vom vedea. Ne copleşeşte clipa. Viaţa nu are răgaz. Nu e timp pentru priviri retrospective, exceptând, poate, sărbătorile, când, tata, copleşit şi el de nu ştiu ce sentimente, cântând transfigurat priceasna, umplea biserica satului cu amintiri şi ochii dreptmăritorilor creştini cu lacrimi.

După doi ani, m-am căsătorit cu o învăţătoare, fată de chiaburi, aruncată, cu încă trei fraţi, de puternicii timpului, pe drumuri. După încă un an, s-a născut Ancuţa. Are azi în jurul a două zeci şi şapte de ani, e medic şi, nici ea, nici maică-sa, deşi ştiu câte ceva, nu m-au întrebat pe unde am fost şi cum a fost pe acolo. Nu m-au întrebat nimic. De ce? Poate din respect pentru suferinţă. Să nu-mi răscolească rănile. Poate. Şi totuşi, de ce?

Întrebare, s-ar crede, retorică. La urma urmei, faptul de a nu fi fost întrebat, scutindu-mă de obligaţia de a răspunde, respectiv de a refuza, îmi cădea bine. Numai că, în ultima vreme, ceea ce nu au făcut cei oarecum îndrituiţi, fac alţii, alţii care întreabă acuzator: *pentru ce tac supravieţuitorii Infernului, cei trecuţi prin Piteşt, Gherla, Aiud, Baia Sprie, Canal? Pentru ce nu vorbesc? Se simt vinovaţi? Le este*

încă teama? Nu realizează, oare, că prin tăcerea lor fac jocul torţionarilor, netezind calea restauraţiei, oricând posibile?

Argument discutabil, nu însă întru totul lipsit de temei. Discutabil, întrucât situează problema în perspectivă istoric-juridică, în descendenţa memoriei colective, în afara pătimitorului. Cu temei, pentru că pătimitorul aparţine şi el istoriei, are, prin urmare, obligaţii ferme faţă de istorie. Aşa stând lucrurile, ce soluţie poate fi întrevăzută? Una singură: DREAPTA MĂSURA. E ceea ce am încercat să impun scrisului meu.

Detenţia, înainte de orice, este o neîntreruptă suferinţă. Obiectiv, această suferinţă este de neevitat. Subiectiv, ea poate fi respinsă, după cum poate fi şi asumată. Respingerea echivalează cu un gest absurd, disperat, săvârşit într-o situaţie fără ieşire. La rândul ei, asumarea e altceva decât o simplă acceptare a ceva dat, altceva decât împăcarea cu ceva impus din afară, e efortul de asimilare a suferinţei, efortul de transubstanţiere în propria fiinţă, efortul de a-i conferi un sens soteriologic plenar. Convingerea că această suferinţă nu este, nu poate fi lipsită de sens, cu precădere în plan transcendent, dar şi în cel contingent, e factorul care mi-a salvgardat neprăbuşirea, temeiul supravieţuirii mele, ca om, atunci şi acum, aici şi acolo. Exhibarea şi, nu mai puţin, reducerea suferinţei la dimensiunile ei contingente, privarea de dimensiunile transcendente, prin încercarea de a-i găsi o soluţie juridică, eventual etică, e lucrul de care mi-e teamă, e motivul pentru care iubesc tăcerea. Frică de a mărturisi? Câtuşi de puţin. Inconfortul răscolirii amintirilor? Pudoarea? Dimpotrivă. Suferinţa, în măsura în care este a mea, Ca amintire, oricât de ciudat ar părea, îmi este chiar reconfortantă. Reconfortantă, dar şi intransmisibilă, de necomunicat, pa tot ceea ce ţine de fiinţă, de forul nostru intim încercai ea de a o face ar echivala cu exhibarea, cu o perversiune, deci.

Nu alta e atitudinea ce se degajă din testamentul politic al gânditorului mucenic Mircea Vulcănescu: "Să nu ne răzbunaţi." Să nu ne răzbunaţi, pentru că răzbunarea, indiferent de felul cum e înţeleasă, ca instituire a dreptăţii, ca înseninare a conştiinţei, ca restabilire a stării de bine, dată fiind amploarea suferinţei, nu are cum se împlini. Încercarea, prin urmare, ar fi fără ieşire. Răzbunarea e a Domnului. A omului e jertfa răscumpărătoare. Admiţând că ar fi totuşi posibilă răzbunarea, ea nu ar face decât să răpească suferinţei calitatea de jertfă, motiv pentru care o resping. Apoi, de virtuţile profilactice ale memoriei, mă îndoiesc; ceea ce nu înseamnă că pledez pentru uitare. E ca şi cum aş pleda pentru răzbunare. Şi nu e câtuşi de puţin aşa. Suferinţa apoi, de-a lungul anilor, nu a fost şi nu e mereu aceeaşi. Atitudinea faţade suferinţă, în timp, vrând-nevrând, se modifică şi ea. O, de câte ori nu am socotit şi eu că trebuie să fim răzbunaţi, de câte ori, că nu. Am avut şi perioade când am încercat, cu tot dinadinsul, să uit, socotind că în acest fel se vor limpezi lucrurile. Cu existenţa ca spectacol, nu m-am împăcat. Am înţeles, poate devreme, poate târziu, că odată desprinsă de fiziologic şi chiar de moral, suferinţa va aparţine adâncului, va deveni sacră. "Nu daţi cele sfinte câinilor, nici nu aruncaţi mărgăritarele voastre în faţa porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare şi întorcându-se să vă sfâşie pe voi." Nu e vorba de nici un dispreţ, animalul fiind şi în mine, ci doar de decenţă, doar de lucruri ce ţin de lumea cea de taină. Clarificările, apoi, cer şi ele timp. "Să nu uităm!", repetă obsedant, atâţia preoţi ai memoriei instituţionalizate. "Să nu uităm!", dar nici să nu umplem, pământul cu semne îndoielnice, timpul, cu ceremonii făţarnice, cărţile, cu ditirambi şi rechizitorii viscerale, întrucât, toate acestea alterează şi substanţa şi sensul memoriei, acela de a zidi lăuntric şi numai după aceea, acela de a fi avertisment şi pildă.

Să nu uităm. E o problemă a fiecărui pătimitor, în parte. Să nu uităm, dar nici să nu ne substituim justiţiei. Procesul comunismului, dacă trebuie făcut, şi trebuie, e o problemă distinctă, e p altă problemă. Noi nu putem fi judecători în propria noastră cauză. Cât despre fructificarea, în plan cultural, a experienţei concentraţionare, ea s-a şi făcut, acolo, în temniţă, şi, probabil, se va mai face, încă multă vreme, în condiţii de libertate, de către unii dintre cei în cauză, nu doar din obligaţie, din necesitate, aşa

cum se întâmplă cu orice împlinire. Câţi am ajuns câţi vor ajunge până la capăt, nu ştiu. Mi-e teamă că mulţi ne vom opri doar la cărţi, adică la jumătatea drumului, riscând o deturnare de sens. În ce mă priveşte, nădăjduiesc, din toată inima, să nu fie cazul.

E, poate, timpul. CITITORULE, să pun mărturisirilor mele capăt. Am creionat un destin ce nu a fost numai al meu. Mii de alte asemenea vieţi, unele mult mai dramatice, au ars şi s-au stins, ard şi se sting, sub chiar ochii noştri, fie ignorate, fie copleşite de învinuirea că au fost ale unor legionari. Ignorate şi dispreţuite, de cine? De pretinşi democraţi, aflaţi până mai ieri, adică până în decembrie 1989, în tagma marilor beneficiari ai regimului. În aceasta şi stă o parte din explicaţia neruşinării lor. S-a mers până acolo, încât, în articolul 5 al unui Proiect de lege, intitulat "Repunerea în drepturi a victimelor comunismului", să se prevadă: "Nu sunt considerate infracţiuni politice şi nu beneficiază de dispoziţiile prezentei legi cei care au fost condamnaţi ca făcând parte din organizaţii legionare sau organizaţii de tip fascist indiferent de scopul urmărit prin activitatea desfăşurată ..." Întrucât rădăcinile unei atari atitudini nu au nimic de-a face, nici cu raţiunea, nici cu morala şi nici cu bunul simţ, seva din care ea se hrăneşte fiind ura ancestrală, socotesc orice comentariu de prisos. Ştiu, protagoniştii - şi când spun protagoniştii mă gândesc nu doar la autorii amintitului proiect - vor nega faptul şi vor recurge, pentru a se justifica, la mai vechile acuzaţii denigratoare: organizaţie teroristă, organizaţie antisemită, organizaţie antidemocratică ş.a.m.d. Au şi făcut-o, şi în ţară, şi în străinătate, motiv pentru care voi adăuga cărţii mele încă un capitol, unul de analiză şi reflecţii, nu pentru a convinge nişte oameni imuni la adevăr, cât pentru a-mi linişti propria conştiinţă.

Oricum, CITITORULE, împotriva judecăţii tale, eu nu voi ridica obiecţii. Mai mult, afirm, fără falsă modestie, un adevăr de care va trebui să ţii seama: nu eu sunt modelul comportamentului eroic, aşa cum ar fi fost de cuviinţă, poate. Eroii luptă şi cad, nu se recunosc învinşi. Eu, fie şi numai temporar, m-am recunoscut ca atare.

Pentru eventuale reiterări, cer scuze.